

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА МОН УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА МОН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МЕДКО МИХАЙЛО БОГДАНОВИЧ

УДК 336.77:338.246.025.2:334.012.64(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ МАЛОГО
І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 072 – Фінанси, банківська справа та страхування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на джерело _____ М. Б. Медко

Науковий керівник: Ходакевич Сергій Іванович, кандидат економічних наук, доцент, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Медко М. Б. Розвиток державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 2026.

Дисертацію присвячено поглибленню теоретико-методичних засад і розробленню науково-практичних положень щодо розвитку та модернізації державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні на основі ризик-орієнтованого, адресного, модульного та фіскально керованого підходу, спрямованого на подолання кредитного розриву, підвищення додатковості фінансування, посилення інвестиційної спрямованості підтримки та забезпечення результативної участі МСБ у відновленні економіки. Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні цілісного підходу до розвитку державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу, що поєднує адресну ідентифікацію цільових сегментів МСБ, банківську експертизу оцінювання кредитоспроможності, ризик-орієнтований розподіл державної підтримки, фіскальну керованість програм, цифровий трекінг результатів і орієнтацію на досягнення вимірюваного соціально-економічного ефекту.

Вперше обґрунтовано концептуальну архітектуру розвитку та модернізації державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу як ризик-орієнтованої модульної системи фінансово-кредитного впливу держави, у якій поєднано адресну ідентифікацію цільових сегментів МСБ, використання експертизи та інфраструктури банківської системи, сегментно-диференційований доступ до інструментів підтримки, розподіл кредитного ризику між державою, банками та міжнародними партнерами, обмеження фіскальної вартості програм і цифрову простежуваність їх результатів. На відміну від підходів, у яких державні кредитні

програми переважно розглядаються як механізм компенсації процентної ставки або адміністративного розширення доступу до кредиту, запропонована архітектура передбачає підвищення результативності підтримки МСБ через поєднання державного фінансового ресурсу з банківською експертизою андеррайтингу, ризик-менеджменту, моніторингу та супроводу кредитного портфеля. Така архітектура забезпечує адресне спрямування підтримки на підприємства з ідентифікованим кредитним розривом, життєздатною бізнес-моделлю, обмеженою банківською прийнятністю без державної участі та потенціалом створення вимірюваного соціально-економічного ефекту.

Удосконалено ризик-орієнтовану сегментацію МСБ у державних кредитних програмах, яка, на відміну від уніфікованого трактування МСБ як однорідної категорії позичальників, передбачає поєднання законодавчо-статистичної ідентифікації підприємства, банківської оцінки кредитоспроможності, рівня фінансово-управлінської зрілості, галузево-регіональної чутливості, воєнно-територіального ризику, розмірної диференціації, валютного ризику, заставної спроможності та очікуваного соціально-економічного ефекту підтримки. Запропонована сегментація враховує, що державні кредитні програми реалізуються через банки, тому державні критерії доступу до підтримки мають узгоджуватися з банківською експертизою андеррайтингу, скорингу, оцінювання бізнес-моделі, ризик-менеджменту та моніторингу кредитного портфеля. Це формує основу для сегментно-адаптивного дизайну програм, у межах якого мікро-, малі, середні, релоковані, прифронтові, деокуповані та інвестиційно активні підприємства отримують різні комбінації інструментів підтримки, зокрема компенсацію процентної ставки, портфельну гарантію, покриття перших збитків, грантово-кредитний компонент, лізинговий, факторинговий або консультаційний супровід, залежно від характеру фінансової потреби, рівня кредитного ризику, територіальної вразливості, заставного дефіциту та потенціалу створення економічного результату.

У межах розвитку інституційної складової державної кредитної підтримки удосконалено типологізацію банківських моделей сегментації МСБ та оцінювання сегментаційної спроможності банків як інституційної передумови їх участі у

державних кредитних програмах. На відміну від підходів, у яких банки оцінюються переважно за формальним статусом учасника програми або обсягом виданих кредитів, запропонований підхід акцентує на якості банківської сегментаційної моделі та здатності банку професійно розмежовувати різні групи МСБ, застосовувати до них відповідні кредитні процедури, ліміти, вимоги до забезпечення, механізми моніторингу й портфельного контролю. Виокремлено банківські моделі різного рівня сегментаційної зрілості - від формально уніфікованих до інституційно автономних, ризик-чутливих і продуктово диференційованих. Критеріями такого розмежування є глибина внутрішньої сегментації, автономність МСБ-напрямку, складність критеріїв віднесення клієнтів до сегментів, урахування пов'язаності підприємств, кредитно-лімітна деталізація та наявність спеціалізованої експертизи супроводу МСБ-портфеля. Це дозволяє оцінювати реальну спроможність банків бути якісними фінансовими посередниками у державних кредитних програмах, диференціювати вимоги до їх участі та зменшувати ризики формального адміністрування, імітаційної сегментації й концентрації підтримки серед найбільш кредитоспроможних позичальників.

Удосконалено комплексний інструментарій проектування, моніторингу та оцінювання державних кредитних програм підтримки МСБ за рахунок поєднання таксономічного паспорта програми, опису кредитного бар'єра, цільового сегмента, механізму державного впливу, джерела ресурсу, розподілу ризику, цифрових даних, КРІ результативності, фіскальних обмежень та порогів управлінського реагування. Такий інструментарій орієнтує оцінювання програм не лише на кількість виданих кредитів і суму компенсацій, а й на додатковість фінансування, якість кредитного портфеля, бюджетну ефективність, ризикову стійкість і кінцевий соціально-економічний ефект підтримки.

Крім того, удосконалено інструментарій ризик-орієнтованої діагностики кредитів і непрацюючих кредитів мікро-, малого та середнього бізнесу на основі поєднання структурно-динамічного аналізу, ризикової матриці, оцінювання галузевої, валютної, регіональної та розмірної концентрації, групування сегментів за подібністю ризикових характеристик, сценарного оцінювання та інтегрального

індексу кредитного ризику. Це дозволяє виявити ризикові кластери МСБ, визначити сегменти, які потребують вищого гарантійного покриття, нижчих лімітів концентрації, посиленого моніторингу, додаткових вимог до забезпечення або обмеження доступу до безумовної пільгової підтримки.

У контексті посилення гарантійної складової державної кредитної підтримки удосконалено напрями розвитку державних портфельних гарантій як інструмента ризик-орієнтованої кредитної підтримки МСБ, що передбачають диференціацію гарантійного покриття за рівнем ризику позичальників, установлення граничних портфельних лімітів, застосування міжнародних контргарантій, покриття перших збитків, фондової участі, ризик-орієнтованих гарантійних премій, збереження частки ризику за банком та моніторинг додатковості. На відміну від універсального гарантійного покриття, це спрямовано на зменшення моральної небезпеки, збереження стимулів банків до якісного андеррайтингу, обмеження фіскальних зобов'язань держави та узгодження гарантійного інструменту з реальним ризиковим профілем позичальників.

Розширено понятійне визначення «малого і середнього бізнесу як об'єкта державної кредитної підтримки», у межах якого формально-правові та статистичні критерії належності до МСБ доповнено кредитно-поведінковими, ризиковими, фінансово-управлінськими, воєнно-територіальними та розвитковими характеристиками підприємства. Обґрунтовано, що фінансова вразливість МСБ формується не лише під впливом недостатності застави, нестабільності грошових потоків, неповної кредитної історії чи інформаційної непрозорості, а й через розрив між темпами операційного зростання бізнесу та рівнем його фінансової зрілості, корпоративного управління, якості фінансової звітності й спроможності професійно взаємодіяти з банком. В умовах воєнної економіки цю вразливість додатково посилюють територіальні ризики, релокація, втрата активів, порушення ланцюгів постачання та невизначеність попиту. Це дозволило поглибити обґрунтування необхідності державних кредитних програм, які реалізуються через банківську систему і поєднують фінансовий ресурс із професійною оцінкою

кредитоспроможності, ризику, якості бізнес-моделі, банківської прийнятності та потреби підприємства у відповідному інструменті підтримки.

Подальшого розвитку набула ідентифікація фінансових обмежень розвитку малого і середнього бізнесу як системи взаємопов'язаних цінових, заставних, інформаційних, строкових, ризикових, поведінкових та інституційних бар'єрів доступу до кредитного ресурсу. Обґрунтовано, що державна кредитна підтримка є економічно виправданою лише за наявності структурного кредитного розриву між життєздатністю підприємства, його потенціалом створення соціально-економічного ефекту та фактично обмеженим доступом до ринкового фінансування на прийнятних умовах. Такий підхід створює методологічне підґрунтя для чіткого розмежування продуктивного державного втручання, спрямованого на усунення ринкових провалів, від неефективного субсидування позичальників, які спроможні залучити фінансування без державної участі.

Поглиблено класифікацію державних кредитних програм підтримки МСБ через виокремлення ознак механізму впливу на кредитну угоду, форми державної участі, джерела фінансування, характеру розподілу кредитного ризику, рівня адресності, цільового призначення кредиту, часового режиму дії програми, фіскального профілю та очікуваного економічного ефекту. На відміну від описового групування програм за адміністраторами або видами пільг, запропонована класифікація розмежовує компенсаційні, гарантійні, інвестиційні, антикризові, відновлювальні, регіональні, енергетичні та змішані інструменти за їх економічною функцією, ризиковим навантаженням, бюджетною вартістю та розвитковим потенціалом.

Розширено науково-практичні положення щодо цифровізації та інституційної координації державних кредитних програм підтримки МСБ, у межах яких обґрунтовано необхідність формування єдиної цифрової системи даних про заявки, відмови, кредитні умови, використання коштів, портфельний ризик, пов'язаність підприємств, гарантійні виплати, стягнення та економічні результати підтримки. Така система має поєднуватися з координаційною роллю Національної установи розвитку, інтеграцією кредитних, гарантійних, грантових, лізингових, факторингових і

консультаційних інструментів, а також участю міжнародних партнерів у формуванні багаторівневої системи розподілу ризиків. Це створює основу для переходу від фрагментованого адміністрування окремих програм до цифрово керованої, доказово оцінюваної та інституційно узгодженої системи підтримки МСБ.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості використання теоретичних положень, методичних підходів і практичних рекомендацій для вдосконалення державних кредитних програм підтримки МСБ в Україні. Запропоновані підходи можуть бути використані Міністерством фінансів України, Міністерством економіки України, Фондом розвитку підприємництва, банками-учасниками державних програм, міжнародними фінансовими організаціями та установами розвитку при розробленні, моніторингу й оцінюванні кредитних, гарантійних і змішаних інструментів підтримки підприємництва.

Практична цінність роботи полягає у можливості застосування запропонованої ризик-орієнтованої сегментації МСБ для диференціації умов підтримки, використання системи КРІ для оцінювання кінцевого економічного ефекту, запровадження фіскального стрес-тестування для оцінки бюджетних ризиків, формування єдиної системи даних для моніторингу програм і розвитку інтегрованих фінансових пакетів для різних груп підприємств.

Одержані результати формують науково обґрунтовану основу для розвитку державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні як ризик-орієнтованої, адресної, фіскально керованої та цифрово простежуваної системи, що поєднує державний фінансовий ресурс, банківську експертизу, гарантійні механізми, інституційну координацію та оцінювання кінцевого соціально-економічного ефекту підтримки.

Ключові слова: державні кредитні програми; банківське кредитування МСБ; фінансова політика сталого розвитку; банки; релоковані підприємства; повоєнне відновлення економіки України; ризики; гарантійно-компенсаційні механізми покриття ризиків; процентна ставка; ефективність та додатність; менеджмент та адміністрування; приватний капітал та інвестиційна підтримка; цифрова екосистема; інновації; релокація бізнесу; регулювання.

ANNOTATION

Medko M. B. Development of Government Credit Support Programs for Small and Medium Enterprises in Ukraine. – A qualification scientific work in the status of a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Specialization 072 "Finance, Banking, and Insurance". – Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, 2026.

The thesis is devoted to deepening the theoretical and methodological foundations and developing scientific and practical provisions for the development and modernization of state credit programs supporting small and medium enterprises (SMEs) in Ukraine. This is achieved through a risk-oriented, targeted, modular, and fiscally managed approach aimed at overcoming the credit gap, increasing financing additionality, strengthening the investment orientation of support, and ensuring the effective participation of SMEs in economic recovery. The scientific novelty of the results lies in the formation of an integrated approach to developing state credit programs for SME support, which combines the precise identification of target SME segments, banking expertise in creditworthiness assessment, risk-oriented allocation of state support, fiscal manageability of programs, digital tracking of outcomes, and an orientation toward achieving a measurable socio-economic impact.

For the first time, the conceptual architecture for the development and modernization of state credit programs for SME support has been substantiated. It is designed as a risk-oriented modular system of state financial and credit intervention, which integrates targeted identification of SME segments, utilization of the expertise and infrastructure of the banking system, segment-differentiated access to support instruments, credit risk sharing among the state, banks, and international partners, containment of the programs' fiscal costs, and digital traceability of their results. Unlike approaches that predominantly view state credit programs as mechanisms for interest rate subsidy or administrative expansion of credit access, the proposed architecture enhances the effectiveness of SME support by combining state financial resources with banking expertise in underwriting, risk management,

monitoring, and credit portfolio maintenance. "This architecture ensures that support is purposefully directed toward enterprises with an identified credit gap, a viable business model, restricted eligibility for commercial credit in the absence of state support, and the potential to generate a measurable socio-economic effect."

The risk-oriented segmentation of SMEs within state credit programs has been refined. In contrast to the unified treatment of SMEs as a homogeneous category of borrowers, the proposed framework combines statutory and statistical enterprise identification, banking creditworthiness assessment, the level of financial and managerial maturity, sectoral and regional sensitivity, war-related territorial risk, size-based differentiation, currency risk, collateral capacity, and the expected socio-economic impact of the support. The proposed segmentation takes into account that state credit programs are channeled through commercial banks; thus, state criteria for access to support must align with banking expertise in underwriting, scoring, business model evaluation, risk management, and credit portfolio monitoring. This forms the basis for a segment-adaptive program design, within which micro, small, medium, relocated, frontline, de-occupied, and investment-active enterprises receive distinct combinations of support instruments. These include interest rate subsidies, portfolio guarantees, first-loss coverage, blended grant-credit components, leasing, factoring, or advisory support, depending on the nature of their financial needs, risk profile, territorial vulnerability, collateral deficit, and potential to generate economic value.

As part of developing the institutional component of state credit support, the typology of banking models for SME segmentation and the assessment of banks' segmentational capacity have been refined as institutional prerequisites for their participation in state credit programs. Unlike approaches where banks are evaluated primarily by their formal status as program participants or by the volume of loans issued, the proposed method emphasizes the quality of the bank's segmentation model and its capacity to professionally differentiate between various SME groups, applying appropriate credit procedures, limits, collateral requirements, monitoring mechanisms, and portfolio controls. Banking models of varying levels of segmentational maturity have been distinguished—ranging from formally unified to institutionally autonomous, risk-sensitive,

and product-differentiated. The criteria for this differentiation include the depth of internal segmentation, the autonomy of the SME business line, the complexity of client classification criteria, the assessment of corporate affiliations, the detailed specification of credit limits, and the availability of specialized expertise in managing the SME portfolio. This allows for an evaluation of the actual capacity of banks to act as high-quality financial intermediaries in state credit programs, differentiating participation requirements and mitigating the risks of formal administration, superficial segmentation, and the concentration of support among the most creditworthy borrowers.

The comprehensive toolkit for designing, monitoring, and evaluating state credit programs for SME support has been enhanced by integrating a program taxonomic passport, descriptions of credit barriers, target segments, mechanisms of state intervention, sources of funding, risk-sharing frameworks, digital data, performance KPIs, fiscal constraints, and management response thresholds. This toolkit shifts the evaluation of programs away from merely tracking the number of issued loans and total subsidy amounts toward assessing financing additionality, credit portfolio quality, fiscal efficiency, risk resilience, and the ultimate socio-economic impact of the support.

Furthermore, a framework for risk-oriented diagnostics of loans and non-performing loans (NPLs) of micro, small, and medium enterprises has been improved. It is based on a combination of structural-dynamic analysis, a risk matrix, assessments of sectoral, currency, regional, and size-based concentration, clustering of segments based on homogeneous risk characteristics, scenario testing, and a composite credit risk index. This enables the identification of risky SME clusters, determining which segments require higher guarantee coverage, lower concentration limits, intensified monitoring, additional collateral requirements, or restricted access to unconditional preferential support.

In the context of strengthening the guarantee component of state credit intervention, strategic directions for developing state portfolio guarantees as an instrument of risk-oriented SME credit support have been refined. These involve differentiating guarantee coverage based on borrower risk levels, establishing cap limits on portfolios, utilizing international counter-guarantees, introducing first-loss coverage, funded participation, risk-adjusted guarantee premiums, maintaining a risk share for commercial banks, and

monitoring additionality. Moving away from universal guarantee coverage, this approach aims to reduce moral hazard, preserve banks' incentives for rigorous underwriting, limit the state's fiscal liabilities, and align the guarantee instrument with the actual risk profile of borrowers.

The conceptual definition of "small and medium enterprises as objects of state credit support" has been expanded. Formal, legal, and statistical criteria for SME classification have been augmented with credit-behavioral, risk, financial-managerial, war-territorial, and developmental characteristics of the enterprise. It is substantiated that the financial vulnerability of SMEs stems not only from collateral shortfalls, volatile cash flows, incomplete credit histories, or information asymmetry, but also from the structural gap between the enterprise's operational growth rate and its level of financial maturity, corporate governance, financial reporting quality, and capacity to interact professionally with commercial banks. In a war economy, this vulnerability is further exacerbated by territorial risks, relocation, asset loss, disrupted supply chains, and demand uncertainty. This has provided a deeper justification for state credit programs implemented through the banking system that couple financial resources with professional assessments of creditworthiness, risk, business model quality, bankability, and the enterprise's specific need for a particular support instrument.

The identification of financial constraints on SME development has been further advanced, framing them as a system of interconnected price, collateral, informational, maturity, risk, behavioral, and institutional barriers to credit resources. It is argued that state credit support is economically justified only when there is a structural credit gap between the viability of an enterprise, its potential to generate a socio-economic impact, and its actually restricted access to market-rate financing on affordable terms. This approach establishes a methodological foundation for clearly separating productive state intervention aimed at correcting market failures from the inefficient subsidization of borrowers who are capable of securing financing without state involvement.

The classification of state credit programs for SME support has been deepened by introducing distinctive criteria based on the mechanism of intervention in the credit transaction, the form of state participation, funding sources, the nature of credit risk

allocation, the degree of target-oriented specificity, the loan's purpose, the program's timeframe, its fiscal profile, and the expected economic outcome. Moving beyond descriptive groupings of programs by administrators or types of benefits, the proposed classification segregates compensatory, guarantee, investment, anti-crisis, recovery, regional, energy-related, and blended instruments based on their economic function, risk exposure, budgetary cost, and developmental potential.

Scientific and practical provisions regarding the digitalization and institutional coordination of state credit programs for SME support have been expanded. The necessity of establishing a unified digital data system encompassing loan applications, rejections, credit terms, fund utilization, portfolio risk, enterprise connectedness, guarantee payouts, recoveries, and the economic results of support has been substantiated. This system should be integrated with the coordinating role of a National Development Institution, aligning credit, guarantee, grant, leasing, factoring, and advisory instruments, alongside the participation of international partners in creating a multi-tiered risk-sharing system. This establishes the groundwork for transitioning from fragmented administration of isolated programs to a digitally managed, evidence-based, and institutionally aligned system of SME support.

The practical significance of the research results lies in the utility of these theoretical provisions, methodological approaches, and practical recommendations for upgrading state credit programs for SME support in Ukraine. The proposed frameworks can be utilized by the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Economy of Ukraine, the Business Development Fund, commercial banks participating in state programs, international financial institutions, and development agencies during the design, monitoring, and evaluation of credit, guarantee, and blended support instruments.

The practical value of the work includes the application of the proposed risk-oriented SME segmentation to differentiate support conditions, the deployment of a KPI system to measure ultimate economic impacts, the introduction of fiscal stress-testing to assess budgetary risks, the creation of a unified data system for program monitoring, and the development of integrated financial packages tailored to diverse enterprise groups.

The results obtained establish a scientifically grounded framework for evolving state credit programs supporting small and medium enterprises in Ukraine into a risk-oriented, targeted, fiscally managed, and digitally traceable system that effectively synthesizes state financial resources, banking expertise, guarantee mechanisms, institutional coordination, and the evaluation of the final socio-economic impact of support.

Keywords: state credit programs; commercial bank lending to SMEs; financial policy for sustainable development; banks; relocated enterprises; post-war economic recovery of Ukraine; risks; guarantee-compensatory risk mitigation mechanisms; interest rate; efficiency and additionality; management and administration; private capital and investment support; digital ecosystem; innovations; business relocation; regulation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях України:

1. Ходакевич С., Пономаренко К., Мецгер Є., **Медко М.** Цифрові валюти центральних банків: практичні аспекти впровадження та регулювання. *Вчені записки*. 2022. № 27(2). С. 118–134. (**0,5 д.а.**, особисто автору – **0,125 д.а.**: досліджено концептуальні засади та практичні моделі впровадження цифрових валют центральних банків, систематизовано міжнародний досвід регулювання CBDC, визначено їх вплив на трансмісійний механізм грошово-кредитної політики та функціонування платіжних систем). DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.27.22.02.10.068.074. (дата звернення: 01.03.2026)
2. **Медко М.Б.** Розвиток фінансової екосистеми підтримки малого та середнього бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2025. № 3. С. 150–163. (**0,64 д.а.**). DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-3-150-163>. (дата звернення: 01.03.2026)

3. **Медко М.Б.** Трансформація архітектури кредитування малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни та відновлення. *Вчені записки*. 2026. № 42(1). С. 222–228. (0,6 д.а.). DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.42.26.01.32.222.228. (дата звернення: 05.03.2026).

4. Ходакевич С.І., **Медко М.Б.** Кредитна асиметрія як бар'єр доступності фінансування для МСБ в умовах воєнної невизначеності в Україні. *Ефективна економіка*. 2026. № 5. (1,22 д.а., особисто автору – 0,61 д.а.: досліджено вплив кредитної асиметрії на доступ суб'єктів малого та середнього бізнесу до фінансових ресурсів в умовах воєнної невизначеності, визначено основні прояви інформаційної асиметрії між кредиторами та позичальниками, обґрунтовано механізми зниження кредитних обмежень через державні гарантії, програми підтримки та ризик-орієнтовані інструменти кредитування). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.5.143>. (дата звернення: 06.03.2026).

5. Ходакевич С.І., **Медко М.Б.** Державна кредитна підтримка МСБ в Україні: від пільгової моделі до цифрової екосистеми. *Економічний простір*. 2026. № 213. С. 244–253. (1,24 д.а., особисто автору – 0,62 д.а.: розкрито еволюцію державної кредитної підтримки малого та середнього бізнесу в Україні від механізмів пільгового фінансування до цифрово інтегрованої екосистеми, обґрунтовано роль цифрових платформ, державних гарантій та програм підтримки у підвищенні доступності кредитних ресурсів, визначено напрями подальшої цифрової трансформації системи фінансування МСП). DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.213.244-253>. (дата звернення: 18.03.2026).

6. **Медко М.Б.** ESG-трансформація кредитування малого і середнього бізнесу в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 5(47). С. 440–455. (1,1 д.а.). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5\(47\)-440-455](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5(47)-440-455). (дата звернення: 25.03.2026).

В інших виданнях:

7. **Медко М.Ю.** Державна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу. *Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в умовах інтеграції України в ЄС*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, Київ, 16 квітня 2024 р. Київ; Дніпро: Середняк Т.К., 2024. С. 117–119. (0,14 д.а.). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d1435dbd-4819-4186-8993-9cf6b4e3adf3/content> (дата звернення: 25.03.2024)

8. **Медко М.Б.** Напрями розвитку програми «5-7-9» в умовах воєнного стану. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конференції, присвяченої пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Пили Василя Івановича, Хмельницький, 16 січня 2025 р. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 145–147. (0,18 д.а.). URL: <https://surl.li/sonzfu> (дата звернення: 06.04.2025)

9. **Медко М.Б.** Побудова екосистеми кредитування МСБ в умовах цифрової трансформації. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конференції (присвяченої пам'яті професора Григорія Євтіюовича Мазнєва), м. Харків, 05–06 березня 2025 р. Ч. 2. Харків: ДБТУ, 2025. С. 152–157. (0,29 д.а.). URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/0f0358d9-14c4-4272-ae6a-47f77b854238/content> (дата звернення: 06.04.2025)

10. **Медко М.Б.** ESG-стандарти при кредитуванні малого та середнього бізнесу. *Новітні тренди розвитку страхового ринку: синергія інновацій та фінансової безпеки*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, м. Київ, 15 травня 2025 р. Київ: КНЕУ, 2025. С. 252–255. (0,23 д.а.) URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/2024kbss/ZBD086D0A0NIK_mater_VII_MD196zhnar_konferen_15_05_25_.pdf (дата звернення: 15.04.2024)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ	31
1.1. Малий і середній бізнес як об'єкт державної кредитної підтримки.....	31
1.2. Фінансові обмеження розвитку малого і середнього бізнесу як передумова державної кредитної підтримки.....	52
1.3. Сутність, принципи та інституційно-інструментальні засади державних кредитних програм підтримки МСБ.....	72
1.4. Таксономія державних кредитних програм підтримки МСБ.....	94
Висновки до розділу 1.....	107
РОЗДІЛ 2 АНАЛІТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ ММСБ В УКРАЇНІ.....	110
2.1. Характеристика державних кредитних програм підтримки мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні.....	110
2.2. Програма «Доступні кредити 5-7-9%» як ключовий інструмент державної кредитної підтримки мікро-, малого і середнього бізнесу в Україні.....	129
2.3. Сегментаційна архітектоніка МСБ як передумова диференціації підтримки.....	154
2.4. Ризик-орієнтована діагностика кредитів і непрацюючих кредитів мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні.....	174
Висновки до розділу 2.....	198
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	200
3.1. Розвиток державних кредитних програм підтримки МСБ на основі портфельних гарантій.....	200
3.2. Ризик-орієнтована модернізація державних кредитних програм підтримки МСБ....	214
3.3. Проблеми функціонування державних кредитних програм підтримки ММСБ в Україні та напрями їх інституційної модернізації.....	237
Висновки до розділу 3.....	264
ВИСНОВКИ	267
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	275
ДОДАТКИ.....	296

ВСТУП

Актуальність теми. Малий і середній бізнес є базовим елементом економічної стійкості, зайнятості, підприємницької активності та регіонального розвитку. В Україні значення цього сектору істотно зросло в умовах повномасштабної війни, руйнування виробничої, енергетичної та логістичної інфраструктури, втрати частини ринків, релокації підприємств і підвищення вартості фінансових ресурсів. Саме малі та середні підприємства забезпечують адаптивність економіки до шоків, підтримують локальні ринки праці, формують податкову базу громад і створюють передумови для майбутнього відновлення.

Водночас МСБ є одним із найбільш фінансово вразливих сегментів економіки. Обмеженість власного капіталу, недостатність ліквідної застави, коротка кредитна історія, нестабільність грошових потоків, нижча якість фінансової звітності та висока залежність від кон'юнктурних змін знижують його банківську прийнятність. У період воєнного стану ці обмеження посилюються безпековими ризиками, втратою активів, порушенням ланцюгів постачання, високою невизначеністю попиту та зростанням кредитного ризику. У результаті формується розрив між економічною значущістю МСБ і його фактичною спроможністю залучати кредитні ресурси на ринкових умовах.

Державні кредитні програми в таких умовах виконують не лише компенсаційну, а й стабілізаційну, структурну та відновлювальну функції. Вони частково пом'якшують наслідки кредитного раціонування, знижують вартість позикового ресурсу, перерозподіляють кредитний ризик між державою, банками та міжнародними партнерами, підтримують інвестиційну активність і сприяють збереженню економічного потенціалу. Програми здешевлення кредитів, державні портфельні гарантії, грантово-кредитні інструменти та механізми розподілу ризиків стали важливою складовою фінансової політики України у період війни.

Однак масштабування державної кредитної підтримки МСБ супроводжується низкою проблем. До них належать недостатня адресність програм, переважання

кредитів на оборотний капітал над інвестиційним фінансуванням, галузева та регіональна концентрація підтримки, ризик заміщення ринкового кредитування пільговим, слабка оцінка кінцевого економічного ефекту, фіскальні ризики компенсацій і гарантій, моральна небезпека для банків і позичальників, фрагментованість кредитних, грантових, гарантійних, лізингових і консультаційних інструментів. Особливої уваги потребує обмежений доступ до програм новостворених, мікро- та релокованих підприємств, які часто мають найбільшу потребу у підтримці, але найнижчу банківську прийнятність.

Зазначені проблеми свідчать, що розвиток державних кредитних програм підтримки МСБ має ґрунтуватися не лише на збільшенні обсягів фінансування. Важливішим є перехід до ризик-орієнтованого, адресного, інвестиційно спрямованого та фіскально керованого дизайну програм. Йдеться про таку модель державної кредитної підтримки, у якій бюджетний ресурс спрямовується на ті сегменти МСБ, де існує доведений розрив між ринковою доступністю кредиту та суспільним ефектом фінансування. Такий підхід дозволяє поєднати стабілізаційну функцію програм із завданнями відновлення виробничого потенціалу, модернізації, енергоефективності, експорту та збереження зайнятості.

Теоретична актуальність теми зумовлена необхідністю поглиблення наукових підходів до розуміння державних кредитних програм як інструмента фінансової політики, що поєднує кредитну, фіскальну, гарантійну, інституційну та розвиткову складові. Практична актуальність визначається потребою підвищення результативності чинних програм підтримки МСБ в Україні, посилення їх додатковості, зменшення неефективного субсидування, запровадження системи КРІ кінцевого економічного ефекту та вдосконалення механізмів портфельних гарантій і розподілу ризиків.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Теоретичні засади функціонування кредитного ринку, асиметрії інформації та кредитного раціонування розкрито у працях Дж. Стігліца, Е. Вайса, Б. Бернанке, М. Гертлера, Ф. Мішкіна. Р. Бекеріс (R. Bekeris), А. Відутто (A. Widuto), С. Деніколай (S. Denicolai), А. Доман (A. Doman),

Т. Домінік (T. Dominik), Л. Клаппер (L. Klapper), І. Лав (I. Love), Л. Лівен (L. Laeven), Р. Раян (R. Rajan), М. Хогенфорстер (M. Hogeferster) та інших учених.

Проблематика фінансового посередництва, кредитного ризику, державного втручання у кредитні відносини та гарантійних механізмів досліджувалася у працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Значний внесок у розвиток теорії банківського кредитування, фінансової політики, державного регулювання та підтримки підприємництва зробили українські вчені, зокрема С. Аржевітін, О. Дзюблюк, В. Коваленко, В. Міщенко, Л. Примостка, Т. Смовженко, О. Терещенко, І. Лютий, А. Мороз, Г. Жосан, М. Житар, Л. Жердецька, І. Краснова, В. Лавренюк, В. Романчукевич, С. Аржевітін, І. Охрименко, М. Бедринець, та інші.

Міжнародна практика державної кредитної підтримки МСБ розкривається у документах Світового банку, МВФ, OECD, Європейської комісії, Європейського інвестиційного фонду, Європейського інвестиційного банку, KfW, SBA та інших інституцій. У цих джерелах акцент зроблено на часткових кредитних гарантіях, портфельному підході, розподілі ризиків, оцінюванні додатковості та фіскальних наслідках програм підтримки. Водночас для України залишається недостатньо розробленою проблема адаптації таких підходів до умов воєнної економіки, високих бюджетних обмежень, неоднорідності МСБ, підвищених регіональних ризиків і необхідності повоєнного відновлення.

Наявні дослідження переважно зосереджуються на окремих аспектах державної підтримки підприємництва, субсидуванні процентних ставок, гарантійних механізмах або оцінці доступу МСБ до фінансування. Менш дослідженими залишаються питання цілісного дизайну державних кредитних програм, їх ризик-орієнтованої сегментації, поєднання кредитів, гарантій, грантів і консультацій, оцінювання кінцевого економічного ефекту, фіскального стрес-тестування та інституційної координації. Це визначило вибір теми, мету, завдання та логіку дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана кафедри

банківської справи та страхування за темою «Управління ефективністю фінансового бізнесу у парадигмі сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0122U002328). У межах зазначеної тематики автором поглиблено теоретичні засади державної кредитної підтримки МСБ, обґрунтовано напрями модернізації державних кредитних програм, розроблено підходи до ризик-орієнтованої сегментації позичальників, оцінювання додатковості, фіскальної стійкості та кінцевого економічного ефекту програм.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є поглиблення теоретико-методичних засад розвитку державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо підвищення їх результативності на основі ризик-орієнтованого, адресного, інвестиційно спрямованого та фіскально керованого підходу.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити економічну сутність малого і середнього бізнесу як об'єкта державної кредитної підтримки та визначити його фінансову вразливість у системі кредитних відносин;
- систематизувати теоретичні підходи до обґрунтування державного втручання у кредитування МСБ з урахуванням асиметрії інформації, кредитного раціонування, заставного дефіциту та воєнних ризиків;
- уточнити зміст державних кредитних програм як інструмента фінансової політики та класифікувати інструменти державної кредитної підтримки МСБ;
- проаналізувати сучасний стан реалізації державних кредитних програм підтримки МСБ в Україні та виявити їх ключові проблеми;
- оцінити роль програм здешевлення кредитів і портфельних гарантій у підтримці доступу МСБ до банківського фінансування в умовах воєнного стану;
- обґрунтувати необхідність переходу від універсального субсидування до ризик-орієнтованої сегментації позичальників і диференціації умов підтримки;
- визначити напрями посилення інвестиційної спрямованості державних кредитних програм через підтримку модернізації, відновлення активів, енергоефективності, експорту, лізингу та виробничого оновлення;

- розробити підхід до оцінювання кінцевого економічного ефекту програм на основі поєднання портфельних, фінансових і розвиткових КРІ;
- обґрунтувати напрями розвитку портфельних гарантій, гарантій першої втрати, механізмів розподілу ризиків і участі міжнародних партнерів;
- визначити інституційні умови підвищення результативності державної кредитної підтримки МСБ;
- сформулювати науково-практичні рекомендації щодо модернізації державних кредитних програм підтримки МСБ в Україні з урахуванням завдань воєнної стійкості та повоєнного відновлення.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі державної кредитної підтримки малого і середнього бізнесу.

Предметом дослідження є теоретичні положення, методичні та практичні аспекти розвитку державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні.

Методологічну основу дисертаційної роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи економічного дослідження, використання яких забезпечило комплексне розкриття теоретичних, методичних і практичних аспектів розвитку державних кредитних програм підтримки МСБ в Україні.

Методи аналізу, синтезу, наукової абстракції, індукції та дедукції застосовано для розкриття сутності МСБ як об'єкта державної кредитної підтримки, визначення його фінансової вразливості, узагальнення передумов державного втручання у кредитні відносини та обґрунтування напрямів модернізації програм підтримки МСБ. Метод систематизації для впорядкування підходів до визначення МСБ, його фінансових обмежень, інструментів, функцій і принципів державних кредитних програм. Методи порівняльного аналізу та класифікації застосовано для зіставлення української практики державної кредитної підтримки з міжнародними підходами до класифікації МСБ, кредитних гарантій, портфельного гарантування, участі установ розвитку, змішаного фінансування (blended finance) та механізмів розподілу кредитного ризику, а також для впорядкування програм за джерелами фінансування, формою державної участі, механізмом впливу, характером розподілу ризику,

цільовим призначенням і очікуваним економічним ефектом. Економіко-статистичні та структурно-динамічні методи використано для аналізу динаміки кредитування МСБ, масштабів реалізації державних кредитних програм, структури програми «Доступні кредити 5–7–9 %», використання портфельних гарантій, участі банків, галузевого й регіонального розподілу підтримки, а також змін у строковості, валютній структурі та концентрації кредитного портфеля. Інституційний аналіз застосовано для дослідження ролей держави, Національної установи розвитку, банків, міжнародних фінансових організацій, донорів і підприємств-бенефіціарів у реалізації державних кредитних програм, визначення стимулів, обмежень, ризиків координації та розподілу відповідальності між учасниками програм. Методи ризик-орієнтованої діагностики, групування, кластерного аналізу та сценарного оцінювання використано для аналізу якості кредитного портфеля ММСБ, непрацюючих кредитів, галузевої, розмірної та валютної концентрації ризику, типологізації банківських моделей сегментації МСБ, визначення їх сегментаційної зрілості та обґрунтування потреби у фіскальному стрес-тестуванні компенсацій і гарантій. Метод експертно-аналітичного узагальнення застосовано для інтерпретації результатів, формування висновків щодо обмежень чинної системи підтримки та обґрунтування напрямів її модернізації. Графічний і табличний методи використано для візуалізації фінансових обмежень МСБ, таксономії державних кредитних програм, сегментно-ризикових матриць, схем портфельних гарантій, змішаного фінансування та цифрової екосистеми кредитної підтримки МСБ.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну базу дисертаційної роботи становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти Національного банку України, офіційні матеріали Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Фонду розвитку підприємництва, Національної установи розвитку, Державної служби статистики України, Національного банку України, а також статистичні й аналітичні матеріали щодо реалізації державних кредитних програм підтримки МСБ.

У роботі використано дані щодо програми «Доступні кредити 5–7–9 %», державних портфельних гарантій, кредитів і непрацюючих кредитів мікро-, малого і

середнього бізнесу, участі банків у програмах, галузевого, регіонального, валютного та розмірного розподілу кредитного портфеля. Окреме значення мали статистичні масиви Національного банку України щодо кредитів і непрацюючих кредитів ММСБ у розрізі розміру підприємств, видів економічної діяльності та валюти кредитування.

Інформаційну основу дослідження також становлять матеріали міжнародних фінансових організацій та інституцій розвитку, зокрема Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, Європейської комісії, Європейського інвестиційного банку, Європейського інвестиційного фонду, KfW та інших установ, у яких розкрито питання підтримки МСБ, кредитних гарантій, розподілу ризиків, змішаного фінансування, фінансової інклюзії, розвитку банківського кредитування і фіскальних наслідків програм державної підтримки.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем функціонування кредитного ринку, асиметрії інформації, кредитного раціонування, банківського кредитування МСБ, державної фінансової підтримки підприємництва, кредитних гарантій, ризик-менеджменту, фінансової інклюзії, розвитку установ підтримки підприємництва та фіскальної політики. Емпіричну базу доповнено результатами авторських розрахунків, узагальнень, таблиць, графіків, сегментних матриць, сценарних оцінок і порівняльного аналізу української та міжнародної практики державної кредитної підтримки МСБ.

Наукова новизна одержаних результатів Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних засад і розробленні науково-практичних положень щодо розвитку та модернізації державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні на основі ризик-орієнтованого, адресного, модульного та фіскально керованого підходу, спрямованого на подолання кредитного розриву, підвищення додатковості фінансування, посилення інвестиційної спрямованості підтримки та забезпечення результативної участі МСБ у відновленні економіки.

Найбільш вагомі результати, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, полягають у такому.

вперше:

– обґрунтовано концептуальну архітектуру розвитку та модернізації державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу як ризик-орієнтованої модульної системи фінансово-кредитного впливу держави, у якій поєднано адресну ідентифікацію цільових сегментів МСБ, використання експертизи та інфраструктури банківської системи, сегментно-диференційований доступ до інструментів підтримки, розподіл кредитного ризику між державою, банками та міжнародними партнерами, обмеження фіскальної вартості програм і цифрову простежуваність їх результатів. На відміну від підходів, у яких державні кредитні програми переважно розглядаються як механізм компенсації процентної ставки або адміністративного розширення доступу до кредиту, запропонована архітектура передбачає підвищення результативності підтримки МСБ через поєднання державного фінансового ресурсу з банківською експертизою андеррайтингу, ризик-менеджменту, моніторингу та супроводу кредитного портфеля. Така архітектура забезпечує адресне спрямування підтримки на підприємства з ідентифікованим кредитним розривом, життєздатною бізнес-моделлю, обмеженою банківською прийнятністю без державної участі та потенціалом створення вимірюваного соціально-економічного ефекту.

удосконалено:

– ризик-орієнтовану сегментацію МСБ у державних кредитних програмах, яка, на відміну від уніфікованого трактування МСБ як однорідної категорії позичальників, передбачає поєднання законодавчо-статистичної ідентифікації підприємства, банківської оцінки кредитоспроможності, рівня фінансово-управлінської зрілості, галузево-регіональної чутливості, воєнно-територіального ризику, розмірної диференціації, валютного ризику, заставної спроможності та очікуваного соціально-економічного ефекту підтримки. Запропонована сегментація враховує, що державні кредитні програми реалізуються через банки, тому державні критерії доступу до підтримки мають узгоджуватися з банківською експертизою

андеррайтингу, скорингу, оцінювання бізнес-моделі, ризик-менеджменту та моніторингу кредитного портфеля. Це формує основу для сегментно-адаптивного дизайну програм, у межах якого мікро-, малі, середні, релоковані, прифронтові, деокуповані та інвестиційно активні підприємства отримують різні комбінації інструментів підтримки, зокрема компенсацію процентної ставки, портфельну гарантію, покриття перших збитків, грантово-кредитний компонент, лізинговий, факторинговий або консультаційний супровід, залежно від характеру фінансової потреби, рівня кредитного ризику, територіальної вразливості, заставного дефіциту та потенціалу створення економічного результату;

— типологізацію банківських моделей сегментації МСБ та оцінювання сегментаційної спроможності банків як інституційної передумови їх участі у державних кредитних програмах. На відміну від підходів, у яких банки оцінюються переважно за формальним статусом учасника програми або обсягом виданих кредитів, запропонований підхід акцентує на якості банківської сегментаційної моделі та здатності банку професійно розмежовувати різні групи МСБ, застосовувати до них відповідні кредитні процедури, ліміти, вимоги до забезпечення, механізми моніторингу й портфельного контролю. Виокремлено банківські моделі різного рівня сегментаційної зрілості — від формально уніфікованих до інституційно автономних, ризик-чутливих і продуктово диференційованих. Критеріями такого розмежування є глибина внутрішньої сегментації, автономність МСБ-напрямку, складність критеріїв віднесення клієнтів до сегментів, урахування пов'язаності підприємств, кредитно-лімітна деталізація та наявність спеціалізованої експертизи супроводу МСБ-портфеля. Це дозволяє оцінювати реальну спроможність банків бути якісними фінансовими посередниками у державних кредитних програмах, диференціювати вимоги до їх участі та зменшувати ризики формального адміністрування, імітаційної сегментації й концентрації підтримки серед найбільш кредитоспроможних позичальників.

— комплексний інструментарій проектування, моніторингу та оцінювання державних кредитних програм підтримки МСБ за рахунок поєднання таксономічного паспорту програми, опису кредитного бар'єра, цільовий сегмент, механізму

державного впливу, джерела ресурсу, розподілу ризику, цифрових даних, КРІ результативності, фіскальних обмежень та порогів управлінського реагування. Такий інструментарій орієнтує оцінювання програм не лише на кількість виданих кредитів і суму компенсацій, а й на додатковість фінансування, якість кредитного портфеля, бюджетну ефективність, ризикову стійкість і кінцевий соціально-економічний ефект підтримки;

- інструментарій ризик-орієнтованої діагностики кредитів і непрацюючих кредитів мікро-, малого та середнього бізнесу, на основі поєднання структурно-динамічного аналізу, ризикової матриці, оцінювання галузевої, валютної, регіональної та розмірної концентрації, групування сегментів за подібністю ризикових характеристик, сценарного оцінювання та інтегрального індексу кредитного ризику. це дозволяє виявити ризикових кластерів ММСБ, визначенні сегментів, які потребують вищого гарантійного покриття, нижчих лімітів концентрації, посиленого моніторингу, додаткових вимог до забезпечення або обмеження доступу до безумовної пільгової підтримки;

- напрями розвитку державних портфельних гарантій як інструмента ризик-орієнтованої кредитної підтримки МСБ, що передбачають диференціацію гарантійного покриття за рівнем ризику позичальників, установлення граничних портфельних лімітів, застосування міжнародних контргарантій, покриття перших збитків, фондової участі, ризик-орієнтованих гарантійних премій, збереження частки ризику за банком та моніторинг додатковості. На відміну від універсального гарантійного покриття, це спрямовано на зменшення моральної небезпеки, збереження стимулів банків до якісного андеррайтингу, обмеження фіскальних зобов'язань держави та узгодження гарантійного інструменту з реальним ризиковим профілем позичальників.

набули подальшого розвитку:

- понятійне визначення «малого і середнього бізнесу як об'єкта державної кредитної підтримки», у межах якого формально-правові та статистичні критерії належності до МСБ доповнено кредитно-поведінковими, ризиковими, фінансово-управлінськими, воєнно-територіальними та розвитковими характеристиками

підприємства. Обґрунтовано, що фінансова вразливість МСБ формується не лише під впливом недостатності застави, нестабільності грошових потоків, неповної кредитної історії чи інформаційної непрозорості, а й через розрив між темпами операційного зростання бізнесу та рівнем його фінансової зрілості, корпоративного управління, якості фінансової звітності й спроможності професійно взаємодіяти з банком. В умовах воєнної економіки цю вразливість додатково посилюють територіальні ризики, релокація, втрата активів, порушення ланцюгів постачання та невизначеність попиту. це дозволило поглибити обґрунтування необхідності державних кредитних програм, які реалізуються через банківську систему і поєднують фінансовий ресурс із професійною оцінкою кредитоспроможності, ризику, якості бізнес-моделі, банківської прийнятності та потреби підприємства у відповідному інструменті підтримки;

- ідентифікація фінансових обмежень розвитку малого і середнього бізнесу як системи взаємопов'язаних цінових, заставних, інформаційних, строкових, ризикових, поведінкових та інституційних бар'єрів доступу до кредитного ресурсу. Обґрунтовано, що державна кредитна підтримка є економічно виправданою лише за наявності структурного кредитного розриву між життєздатністю підприємства, його потенціалом створення соціально-економічного ефекту та фактично обмеженим доступом до ринкового фінансування на прийнятних умовах. Такий підхід створює методологічне підґрунтя для чіткого розмежування продуктивного державного втручання, спрямованого на усунення ринкових провалів, від неефективного субсидування позичальників, які спроможні залучити фінансування без державної участі;

- класифікація державних кредитних програм підтримки МСБ, яку поглиблено через виокремлення ознак механізму впливу на кредитну угоду, форми державної участі, джерела фінансування, характеру розподілу кредитного ризику, рівня адресності, цільового призначення кредиту, часового режиму дії програми, фіскального профілю та очікуваного економічного ефекту. На відміну від описового групування програм за адміністраторами або видами пільг, запропонована класифікація розмежовує компенсаційні, гарантійні, інвестиційні, антикризові,

відновлювальні, регіональні, енергетичні та змішані інструменти за їх економічною функцією, ризиковим навантаженням, бюджетною вартістю та розвитковим потенціалом;

– науково-практичні положення щодо цифровізації та інституційної координації державних кредитних програм підтримки МСБ, у межах яких обґрунтовано необхідність формування єдиної цифрової системи даних про заявки, відмови, кредитні умови, використання коштів, портфельний ризик, пов'язаність підприємств, гарантійні виплати, стягнення та економічні результати підтримки. Така система має поєднуватися з координаційною роллю Національної установи розвитку, інтеграцією кредитних, гарантійних, грантових, лізингових, факторингових і консультаційних інструментів, а також участю міжнародних партнерів у формуванні багаторівневої системи розподілу ризиків.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретичних положень, методичних підходів і практичних рекомендацій для вдосконалення державних кредитних програм підтримки МСБ в Україні. Запропоновані підходи можуть бути використані Міністерством фінансів України, Міністерством економіки України, Фондом розвитку підприємництва, банками-учасниками державних програм, міжнародними фінансовими організаціями та установами розвитку при розробленні, моніторингу й оцінюванні кредитних, гарантійних і змішаних інструментів підтримки підприємництва.

Практична цінність роботи полягає у можливості застосування запропонованої ризик-орієнтованої сегментації МСБ для диференціації умов підтримки, використання системи КРІ для оцінювання кінцевого економічного ефекту, запровадження фіскального стрес-тестування для оцінки бюджетних ризиків, формування єдиної системи даних для моніторингу програм і розвитку інтегрованих фінансових пакетів для різних груп підприємств.

Окремі положення, методичні підходи та практичні рекомендації, розроблені у дисертаційному дослідженні, впроваджено у діяльність підприємств, установ та організацій, що підтверджується відповідними довідками, зокрема:

– наукові положення, методичні рекомендації та результати дослідження використано у діяльності АБ «УКРГАЗБАНК», зокрема щодо удосконалення ризик-орієнтованих механізмів державного кредитування малого і середнього бізнесу, використання інструментів державного гарантування, часткового покриття кредитного ризику, розвитку механізмів розподілу ризиків між учасниками кредитного процесу, підвищення ефективності державної кредитної підтримки, удосконалення механізмів державного кредитування МСП та впровадження цифрового кредитного паспорта як інструменту зменшення інформаційної асиметрії, стандартизації даних і прискорення кредитних рішень (довідка про впровадження № 108/17960/2026 від 22.06.2026);

– теоретичні положення, науково-практичні рекомендації та результати дослідження використано у діяльності Асоціації українських банків як аналітичні, експертні та рекомендаційні матеріали, спрямовані на вдосконалення участі банківського сектору в реалізації державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу, підвищення ефективності програми «Доступні кредити 5–7–9%», розвитку інструментів взаємодії банків із державними інституціями, удосконалення комунікації між банками, державними органами та суб'єктами підприємництва, а також формування більш збалансованої моделі фінансування малого і середнього бізнесу (довідка про впровадження № D-14);

– результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчальний процес Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана під час викладання дисциплін «Операції та технології банківського бізнесу», «Маркетинг у банку», «Кредитний менеджмент у банку», «Фінансовий менеджмент у банку» та «Ризик-орієнтоване управління фінансовими установами». Результати дослідження використано при оновленні змісту лекційних і практичних занять, підготовці навчально-методичних матеріалів, формуванні кейсів щодо функціонування державних кредитних програм, оцінювання кредитного ризику, застосування інструментів державного гарантування та механізмів розподілу кредитних ризиків у системі підтримки малого і середнього бізнесу (довідка про впровадження від 23.03.2026).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійних досліджень автора. Усі наукові положення, результати, висновки та практичні рекомендації, наведені в дисертації, отримані автором особисто. Із наукових публікацій, виконаних у співавторстві, до змісту дисертаційної роботи включено лише ті результати, що відображають особистий внесок здобувача у спільні дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях, зокрема: VI Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в умовах інтеграції України в ЄС» (м. Київ, 16 квітня 2024 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Пили Василя Івановича «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації» (м. Хмельницький, 16 січня 2025 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем» (присвяченій пам'яті професора Григорія Євтіювича Мазнева) (м. Харків, 5–6 березня 2025 р.); VII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Новітні тренди розвитку страхового ринку: синергія інновацій та фінансової безпеки» (м. Київ, 15 травня 2025 р.).

Публікації. Основні результати та положення дисертаційного дослідження опубліковано автором самостійно та у співавторстві у **10 наукових працях**, загальним обсягом **6,38 д.а.**, з яких особисто автору належить **4,00 д.а.**, з них: **6** – у наукових фахових виданнях України категорії «Б»; **4** – в інших наукових виданнях (матеріалах міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 230 сторінок друкованого тексту. У дисертації розміщено 66 рисунків на 63 сторінках, 71 таблиця на 81 сторінці, 14 додатків. Список використаних джерел налічує 182 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

1.1. Малий і середній бізнес як об'єкт державної кредитної підтримки

Малий і середній бізнес є базовим сегментом сучасної економіки, що забезпечує підприємницьку активність, зайнятість, конкуренцію, податкову базу громад і стійкість локальних ринків. В Україні мікро-, малі та середні підприємства становлять 99,98 % суб'єктів господарювання, забезпечують 74 % робочих місць і створюють 64 % доданої вартості [1]. Відтак обмеження доступу МСБ до фінансування є не лише проблемою окремих підприємств, а системним бар'єром зайнятості, регіонального розвитку, інвестиційної активності та Теоретичні засади дослідження МСБ формувалися в межах теорії підприємництва, теорії фірми та концепцій фінансових обмежень бізнесу. Р. Кантільйон пов'язував підприємництво з прийняттям ризику в умовах невизначеності [2], Ж.-Б. Сей - із координацією факторів виробництва [3], Й. Шумпетер - зі створенням нових комбінацій ресурсів, продуктів і технологій [4]. Ф. Найт розмежував ризик і невизначеність [5], І. Кірцнер акцентував підприємницьку пильність і здатність виявляти ринкові можливості [6], а Е. Пенроуз підкреслила роль управлінської спроможності як обмеження зростання фірми [7]. Подальший розвиток теорії фірми, зокрема у працях Д. Сторі та в доповіді Болтона, засвідчив, що малий бізнес є неоднорідним сектором, для якого характерні управління власниками, обмежена ринкова влада, незалежність від великих груп і специфічні траєкторії зростання [8; 9].

Отже, розмір підприємства є лише первинною ознакою МСБ. Для цілей державної кредитної підтримки важливішими стають фінансова вразливість, управлінська спроможність, кредитна поведінка, якість бізнес-моделі, заставна спроможність, ризиковий профіль і потенціал створення соціально-економічного

ефекту (Додаток А- табл. А.1). Саме тому МСБ доцільно розглядати не як однорідну статистичну групу, а як складний об'єкт державного кредитного впливу.

У науковому дискурсі важливо розмежовувати поняття «малі і середні підприємства», «мале і середнє підприємництво» та «малий і середній бізнес». Перше поняття відображає переважно організаційно-статистичний аспект, друге – діяльнісний і підприємницький, тоді як третє має ширший системно-економічний зміст. Для цілей дисертаційного дослідження найбільш придатною є категорія «малий і середній бізнес», оскільки вона охоплює не лише формальні критерії розміру, а й фінансові потреби, ризиковий профіль, поведінку суб'єктів, їхнє місце в системі економічних відносин та потенціал участі у державних кредитних програмах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Розмежування ключових понять МСБ

Поняття	Сутність (зміст / акцент)	Значення для державної кредитної підтримки
Малі і середні підприємства	Організаційно-статистичний за формальними критеріями	Встановлення базових меж участі
Мале і середнє підприємництво	Функціональний (ініціатива, ризик)	Пояснення підприємницької природи
Малий і середній бізнес	Економічна категорія (зв'язки, поведінка, потреби)	Найпридатніше для аналізу ДКП
МСБ як об'єкт ДКП	Суб'єкти з життєздатною діяльністю, але обмеженим доступом до фінансування (адресність та додатковість)	Обґрунтування адресності та інструментів

Джерело: складено автором на основі узагальнення наукових підходів до трактування категорій МСБ [2–9].

Для державної кредитної підтримки важливо визначити не лише формальні критерії належності підприємства до МСБ, а й сутнісні ознаки цього сектору, що впливають на його банківську прийнятність, рівень кредитного ризику та потребу в конкретному інструменті підтримки. До таких ознак належать єдність власності й управління, обмеженість ресурсів, інформаційна непрозорість, гнучкість, локальна укоріненість, чутливість до шоків, дефіцит фінансової зрілості та управлінський розрив масштабування. (табл. 1.2).

Сутнісні ознаки МСБ та їх значення для державної кредитної підтримки

Ознака	Економічний прояв	Кредитний наслідок	Відповідь державної політики
Єдність власності й управління	Персоналізоване управління, залежність від власника	Управлінська вразливість, ризик наступництва	Оцінювання управлінської спроможності, консультаційний супровід
Обмежені ресурси	Невелика диверсифікація активів і доходів	Дефіцит застави, коротша строковість кредиту	Гарантії, мікрокредити, механізми розподілу ризику
Інформаційна непрозорість	Спрощений облік, неповна звітність, змішування приватних і бізнесових фінансів	Вища вартість скорингу й моніторингу	Реєстри, цифрові дані, стандартизація звітності
Гнучкість	Швидка адаптація продуктів, каналів збуту і постачальників	Нестійкість прогнозів за високої адаптивності	Модульні кредитні продукти, обігове та інвестиційне фінансування
Локальна укоріненість	Залежність від громади, локального попиту і ринку праці	Територіальна концентрація ризику	Регіональні програми, підтримка релокації та відновлення громад
Чутливість до шоків	Низький запас ліквідності, залежність від логістики й енергопостачання	Зростання дефолтності у кризових умовах	Антикризові гарантії, реструктуризація, страхування воєнних ризиків
Дефіцит фінансової зрілості	Слабке планування грошових потоків і робота з фінансовими продуктами	Низька якість кредитної заявки, недооцінка вартості боргу	Фінансова освіта, консультаційна підтримка, цифрові сервіси підготовки заявки
Управлінський розрив масштабування	Зростання бізнесу випереджає формалізацію менеджменту	Банк оцінює зростання як додатковий ризик	Інвестиційні програми з управлінським супроводом і моніторингом результату

Джерело: узагальнено автором за [2–9; 11–17].

Сутнісні ознаки МСБ формують підґрунтя для розуміння цього сектору як специфічного об'єкта державної кредитної підтримки. Його економічна роль поєднується з підвищеною фінансовою вразливістю, що зумовлює потребу у спеціальних інструментах державного кредитного впливу, спрямованих не лише на розширення доступу до фінансування, а й на досягнення ширшого суспільно-економічного ефекту (рис. 1.1).

Зазначені ознаки підтверджують, що подолання фінансових обмежень МСБ не може забезпечуватися лише прямою бюджетною пільгою або механічним здешевленням кредиту. Державна кредитна підтримка потребує поєднання публічного фінансового ресурсу з інфраструктурою банківського посередництва: андеррайтингом, скорингом, оцінюванням бізнес-моделі, моніторингом позичальника та супроводом кредитного портфеля. Саме через банківський канал формальна належність підприємства до МСБ трансформується у кредитне рішення,

оцінку ризику, вибір інструменту підтримки та подальший контроль результативності.

Рис. 1.1. МСБ як об'єкт державної кредитної підтримки

Джерело: розроблено автором на основі [11–17].

Узагальнена логіка розгляду МСБ як об'єкта державної кредитної підтримки полягає у поєднанні двох характеристик: високої соціально-економічної значущості та структурної фінансової вразливості. Звідси державна участь має бути спрямована не лише на компенсацію вартості кредиту, а й на подолання ринкових провалів, розподіл ризику, посилення банківської оцінки позичальника та забезпечення додатковості фінансування. Водночас державні програми не повинні розпорошувати ресурс на великі компанії, які формально мімікують під МСБ через дроблення бізнесу або використання пов'язаних юридичних осіб. Пріоритетом має залишатися підтримка життєздатних, але кредитно обмежених суб'єктів мікро-, малого та середнього бізнесу.

Роль МСБ в економіці має багатовимірний характер. За оцінками ІФС, мікро-, малі та середні підприємства становлять понад 90 % усіх фірм у світі, забезпечують у середньому близько 70 % зайнятості та близько 50 % ВВП, але водночас стикаються з багатотрильйонним фінансовим розривом [1]. Підтверджено, що проблема доступу МСБ до фінансування має не локальний, а системний характер, оскільки сектор забезпечує зайнятість і самозайнятість, підтримує конкуренцію, обслуговує локальні ринки, сприяє продуктивним, сервісним і цифровим інноваціям, формує податкову базу громад і посилює регіональну стійкість.

В умовах війни значення МСБ доповнюється інклюзивною, стабілізаційною та відновлювальною функціями. Вони проявляються у здатності підприємств адаптуватися до релокації, енергетичних і логістичних обмежень, відновлювати локальні ланцюги постачання, підтримувати економічну активність громад і забезпечувати зайнятість у кризових умовах. Саме така багатофункціональність пояснює, чому фінансові обмеження МСБ трансформуються у бар'єр модернізації, локального розвитку, інвестиційної активності та повоєнного відновлення економіки.

Порівняння кількості МСБ, зайнятості та доданої вартості свідчить про подвійний характер цього сектору. З одного боку, МСБ виконує важливу соціально-економічну функцію. З іншого – така структура вказує на резерви підвищення продуктивності, технологічного оновлення, фінансової стійкості та інвестиційної спроможності. Тому державна кредитна підтримка має бути спрямована не лише на збереження поточної діяльності підприємств, а й на модернізацію основних засобів, розвиток інвестиційного потенціалу та інтеграцію бізнесу у процеси повоєнного відновлення.

Порівняння з Європейським Союзом підтверджує, що висока роль МСБ є сталою рисою сучасної європейської економічної моделі. За даними Annual Report on European SMEs 2023/2024, у 2023 р. зайнятість у секторі МСБ ЄС зросла на 1,8 %, а за п'ятирічний період реальна додана вартість МСБ збільшилася на 9,5 %, зайнятість – на 5,9 % [19]. Для України ця динаміка має методичне значення, оскільки підтверджує необхідність переходу від вузької логіки компенсаційної підтримки до

політики розвитку МСБ, у межах якої кредитні програми виконують не лише антикризову, а й інвестиційно-трансформаційну функцію.

Аналіз кількості діючих підприємств України з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства засвідчує виражену асиметрію в бік мікро- та малого бізнесу. Така структура має принципове значення для державної кредитної політики, оскільки обмеження доступу до фінансування у цьому сегменті набуває системного характеру. Мікро- та малий бізнес забезпечують значну частину підприємницької активності, самозайнятості, локальних ринків праці та податкової бази громад (рис. 1.2).

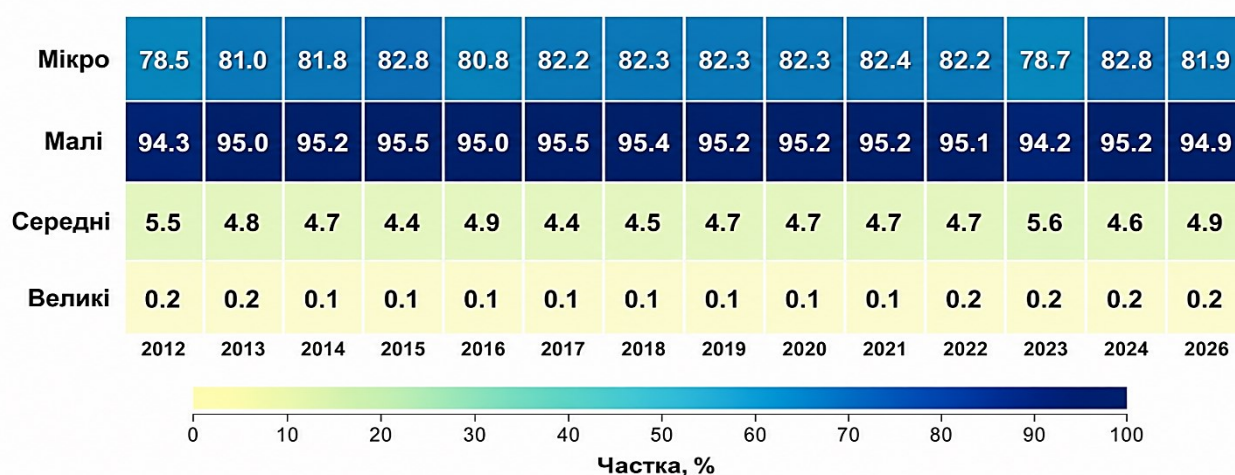

Рис. 1.2. Динаміка частки діючих підприємств в Україні з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012–2025 рр., %

Джерело: складено автором за даними Держстату [10].

Мікробізнес, включно з фізичними особами-підприємцями, є найбільш чутливим до воєнних ризиків, оскільки має обмежений запас ліквідності, слабшу заставну базу, коротшу кредитну історію, нижчий рівень фінансового планування та вищу залежність від поточних грошових потоків. У період повномасштабної війни ці обмеження посилюються втратою активів, релокацією, порушенням логістики, енергетичними шоками, нестачею обігових коштів і зростанням територіальних ризиків [11].

Додатковим підтвердженням є результати опитувань бізнесу. За даними Дія.Бізнес та CID Center, у вересні 2025 р. індекс ділової активності UBI становив 37,9 бала зі 100 можливих, а головним викликом для підприємців залишалася загальна

невизначеність щодо розвитку ситуації в Україні, яку відзначили 56,5 % опитаних. Станом на березень 2026 р. UBI знизився до 32,9 бала, що істотно нижче нейтрального рівня та свідчить про збереження песимістичних очікувань, слабкої інвестиційної активності й високої невизначеності бізнес-середовища (рис. 1.3) [73].

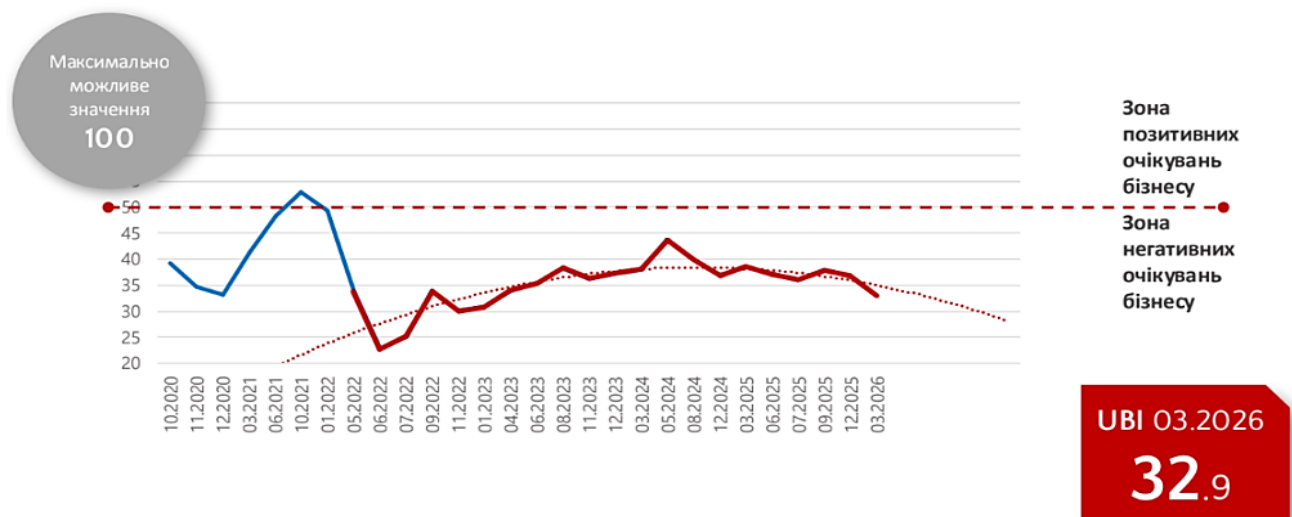

Рис. 1.3. Динаміка індексу активності українського бізнесу UBI (Ukrainian Business Index) у 2020–2026 рр.

Примітка: значення вище 50 відповідають зоні позитивних очікувань бізнесу, нижче 50 – зоні негативних очікувань.

Джерело: CID Center [73, 78]

Динаміка кількості підприємств за розмірними групами у 2012–2025 рр. підтверджує стійке кількісне домінування малого бізнесу над середніми та великими підприємствами (рис. 1.4, додаток Б – рис. Б.1). Проте формальне домінування малого бізнесу у кількості суб'єктів господарювання не означає його автоматичної здатності залучати банківський кредит на ринкових умовах. Саме мікро- та малі підприємства частіше стикаються з дефіцитом застави, короткою або фрагментарною кредитною історією, нестачею ліквідності, слабшою фінансовою звітністю та високою залежністю від поточних грошових потоків [130]. Для частини МСБ характерний розрив між динамікою операційного зростання та рівнем фінансово-управлінської зрілості. Підприємство може швидко нарощувати обсяги діяльності, але не мати достатньо розвинених фінансового планування, управлінського обліку, корпоративного управління та професійної фінансової експертизи. Це знижує його банківську прийнятність навіть за наявності ринкового потенціалу.

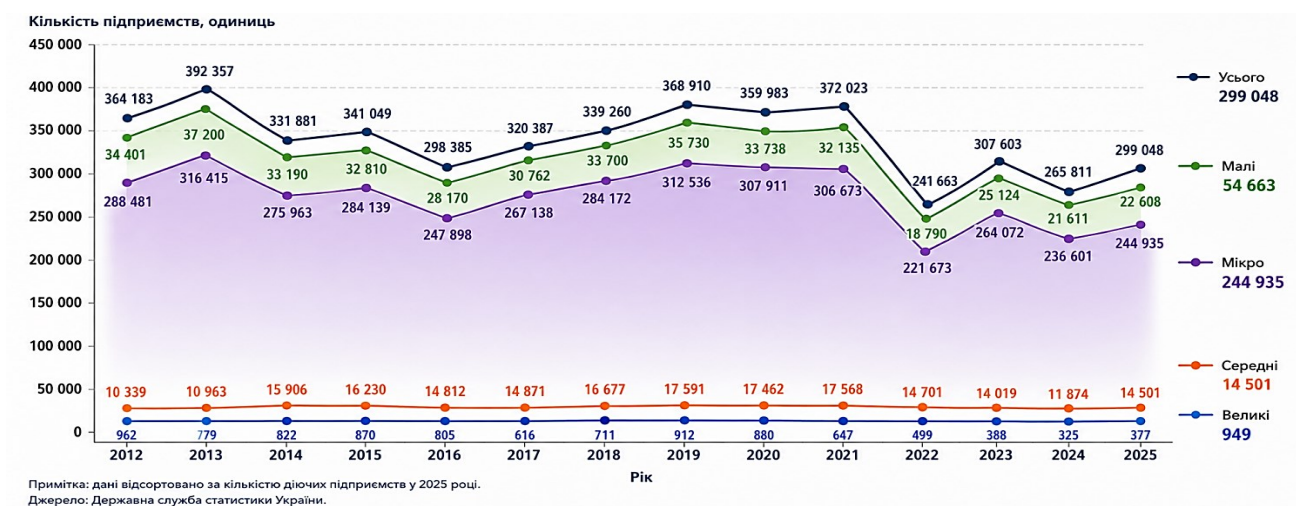

Рис. 1.4. Динаміка кількості діючих підприємств в Україні з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012–2025 рр., од

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [10].

Для банків сегмент МСБ є складним не лише через підвищений кредитний ризик, а й через високі трансакційні витрати оцінювання, скорингу, моніторингу та супроводу великої кількості невеликих позичальників. У цьому проявляється ключова суперечність кредитування МСБ: сектор є масовим і соціально значущим, але для банків часто характеризується недостатньою прозорістю, обмеженим забезпеченням і вищою вартістю адміністрування кредитної угоди. Звідси випливає, що держава має не заміщувати банк, а використовувати його інфраструктуру, експертизу андеррайтингу, скорингу та моніторингу для адресного спрямування підтримки.

Домінування мікро- та малого бізнесу визначає специфіку архітектури державних кредитних програм. Для середнього бізнесу більш релевантними є інвестиційні кредити, модернізаційні програми, експортне фінансування та часткова компенсація вартості довгострокового ресурсу. Для мікро- та малого бізнесу пріоритетними стають інструменти, що знижують інформаційний, заставний і ризиковий бар'єри доступу до кредиту: портфельні гарантії, мікрокредитування, спрощений цифровий скоринг, цифрова верифікація даних, консультаційний супровід і механізми розподілу ризику. Така диференціація підтверджує необхідність переходу від універсального здешевлення кредитів до адресної, ризик-орієнтованої та сегментно-адаптивної моделі державної кредитної підтримки МСБ.

Особливу групу в українських умовах становлять релоковані, постраждалі та територіально вразливі підприємства. Їхня кредитна проблема не завжди пов'язана з низькою якістю бізнес-моделі. Часто вона зумовлена зовнішніми воєнними чинниками: втратою активів, пошкодженням застави, руйнуванням логістики, скороченням попиту або підвищеним ризиком території. У таких випадках класична банківська оцінка кредитоспроможності може призводити до відмови в кредиті навіть за наявності економічного потенціалу відновлення. Саме тому державна кредитна підтримка має виконувати не лише компенсаційну, а й відновлювальну та ризик-розподільчу функцію.

У цьому контексті доцільно розмежовувати три рівні доступу МСБ до державних кредитних програм. Перший рівень – формальна відповідність критеріям МСБ, що визначає потенційне право участі. Другий – програмна відповідність, тобто узгодженість діяльності або проєкту підприємства з цілями конкретної програми: інвестиціями, експортом, енергоефективністю, релокацією, аграрним виробництвом чи відновленням. Третій – банківська кредитоспроможність, яка охоплює андеррайтинг, скоринг, оцінювання грошових потоків, застави, кредитної історії та ризику дефолту [129].

Такий підхід дає змогу уточнити роль банків у державних кредитних програмах. Банк не повинен перетворюватися на технічного розподільовача державного ресурсу. Його функція полягає у професійному оцінюванні кредитоспроможності, моніторингу позичальника та збереженні кредитної дисципліни. Водночас держава має компенсувати або розподіляти ті ризики, які мають системний характер і не можуть бути повністю прийняті банком без загрози для його фінансової стійкості. До таких ризиків належать воєнні, регіональні, заставні, інформаційні та інвестиційні ризики.

Поєднання формальної класифікації, програмної відповідності та банківської оцінки кредитоспроможності формує належну логіку доступу МСБ до державних кредитних програм. Якщо застосовувати лише формальний критерій розміру, зростає ризик нецільового використання підтримки. Якщо орієнтуватися лише на банківську кредитоспроможність, поза програмами можуть залишитися підприємства, вразливі

через зовнішні обставини, але здатні створити економічний ефект. Якщо ж перевага надається лише соціальним або політичним пріоритетам без кредитної оцінки, виникає моральний ризик, погіршується якість кредитного портфеля і зростає фінансове навантаження.

Отже, державна кредитна підтримка МСБ є похідною не від самого факту малого масштабу підприємства, а від поєднання його соціально-економічної значущості та структурної фінансової вразливості. Саме перетин цих характеристик обґрунтовує потребу в адресних програмах, які поєднують компенсацію вартості кредиту, гарантії, цифровий скоринг, консультаційний супровід і механізми розподілу ризику.

Такий підхід узгоджується з національними стратегічними документами. Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року розглядає МСБ як активного учасника відновлення, цифрової трансформації, сталого розвитку та структурної модернізації економіки [20]. Правову основу цієї політики формує Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», який визначає державну підтримку як систему заходів, спрямованих на розвиток підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності, активізацію інвестиційної та інноваційної діяльності, розширення ринків і підтримку зайнятості [21]. У контексті дослідження це створює підґрунтя для розгляду державних кредитних програм як фінансового механізму ширшої політики розвитку МСБ.

Сучасні підходи до класифікації МСБ поступово зміщуються від формального вимірювання розміру підприємства до комплексного визначення його реального економічного статусу. Поряд із кількістю працівників, доходом і вартістю активів дедалі більшого значення набувають критерії незалежності, пов'язаності з іншими компаніями, цифрової верифікації та запобігання штучному дробленню бізнесу. У Європейському Союзі базовою залишається Рекомендація Комісії 2003/361/ЕС, яка визначає МСБ за кількістю працівників, оборотом або балансовою вартістю активів, а також враховує показники партнерських і пов'язаних підприємств [22; 23].

Для України порівняння з європейською класифікацією має прикладне значення, оскільки критерії розміру визначають коло потенційних отримувачів державної підтримки, впливають на доступ до кредитних програм і задають рамки євроінтеграційної гармонізації. Водночас на перехідному етапі зберігається внутрішня неузгодженість між бухгалтерською, податковою та підприємницько-політичною класифікаціями. Схвалений Кабінетом Міністрів України законопроект щодо визначення суб'єктів підприємництва спрямований на наближення критеріїв МСБ до законодавства ЄС, зокрема через використання показників кількості працівників, річного доходу, балансової вартості активів і сумування показників пов'язаних компаній [24]. Порівняння базових критеріїв класифікації МСБ у ЄС, чинній бухгалтерській класифікації України та запропонованій євроінтеграційній моделі наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Порівняння критеріїв класифікації МСБ у ЄС та Україні

Категорія підприємства	ЄС		Україна		
	кількість працівників	фінансовий критерій	бухгалтерська класифікація:		Законопроект щодо гармонізації з ЄС
			кількість працівників	фінансовий критерій	
Мікро підприємство	Менше 10	Оборот або баланс до 2 млн євро	До 10	Чистий дохід до 700 тис. євро або баланс до 350 тис. євро	До 9 працівників включно; до 2 млн євро доходу або активів
Мале підприємство	Менше 50	Оборот або баланс до 10 млн євро	До 50	Чистий дохід до 8 млн євро або баланс до 4 млн євро	До 49 працівників; до 10 млн євро доходу або активів
Середнє підприємство	Менше 250	Оборот до 50 млн євро або баланс до 43 млн євро	До 250	Чистий дохід до 40 млн євро або баланс до 20 млн євро	До 249 працівників; до 50 млн євро доходу або до 43 млн євро активів
Велике підприємство	Понад межі МСБ	Понад межі МСБ	Понад 250	Понад 40 млн євро чистого доходу або понад 20 млн євро активів	Понад межі МСБ за гармонізованими критеріями
Малі компанії середньої капіталізації (small mid-caps)*	Менше 750	Оборот до 150 млн євро або баланс до 129 млн євро	-	-	-

Примітка: Малі компанії середньої капіталізації (small mid-caps) виокремлюються у новіших підходах ЄС як проміжна категорія між МСБ та великими підприємствами

Джерело: складено автором за даними [20;22;23;24]

Наведені дані свідчать, що українська бухгалтерська класифікація за структурою частково наближена до європейської, оскільки поєднує критерій зайнятості та фінансові показники. Водночас її фінансові пороги є нижчими, ніж у ЄС, а функціональне призначення пов'язане насамперед із бухгалтерським обліком і фінансовою звітністю, а не з визначенням доступу до програм підтримки. Це формує внутрішню неузгодженість, за якої для обліку, оподаткування та державної підтримки фактично застосовуються різні логіки ідентифікації підприємств.

Запропонована євроінтеграційна модель має значення не лише як технічне наближення порогових значень до практики ЄС. Її важливість полягає у запровадженні правил врахування пов'язаних компаній, що зменшує ризик штучного дроблення бізнесу та доступу великих груп до інструментів підтримки через формально малі юридичні особи. Для державних кредитних програм це є принциповим, оскільки розширення кола потенційних отримувачів підтримки має супроводжуватися посиленням адресності, цифрової верифікації, контролю реального бенефіціара та оцінювання додатковості.

Гармонізація критеріїв для державних кредитних програм має подвійний ефект. З одного боку, вона може розширити доступ до грантів, пільгових кредитів, гарантій, інноваційних та експортних програм для підприємств, які за європейською логікою належать до МСБ. Це особливо важливо для капіталомістких виробничих, переробних, аграрних, експортних та інвестиційно активних підприємств, у яких обсяг активів і доходів зумовлений не ринковою владою, а технологічною, галузевою або інвестиційною специфікою. З іншого боку, ширше коло потенційних бенефіціарів підвищує вимоги до інфраструктури адміністрування підтримки, цифрової перевірки пов'язаності підприємств, банківської оцінки ризику та моніторингу результатів.

Ефективна державна підтримка МСБ потребує не лише коректного нормативного визначення статусу підприємства, а й належної інституційної інфраструктури його верифікації. Йдеться про зниження інформаційної асиметрії, підвищення прозорості даних про позичальника, узгодження державних реєстрів із банківськими процедурами оцінювання кредитоспроможності та формування єдиної інформаційної основи для прийняття рішень щодо участі у програмах підтримки.

Окреслене посилює зв'язок між формальним статусом МСБ, банківською прийнятністю підприємства та доцільністю застосування конкретного інструменту державної кредитної підтримки.

Отже, порівняння європейської та української практики свідчить не лише про поступову гармонізацію критеріїв МСБ, а й про наявність внутрішньої проблеми розбіжності нормативних підходів. Бухгалтерська класифікація залишається важливою для звітності, податкова — для фіскального адміністрування, тоді як для державних кредитних програм потрібна підприємницько-політична класифікація, узгоджена з ЄС і доповнена правилами афілійованості, цифрової верифікації та контролю реального бенефіціара підтримки. Водночас навіть гармонізовані розмірні критерії не є достатніми для кредитної політики, оскільки не відображають кредитний ризик, заставну спроможність, фінансову поведінку позичальника, воєнні втрати, інвестиційний потенціал і очікувану економічну додатковість кредиту.

Останні тенденції ЄС свідчать про прагнення зробити класифікацію підприємств більш гнучкою. Зокрема, увага приділяється ефекту «краю прірви» - *cliff-edge effect*, коли підприємство після виходу за межі статусу МСБ різко втрачає доступ до спрощених режимів, програм підтримки та зменшеного регуляторного навантаження. У відповідь формується підхід до виокремлення невеликих компаній середньої капіталізації як проміжної групи між класичними МСБ і великими компаніями [27, 31]. Для України ця тенденція важлива з двох причин: по-перше, вона показує, що політика підтримки бізнесу має враховувати не лише «малий розмір», а й траєкторію зростання підприємства; по-друге, вона актуалізує проблему поступового виходу успішних підприємств із пільгових режимів без втрати стимулів до масштабування.

Європейські та міжнародні підходи також демонструють перехід від суто розмірної логіки до аналізу якісної ролі МСБ в економіці, його фінансової стійкості, продуктивності та доступу до різних джерел фінансування. European SME Performance Review оцінює МСБ не лише за кількістю підприємств, а й за зайнятістю, доданою вартістю, галузевою структурою та динамікою відновлення [24]. OECD Scoreboard відстежує не лише обсяги кредитів, а й умови фінансування, вартість

кредитів, фінансування за рахунок власного капіталу, фінансування під заставу активів, державні програми підтримки та попит на фінансування [33, 106]. Для України це має принципове значення, оскільки питання класифікації МСБ поєднується з євроінтеграційними зобов'язаннями, воєнними викликами та потребою в ефективному таргетуванні державних кредитних програм [131].

Водночас європейсько-українське зіставлення не вичерпує міжнародного досвіду ідентифікації МСБ. Світова практика демонструє, що критерії віднесення суб'єктів господарювання до мікро-, малого і середнього бізнесу залежать від цілей державної політики, структури економіки, рівня розвитку фінансової системи, галузевої спеціалізації, інституційної спроможності держави та цифрової зрілості механізмів адміністрування підтримки. Узагальнення цих підходів наведено в табл. 1.4 та Додатку А-табл А.1.

Таблиця 1.4

Порівняння підходів до визначення МСБ у світовій та українській практиці

Юрисдикція / джерело	Ключові критерії	Методична особливість	Значення для ДКП МСБ
ЄС	Персонал: <10, <50, <250; оборот до 2, 10, 50 млн євро або баланс до 2, 10, 43 млн євро.	Комбінована модель і правила пов'язаності.	Найпридатніша база для гармонізації державної підтримки.
Україна: бухгалтер	Два з трьох критеріїв: активи, чистий дохід, працівники.	Орієнтована на фінансову звітність.	Потребує доповнення програмними критеріями й верифікацією ФОП.
Законопроект, підтриманий Урядом у 2026 р.	Європейські порогові з урахуванням показників пов'язаних компаній.	Усунення фрагментації та штучного дроблення	Потенційна основа єдиного статусу МСБ
США	Галузеві стандарти (працівники або виручка)	Висока галузева диференціація	Корисно для цільових галузевих програм
Канада	Малий бізнес: 1–99 працівників; середній: 100–499.	Проста статистична модель.	Недостатня для кредитної підтримки без фінансових і ризикових критеріїв.
Японія	Комбінація капіталу з персоналом (за секторами)	Урахування капіталомісткості	Важливо для виробничих та інвестиційних проєктів
Індія (2025)	Інвестиції та оборот (оновлені порогові)	Поєднання з індустріальною політикою та цифровою реєстрацією	Цінний досвід розширення підтримки та цифризації

Джерело: складено автором за [26–37].

Міжнародна практика класифікації МСБ не зводиться до єдиного універсального набору критеріїв. Європейська модель є найбільш придатною для гармонізації законодавства, статистичної порівнюваності та узгодження правил

державної допомоги. Американська модель демонструє переваги галузевої диференціації, оскільки враховує відмінності між секторами з різною капіталомісткістю, структурою витрат і масштабом операцій. Азійські моделі доповнюють цю логіку інвестиційними критеріями, цифровою реєстрацією, простотою адміністрування та контролем незалежності підприємств від великих корпоративних груп. У 2025 р. Індія підвищила граничні критерії ММСП за інвестиціями та оборотом відповідно у 2,5 та 2 рази й продовжила розвиток цифрової платформи Udyam для їх реєстрації та верифікації [34]. Для України цей досвід важливий через поєднання розширення доступу до підтримки з цифровою ідентифікацією отримувачів. Японська модель корисна для капіталомістких секторів, оскільки враховує галузеву специфіку, капітал і зайнятість [35]; корейська — через правила незалежності та галузеву диференціацію [36]; сінгапурська — завдяки простоті адміністрування критеріїв підтримки бізнесу [37].

Для України базова класифікація МСБ має залишатися наближеною до європейської, оскільки це відповідає євроінтеграційному курсу, потребам статистичної порівнюваності та правилам державної допомоги. Водночас для державних кредитних програм формальної відповідності підприємства розмірним критеріям недостатньо. Державні кредитні програми працюють не лише з юридичним статусом підприємства, а з конкретним позичальником, його фінансовою потребою, ризиковим профілем, заставною спроможністю, регіональними умовами діяльності та очікуваним внеском у відновлення економічної активності.

Водночас для цілей державних кредитних програм формальної відповідності підприємства розмірним критеріям недостатньо. Державна кредитна підтримка працює не лише з юридичним статусом підприємства, а з конкретним позичальником, його фінансовою потребою, ризиковим профілем, заставною спроможністю, якістю фінансової звітності, регіональними умовами діяльності та очікуваним внеском у відновлення економічної активності. Тому класифікація МСБ у державних кредитних програмах має доповнюватися кредитно-поведінковими, ризиковими, галузевими, територіальними та розвитковими характеристиками.

З огляду на це, для України найбільш обґрунтованою є двоконтурна модель ідентифікації МСБ для державних кредитних програм (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Двоконтурна модель ідентифікації МСБ для ДКП

Джерело: авторська розробка на основі [11-17].

Перший контур має формально-правовий характер і спирається на європейську класифікаційну логіку. Він забезпечує нормативну визначеність, статистичну порівнюваність, сумісність із правилами ЄС та єдину основу для державної допомоги. У цьому контурі доцільно використовувати критерії зайнятості, доходу або активів із урахуванням партнерських і пов'язаних підприємств, що зменшує ризик штучного дроблення бізнесу.

Другий контур має кредитно-функціональний характер і його призначення полягає не у підтвердженні статусу МСБ, а у визначенні доцільності, форми та інтенсивності державної кредитної підтримки. У цьому контурі мають враховуватися галузь, регіон розміщення, воєнні втрати, кредитна історія, якість забезпечення, стабільність грошових потоків, інвестиційна спрямованість, експортний потенціал, зв'язок підприємства з більшими групами та очікувана економічна додатковість.

Запропонований підхід дозволяє поєднати європейську правову сумісність із практичною адресністю державної кредитної підтримки. Формально-правовий контур визначає, чи належить суб'єкт до мікро-, малого або середнього бізнесу. Кредитно-функціональний контур дає змогу встановити, чи є підприємство кредитно обмеженим, життєздатним і таким, що може створити очікуваний соціально-

економічний ефект. Модуль конкретної програми накладається на обидва контури та визначає ціль підтримки, її інтенсивність, інструмент реалізації й очікуваний результат.

Банківська сегментація МСБ не є тотожною законодавчому визначенню суб'єкта МСБ. Для держави класифікація визначає адресата підтримки, межі державної допомоги та статистичну базу оцінювання програм. Для банку сегментація організовує модель обслуговування, кредитні повноваження, скорингові процедури, продуктову пропозицію, ліміти ризику та моніторинг клієнта. Тому банк може відносити клієнта до сегмента МСБ не лише за кількістю працівників або доходом, а й за оборотами за рахунками, кредитною експозицією, групою пов'язаних осіб, галуззю, статусом власності, експортно-імпортними потоками, депозитною поведінкою та прибутковістю клієнта. У реєстрі державної програми мають зберігатися обидві ознаки: формальний статус МСБ і банківський сегмент позичальника.

У практичному вимірі поєднання формально-правового та кредитно-функціонального підходів потребує створення узгодженої інформаційної архітектури ідентифікації позичальника. Її призначення полягає не лише у підтвердженні належності підприємства до категорії МСБ, а й у встановленні його банківського сегмента, цільової відповідності програмі, рівня кредитного ризику та очікуваного результату державної підтримки. Така архітектура дає змогу уникнути розриву між юридичним статусом підприємства, банківською оцінкою його кредитоспроможності та цілями конкретної державної кредитної програми (табл. 1.5).

Отже, доцільно розмежовувати формально-правовий і кредитно-функціональний підходи до розуміння МСБ. Формально-правовий підхід визначає належність підприємства до мікро-, малого або середнього бізнесу за критеріями законодавства. Він необхідний для статистики, звітності, державної допомоги та гармонізації з європейськими правилами. Кредитно-функціональний підхід має інше призначення: він дає змогу оцінити МСБ як потенційного отримувача державної кредитної підтримки з урахуванням фінансової вразливості, кредитної історії, якості застави, стабільності грошових потоків, галузевої належності, регіонального ризику та очікуваного економічного ефекту.

Інформаційна архітектура ідентифікації позичальника

Рівень	Обов'язкові поля	Рішення, яке підтримується
Єдиний статус МСП	Працівники; чистий дохід/оборот; активи; власність; партнерські й пов'язані підприємства; дата статусу	Право на участь і максимальна інтенсивність державної допомоги
Банківський сегмент	Виручка; оборот за рахунками; кредитна експозиція; забезпечення; рейтинг; галузь; регіон	Технологія кредитування, ціна, пакет документів і моніторинг
Модуль програми	Мета кредиту; інвестиційні витрати; робочі місця; додана вартість; експорт; енергоефективність; воєнний вплив	Пріоритет, частка гарантії, компенсація ставки, грантова складова
Оцінка результату	Додатковий кредит; приватне співфінансування; приріст продуктивності; податки; зайнятість; дефолт; виживання	Продовження, зміна або припинення інструменту

Джерело: авторська розробка.

Застосування кредитно-функціонального підходу потребує подальшої деталізації МСБ як сукупності неоднорідних позичальників. Формальна належність до мікро-, малого або середнього бізнесу не дає змоги визначити, який саме фінансовий бар'єр обмежує доступ підприємства до кредиту і який інструмент державної підтримки є найбільш доцільним. З огляду на це, у межах дослідження запропоновано кредитно-поведінкову типологію МСБ як отримувачів державної кредитної підтримки (рис. 1.6., Додаток А – табл. А.3). Її зміст полягає у розмежуванні підприємств за характером фінансової потреби, джерелом кредитного обмеження, рівнем ризику та очікуваним соціально-економічним ефектом.

Запропонована типологія підтверджує, що МСБ як об'єкт державної кредитної підтримки не є однорідною групою позичальників. Для одних підприємств головним бар'єром є відсутність кредитної історії, для інших – нестача застави, висока вартість довгострокового ресурсу, ризик інвестиційного проєкту, територіальна небезпека або воєнне пошкодження активів. Тому універсальна модель підтримки, побудована лише на компенсації процентної ставки, не здатна повною мірою усунути різні за природою фінансові обмеження МСБ.

Тип МСБ	Основне обмеження	Логіка державної підтримки	Очікуваний ефект
 Новостворений мікробізнес	Нестача кредитної історії та формалізації	Полегшення первинного доступу до фінансування	Формалізація, самозайнятість, локальна активність
 Діючий мікробізнес	Нестача оборотного капіталу	Підтримка ліквідності та стабілізація грошових потоків	Збереження діяльності, робочі місця
 Малий бізнес із потенціалом зростання	Дефіцит довгострокового ресурсу	Стимулювання інвестиційного розвитку	Масштабування бізнесу, приріст зайнятості
 Середній бізнес інвестиційного типу	Висока вартість довгострокового фінансування	Підтримка модернізації та зниження інвестиційних ризиків	Технологічне оновлення, зростання продуктивності
 Експортоорієнтований МСБ	Потреба у фінансуванні контрактів та ОК	Посилення здатності працювати на зовнішніх ринках	Розширення експорту, валютні надходження
 Інноваційний МСБ	Високий ризик проєкту, нестача застави	Підтримка проєктів із високою невизначеністю	Комерціалізація інновацій, технологічний розвиток
 Релокований або постраждалих МСБ	Падіння доходів, руйнування застави	Відновлення кредитоспроможності	Відновлення бізнесу, збереження зайнятості
 МСБ у прифронтових або деокупованих територіях	Високий територіальний ризик	Пом'якшення територіального ризику та підтримка активності	Повернення активності, відновлення регіонів

Рис. 1.6. Кредитно-поведінкова типологія МСБ як отримувачів ДКП

Джерело: авторська розробка.

Методичне значення кредитно-поведінкової типології полягає у можливості пов'язати тип підприємства з характером кредитного бар'єра та відповідним інструментом державного впливу. Для мікробізнесу ключовими є фінансова інклюзія, спрощений скоринг і часткове гарантування. Для малого бізнесу з потенціалом зростання важливішими стають інвестиційні кредити, лізинг, компенсація ставки та портфельні гарантії. Для середнього, експортного та інноваційного бізнесу доцільними є складніші інструменти: кредитне страхування, співфінансування з міжнародними фінансовими організаціями, гарантії та змішане фінансування. Для релокованих, постраждалих і територіально вразливих підприємств особливого значення набувають механізми розподілу воєнного та регіонального ризику.

Отже, кредитно-поведінкова типологія МСБ дозволяє перейти від формального визначення права на участь у програмі до обґрунтування конкретної форми державної кредитної підтримки. Такий підхід підвищує адресність програм, зменшує ризик нецільового використання бюджетних ресурсів і створює передумови для оцінювання додатковості фінансування, оскільки державна участь має бути спрямована саме на ті сегменти МСБ, які є життєздатними, але кредитно обмеженими.

Звідси впливає важливий причинно-наслідковий зв'язок, що якщо МСБ забезпечує значну частину підприємницької активності, робочих місць і доданої вартості, то обмеження його доступу до фінансування перетворюється з приватної проблеми окремих підприємців на системний бар'єр економічного розвитку. Недостатність кредитування МСБ означає повільніше відновлення виробничих потужностей, нижчу інвестиційну активність, слабшу модернізацію, обмежене створення робочих місць і меншу стійкість регіональних економік. Тому державна кредитна підтримка МСБ є економічно обґрунтованою не через сам факт належності підприємства до малого чи середнього бізнесу, а через наявність ринкових провалів, які перешкоджають фінансуванню життєздатних підприємств із потенціалом створення соціально-економічного ефекту.

Особливість МСБ як об'єкта державної кредитної підтримки полягає у суперечності між його високою соціально-економічною значущістю та підвищеною кредитною вразливістю. З одного боку, МСБ забезпечує зайнятість, самозайнятість, податкові надходження, розвиток локальних ринків, гнучкість виробництва та підтримку економічної активності в регіонах. З іншого боку, саме цей сектор частіше стикається з нестачею власного капіталу, обмеженістю ліквідного забезпечення, нестабільністю доходів, короткою кредитною історією, недостатньою якістю фінансової звітності та підвищеною залежністю від кон'юнктурних змін.

Додатковим обмеженням для швидкозростаючих МСБ є управлінсько-фінансовий розрив масштабування. Він виникає тоді, коли підприємство демонструє позитивну динаміку операційного розвитку, однак ще не має достатньої фінансової експертизи, формалізованих процедур планування, бюджетування, управлінського обліку та корпоративного управління, необхідних для якісної взаємодії з банком. У таких випадках зростання бізнесу саме по собі не гарантує доступу до кредиту, оскільки банк оцінює не лише ринковий потенціал, а й здатність позичальника прогнозувати грошові потоки, контролювати витрати, обслуговувати борг і документально підтверджувати фінансову стійкість.

Зазначена суперечність формує теоретичну основу для розуміння МСБ як об'єкта державної кредитної підтримки. Його фінансова вразливість зумовлена не

лише дефіцитом застави або короткою кредитною історією, а й недостатньою фінансовою зрілістю частини підприємств, слабкою формалізацією внутрішніх процесів та обмеженою спроможністю підготувати якісну кредитну заявку. Тому кредитування МСБ потребує не лише стандартної банківської оцінки платоспроможності, а й спеціальних механізмів зниження ризиків, гарантування, компенсації вартості кредиту, консультаційного супроводу, цифрового скорингу та моніторингу.

З урахуванням викладеного авторське розуміння МСБ як об'єкта державних кредитних програм можна сформулювати таким чином: *малий і середній бізнес у сфері державної кредитної підтримки – це сукупність мікро-, малих і середніх суб'єктів підприємництва, які відповідають нормативним критеріям розміру, мають економічно життєздатну діяльність або проєкт розвитку, але стикаються зі структурними фінансовими обмеженнями, що не можуть бути повністю подолані ринковими механізмами банківського кредитування чи залучення капіталу. Державна кредитна підтримка такого бізнесу є обґрунтованою за умови, що вона забезпечує додатковість фінансування, розподіл ризику, збереження кредитної дисципліни та вимірюваний внесок у зайнятість, інвестиції, виробництво, експорт або відновлення економіки.*

Таким чином, малий і середній бізнес є складним і неоднорідним об'єктом державної кредитної підтримки, економічна сутність якого розкривається через поєднання підприємницької ініціативи, соціально-економічної значущості, інституційної залежності, фінансової вразливості та потенціалу розвитку. На відміну від підходів, у яких МСБ розглядається переважно як статистична група підприємств певного розміру, запропонований підхід трактує його як інституційного адресата державного кредитного впливу, щодо якого необхідно одночасно встановити формальний статус, кредитну обмеженість, життєздатність, програмну відповідність і очікувану економічну додатковість. Логічним продовженням є аналіз фінансових обмежень МСБ як передумови державної кредитної підтримки у п.п. 1.2.

1.2. Фінансові обмеження розвитку малого і середнього бізнесу як передумова державної кредитної підтримки

Розкриття економічної сутності та ролі малого і середнього бізнесу у підрозділі 1.1 створює необхідну, але недостатню основу для обґрунтування державної кредитної підтримки. Сам факт соціально-економічної значущості МСБ не є автоматичним аргументом на користь державного втручання у кредитний ринок. Наукове обґрунтування вимагає чіткої відповіді на питання: за яких умов фінансова проблема підприємства є приватним комерційним ризиком, а за яких — проявом ринкового збою або інституційного розриву, що виправдовує застосування інструментів державної фінансово-кредитної політики.

У цьому підрозділі фінансові обмеження розвитку МСБ розглядаються не як загальна нестача коштів і не як просте небажання банків кредитувати малий бізнес, а як системна невідповідність між економічно обґрунтованою потребою життєздатного суб'єкта МСБ у поворотному фінансуванні та фактичними параметрами ринкової кредитної пропозиції. Така постановка проблеми дозволяє перейти від описової тези про «потребу в підтримці» до наукової категорії кредитного розриву та подальшого визначення меж, форм і критеріїв державної кредитної інтервенції.

До МСБ у межах дослідження доцільно відносити не лише малі та середні підприємства у юридичному розумінні, а й фізичних осіб-підприємців, які становлять масовий мікросегмент вітчизняного підприємництва. Різна фінансова зрілість, якість звітності, доступ до застави та управлінська спроможність цих груп зумовлює необхідність диференційованого підходу до аналізу фінансових обмежень.

Пропонуємо трактувати *фінансові обмеження розвитку МСБ як сукупність структурних, інформаційних, заставних, цінових, строкових, ризикових, поведінкових та інституційних бар'єрів, які зменшують фактичний доступ життєздатних суб'єктів МСБ до зовнішнього поворотного фінансування порівняно з їх економічно обґрунтованою потребою*. У цьому визначенні принциповими є три акценти: по-перше, йдеться не про будь-який попит на гроші, а про обґрунтовану

потребу; по-друге, об'єктом підтримки є життєздатний суб'єкт; по-третє, бар'єр має бути таким, що може бути зменшений інструментом державної кредитної політики.

Фінансування МСБ формується з різних джерел, доступність яких є суттєво нерівномірною. Внутрішні джерела (власний капітал засновників і нерозподілений прибуток) забезпечують переважно стартову діяльність та поточну операційну стійкість, проте рідко дозволяють здійснювати масштабну модернізацію, релокацію чи інвестиції в енергоефективність. Альтернативні зовнішні джерела (гранти, венчурний капітал, факторинг, лізинг, ринки капіталу) мають важливе значення, але характеризуються високою селективністю, конкурсністю або високими вимогами до прозорості та масштабу підприємства. За цих умов банківський кредит залишається основним зовнішнім джерелом поворотного фінансування для більшості суб'єктів МСБ завдяки відносній гнучкості та можливості використання як на поточні, так і на інвестиційні цілі. Водночас саме банківське кредитування концентрує ключові фінансові обмеження: асиметрію інформації, дефіцит прийнятної застави, коротку кредитну історію, нестабільність грошових потоків та високу чутливість до зовнішніх шоків. Систематизацію основних джерел фінансування, їх економічного значення, обмежень та ролі державної підтримки подано в табл. 1.6.

Дані табл. 1.6 свідчать, що жодне джерело фінансування не є універсальним для МСБ. Внутрішні ресурси обмежені, альтернативні зовнішні — селективні, а банківський кредит, залишаючись домінуючим каналом, одночасно є найбільш проблемним. Саме тому економічна роль державної кредитної підтримки полягає не в заміні всіх джерел фінансування, а в цілеспрямованому коригуванні обмежень банківського кредитування — насамперед інформаційних, заставних, цінових та ризикових.

Наукова дискусія щодо природи фінансових обмежень розвитку малого і середнього бізнесу має багаторівневий характер і охоплює теоретичні, емпіричні та прикладні аспекти. Основні підходи можна згрупувати у п'ять взаємодоповнюючих напрямів.

Джерела фінансування МСБ та їх обмеження

Джерело фінансування	Економічне значення для МСБ	Основні обмеження	Висновок для державної підтримки кредитної
Власний капітал та нерозподілений прибуток	Старт і поточна діяльність, фінансова автономія	Обмежений обсяг, нестабільність прибутку	Потребує доповнення зовнішніми джерелами для інвестицій
Банківський кредит	Основне джерело поворотного фінансування	Асиметрія інформації, застава, висока ставка, ризику	Головний об'єкт державного коригування
Лізинг	Фінансування виробничих активів	Висока вартість, вимоги до авансу	Доцільний для інвестиційно-активних підприємств
Факторинг та торговельний кредит	Оборотний капітал	Вимоги до контрагентів, короткий строк	Допоміжні інструменти
Гранти	Цільова підтримка інновацій та відновлення	Обмеженість, конкурсність, нерегулярність	Доповнення, а не заміна кредитних програм
Венчурне фінансування та приватний капітал	Масштабування високозростаючих компаній	Високі вимоги до потенціалу, втрата контролю	Обмежено застосовні для типового МСБ
Ринки капіталу	Довгострокове фінансування великого масштабу	Вимоги до прозорості, рейтингу, витрат емісії	Майже недоступні для більшості МСБ

Джерело: систематизовано автором.

Перший напрям пов'язан з теорією асиметрії інформації та кредитного раціонування J. Stiglitz і A. Weiss. Автори показали, що в умовах асиметрії інформації підвищення процентної ставки не завжди забезпечує рівновагу між попитом і пропозицією кредиту. Вища ставка може погіршувати склад позичальників, посилювати adverse selection і стимулювати більш ризикову поведінку. Тому банк може не підвищувати ставку до рівня, за якого попит дорівнює пропозиції, а обмежувати обсяг кредитування [10]. Для МСБ це означає, що проблема доступу до кредиту не завжди розв'язується ринковим ціноутворенням. Навіть готовність підприємства сплачувати вищу ставку не гарантує отримання кредиту, якщо банк оцінює позичальника як інформаційно непрозорого, недостатньо забезпеченого або надмірно ризикового.

У спрощеному вигляді очікуваний дохід банку від кредитування можна подати так:

$$E(\Pi^b) = p(r) \times (1 - r)L + [1 - p(r)] \times \lambda C - L - TC, \quad (1.1)$$

де $E(\Pi^b)$ - очікуваний дохід банку;

$p(r)$ - імовірність повернення кредиту, яка може знижуватися зі зростанням ставки;

r - процентна ставка;

L - сума кредиту;

C - вартість забезпечення;

λ - коефіцієнт ліквідності застави;

TC - транзакційні витрати оцінювання і супроводу позичальника.

Якщо зі зростанням r зменшується $p(r)$, то після певного рівня ставки r^* граничний ефект підвищення ставки для банку стає від'ємним:

$$\frac{\partial E(\Pi^b)}{\partial r} = p(r)L + p'(r)[(1 + r)L - \lambda C] < 0, \quad (1.2)$$

Отже, банк може раціонувати кредит, тобто обмежувати кількість або суму позик, навіть якщо частина підприємств готова заплатити вищу ставку. На рис. 1.7 цю логіку подано графічно.

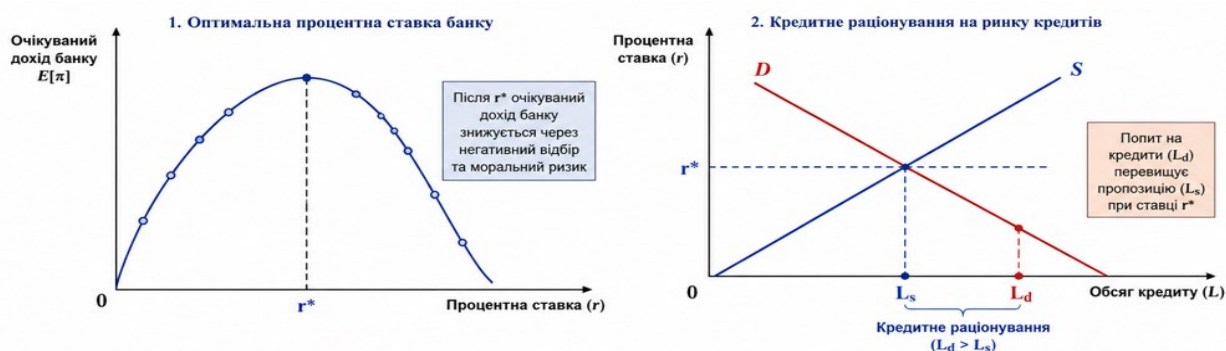

Рис. 1.7. Кредитне раціонування як теоретична основа фінансових обмежень

МСБ

Джерело: розроблено автором за логікою моделі [10].

Рисунок 1.7. ілюструє, що підвищення процентної ставки не завжди збільшує очікуваний прибуток банку. Після певного рівня r^* вища ставка посилює ризик несприятливого відбору та морального ризику. Тому банк може обмежувати обсяг

кредитування, а не підвищувати ставку. Для державних кредитних програм це означає, що компенсація процентної ставки має доповнюватися інструментами зниження кредитного ризику, зокрема гарантіями, портфельним гарантуванням, страхуванням, кредитною інформаційною інфраструктурою та цифровим скорингом.

Другий напрям дискусії пов'язаний з емпіричними дослідженнями фінансових обмежень як чинника зростання підприємств. Т. Beck, A. Demirguc-Kunt, V. Maksimovic (2005) та M. Ayyagari, A. Demirguc-Kunt, V. Maksimovic (2008) на основі масштабних міжкраїнних даних показали, що доступ до фінансування є одним із ключових обмежень розвитку фірм, причому його негативний вплив є значно сильнішим для малих і середніх підприємств порівняно з великими [12; 13]. Це положення особливо важливе для української практики. Малий масштаб діяльності означає не лише менші активи та обсяги операцій, а й слабшу здатність підприємства трансформувати свою економічну перспективу в кредитний профіль, прийнятний для банку. У воєнних умовах ця проблема посилюється.

Для цього дослідження зазначені висновки важливі тим, що кредитний розрив МСБ не можна трактувати лише як результат слабкої платоспроможності окремих підприємств. Він має інституційний, інформаційний і структурний характер, оскільки формується під впливом як характеристик самого позичальника, так і якості фінансового ринку, правового захисту кредиторів, глибини банківської системи та доступності кредитної інформації.

Третій напрям пояснення пов'язаний з технологіями банківського кредитування. А. Berger та G. Udell (2006) запропонували концептуальну рамку, згідно з якою доступ МСБ до кредитних ресурсів залежить від того, які дані може ефективно використати кредитор: формалізовану фінансову звітність, заставу, кредитну історію, транзакційний профіль або інформацію, накопичену через тривалі відносини з клієнтом [12]. М. Petersen і R. Rajan (1994) підкреслили цінність відносинного кредитування (*relationship lending*), яке дає змогу зменшувати інформаційну асиметрію між банком і позичальником [38]. Водночас переваги такого механізму є нерівномірними. Ними користуються передусім підприємства з тривалою історією діяльності, стабільними банківськими відносинами та сформованою

репутацією. Натомість новостворені, релоковані, інноваційні, цифрові або постраждалі від війни суб'єкти МСБ часто не мають достатнього інформаційного капіталу. Отже, навіть ефективні ринкові технології кредитування не повністю усувають фінансовий розрив МСБ, оскільки частина життєздатних підприємств залишається поза кредитним доступом через нестачу формалізованих даних, коротку історію діяльності або розрив попередніх банківських зв'язків.

Четвертий напрям дискусії стосується інвестиційних обмежень. У рамках інвестиційної теорії фірми S. Fazzari, R. Hubbard і B. Petersen (1988) обґрунтували, підхід, за яким висока залежність інвестицій підприємства від внутрішнього грошового потоку може свідчити про обмежений доступ до зовнішнього фінансування [39]. Якщо підприємство має прибуткові інвестиційні можливості, але не може реалізувати їх без достатнього внутрішнього ресурсу, то проблема полягає не в дефіциті попиту на інвестиції, а в дефіциті фінансового каналу їх здійснення. Для МСБ цей підхід особливо значущий, оскільки такі підприємства здебільшого не мають доступу до ринку капіталу, а банківський кредит для них є основним зовнішнім джерелом фінансування.

Формально логіку інвестиційно-фінансового обмеження можна подати через залежність інвестицій підприємства від його внутрішнього грошового потоку:

$$\frac{I_{it}}{K_{it-1}} = \alpha + \beta Q_{it} + \gamma \left(\frac{CF_{it}}{K_{it-1}} \right) + \delta X_{it} + \varepsilon_{it} , \quad (1.3)$$

де I_{it} — інвестиції підприємства;

K_{it-1} — капітал попереднього періоду;

Q_{it} — інвестиційні можливості;

CF_{it} — внутрішній грошовий потік;

X_{it} — контрольні характеристики підприємства.

За інших рівних умов високе та статистично значуще значення γ може свідчити про те, що підприємство інвестує переважно тоді, коли має власний грошовий ресурс, тобто стикається з обмеженим доступом до зовнішнього фінансування. Водночас критика S. Kaplan і L. Zingales вказує, що цей показник не можна механічно ототожнювати з фінансовими обмеженнями. Він потребує

обережної інтерпретації та має доповнюватися якісними й інституційними ознаками фінансового стану підприємства [40].

Для малих підприємств емпіричне значення цього підходу посилюється висновками R. Carpenter і B. Petersen, які показують, що зростання малих фірм значною мірою обмежене внутрішнім фінансуванням, тоді як доступ до зовнішнього капіталу є дорожчим і менш стабільним [41]. У практичній площині це означає, що підприємство може мати попит на продукцію, виробничі можливості й позитивні перспективи, але його фактичне зростання буде нижчим від потенційного через нестачу оборотного або інвестиційного кредиту.

Порівняльне узагальнення основних підходів наведено в таблиці 1.7.

Таблиця 1.7

Наукові підходи до пояснення фінансових обмежень МСБ та їх значення для державної кредитної підтримки

Підхід	Ключова теза	Дискусійне питання	Висновок для дослідження
Кредитне раціонування	Ставка не завжди очищує кредитний ринок через асиметрію інформації.	Чи є відмова у кредиті ознакою нежиттєздатності, чи наслідком неповної інформації?	Потрібно відокремлювати комерційний ризик від керованого кредитного бар'єра.
Фінансові обмеження зростання	Менші підприємства сильніше залежать від зовнішнього фінансування.	Чи стримує фінансовий бар'єр інвестиції та масштабування?	Кредитний розрив має вплив на продуктивність, зайнятість і додану вартість.
Технології SME finance	Доступ до кредиту залежить від даних, застави, кредитної історії та відносин із банком.	Чи може банк побачити реальну якість МСБ без надмірних транзакційних витрат?	Цифрові дані та стандартизація зменшують інформаційний розрив.
Інвестиційний підхід	Залежність інвестицій від внутрішнього cash-flow свідчить про зовнішні фінансові обмеження.	Чи є нереалізований проєкт наслідком відсутності попиту чи дефіциту кредитного каналу?	Потрібен довший ресурс для інвестиційних і відновлювальних проєктів.
Гарантійно-інституційний підхід	Державна участь має усувати ринковий провал, але не перекладати весь ризик на бюджет.	Як уникнути морального ризику, витрат без додаткового ефекту і витіснення ринку?	Необхідні додатковість, пропорційність, частковість гарантії та оцінювання ефекту.

Джерело: узагальнено автором за [2–14; 38–46].

З огляду на наведені теоретичні та емпіричні підходи, у вітчизняній літературі проблема кредитування МСБ традиційно розкривається через високу вартість банківських ресурсів, дефіцит застави, недостатню фінансову прозорість,

обмеженість державної підтримки та макроекономічну нестабільність [47–50]. Такі дослідження є важливими, проте часто носять описовий характер. Їх ключовий недолік полягає у тому, що вони не завжди чітко відповідають на питання: *який саме бар'єр потребує державного втручання та чи буде результат додатковим порівняно з тим, що міг би забезпечити ринок самостійно.*

У сучасніших працях, присвячених державним кредитним програмам, спостерігається важливе зміщення акцентів — від антикризового масового здешевлення кредитів до програм розвитку, відновлення та оцінювання результативності [15–17]. Це створює основу для формування авторської позиції яка полягає в тому, що державна кредитна підтримка не повинна ототожнюватися з універсальною компенсацією процентної ставки. Її сутність полягає в цілеспрямованому управлінні кредитним розривом — *тобто у зміні тих параметрів кредитної угоди, які ринок самостійно не коригує або коригує з надмірними суспільними втратами.*

З урахуванням міжнародних теоретичних підходів та вітчизняних реалій у роботі пропонується ввести категорію кредитного розриву МСБ.

Під **кредитним розривом МСБ** автор розуміє *стійку невідповідність між економічно обґрунтованою потребою життєздатного суб'єкта МСБ у поворотному фінансуванні та фактичним обсягом кредиту, який він може отримати на прийнятних для розвитку умовах без надмірного цінового, заставного, строкового чи ризикового навантаження.*

Формально кредитний розрив визначається як:

$$CG_i = \max \{0; D_i^* - S_i^{bank}\}, \quad (1.4)$$

де CG_i - кредитний розрив i -го суб'єкта МСБ;

D_i^* - економічно обґрунтована потреба у фінансуванні;

S_i^{bank} - доступна ринкова пропозиція кредиту на прийнятних умовах.

Водночас D_i^* не є будь-яким заявленим попитом на гроші. Вона має бути підтвердженою життєздатністю бізнес-моделі, реалістичним прогнозом грошових

потоків, цільовим використання коштів та очікуваним економічним або відновлювальним ефектом.

Ринкова пропозиція кредиту для МСБ може бути представлена як функція таких параметрів:

$$S_i^{bank} = f(C_i, H_i, CF_i, R_i, T_i, K^b, p^b), \quad (1.5)$$

де C_i - якість і ліквідність забезпечення;

H_i - кредитна історія;

CF_i - прогнозований грошовий потік;

R_i - ризик позичальника і території;

T_i - транзакційні витрати оцінювання;

K^b - регуляторний капітал банку;

p^b - ризик-апетит банку.

Саме через ці параметри фінансові обмеження переходять із загальної проблеми МСБ у конкретний кредитний розрив. Він виникає не тоді, коли підприємство просто бажає отримати більше фінансування, а тоді, коли економічно обґрунтована потреба життєздатного позичальника перевищує доступну ринкову пропозицію кредиту на прийнятних умовах. Авторську модель формування кредитного розриву МСБ наведено на рис. 1.8.

Модель відображає, що кредитний розрив МСБ виникає не внаслідок самої потреби підприємства у фінансуванні, а тоді, коли економічно обґрунтована кредитна потреба перевищує обсяг ринкової пропозиції на прийнятних для позичальника умовах. Такий розрив формується під впливом цінових, заставних, інформаційних, строкових, ризикових та інституційних обмежень. Водночас не кожна незадоволена кредитна потреба має бути об'єктом державного втручання. Державна кредитна підтримка має спрямовуватися лише на ту частину розриву, де підприємство є життєздатним, фінансування створює позитивний суспільний або відновлювальний ефект, а фіскально-ризикове навантаження для держави залишається керованим.

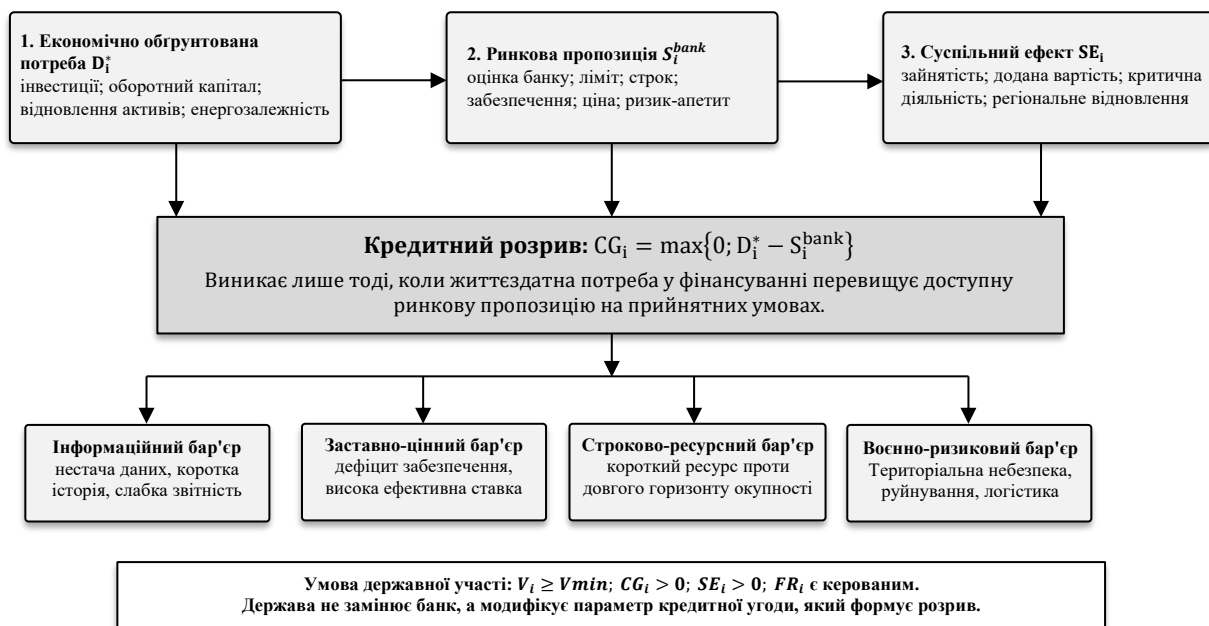

Рис. 1.8. Авторська модель формування кредитного розриву МСБ

Джерело: розроблено автором.

Декомпозицію кредитного розриву доцільно здійснювати за основними компонентами. Така структуризація має не лише описове, а й важливе методологічне значення, оскільки показує, що різні типи бар'єрів потребують диференційованих інструментів державної кредитної політики. Авторська декомпозиція кредитного розриву МСБ представлена в таблиці 1.8.

Така декомпозиція дозволяє перейти від загального поняття «фінансові обмеження» до конкретної діагностики домінуючого бар'єра у кожного суб'єкта МСБ. Це створює передумови для адресного дизайну державних кредитних програм: компенсація ставки ефективна при ціновому розриві, гарантії — при заставному, цифровізація — при інформаційному, довгострокові кредитні лінії — при строковому, а механізми first-loss і страхування — при ризиковому компоненті. Водночас така логіка запобігає неефективному витрачання державних ресурсів на підтримку підприємств, у яких проблема полягає не в доступі до фінансування, а в економічній нежиттєздатності бізнес-моделі.

Компоненти кредитного розриву МСБ та відповідні напрями державної кредитної підтримки

Компонент	Зміст бар'єра	Діагностична ознака	Можлива державна реакція
Ціновий	Ефективна ставка перевищує окупність або допустиме боргове навантаження.	Проект має позитивний cash-flow до фінансових витрат, але стає нерентабельним за ринкової ставки.	Компенсація частини процентної ставки (цільова, строкова, з умовою додатковості)
Заставний	Відсутність достатнього або ліквідного забезпечення	Відмова банку через LTV, пошкодження активів, слабку юридичну якість застави.	. Часткові/портфельні гарантії, страхування, контргарантії.
Інформаційний	Брак достовірних даних для оцінки ризику	Коротка історія, неформалізований облік, низька прозорість ФОП або мікробізнесу.	Цифрові реєстри, скоринг, стандартизована звітність, консультаційний супровід.
Строковий	Горизонт ринкового кредиту коротший за строк окупності інвестиції.	Потреба у довгостроковому ресурсі для модернізації, відновлення, енергоефективності	Кредитні лінії МФО, рефінансування, довгострокові програми НУР.
Ризиковий	Воєнний, територіальний або системний характер ризику	Підприємство життєздатне, але банк не готовий приймати регіональний/воєнний ризик	First-loss, страхування воєнних ризиків, гарантійно-донорські механізми.
Поведінковий	Самообмеження підприємця через страх відмови або невизначеність.	Наявна потреба, але відсутність заявок через недовіру або побоювання боргового навантаження	Фінансова грамотність, прозорі правила програм, консультаційна підтримка, стабільність умов
Інституційний	Складність і фрагментованість процедур доступу до програм	Дублювання документів, тривалий розгляд, відсутність єдиного вікна.	Єдина цифрова платформа, інтероперабельність даних, спрощення адміністративних процедур

Джерело: розроблено автором.

Така декомпозиція дозволяє перейти від загального поняття «фінансові обмеження» до конкретної діагностики домінуючого бар'єра у кожного суб'єкта МСБ. Це створює передумови для адресного дизайну державних кредитних програм: компенсація ставки ефективна при ціновому розриві, гарантії — при заставному,

цифровізація — при інформаційному, довгострокові кредитні лінії — при строковому, а механізми first-loss і страхування — при ризиковому компоненті. Водночас така логіка запобігає неефективному витрачання державних ресурсів на підтримку підприємств, у яких проблема полягає не в доступі до фінансування, а в економічній нежиттєздатності бізнес-моделі.

З наведеного випливає, що економічне обґрунтування державної кредитної підтримки МСБ має спиратися не на один аргумент, а на послідовну систему доказів. По-перше, необхідно підтвердити наявність економічно значущого сектору, розвиток якого створює суспільний ефект. Для МСБ таким ефектом є зайнятість, конкуренція, територіальна присутність бізнесу, податкова база, інноваційність і стійкість локальних економік. По-друге, потрібно довести, що підприємства стикаються не просто з нестачею коштів, а з ринковим або інституційним бар'єром доступу до фінансування. По-третє, слід визначити, який саме компонент кредитного розриву домінує: ціновий, заставний, інформаційний, строковий, ризиковий, поведінковий або інституційний.

По-четверте, державне втручання має відповідати принципу пропорційності. Якщо проблема полягає у тимчасово високій ставці, повне покриття ризику державою може бути надмірним. Якщо бар'єр пов'язаний із заставою, компенсація ставки не забезпечить очікуваного результату. По-п'яте, підтримка повинна мати додатковість, тобто забезпечувати кредитування, яке без участі держави не відбулося б або відбулося б у значно меншому обсязі, на коротший строк чи за економічно неприйнятною вартістю. По-шосте, програма має бути фіскально керованою. Бюджетні витрати, гарантійні зобов'язання та ризик дефолтів мають бути співмірними з очікуваним економічним результатом.

Узагальнено економічний ефект державної кредитної підтримки можна подати як різницю між додатковим ефектом від мобілізованого кредитування та сукупними витратами і втратами програми:

$$NetEffect = \Delta L \times m - FiscalCost - RiskCost - DeadweightLoss, \quad (1.6)$$

de ΔL — додатковий обсяг кредитування, що виник завдяки програмі;

m — мультиплікатор економічного ефекту;

FiscalCost — прямі бюджетні витрати;

RiskCost — очікувана вартість дефолтів і гарантійних виплат;

DeadweightLoss — втрати від підтримки кредитів, які були б видані без участі держави.

Позитивний NetEffect є умовою того, щоб державна кредитна підтримка мала не лише соціальну або політичну, а й економічно доказову легітимність.

Міжнародні аналітичні матеріали OECD підтверджують, що проблема доступу МСБ до фінансування зберігається навіть після пом'якшення монетарних умов у багатьох економіках. Зокрема, у виданні *Financing SMEs and Entrepreneurs 2026* зазначається, що вартість запозичень для МСБ у низці країн залишається високою порівняно з допандемічним рівнем, банки зберігають жорсткі умови кредитування, а обсяг кредитів МСБ як частка ВВП у значній кількості країн знижувався [33]. Це свідчить, що кредитний розрив має не лише українську, а й ширшу міжнародну природу, а його глибина посилюється в періоди невизначеності, воєнних ризиків, енергетичних шоків або структурних трансформацій.

Водночас сама наявність кредитного розриву не є автоматичним виправданням будь-якої державної кредитної підтримки. У документах OECD і Світового банку підкреслюється необхідність оцінювання додатковості, адресності, ризик-менеджменту, прозорості та фіскальної стійкості програм кредитних гарантій і пільгового фінансування [32; 51]. Інакше державна кредитна програма може перетворитися з інструменту виправлення ринкового збою на механізм перерозподілу ризиків на користь банків або позичальників без достатнього економічного ефекту.

Емпіричні дослідження гарантійних програм дають неоднозначні, але методологічно цінні висновки. З одного боку, дослідження С. Lelarge, D. Sraer і D. Thesmar на матеріалах французької гарантійної програми показує, що гарантії можуть послаблювати кредитні обмеження підприємців і збільшувати доступ до боргового фінансування [42].

З іншого боку, роботи I. Uesugi, K. Sakai і G. Yamashiro щодо японського ринку, а також сучасні оцінки W. Marsh і P. Sharma та F. Bertoni, M. Colombo, A. Quas демонструють, що ефект гарантій залежить від макроекономічної фази, дизайну програми, рівня покриття ризику, якості відбору позичальників і наявності незалежної оцінки результатів [43–45]. Отже, наукова література не підтримує ідею безумовного розширення державних гарантій, а обґрунтовує потребу у добре спроектованих інструментах із доказовим моніторингом.

Для українських умов це має безпосереднє значення. Програма «Доступні кредити 5–7–9 %» стала масштабним інструментом підтримки підприємництва, однак її подальший розвиток потребує поступового переходу від антикризової логіки масового здешевлення кредитів до логіки структурного розвитку, відновлення, модернізації та підвищення продуктивності МСБ [15–17; 20; 24–25;]. Тому державна кредитна підтримка має оцінюватися не лише за кількістю виданих кредитів, а й за тим, чи створює вона додатковий економічний ефект, чи зменшує реальні фінансові обмеження і чи не підтримує проекти, які могли б бути профінансовані банками без участі держави [15–17; 51–56].

Український контекст підтверджує, що фінансові обмеження МСБ мають не лише теоретичний, а й гострий прикладний вимір. За оцінками UNDP, мікро-, малі та середні підприємства становлять 99,98 % усіх суб'єктів господарювання в Україні, забезпечують 74 % робочих місць і створюють 64 % доданої вартості [1]. Повномасштабна війна суттєво посилила регіональну асиметрію втрат, невизначеність попиту, інвестиційну обережність та потребу у додатковому фінансуванні.

Стратегія Національної установи розвитку (НУР) на 2026–2030 роки оцінює загальний фінансовий розрив ММСП у 30–35 млрд євро. Серед ключових перешкод називаються висока вартість запозичень, брак довгострокового капіталу, воєнні ризики, недостатність якісної застави та низька фінансова грамотність [57–58].

Емпіричні дані останніх років чітко ілюструють масштаб і багатокомпонентність проблеми. Згідно з дослідженням Європейської Бізнес Асоціації та UKRSIBBANK (2025) [59], 59 % МСБ потребують довгострокового

фінансування вже зараз, ще 40 % — короткострокового. Головними бар'єрами залишаються високі відсоткові ставки (67 %) та вимога застави (43 %).

Рис. 1.9. Головні бар'єри доступу МСБ до фінансування в Україні, 2025 (%)

Джерело: узагальнено автором за [59].

При цьому 38 % підприємців вважають кредитування важкодоступним, а 14 % — повністю недоступним [60]. За даними CSIS (2023), загальний фінансовий розрив МСБ в Україні становить 29 млрд дол. США на рік, а 46 % малих підприємств ніколи не користувалися зовнішнім фінансуванням, повністю покладаючись на самофінансування [32].

Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва підсилюють поведінковий вимір проблеми, оскільки готовність бізнесу інвестувати та брати кредити значною мірою залежить від очікувань безпеки, стабільності правил і довіри до інституцій [47].

Дані НБУ свідчать про поступове відновлення кредитного каналу у 2025 році. За 2025 рік чисті гривневі кредити бізнесу зросли більш ніж на третину, а проникнення кредитів в економіку збільшилося вперше з початку повномасштабного вторгнення [47]. У Звіті про фінансову стабільність НБУ зазначає, що банки всіх груп нарощують бізнес-кредити, основу портфеля становлять кредити МСП, а частка субсидійованих позик загалом знижується [63]. Однак зростання кредитування бізнесу відбувається нерівномірно, а попит залишається стриманим через високі ризики та обережність позичальників.

Наведені емпіричні дані підтверджують авторську тезу, що кредитний розрив не зводиться лише до високої процентної ставки. Він має комплексний характер і

включає ціновий, заставний, інформаційний, строковий, ризиковий та поведінковий компоненти (табл. 1.9 та табл. В.1 - Додаток В). Високі ставки підтверджують ціновий компонент розриву, вимога застави — заставний, значна частка самофінансування — прихований і поведінковий, а нерівномірність відновлення кредитування — ризиковий та територіальний. Тому державна кредитна підтримка має бути не масовою компенсацією вартості ресурсу, а адресною, диференційованою та доказовою. Вона має бути спрямована на подолання конкретних компонентів розриву з обов'язковим забезпеченням додатковості та контролю ризиків.

Таблиця 1.9

Емпіричні аргументи фінансових обмежень МСБ в Україні

Аналітичний аргумент	Емпіричний прояв	Методологічний висновок
Масштаб фінансового розриву	30–35 млрд євро (НУР) / \$29 млрд (CSIS)	Проблема системна і потребує структурного вирішення
Попит на фінансування	59% — довгострокове, 40% — короткострокове (ЄБА, 2025)	Існує значний відкладений попит
Домінуючі бар'єри	Ставки — 67%, застава — 43% (ЄБА, 2025)	Потреба в комбінованих інструментах
Самофінансування	46% МСБ ніколи не користувалися зовнішнім фінансуванням	Високий рівень прихованого розриву
Поведінковий фактор	Обережність через невизначеність і недовіру (DIF, ЄБА)	Підтримка має впливати на очікування

Джерело: узагальнено автором за [60-65].

Регіональна апробація на масиві даних програми «Доступні кредити 5-7-9%» підтверджує значну неоднорідність кредитного доступу в Україні (табл. В.2 - Додаток В).

За авторськими розрахунками, регресійні моделі, у яких залежною змінною є логарифм кількості кредитних договорів на 1000 підприємств, демонструють коефіцієнт детермінації в межах 0,61–0,65. Модель обсягу кредитів на одне підприємство пояснює близько 56% варіації. Хоча ці результати не є оцінкою ефективності програми в цілому, вони чітко свідчать: кредитний розрив має виражений територіальний вимір і не може бути подоланий уніфікованими параметрами підтримки для всіх регіонів країни.

Звідси випливає авторська позиція, що державна кредитна підтримка МСБ має бути обґрунтована не фактом належності підприємства до сектору МСБ, а наявністю керованого кредитного розриву. Держава не повинна автоматично компенсувати будь-який кредитний попит. Її завдання — підтримувати ті випадки, де ринковий кредит не виникає або виникає в недостатньому обсязі через об'єктивні бар'єри, а надане фінансування здатне генерувати вимірюваний економічний, соціальний або відновлювальний результат.

Для цього пропонується авторський фільтр обґрунтованості підтримки, який поєднує чотири змінні: 1) життєздатність підприємства V_i , 2) інтенсивність кредитного бар'єра B_i , 3) суспільний ефект SE_i та 4) фінансово-ризикову вартість державної участі FR_i .

Узагальнено пріоритетність підтримки може бути подана так:

$$PI_i = \frac{V_i \times B_i \times SE_i}{FR_i + \varepsilon}, \quad (1.7)$$

Ця формула не претендує на завершену кількісну методику, але задає чітку логіку відбору: найвищий пріоритет мають життєздатні підприємства з доведеним кредитним бар'єром, значущим суспільним ефектом та керованою фінансовою вартістю участі держави. Якщо хоча б одна з умов суттєво не виконується, державна кредитна підтримка втрачає економічне обґрунтування і має бути замінена іншими інструментами (грант, консультаційна підтримка, реструктуризація тощо).

Авторський фільтр обґрунтованості державної кредитної підтримки наведено на рис. 1.6.

Матриця, наведена на рис. 1.10, відображає логіку поєднання двох ключових критеріїв обґрунтованості державної кредитної підтримки: життєздатності підприємства та інтенсивності кредитного бар'єра. Висока життєздатність означає, що підприємство має реалістичну бізнес-модель, попит, операційну спроможність і потенціал генерування грошового потоку. Низька життєздатність свідчить, що головна проблема полягає не у доступі до кредиту, а в слабкості бізнес-моделі, управлінській неспроможності або відсутності достатнього ринкового потенціалу.

Кредитний бар'єр показує, наскільки ринкова пропозиція фінансування є недостатньою порівняно з економічно обґрунтованою потребою підприємства.

	Низький кредитний бар'єр	Високий кредитний бар'єр
Висока життєздатність	Ринкове кредитування або мінімальна цінова підтримка лише за доведеного суспільного ефекту	Гарантійно-ризикове або змішане фінансування за умови додатковості та контролю FR_i
Низька життєздатність	Некредитні інструменти підвищення спроможності: консультації, формалізація, навчання	Кредит не є базовим рішенням: гранти, реструктуризація, капіталізація або вихід з ринку

Індекс пріоритетності підтримки:

$$PI_i = \frac{V_i \times B_i \times SE_i}{FR_i + \varepsilon}$$

де V_i – життєздатність підприємства, B_i – інтенсивність кредитного бар'єра, SE_i – суспільний ефект, FR_i – фінансово-ризикова вартість.

Наукова позиція: державна підтримка має бути не універсальним здешевленням кредиту, а режимом керованого зменшення кредитного розриву життєздатного МСБ

Рис. 1.10. Авторський фільтр обґрунтованості ДКП МСБ

Джерело: розроблено автором.

У квадранті високої життєздатності та низького кредитного бар'єра перевагу слід надавати ринковому кредитуванню або мінімальній ціновій підтримці лише за наявності доведеного суспільного ефекту. У цьому випадку повне або надмірне державне втручання може створювати витрати без додаткового ефекту, оскільки підприємство потенційно здатне залучити кредит без значної участі держави.

Квадрант високої життєздатності та високого кредитного бар'єра є основною зоною державної кредитної підтримки. Саме тут підприємство має потенціал розвитку, але ринковий кредит не виникає або виникає в недостатньому обсязі через заставний, строковий, інформаційний, воєнний чи територіальний ризик. Для таких позичальників доцільними є гарантії, портфельне гарантування, страхування ризиків,

механізми first-loss, змішане фінансування та інші інструменти розподілу ризику за умови підтвердження додатковості та контролю фінансово-ризикової вартості.

У квадранті низької життєздатності та низького кредитного бар'єра кредитна підтримка не є пріоритетним інструментом. Більш доцільними можуть бути некредитні заходи підвищення спроможності: консультації, навчання, формалізація діяльності, поліпшення управлінського обліку, підготовка фінансової звітності та допомога у розробленні бізнес-плану.

У квадранті низької життєздатності та високого кредитного бар'єра державний кредит не має бути базовим рішенням. Надання пільгового кредиту такому підприємству може посилити моральний ризик, збільшити дефолтність і перетворити державну підтримку на відкладене визнання збитків. У таких випадках доцільнішими є гранти, реструктуризація, капіталізація, санаційні інструменти або організований вихід з ринку залежно від причин нежиттєздатності та суспільної значущості підприємства.

Отже, запропонована матриця конкретизує авторську позицію: державна кредитна підтримка має бути спрямована не на універсальне здешевлення кредиту, а на кероване зменшення кредитного розриву життєздатного МСБ. Вона дає змогу відокремити підприємства, які потребують саме кредитного інструменту, від тих, для яких доцільнішими є ринкове фінансування, консультаційна підтримка, грантові механізми або реструктуризація.

У межах такого підходу принципово важливо не змішувати фінансову вразливість і нежиттєздатність підприємства. Фінансово вразливий суб'єкт МСБ може мати попит, активи, компетенцію, ринок і потенціал відновлення, але бути заблокованим через заставний, строковий, інформаційний або воєнний ризик [131]. Нежиттєздатне підприємство, навпаки, не здатне генерувати достатній грошовий потік навіть за пільгових умов кредитування. У першому випадку державна кредитна підтримка може мати розвитковий ефект. У другому вона перетворюється на механізм відкладеного визнання збитків.

Водночас державна кредитна підтримка має власні ризики. Її надмірне або недостатньо адресне застосування може створювати витрати без додаткового ефекту

(deadweight losses), коли субсидію отримує підприємство, яке й без програми мало б доступ до кредиту. Може виникати моральний ризик, коли банк або позичальник послаблюють дисципліну відбору, використання й погашення кредиту. Окрему загрозу становлять фіскальні ризики, оскільки гарантії, компенсації та механізми покриття першого збитку (first-loss) можуть перетворюватися на приховані бюджетні зобов'язання. Додатково існує ризик витіснення приватного кредитування, коли дешевий державний ресурс заміщує ринкове фінансування замість його мобілізації. Тому науково обґрунтована державна кредитна підтримка має містити не лише інструменти впливу, а й запобіжники їх надмірного або викривленого застосування, що узагальнено в табл. 1.10.

Таблиця 1.10

Ризики ДКП МСБ та запобіжники їх обмеження

Ризик	Зміст	Запобіжник у дизайні програми
Ризик виникнення витрат без додаткового ефекту	Підтримку отримує позичальник, який мав би доступ до кредиту без державної участі	Оцінювання фінансової додатковості; сегментація позичальників; обмеження підтримки для підприємств із низьким бар'єром доступу до кредиту
Моральний ризик банку	Фінансовий посередник послаблює андеррайтинг, якщо значна частина втрат перекинута на державу	Часткова гарантія; збереження частини ризику за банком; контроль якості портфеля; аудит кредитних рішень
Моральний ризик позичальника	Підприємство сприймає пільговий кредит як майбутню компенсацію або списання	Поворотність фінансування; цільове використання; моніторинг грошових потоків і виконання зобов'язань
Фіскальна непрозорість	Гарантії та механізми first-loss створюють умовні зобов'язання, які не завжди повністю відображаються в момент запуску програми	Ліміти гарантій; резервування; оцінювання очікуваних втрат; регулярне розкриття даних про портфель і бюджетні зобов'язання
Витіснення ринку	Дешевий державний ресурс заміщує приватне кредитування замість його мобілізації	Принцип додатковості; співфінансування; поступове згортання антикризових режимів; фокус на кредитно обмежених, але життєздатних позичальниках

Джерело: розроблено автором за [64-72].

До традиційних фінансових обмежень МСБ додаються нові характеристики, які мають враховуватися в дизайні державних кредитних програм. По-перше, це резильєнтність, тобто здатність підприємства не лише пережити шок, а й відновити операційну активність, перебудувати фінансову модель і повернутися до

інвестиційного розвитку [51]. По-друге, це адаптивність параметрів підтримки, оскільки однакова програма не може однаково ефективно працювати у стандартному, антикризовому та відновлювальному режимах. По-третє, це цифрово-аналітична керованість, що передбачає використання реєстрів, скорингу, транзакційних даних, дашбордів і автоматизованого моніторингу для зниження інформаційної асиметрії та підвищення адресності підтримки [53; 55].

Отже, фінансові обмеження розвитку МСБ є не периферійною проблемою банківського обслуговування, а системною передумовою формування державної кредитної підтримки. Вони виникають у точці перетину економічної значущості сектору, обмеженої фінансової спроможності підприємств, неповноти інформації, заставного дефіциту, короткого горизонту кредитування, воєнного і територіального ризику, поведінкової обережності підприємців та інституційної складності доступу до програм.

Методичне значення запропонованого підходу полягає у переході від загальної тези про потребу МСБ у фінансуванні до категорії кредитного розриву як об'єкта державної кредитної політики. Такий підхід дає змогу розмежувати фінансову вразливість і нежиттєздатність, визначити умови державної участі, обґрунтувати потребу в адресності підтримки та сформулювати логічний перехід до підрозділу 1.3, у якому розкриваються сутність, інструменти, принципи, режими та критерії оцінювання державних кредитних програм підтримки МСБ.

1.3. Сутність, принципи та інституційно-інструментальні засади державних кредитних програм підтримки МСБ

У підрозділах 1.1–1.2 обґрунтовано, що МСБ є особливим об'єктом фінансово-кредитної політики через підвищену чутливість до інформаційної асиметрії, дефіциту застави, короткої кредитної історії, воєнного та територіального ризику. Тому подальший аналіз має перейти від питання *чому* МСБ потребує підтримки до питання

якою саме має бути ДКП, щоб вона створювала не механічне здешевлення позики, а додатковий ефект розвитку.

Традиційне трактування ДКП як сукупності пільгових кредитів або компенсацій процентної ставки є методологічно недостатнім. Воно фіксує зовнішню форму підтримки, але ігнорує інституційну природу, ризикову конструкцію, фіскальну вартість, поведінкові реакції агентів та умови виходу. За такого підходу ДКП оцінюється за обсягом виданих кредитів, хоча сам обсяг не доводить ні додатковості, ні структурної модернізації, ні прийнятності бюджетного ризику.

Теоретичним підґрунтям державного втручання є модель кредитного раціонування Стігліца–Вайса [11], доповнена дослідженнями Бергера–Уделла [12] та Бека–Деміргюч-Кунт [13] про залежність доступу МСБ від кредитної технології, застави, якості інформації та інституційного середовища. Наукова дискусія не дає підстав для безумовної апології державного кредитного втручання. Дослідження Ф. Бертоні, М. Коломбо та А. Кваса засвідчує тривалий позитивний ефект кредитних гарантій для частини французьких МСБ, зокрема за показниками продажів, активів, зайнятості й виживання [45]. Б. Марш і П. Шарма показують, що гарантії можуть стримувати кредитний стиск під час кризи [46]. Водночас І. Уесугі, К. Сакай і Г. Ямашіро доводять, що масштабне гарантійне покриття може мати лише тимчасовий ліквідний ефект і погіршувати результати частини отримувачів, якщо банки або позичальники звільняються від належної відповідальності [43]. Таким чином, ефективність залежить не від самого факту державної участі, а від конфігурації мандата, ризику, стимулів і контролю. Отже, емпіричні оцінки [43–45] свідчать, що ефективність гарантій залежить не від факту участі держави, а від конфігурації мандата, ризику, стимулів і контролю. Міжнародні підходи (Світовий банк [73], OECD [74-76], ЄС [77]) підтверджують необхідність зміщення акценту з наявності підтримки на якість її дизайну, доказовість і контроль державної допомоги.

Вітчизняні дослідження [80-86] фіксують еволюцію від фрагментарних інструментів до системної, інституційно організованої архітектури підтримки.

Український контекст підтверджує гостроту проблеми. Програма «Доступні кредити 5-7-9%» залучила понад 500 млрд грн [25], однак її масштаб не є

автоматичним доказом додатковості — потрібна оцінка частки кредитів, неможливих без державної участі, розподілу ризиків, витіснення ринкового кредиту та економічного результату. Емпіричні дані, розглянуті у підрозділі 1.2, засвідчують багатокомпонентність фінансового розриву МСБ де поряд із високими ставками суттєвими бар'єрами залишаються застава, складність процедур, дефіцит довгострокового ресурсу та воєнні ризики.

Узагальнення наукових підходів (табл. 1.11) дає підстави для висновку, що ДКП має оцінюватися не за назвою інструменту, а за тим, який кредитний бар'єр вона усуває, яку частину ризику бере на себе держава і як доводиться результат. Інакше, сучасна ДКП МСБ має бути не моноінструментальною програмою здешевлення кредиту, а поліструктурним механізмом, який поєднує компенсацію ставки, гарантії, страхування ризиків, кредитні лінії, змішане фінансування, цифрову верифікацію та участь банківських і небанківських посередників. Це вимагає переходу від опису окремої пільги до розкриття механізму, що поєднує ознаки, принципи та властивості програми. Відповідно, авторське визначення ДКП подається нижче як результат синтезу, а не як формальна дефініція за результатами огляду літератури.

На основі теоретичних положень та практики державної підтримки пропонуємо визначати державну кредитну програму підтримки МСП як інституційно оформлені, режимно диференційовані та цифрово простежувані механізми фінансово-кредитної політики держави, спрямовані на цільову зміну умов доступу суб'єктів МСБ до кредитного фінансування з метою подолання ринкових обмежень, мобілізації приватного капіталу та досягнення вимірюваного соціально-економічного результату.

У цьому визначенні принциповими є п'ять ознак: поворотність основного фінансування; участь держави у вартості або ризику; цільове коло отримувачів; залучення професійного фінансового посередника або інституції розвитку; наявність публічно встановлених умов, контролю й очікуваного соціально-економічного результату.

Наукові підходи до обґрунтування ДКП підтримки МСБ

Підхід / джерела	Ключове положення	Методологічне обмеження	Авторське використання
Кредитне раціонування [11]	Асиметрія інформації спричиняє відмову від кредиту навіть за готовності платити вищу ставку.	Пояснює ринкову неспроможність, але не визначає конкретний інструмент держави.	Обґрунтовує потребу змінювати не лише ціну кредиту, а й інформацію та ризик.
Технології фінансування МСБ [12; 13]	Доступ залежить від застави, відносин з банком, якості даних і організації фінансового ринку.	Меншою мірою описує фіскальну вартість державної участі.	Дає підставу для сегментації МСБ за кредитною зрілістю.
Принципи публічних гарантій [61]	Гарантії мають забезпечувати охоплення, додатковість і фінансову стійкість.	Фокусуються переважно на гарантіях, а не на змішаних програмах.	Використовуються для принципів ризику, часткового покриття і оцінювання.
Емпіричні оцінки гарантій [44-46]	Ефект залежить від дизайну, кризи, віку й розміру підприємств, якості банків.	Результати неоднозначні й контекстні.	Підтверджують потребу оцінювати конфігурацію, а не факт участі.
OECD та ЄС [22-23; 73-77]	Потрібні диверсифікація фінансування, цифрові дані, контроль державної допомоги, оцінка впливу.	Загальні рамки потребують адаптації до воєнного ризику України.	Формують вимоги до принципів, цифрової доказовості й режимів.
Українська правова та наукова рамка [20; 21; 24; 25; 58; 88-92]	Підтримка МСБ включає кредитні, гарантійні, лізингові, факторингові, цифрові та відновлювальні елементи.	Найявні підходи часто концентруються на інструменті або програмі «Доступні кредити 5-7-9%»	Дає підставу для поліструктурного й адаптивного трактування ДКП МСБ.

Джерело: систематизовано автором на основі [11-13; 20-25; 44-46; 58; 61; 73-77; 88-92].

Зазначимо, що такі програми реалізуються через взаємодію держави, НУР, банків, небанківських фінансових установ, гарантійних механізмів і міжнародних партнерів. Їхній вплив полягає у зміні окремих параметрів кредитної угоди: ціни, строку, забезпечення, джерела фондування або розподілу ризику. ДКП не зводяться до компенсації процентної ставки, а охоплюють ширший набір інструментів, спрямованих на підтримання фінансової резильєнтності МСБ, відновлення виробничого потенціалу та посилення інвестиційної активності.

Програма не зводиться до кредитного продукту банку, оскільки її мета, правила доступу, бюджетний або гарантійний ліміт і очікувані результати встановлюються публічно. Водночас вона не є звичайною бюджетною субсидією,

оскільки зберігає поворотність основного фінансування, професійний андеррайтинг, моніторинг позичальника й розподіл ризику. Саме ця подвійність — фіскальна за ресурсом і ринкова за процедурою кредитування — формує самостійне місце ДКП у системі фінансово-кредитної політики.

Державну кредитну політику підтримки МСБ доцільно розглядати ширше, ніж окрему програму. Якщо програма є операційним модулем із конкретними параметрами, то політика визначає *сукупність цілей, принципів, інституцій, ризик-апетиту, джерел ресурсів, цифрової інфраструктури та правил оцінювання*. У цьому сенсі ДКП МСБ є підсистемою фінансово-кредитної політики держави, що коригує умови руху позикового капіталу у секторі МСБ, але не підмінє ринкове кредитування й не має суперечити монетарній, бюджетній та конкурентній політиці.

Наукова відмінність запропонованого підходу від традиційного трактування полягає в переході від *інструментального до поліструктурного трактування*. Категорія «поліструктурність» означає, що зміст ДКП формується на перетині фіскального ресурсу, кредитного посередництва, інституційного адміністрування, регуляторних обмежень, цифрового моніторингу та поведінкових реакцій банків і позичальників. Таке трактування дозволяє пояснити, чому компенсація ставки без гарантії може не усувати дефіцит застави, чому гарантія без частки ризику банку створює моральний ризик, а цифрова платформа без мандата на коригування не робить програму адаптивною.

Методологічно важливо розмежовувати ознаки, функції та принципи ДКП. Ознаки відповідають на питання, чи належить певний механізм до державних кредитних програм; функції (властивості) характеризують поведінку цієї системи за різних умов; принципи встановлюють нормативні вимоги до якості її побудови. Змішування цих трьох площин призводить до того, що, наприклад, адаптивність оголошується принципом без опису інституційного механізму її забезпечення, а додатковість — результатом без перевірки контрфактичного сценарію.

Оскільки запропоноване визначення наголошує на багатокomпонентності державної кредитної програми, варто конкретизувати, з яких взаємопов'язаних складових формується її поліструктурна природа (рис. 1.11).

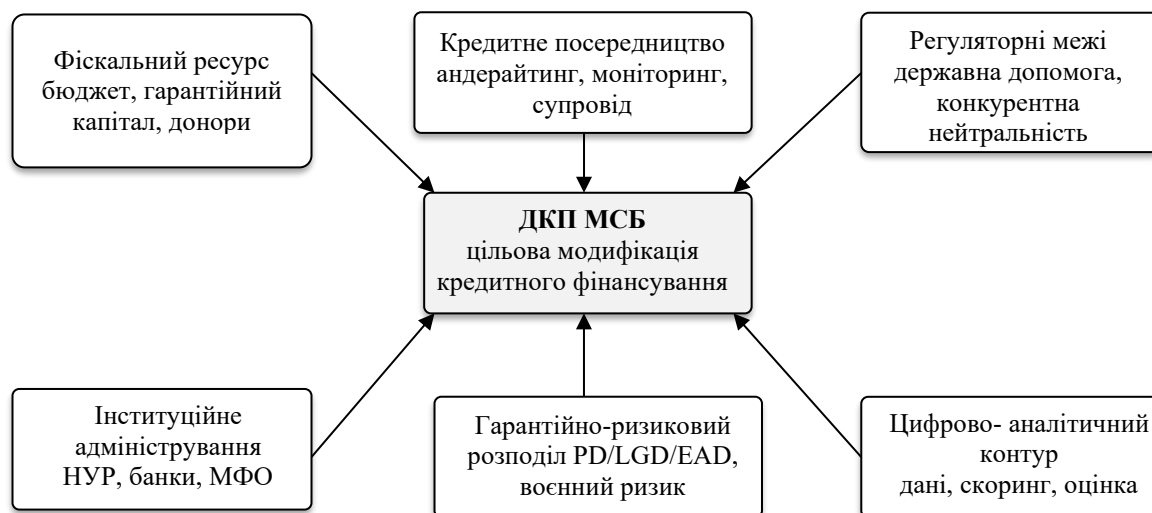

Рис. 1.11. Поліструктурна природа ДКП підтримки МСБ

Джерело: розроблено автором з урахуванням [51; 72; 73; 76].

З рис. 1.11 випливає, що ДКП МСБ не можна ототожнювати ні з бюджетною пільгою, ні з банківським продуктом. Її зміст формується на перетині ресурсів, посередництва, регуляторних правил, цифрових даних і ризикового розподілу. Це потребує подальшого відмежування від суміжних інструментів підтримки (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Відмежування ДКП від суміжних інструментів підтримки

Інструмент	Економічна природа	Поворотність	Роль держави	Ключове обмеження
Грант	Безповоротний трансферт для запуску, інновацій, навчання, відновлення або соціального ефекту.	Ні	Фінансує витрати або активи без вимоги повернення.	Не формує кредитної історії й може мати високий фіскальний тягар.
Податкова пільга	Зменшення податкового навантаження або відстрочення платежів.	Ні	Відмовляється від частини доходів бюджету.	Не гарантує доступу до кредиту і слабо таргетує кредитний розрив.
Пряме бюджетне фінансування	Цільове фінансування видатків або проєктів із бюджету.	Залежить від форми	Безпосередньо розподіляє ресурс.	Високий ризик адміністративної селекції та обмежена мобілізація приватного капіталу.
Ринковий банківський кредит	Кредит на умовах банку за ринковою оцінкою ризику.	Так	Не втручається або регулює загальні правила.	Не усуває інформаційну асиметрію, дефіцит застави та шоківі ризику для МСБ.

Державна кредитна програма	Публічно регламентована модифікація умов поворотного фінансування через ставку, строк, ризик, забезпечення або ресурс.	Так, щодо основної суми	Змінює параметри кредитної угоди й приймає частину вартості або ризику.	Потребує доказу додатковості, контролю ризику та фіскальної вартості.
----------------------------	--	-------------------------	---	---

Джерело: розроблено автором.

Вважаємо, що до *сутнісних ознак* ДКП підтримки МСБ варто віднести публічно визначену мету; нормативно встановлене коло отримувачів; поворотність основного фінансування; участь держави у зміні ціни, строку, забезпечення, джерела фондування або ризикового профілю кредиту; залучення професійного фінансового посередника; регламентований порядок доступу; контроль використання коштів; наявність бюджетного, гарантійного або донорського ресурсу; очікуваний економічний, соціальний, відновлювальний або трансформаційний результат.

Як свідчить табл. 1.14, ДКП займає проміжну позицію між ринковим кредитом і бюджетним трансфертом, поєднуючи поворотність основного фінансування з публічною модифікацією його умов.

Отже, поряд із сутнісними ознаками доцільно виокремити економічні властивості сучасних ДКП МСБ, які характеризують їхню поведінку як складного фінансово-кредитного механізму. Це зокрема.

- *Каталізуюча* — обмежений публічний ресурс має мобілізувати більший обсяг приватного фінансування, а не заміщувати його.
- *Ризикоперерозподільна* — часткове перенесення кредитного, воєнного, територіального або строкового ризику на державу, НУР чи міжнародного партнера за збереження відповідальності банку і позичальника.
- *Селективна* — спрямування підтримки на ті кредитно-політичні сегменти, де наявний підтверджений ринковий розрив.
- *Резильєнтна* — здатність програми підтримувати життєздатні МСБ під час шоку, допомагати відновлювати операційну активність і переходити до інвестиційного розвитку.

- *Адаптивна* — спроможність змінювати параметри підтримки залежно від макрофінансових умов, фази кризи, рівня ризику та бюджетних обмежень.
- *Емерджентна* — результат виникає не як сума окремих інструментів, а як ефект їх взаємодії.
- *Конвергентна* — поєднання фіскальних ресурсів, банківського кредитування, регуляторних вимог, цифрової інфраструктури, регіональної політики та завдань відновлення.
- *Цифрово-аналітична* — спирається на дані, скоринг, верифікацію, портфельний моніторинг, дашборди та оцінювання додатковості [39–45].

На рівні цілісної архітектури державної кредитної політики виникають *резильєнтність, емерджентність і конвергентність*. Резильєнтність МСБ проявляється у здатності підприємства підтримувати мінімальний грошовий потік, виконувати зобов'язання, адаптувати бізнес-модель, відновлювати активи та після стабілізації переходити до інвестицій. ДКП не може створити резильєнтність замість підприємства, але може абсорбувати наслідки шоків, адаптувати інструменти та створювати умови переходу бізнесу від виживання до відновлення й інвестиційного розвитку навіть для життєздатного бізнесу. Особливої уваги резильєнтність набуває в умовах воєнного стану [131].

Емерджентність означає виникнення системного результату, який не може бути забезпечений жодним окремим елементом політики: компенсацією ставки, гарантією, рефінансуванням, цифровим скорингом або донорським ресурсом.

Наголосимо, що конвергентність є особливо важливою для українських умов, оскільки державна кредитна підтримка МСБ не може ефективно функціонувати в межах ізольованого кредитного інструменту. Вона потребує узгодження фіскальних ресурсів, банківського кредитування, регуляторних вимог, цифрової інфраструктури, регіональної політики та завдань відновлення. У цьому сенсі конвергентність відображає функціональне зближення різних контурів державного впливу (фіскальної, кредитної, регуляторної, цифрової, регіональної, інвестиційної та відновлювальної політик) в єдину систему підтримки МСБ, не втрачаючи при цьому цільової спрямованості та контрольованості ризиків.

Зауважимо, виокремлення властивостей дозволяє нам охарактеризувати, як програма функціонує, однак не визначає меж допустимого втручання. Для цього необхідні *принципи реалізації ДКП*, які задають вимоги до якості її інституційного дизайну. До принципів пропонуємо відносити такі: додатковість, субсидіарність, адресність, пропорційність державної переваги, конкурентна нейтральність, збереження частини ризику за фінансовим посередником, фіскальна керованість, прозорість, цифрова підзвітність, інклюзивність, адаптивність параметрів, тимчасовість антикризових режимів та екологічна/соціальна відповідальність [22]. Центральним, на наш погляд, є принцип додатковості коли програма виправдана лише тоді, коли створює фінансування, що без неї не відбулося б. Субсидіарність означає втручання там, де ринок не забезпечує суспільно бажаного рівня, але без заміни приватного сектора. Фіскальна керованість передбачає облік касових видатків, умовних зобов'язань, очікуваних виплат, адміністративних витрат і цифрової інфраструктури. Дотримання принципів має запобігати перетворенню державної кредитної підтримки на постійний канал пільгового фінансування без підтвердженої додатковості та суспільно значущого результату.

Узагальнення властивостей і принципів реалізації ДКП МСБ наведено в Додатку Д. Вона систематизує три групи характеристик: сутнісні ознаки (ідентифікаційна функція), економічні властивості (поведінка системи) та принципи реалізації (нормативні межі втручання). Таке розмежування дозволяє уникнути поширеної методичної помилки, коли додатковість, адаптивність або цифровізація згадуються як загальні побажання, але не вбудовуються в інституційний механізм.

Узагальнення властивостей і принципів створює теоретичне підґрунтя, однак для переходу до прикладного аналізу необхідно класифікувати власне інструменти, за допомогою яких реалізується ДКП. Саме тому наступним кроком є класифікація власне інструментів, за допомогою яких реалізується державна кредитна підтримка. Як зазначалося вище, одна й та сама проблема МСБ не може автоматично вирішуватися «дешевим кредитом»: для заставного розриву потрібна гарантійна або лізингова конструкція, для строкового — довгий ресурс, для інформаційного — цифрові дані та скоринг. Тому інструмент має вибиратися після діагностики бар'єра.

Запропонована класифікація (табл. 1.13) розрізняє інструменти за об'єктом впливу на кредитну угоду. Це дозволяє уникнути поширеної помилки, коли компенсація ставки застосовується там, де реальним бар'єром є дефіцит застави, а гарантія — там, де проблема полягає у відсутності довгострокового ресурсу.

Таблиця 1.13

Класифікація інструментів ДКП МСБ за об'єктом впливу на кредитну угоду

Об'єкт впливу	Інструменти	Механізм дії	Типовий бар'єр
Ціна кредиту	Компенсація процентної ставки, компенсація комісій	Зниження поточної вартості обслуговування боргу	Висока ставка, низька інвестиційна рентабельність
Ризик кредитора	Індивідуальна гарантія, портфельна гарантія, страхування ризиків, перша втрата	Зменшення очікуваних збитків банку в разі дефолту	Дефіцит застави, коротка кредитна історія, воєнний ризик
Строковість ресурсу	Кредитні лінії МФО, пільгове рефінансування, довгострокові позики НУР	Подовження горизонту кредитування	Брак довгого капіталу, потреба в модернізації
Ліквідність позичальника	Факторинг, овердрафт, торговельне фінансування	Перетворення дебіторки або запасів на оборотний капітал	Касові розриви, відтермінування платежів
Забезпечення	Лізинг, рухома застava, реєстри забезпечень	Контроль над активом без повної передачі права власності	Відсутність ліквідної нерухомої застави
Інформація	Цифрові платформи, скоринг, кредитні реєстри, автоматичні перевірки	Зниження асиметрії інформації та трансакційних витрат	Слабка звітність, відсутність кредитної історії

Джерело: розроблено автором.

Окрім об'єкта впливу, інструменти доцільно розрізняти за ступенем державного втручання (табл. 1.14). Це дає змогу оцінювати кожен інструмент не сам по собі, а за рівнем викривлення ринкових стимулів: від м'якого (сигнального) втручання до надмірного (заміщувального), яке фактично перетворює кредит на прихований трансферт.

Таблиця 1.14

Класифікація інструментів за ступенем державного втручання

Рівень втручання	Інструменти	Ефект	Головний ризик
М'яке (сигнальне)	Цифрові платформи, реєстри, консультації	Зниження трансакційних витрат	Не впливає на вартість/доступ

Помірне (цінове)	Компенсація ставки, комісій	Здешевлення кредиту	Неефективні Бюджетні Витрати
Глибоке (ризикове)	Гарантії, страхування, перша втрата	Розширення доступу для кредитно обмежених	Моральний ризик, умовні зобов'язання
Надмірне (заміщувальне)	100% гарантії, прямі позики держави за пільговою ставкою	Фактично прихований трансферт	Витіснення ринку, корупційні ризики

Джерело: розроблено автором.

Наведені класифікації дозволяють сформулювати матрицю відповідності між кредитним бар'єром та інструментальним рішенням (табл. 1.15). Її практичне значення полягає в тому, що вибір інструменту має визначатися не адміністративною зручністю або політичною впізнаваністю, а діагностованою природою ринкового розриву.

Таблиця 1.15

Матриця відповідності «кредитний бар'єр — інструментальне рішення»

Кредитний бар'єр	Найнефективніший інструмент	Чому	Коли не спрацьовує
Висока процентна ставка	Компенсація % ставки	Прямо знижує вартість ресурсу	Якщо проблема не в ціні, а в доступі
Дефіцит ліквідної застави	Портфельна/індивідуальна гарантія, лізинг	Замінює або зменшує вимогу до застави	Якщо бізнес-модель об'єктивно нежиттєздатна
Коротка кредитна історія / відсутність звітності	Цифровий скоринг на основі транзакцій, факторинг	Використовує альтернативні дані	Якщо немає жодних даних (новий бізнес)
Воєнний / територіальний ризик	Страхування + гарантія першої втрати	Розділяє системний ризик між державою, донором і банком	Якщо ризик є катастрофічним (окупована територія)
Брак довгострокового ресурсу	Кредитна лінія МФО / рефінансування через НУР	Подовжує строк кредиту до 5—10 років	Якщо банк не хоче брати строковий ризик навіть із ресурсом
Інформаційна асиметрія	Цифрова платформа + інтеграція реєстрів	Знижує витрати банку на перевірку	Якщо дані в реєстрах відсутні або неякісні

Джерело: розроблено автором.

Запропонована трирівнева класифікація — за об'єктом впливу, за глибиною втручання та за відповідністю бар'єру — створює методичну основу для подальшого переходу від окремих інструментів до їхньої системної організації в межах державної

кредитної програми. Саме тому наступним кроком є розкриття компонентної будови ДКП МСБ.

Операціоналізація ДКП МСБ потребує розкриття її внутрішньої компонентної будови. Якщо властивості характеризують економічну поведінку програми, а принципи задають нормативні межі її реалізації, то компоненти механізму показують, через які канали держава впливає на кредитну угоду, не підміняючи банківське кредитне рішення. До таких компонентів належать фіскальний, банківсько-кредитний, гарантійний та регуляторний (табл. 1.16).

Таблиця 1.16

Компоненти механізму реалізації ДКП підтримки МСБ

Компоненти	Форма участі держави	Роль банку / установи розвитку	Очікуваний результат
Фіскальний	Бюджетна компенсація процентів; капіталізація гарантійної установи; покриття частини збитків; пільговий ресурс	Використання підтримки лише щодо прийнятних операцій; звітність про її надання	Зниження ціни або розширення строку фінансування; мобілізація приватного кредиту
Банківсько-кредитний	Визначення цільових груп та допустимих цілей кредиту без втручання у конкретне кредитне рішення	Андеррайтинг, видача кредиту, моніторинг, стягнення та збереження частини ризику	Відбір життєздатних проєктів і підтримання кредитної дисципліни
Гарантійний	Часткове покриття збитків за індивідуальною або портфельною гарантією	Формування портфеля за критеріями, управління ризиком, участь у збитках	Кредитування підприємств із недостатньою заставою або короткою кредитною історією
Регуляторний	Правила прийнятності, ліміти, звітність, контроль державної допомоги, оцінювання	Дотримання програмних та пруденційних вимог, надання даних	Адресність, прозорість, конкурентна нейтральність і бюджетна керованість

Джерело: розроблено автором на основі [68-72].

Фіскальна компонента є вихідною умовою державної участі. Компенсація процентів, капіталізація гарантійної установи, покриття збитків або надання пільгового ресурсу створюють поточні чи умовні зобов'язання бюджету. Перевага цієї компоненти — у здатності мобілізувати банківське фінансування в обсязі, що перевищує прямі бюджетні витрати, за умови, що субсидія покриває лише частину процентних витрат, а гарантія — лише частину кредитного ризику. Водночас сам

факт залучення значного обсягу кредитів не доводить результативності програми без встановлення її реального внеску у розширення доступу МСБ до фінансування.

Банківсько-кредитна компонента забезпечує професійний відбір позичальників, структурування кредитної операції, моніторинг та роботу з проблемною заборгованістю. Саме він відрізняє ДКП від прямої бюджетної субсидії. Банк має зберігати достатню частку ризику, щоб його рішення ґрунтувалося на кредитоспроможності позичальника, а не лише на наявності державної компенсації або гарантії. Державна підтримка має усувати конкретне обмеження, зокрема надмірну для пріоритетного проєкту ціну ресурсу, нестачу прийнятної застави, короткий строк кредитування або тимчасовий шок ліквідності. Водночас вона не повинна підміняти банківську оцінку здатності позичальника обслуговувати борг.

Гарантійна компонента діє через зменшення очікуваних збитків кредитора в разі дефолту. На відміну від процентної компенсації, гарантія розширює кредитну пропозицію для підприємств із життєздатною бізнес-моделлю, але недостатньою заставою або короткою історією. Портфельна модель пришвидшує включення позик до гарантованого пулу та знижує адміністративні витрати, однак потребує лімітів покриття, правил концентрації, верифікації збитків і контролю якості портфеля.

Регуляторна компонента визначає критерії прийнятності, цілі кредитування, ліміти, вимоги до банків, порядок надання та припинення підтримки, звітність і контроль державної допомоги. Саме регуляторна конструкція перетворює бюджетну компенсацію або гарантію на інструмент державної кредитної політики. Якщо критерії доступу надто широкі, виникають ефекти заміщення і витрати з низькою додатковістю, коли підтримку отримують підприємства, які мали доступ до ринкового кредиту. Якщо критерії надто вузькі або адміністративно складні, програма втрачає охоплення, своєчасність і практичну результативність. Тобто, надто широкі критерії породжують неефективні бюджетні витрати, тобто неефективні бюджетні витрати; надто вузькі чи складні — втрату охоплення та результативності. Оптимальна конструкція забезпечує баланс адресності, простоти, конкуренції між банками та захисту публічних коштів.

Розкриття компонентної будови ДКП МСБ потребує уточнення її інституційно-організаційного механізму. Якщо компоненти показують канали впливу держави на параметри кредитної угоди, то інституційний механізм визначає розподіл ролей між суб'єктами, відповідальними за формування політики, адміністрування програм, кредитне рішення, управління ризиком, цифровий моніторинг та оцінювання.

Інституційна архітектура будується на розмежуванні функцій учасників ДКП. В цих межах Кабінет Міністрів та міністерства формують публічний мандат і бюджетні ліміти. Національна установа розвитку (НУР) трансформує мандат у програмні продукти, адмініструє реєстри та управляє ризиком. Банки та небанківські установи здійснюють андеррайтинг і супровід позичальників; міжнародні партнери надають ресурс, гарантії та технічну допомогу. Вважаємо, що створення НУР у 2025–2026 рр. є тією інституційною зміною, яка дозволяє перейти від адміністрування окремих програм до портфельної політики. Закон № 4622-IX закріплює посередницьку модель оскільки НУР надає кредити та гарантії фінансовим установам, а не кінцевим позичальникам, що унеможливило пряме державне кредитування [51]. І це значно підвищує ефективність ДКП, зважаючи на професіоналізм експертного банківського оцінювання.

У ресурсному вимірі ДКП МСБ спирається на бюджетні асигнування, гарантійний капітал, ресурси НУР, кошти МФО, донорську допомогу, місцеві бюджети та приватне співфінансування. Ці джерела не є взаємозамінними: бюджетна компенсація створює прямі видатки, гарантія — умовні зобов'язання, кредитна лінія МФО — довгостроковий ресурс, донорський грант — можливість першої втрати. Ресурсний дизайн має бути пов'язаний із ризиковою конструкцією.

Інструментальний рівень ДКП детально класифіковано у Додатку Ж. Узагальнюючи, компенсація ставки змінює ціну ресурсу, але не вирішує проблеми застави; гарантія розподіляє збиток, але не створює довгострокового фондування; кредитна лінія подовжує строки, але не усуває слабку звітність; лізинг, факторинг та страхування доповнюють цей арсенал, усуваючи специфічні бар'єри. Правова рамка України вже містить широкий перелік інструментів [21], а Постанова № 28 поєднує

кредитні, лізингові, факторингові та гарантійні елементи [92], що підтверджує рух від простої процентної програми до модульної системи.

Цифрово-технологічний блок є не допоміжним сервісом, а умовою доказовості. Сучасна цифрова платформа ДКП має виконувати сім функцій: ідентифікацію отримувача; перевірку критеріїв МСБ та пов'язаності; запобігання дублюванню підтримки; обмін даними з реєстрами; портфельний моніторинг; дашборди результативності; накопичення даних для контрфактичної оцінки. Водночас цифровізація породжує модельний ризик, дискримінаційний скоринг і загрози витоку даних, тому потребує аудиту алгоритмів, журналювання та кіберзахисту.

Режимна диференціація є невід'ємним елементом сучасної ДКП. У стандартному режимі програми усувають структурні бар'єри доступу та підтримують градацію до ринку. В антикризовому режимі допустиме швидше й ширше втручання, але з обов'язковою тимчасовістю та контролем зловживань. У відновлювальному режимі підтримка поєднує кредит, гарантію, страхування, технічну допомогу та довгостроковий ресурс для відтворення активів, енергетичної стійкості та зеленої/цифрової модернізації.

OECD у звіті 2026 р. підкреслює, що попри відновлення нового кредитування МСБ, загальний запас кредитів залишається стагнуючим, витрати запозичення у 34 із 39 країн вищі за допандемічний рівень, а в 10 із 17 країн зросла частка МСБ, від яких банки вимагають заставу [74]. Це означає, що навіть у розвинених фінансових системах зберігається потреба в інструментах, які змінюють не тільки ставку, а й структуру ризику та доступу [74]. Для України, де до ринкових обмежень додаються воєнні й територіальні ризики, ця логіка є критично важливою.

Узагальнювальна архітектурна схема (рис. 1.8) відображає послідовну трансформацію публічного мандата в кредитний результат: від політичних цілей через інституційне адміністрування, кредитне рішення посередника, інструментальний пакет і цільовий сегмент до системи даних і контролю. Деталізацію функцій, повноважень і відповідальності суб'єктів реалізації ДКП наведено на рис. 1.12.

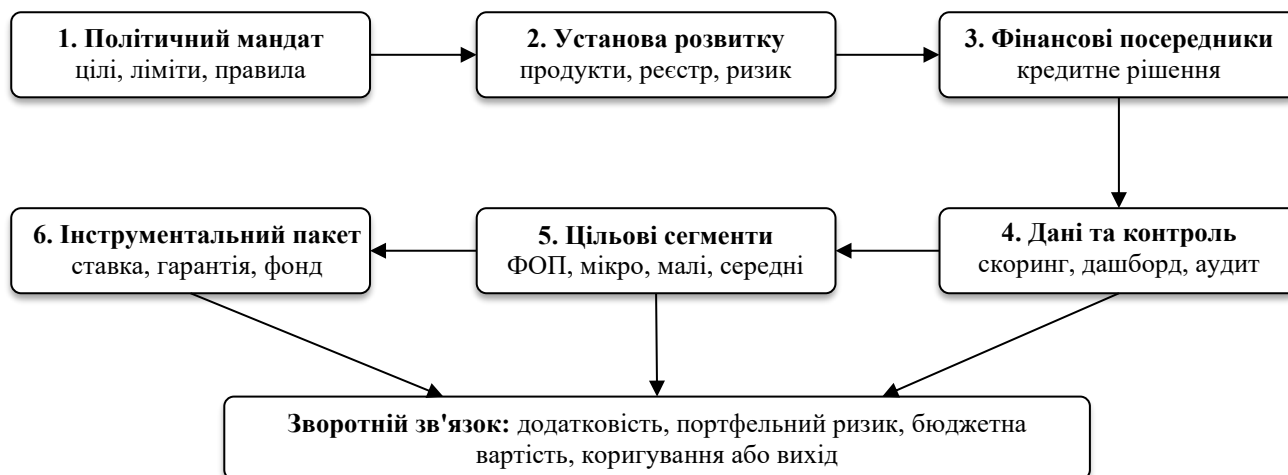

Рис. 1.12. Інституційно-інструментальна архітектура реалізації ДКП МСБ

Джерело: розроблено автором на основі [10; 51; 93].

Рис. 1.12 відображає, що реалізація ДКП МСБ ґрунтується не на ізольованій участі окремого банку чи окремої бюджетної програми, а на послідовній трансформації публічного мандата у кредитний результат. Цей процес охоплює формування політичних цілей, інституційне адміністрування, кредитне рішення фінансового посередника, добір інструментального пакета, спрямування підтримки на цільовий сегмент, а також систему даних і контролю. З огляду на це, необхідним є подальше розмежування функцій, повноважень і відповідальності суб'єктів реалізації ДКП МСБ, що узагальнено в табл. 1.17.

Табл. 1.17 розводить функції політичного цілепокладання, адміністрування, кредитного рішення, регулювання, донорської координації та цифрового контролю. Без такого розподілу програма стає вразливою до конфлікту ролей, коли той самий суб'єкт одночасно встановлює правила, розподіляє ресурс і оцінює власний результат.

Таблиця 1.17

Інституційні суб'єкти ДКП МСБ та їх функціональні ролі

Суб'єкт	Основні функції	Ризики	Запобіжники
Кабінет Міністрів, профільні міністерства	Визначення цілей, бюджетних лімітів, пріоритетів, правил доступу.	Політична селекція, надмірне розширення цілей.	Публічний мандат, оцінка впливу, бюджетні обмеження.
Національна установа розвитку	Розроблення продуктів, адміністрування, реєстри, управління ризиком, оцінка впливу.	Операційний ризик, конфлікт ролей, слабка незалежність.	Наглядова рада, внутрішній контроль, розкриття інформації, аудит.

НБУ та фінансові регулятори	Пруденційні вимоги, кредитний реєстр, суптех/регтех, фінансова стабільність.	Неузгодженість пільгової політики з монетарними умовами.	Координація через Раду фінансової стабільності, регуляторний моніторинг.
Банки та небанківські установи	Андеррайтинг, видача фінансування, супровід, стягнення, звітність.	Моральний ризик, завищення попиту, концентрація портфеля.	Частка ризику за посередником, КРІ якості, портфельний аудит.
МФО, донори, банки розвитку	Довгостроковий ресурс, гарантії, перша втрата, технічна допомога, стандарти ESG.	Фрагментація процедур, дублювання програм.	Гармонізація правил, централізована інформація, спільні показники.
Місьцеве самоврядування	Територіальне таргетування, співфінансування, дані про потреби громад.	Нерівність спроможності громад, локальна селекція.	Типові умови, відкриті реєстри, інтеграція зі стратегіями громад.
Цифрові платформи та реєстри	Заявки, верифікація, обмін даними, моніторинг, дашборди, контроль дублювання.	Моделний ризик, витік даних, алгоритмічна упередженість.	Валідація моделей, журналювання, кіберзахист, право на перегляд рішення.

Джерело: розроблено автором з урахуванням [18; 22; 44; 51].

Представлена структурно-функціональна модель показує, що формування ДКП підтримки МСБ відбувається через взаємодію стратегічного, операційно-ресурсного та забезпечувально-аналітичного контурів. Стратегічний контур визначає цілі, функції, інституційне середовище та регуляторні межі державного втручання. Операційно-ресурсний контур трансформує стратегічні пріоритети у фінансові інструменти, джерела ресурсів, механізми посередництва та правила розподілу ризиків. Забезпечувально-аналітичний контур формує зворотний зв'язок через цифровий моніторинг, оцінювання додатковості, аналіз результатів і коригування параметрів програм.

Взаємодія зазначених контурів формує емерджентний ефект державної кредитної політики, оскільки її результат перевищує ізольований ефект окремих інструментів. Конвергентний ефект виявляється в узгодженні різних напрямів державної політики та інституцій навколо спільних цілей розвитку МСБ. Отже, сучасна державна кредитна політика набуває ознак адаптивно-каталітичної архітектури, здатної здійснювати режимне перемикання між стандартною,

антикризовою та відновлювально-трансформаційною моделями підтримки (рис. 1.13).

Рис. 1.13. Режимна модель ДКП підтримки МСБ

Джерело: розроблено автором.

Отже, режимність не є декоративною класифікацією — вона визначає допустиму швидкість, глибину втручання, набір показників і правило виходу. Без режимного підходу антикризові параметри легко перетворюються на постійні пільги, а відновлювальні програми оцінюються надто коротким горизонтом. Практичну конкретизацію режимної моделі наведено в табл. 1.18.

Таблиця 1.18

Особливості реалізації ДКП МСБ за режимами

Ознака	Стандартний режим	Антикризовий режим	Відновлювальний режим
Ціль	Стійке усунення структурного кредитного розриву.	Запобігання зупиненню життєздатного бізнесу.	Відтворення активів і структурна модернізація.
Переважні інструменти	Гарантії, кредитні лінії, лізинг, факторинг, цифровий скоринг.	Швидкі оборотні кредити, гарантії, реструктуризація, компенсація ставки.	Довгі кредити, гарантії, страхування воєнного ризику, змішане фінансування.
Ключовий ризик	Витіснення ринкового кредиту і неефективні бюджетні витрати	Закріплення тимчасових пільг як постійних.	Недооцінка довгострокового ризику й слабка координація донорів.
Показники	Додатковість, нові позичальники, продуктивність, якість портфеля.	Швидкість, охоплення, збереження зайнятості, контроль зловживань.	Відновлені потужності, інвестиції, регіональна стійкість, зелена/цифрова трансформація.
Правило виходу	Градуація позичальника до ринкового фінансування.	Часовий або тригерний sunset clause.	Завершення після досягнення віх відбудови або переходу до ринкової моделі.

Джерело: розроблено автором з урахуванням [18; 32; 51; 74-76].

Як випливає з табл. 1.18, ефективність не може мати однаковий зміст для всіх режимів. Зокрема у кризі пріоритетом є швидкість і збереження життєздатності, у стандартному режимі — додатковість і градація до ринку, у відновлювальному — інвестиційна та територіальна результативність.

Ризики та загрози ДКП мають розглядатися не як аргумент проти підтримки, а як обов'язковий елемент її дизайну. До ключових відносимо

- 1) *моральний ризик*, що проявляється у послабленні андеррайтингу через державне покриття;
- 2) *несприятливий відбір*, пов'язаний із концентрацією позичальників підвищеного ризику;
- 3) *неефективні бюджетні витрати (deadweight losses)*, коли підтримку отримують суб'єкти, які мали б доступ до ринкового фінансування без державної участі;
- 4) *витіснення ринку*, що означає заміщення приватного кредиту пільговим ресурсом.

Крім того виділяємо *фіскальні ризики* (накопичення заборгованості за компенсаціями, недооцінка гарантійних виплат, відсутність резервів під умовні зобов'язання, приховане субсидування банків або великих клієнтів, неузгодженість програми з бюджетним циклом), *інституційні ризики* (політична селекція, конфлікти інтересів, концентрація портфеля у певних банках, галузях або регіонах, слабкий аудит) та *цифрові ризики* (неякісні дані, алгоритмічна упередженість, непрозорі автоматизовані відмови, кібератаки й залежність від одного технологічного постачальника) ризики.

Цей стандартний набір ризиків описує «ідеальні» умови, але не враховує екзистенційні та системні загрози, з якими стикається український МСБ. Тому, авторська позиція полягає в тому, що окрім цих стандартних загроз та ризиків варто враховувати специфічні групи ризиків, які суттєво впливають на конфігурацію програм. Систематизацію ризиків та інструментів їх мінімізації наведено на рис. 1.14 та в Додатку II.

Рис. 1.14. Класифікація ризиків ДКП МСБ в Україні

Важливою є поведінкова сторона ДКП: пільговий ресурс змінює стимули всіх учасників — банки можуть сприймати програму як канал розширення клієнтської бази або перенесення ризику, позичальники — як інвестиційний ресурс або короткострокову ліквідну ренту, адміністратори — як інструмент розвитку або механізм освоєння лімітів. Якість програми визначається не лише нормативним текстом, а й системою стимулів, що виникає після її запуску. Ключовим є принцип відповідальності фінансового посередника: банк має зберігати достатню частку ризику, щоб його рішення ґрунтувалося на кредитоспроможності позичальника, а не лише на наявності державного покриття. Держава приймає ризик, пов'язаний із ринковою неспроможністю або суспільно значущою метою, але не усуває ринкову дисципліну. Вимога конкурентної нейтральності (відповідно до підходів ЄС) означає, що державна перевага має бути прозорою, пропорційною та обмеженою метою, з передаванням вигоди кінцевому отримувачу, а не посереднику [77].

Авторська позиція полягає в тому, що ризик-орієнтованість ДКП МСБ має бути *симетричною*. Високий рівень дефолтів може свідчити про слабкий відбір або надмірне покриття. Проте надто низький рівень дефолтів також не є безумовною ознакою якості: він може означати, що програма фінансує лише найменш ризикових

клієнтів, які не потребували державної участі. Оптимальною є конструкція, за якої держава приймає обґрунтовано вищий ризик цільового сегмента, але утримує очікувану публічну вартість у межах визначеного ризик-апетиту.

Належне врядування має передбачати **чіткий** розподіл першої, пропорційної та граничної втрати, ліміти концентрації, аудит кредитних рішень, регулярний перегляд параметрів і публічну звітність про структуру портфеля, додатковість, бюджетну вартість та результати. Регламентування державної допомоги в ЄС показує, що фінансові інструменти можуть створювати перевагу на кількох рівнях, тому необхідно забезпечувати ринкову винагороду посередника і передавання переваги кінцевому отримувачу [77; 94-105].

Аналітичне підґрунтя запропонованого трактування формують сучасні фінансові потреби українського МСБ. За даними Урядової стратегії [18] та UNDP [1], сектор забезпечує дві третини доданої вартості та понад 80 % робочих місць, що надає державній кредитній підтримці не вузько соціального, а макроекономічного характеру. Водночас воєнні умови змінюють фінансову поведінку МСБ коли частина підприємств потребує відновлення активів, частина — релокації та енергетичної автономії, частина — довгострокового інвестиційного ресурсу для переходу від виживання до модернізації. Традиційна процентна компенсація не охоплює цього спектра потреб і має доповнюватися гарантіями, страхуванням, лізингом, факторингом та цифровим скорингом.

Водночас фінансова поведінка МСБ у воєнних умовах відрізняється від довоєнної. Частина підприємств потребує не розширення, а відновлення пошкоджених або втрачених активів; частина - фінансування релокації, енергетичної автономії, запасів сировини, нової логістики; частина - довгого інвестиційного ресурсу для переходу від виживання до модернізації. Саме тому традиційна процентна компенсація, яка була зрозумілою відповіддю на високу вартість кредиту, не охоплює повного спектра сучасних потреб. Вона має доповнюватися гарантіями, страхуванням, лізингом, факторингом, цифровим скорингом і технічною допомогою.

Опитування ЄБА 2025 р. [20] підтверджує: 83 % респондентів зацікавлені у кредитах без застави, лише 18 % готові надати заставу в обсягах, які їх цікавлять, а 67

% називають бар'єром високі ставки. Це означає, що для значної частини ФОП і мікробізнесу ціна кредиту є важливою, але не першою умовою доступу. Якщо банк не може прийняти ризик через нестачу забезпечення або слабку кредитну історію, то низька ставка не перетворюється на реальний кредит. Отже, державна програма має проєктуватися від бар'єра, а не від політично впізнаваного інструменту. Систематизацію емпіричних сигналів та їхніх дизайнерських імплікацій наведено в табл. 1.19.

Таблиця 1.19

Аналітичні імплікації сучасних даних для дизайну ДКП МСБ в Україні

Емпіричний сигнал	Що він означає для ДКП МСБ	Дизайнерське рішення	Ризик і запобіжник
МСБ забезпечує більшу частину зайнятості та доданої вартості [15-17].	Підтримка МСБ має макроекономічний та регіональний вимір.	Поєднання кредитних програм із цілями відновлення, зайнятості, експорту та продуктивності.	Ризик розмивання цілей; потрібні режимні паспорти програм.
38 % ФОП вважають банківське фінансування важкодоступним, 14 % - недоступним [1].	Проблема доступу зберігається навіть за наявності програм.	Цифрове спрощення заявок, прозорі відмови, консультаційний супровід.	Ризик формальної доступності; потрібен показник фактичного охоплення.
67 % називають високі ставки бар'єром [1].	Ціновий механізм залишається релевантним.	Компенсація ставки має бути таргетованою і тимчасовою.	Ризик неефективні бюджетні витрати ; потрібна оцінка додатковості.
43 % називають заставу бар'єром, 83 % хочуть кредити без застави [1].	Ціна не усуває заставний розрив.	Портфельні гарантії, лізинг, рухома застava, скоринг альтернативних даних.	Ризик морального ризику; банк має зберігати частину ризику.
OECD фіксує зростання заставних вимог і високу вартість кредиту в багатьох країнах [74-76].	Проблема МСБ не є суто українською, але в Україні посилена війною.	Комбінація гарантій, довгого ресурсу, небанківських і цифрових каналів.	Ризик копіювання чужих моделей без адаптації до воєнного ризику.
CSIS наголошує на гарантіях, змішаному фінансуванні, страхуванні ризиків і небанківських посередниках [32].	Відновлення потребує інструментального пакета, а не одного продукту.	Кредит + гарантія + страхування + технічна допомога для постраждалих сегментів.	Ризик фрагментації донорів; потрібна координація через НУР.
Закон про НУР закріплює оцінку впливу й цифрові технології [58].	Оцінювання стає частиною мандата, а не факультативною післядією.	Дашборди, реєстри, контрольні групи, регулярний перегляд параметрів.	Ризик звітності без впливу; потрібні тригери управлінської реакції.

Джерело: розроблено автором на основі [1; 15–17; 32; 58; 74–76].

Узагальнюючи, авторська позиція полягає в тому, що сучасна ДКП МСБ має проєктуватися як система *обмеженої, доказової та оборотної* державної участі. *Обмеженої* — тому що держава не повинна замінювати приватний кредитний ринок.

Доказової — тому що кожен інструмент має бути прив'язаний до підтвердженого бар'єра й оцінюваного результату. *Оборотної* — тому що параметри програми мають змінюватися або завершуватися після нормалізації умов, вичерпання ринкового розриву або недосягнення цілей. Саме така логіка робить програму не просто пільговою, а розвитковою.

У підсумку, сучасні ДКП підтримки МСБ слід трактувати як *інституційно-адаптивний і каталізуючий механізм*, що поєднує фінансовий ресурс, банківське кредитування, гарантійний розподіл ризику, регуляторні обмеження, цифрово-аналітичний моніторинг та режимне коригування. Така конструкція не дублює ринковий кредит і не підміняє грантову політику; вона створює особливий канал перетворення публічної спроможності приймати ризик у додаткове фінансування, стійкість і розвиток МСБ. У наступному підрозділі цю категоріальну конструкцію буде операционалізовано через таксономію програмних конфігурацій та систему оцінювання результативності.

1.4. Таксономія державних кредитних програм підтримки МСБ

Після визначення сутності, принципів та інституційно-інструментальних засад державних кредитних програм виникає потреба в їх методичній операционалізації. Без таксономії різні за економічною природою інструменти порівнюються як однопорядкові: компенсація процентної ставки, гарантія, кредитна лінія, цифрова платформа, донорський ресурс і банк-посередник часто потрапляють до одного переліку. Такий перелік корисний для інвентаризації, але не дає відповіді, який механізм має застосовуватися для певного кредитного бар'єра, як оцінювати його ефект і за яких умов параметри програми слід змінювати або завершувати.

Методологічно необхідно розрізняти класифікацію, таксономію та типологію. Класифікація поділяє об'єкти за окремою ознакою; таксономія формує систему взаємопов'язаних вимірів і правил віднесення; типологія встановлює внутрішньо

узгоджені ідеальні типи, для яких можна сформулювати очікувані наслідки. Д. Доті та В. Глік підкреслювали, що типологія є формою теоретичного конструювання, а не лише групуванням [94]. Р. Нікerson, У. Варшні та Я. Мунтерманн пропонують будувати таксономію від метахарактеристики, яка визначає релевантні властивості об'єкта [95].

Для державних кредитних програм підтримки МСБ такою метахарактеристикою пропонується вважати спосіб, у який публічне втручання перетворює конкретний кредитний бар'єр визначеного сегмента МСБ на додаткове поворотне фінансування за прийнятної публічної вартості та контрольованого розподілу ризику. Такий підхід відрізняється від традиційної класифікації за назвою інструменту: нас цікавить не лише те, чи є програма гарантійною або процентною, а те, який параметр кредитної угоди вона змінює, хто несе ризик, які дані підтверджують додатковість і як ухвалюється рішення про коригування.

Одиницею авторської таксономії визначено програмну конфігурацію державної кредитної підтримки МСБ - упорядковану сукупність публічної мети, цільового сегмента, кредитного бар'єра, механізму впливу, інструментального пакета, джерел ресурсу, ролі держави, інституційного каналу, топології ризику, цифрової моделі, системи показників і правил виходу. Програмна конфігурація не замінює поняття програми; вона є аналітичною одиницею, що дозволяє порівнювати різні програми та різні модифікації однієї програми між собою.

Авторська позиція полягає в тому, що класифікаційна ознака має включатися до таксономії лише тоді, коли вона змінює принаймні одне з трьох управлінських рішень: вибір механізму державного втручання, метод оцінювання результативності або правило коригування і виходу. Наприклад, джерело ресурсу змінює бюджетну вартість і вимоги до державної допомоги; цільовий сегмент змінює ризик і показники ефекту; рівень цифрової спостережуваності змінює можливість контрфактичної оцінки; ступінь керованості змінює здатність програми реагувати на шок або нормалізацію ринку.

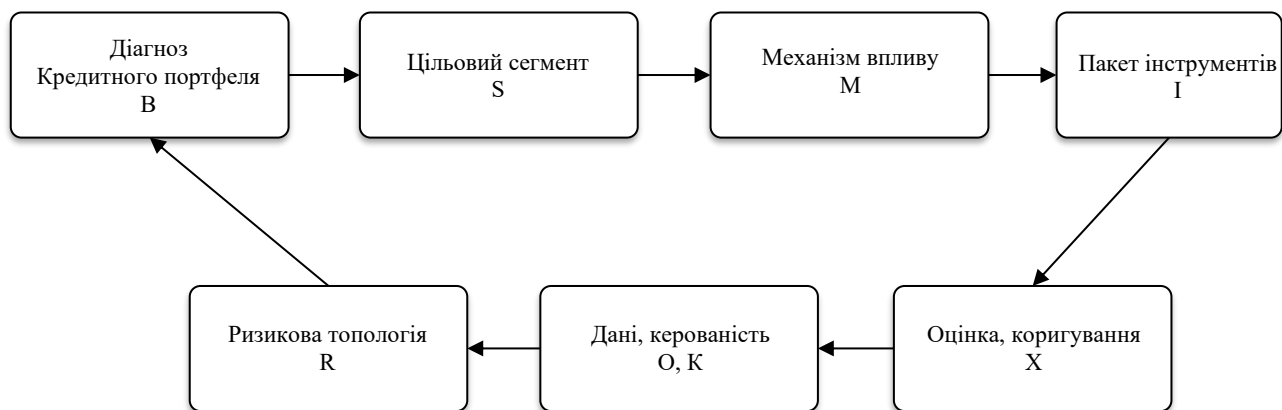

Рис. 1.15. Логіка побудови орієнтованої на рішення таксономії

Джерело: розроблено автором на основі методологічних положень [94-95].

Першим рівнем таксономії є політико-цільовий, що визначає публічний мандат, дані і врахування підприємств, які не вижили [75]. Для кредитної програми це означає, що дані треба проєктувати до запуску, а не шукати після завершення бюджетного року.

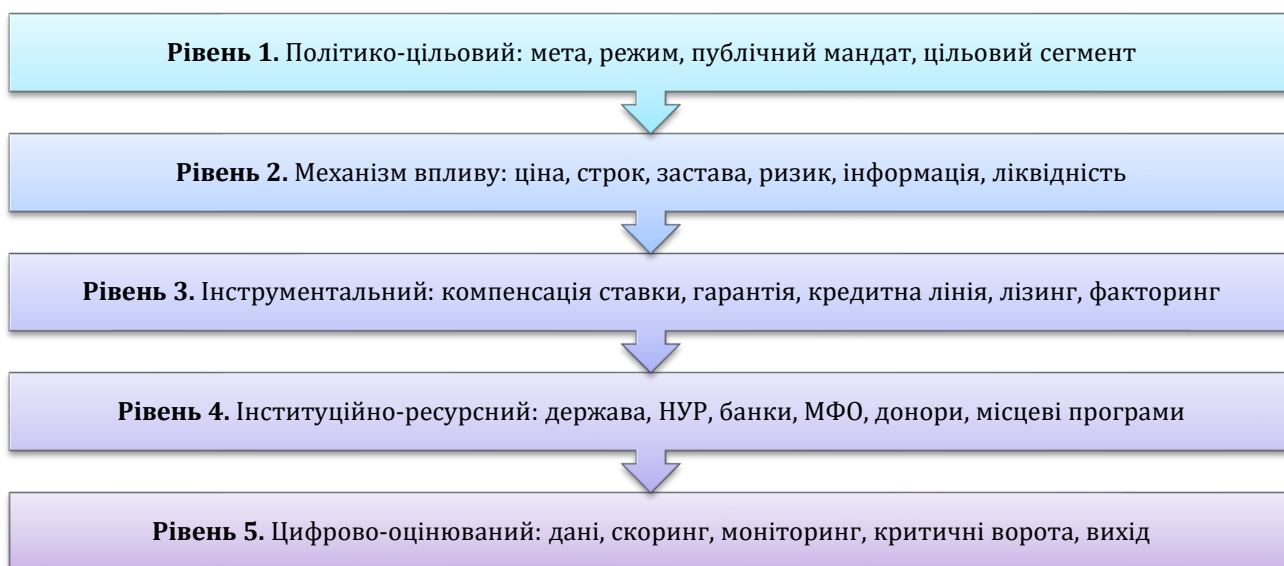

Рис. 1.16. Багаторівнева таксономія програмної конфігурації ДКП МСБ

Джерело: розроблено автором.

Рис. 1.16 показує, що таксономія виконує роль «каркаса» програми. Верхній рівень відповідає за суспільну доцільність втручання, середні рівні - за спосіб модифікації кредитної угоди, нижній - за доказовість і зворотний зв'язок. Для практичного застосування цю ієрархію деталізовано в табл. 1.20.

Таксономічні рівні ДКП підтримки МСБ

Рівень	Ключове питання	Ознаки	Управлінське рішення
Політико-цільовий	Для чого і для кого?	Мета, режим, публічний мандат, цільовий сегмент, територія.	Чи виправдане втручання та який результат очікується?
Механізм впливу	Який параметр кредитної угоди змінюється?	Ціна, строк, застава, ризик, інформація, ліквідність, відновлення.	Який бар'єр усувається і чи відповідає йому інструмент?
Інструментальний	Чим реалізується механізм?	Ставка, гарантія, кредит, лізинг, факторинг, страхування, цифрова платформа.	Який пакет є мінімально достатнім?
Інституційно-ресурсний	Хто, за які кошти і хто несе ризик?	Джерело, канал, роль держави, посередник, топологія ризику.	Яка публічна вартість і хто відповідає за результат?
Цифрово-оцінювальний	Як довести і скоригувати ефект?	Дані, спостережуваність, керованість, показники, тригери, вихід.	Який метод оцінювання і яке правило реагування?

Джерело: запропоновано автором.

Відповідно, табл. 1.20 показує, що кожен рівень таксономії відповідає на окреме управлінське питання. Це важливо, оскільки помилка на верхньому рівні не може бути виправлена добрим набором інструментів: якщо цільовий сегмент або кредитний бар'єр визначено неправильно, програма буде методично слабкою навіть за якісного адміністрування.

Окремого розкриття потребує саме цільовий сегмент, адже МСБ у вітчизняній практиці охоплює і ФОП, і мікропідприємства, і малі та середні компанії з різними кредитними профілями.

Система класифікаційних ознак має поєднувати усталені й авторські виміри. До усталених належать мета, режим, форма інструменту, строк, валюта, цільове використання, джерело ресурсу, тип посередника, рівень гарантійного покриття, спосіб відбору та категорія отримувача. Вони потрібні для опису конструкції, але не завжди дають змогу оцінити її якість. Тому доцільно додати авторські ознаки: ступінь керованості, повноту охоплення, спостережуваність, глибину державного втручання, конфігураційну складність, ризикову симетрію, цифрову зрілість і вихідну спроможність.

Кредитно-політична сегментація отримувачів підтримки

Сегмент	Типова потреба	Кредитний бар'єр	Доцільний механізм	Ключовий критерій оцінювання
ФОП без найманих працівників	Оборотний капітал, цифрові сервіси, невеликі інвестиції.	Невелика формальна звітність, слабка кредитна історія.	Цифровий скоринг, мікрокредит, часткова гарантія.	Швидкість, простота, дисципліна погашення, приріст доходу.
Мікропідприємство	Ліквідність, обладнання, релокація, відновлення.	Застава, нестабільний грошовий потік.	Гарантія, лізинг, факторинг, технічна допомога.	Виживання, робочі місця, новий кредитний доступ.
Мале підприємство з потенціалом зростання	Інвестиції, експорт, енергоефективність.	Вартість і строк кредиту, ризик масштабування.	Кредитна лінія, компенсація ставки, гарантія, змішане фінансування.	Інвестиції, продажі, продуктивність, експорт.
Середнє підприємство	Довгий капітал, модернізація, ланцюги постачання.	Воєнний ризик, висока сума, потреба в довгому ресурсі.	МФО-лінії, страхування ризику, портфельна гарантія.	Капітальні інвестиції, відновлена потужність, податковий ефект.
Релокований або постраждалий бізнес	Відновлення активів, оренда, обладнання, логістика.	Втрата застави, територіальний ризик, розрив операцій.	Гарантія + грантова перша втрата + технічна допомога.	Відновлення діяльності, зайнятість, локальний ефект.
Інноваційний/цифровий/зелений МСБ	Нематеріальні активи, R&D, зелена модернізація.	Нестача застави, високий технологічний ризик.	Змішане фінансування, венчурні/квазікапітальні модулі, гарантія.	Зовнішній ефект, інновації, енергоефективність, масштабування.

Джерело: розроблено автором з урахуванням [10; 20-21; 24-25; 58].

Ступінь керованості характеризує здатність держави легітимно змінювати параметри програми відповідно до наперед визначених сигналів. За цією ознакою програми можуть бути статичними, періодично параметризованими, тригерними та адаптивно-керованими. Статична програма змінюється лише через політичне рішення або завершення бюджетного періоду. Тригерна програма має заздалегідь установлені пороги зміни ставки, ліміту, гарантійного покриття або сегмента. Адаптивно-керована програма поєднує дані, правовий мандат і управлінську процедуру коригування.

Повнота охоплення відрізняє номінальну доступність від фактичної адресності. Номінальне охоплення означає, що програма формально відкрита для певного кола МСБ. Фактичне охоплення показує, яка частина цієї групи реально отримала фінансування. Структурно репрезентативне охоплення порівнює портфель

із галузевою, територіальною, розмірною та гендерною структурою цільового сегмента. Функціонально повне охоплення означає, що підтримка доходить саме до кредитно обмежених, але життєздатних суб'єктів, а не тільки до найменш ризикових клієнтів банків.

Спостережуваність показує, чи здатна система бачити повний шлях підтримки: від заявки й рішення банку до використання коштів, обслуговування боргу та економічного результату. Низька спостережуваність залишає оцінювання на рівні обсягів видачі. Середня дозволяє оцінити портфель і відповідність критеріям. Висока дає змогу будувати контрольні групи, вимірювати додатковість, виявляти концентрацію та тестувати вплив. Саме тому цифровізація має бути пов'язана з методикою оцінювання, а не обмежуватися електронною заявкою.

Глибина державного втручання описує, наскільки сильно держава модифікує ринкову кредитну угоду. М'яке втручання може обмежуватися інформаційною підтримкою або частковою компенсацією трансакційних витрат. Середнє втручання змінює ціну або строк кредиту. Глибоке втручання передбачає гарантійне покриття, ресурс МФО, страхування ризику або комбіновану першу втрату. Надмірне втручання виникає, коли держава майже повністю бере на себе ризик і ціну, фактично перетворюючи кредит на прихований трансферт.

Конфігураційна складність відображає кількість взаємопов'язаних компонентів. Простий продукт має один інструмент і один канал реалізації. Комбінована програма поєднує два-три інструменти, наприклад компенсацію ставки й гарантію. Модульна система дозволяє змінювати пакет залежно від сегмента і режиму. Платформна екосистема інтегрує фінансові інструменти, реєстри, технічну допомогу, донорські ресурси й оцінювання. Складність виправдана лише тоді, коли вона зменшує реальний бар'єр, а не ускладнює доступ.

На основі комбінації бар'єра, механізму, ризикової топології та режиму пропонується виділити п'ять ідеальних типів державних кредитних програм: цінокоригувальні, ризикорозподільні, ресурсно-строкові, антикризово-стабілізаційні та відновлювально-трансформаційні. Ідеальний тип не є нормативним шаблоном; він є аналітичною конструкцією, яка допомагає встановити, які показники мають бути

ключовими. Для цінокоригувальної програми головною проблемою є неефективні бюджетні витрати; для гарантійної - додатковість рішень банку; для ресурсно-строкової - зміна інвестиційного горизонту; для антикризової - тимчасовість і життєздатність отримувача; для відновлювальної - довгостроковий економічний і територіальний ефект.

Світовий досвід демонструє, що успішні моделі рідко обмежуються одним інструментом. Німецька KfW працює переважно через банки-партнери, поєднуючи ресурс розвитку з банківським кредитним рішенням. У США SBA 7(a) є гарантійною моделлю для малих підприємств, які не можуть отримати прийнятне ринкове фінансування. Японська система поєднує прямі позики, кредитні гарантійні корпорації та функцію мережі безпеки. Європейські фінансові інструменти наголошують на передаванні фінансової переваги кінцевому отримувачу і перевірці державної допомоги. Для України цінність цих моделей полягає не в копіюванні, а в адаптації принципів: посередницька роль банку, часткове покриття ризику, портфельний моніторинг, прозора перевага й доказовість.

Таблиця 1.22

Система класифікаційних ознак ДКП підтримки МСБ

Група ознак	Ознака	Градації
Традиційні	Форма інструменту	Кредит, гарантія, компенсація, лізинг, факторинг, страхування, змішане фінансування.
	Джерело ресурсу	Бюджет, НУР, МФО, донор, місцевий бюджет, приватне співфінансування.
	Строк і мета	Оборотний, інвестиційний, реструктуризаційний, відновлювальний.
Авторські	Ступінь керованості	Статична, параметризована, тригерна, адаптивно-керована.
	Повнота охоплення	Номінальна, фактична, структурно репрезентативна, функціонально повна.
	Спостережуваність	Низька, середня, висока, контрфактична.
	Глибина втручання	М'яка, середня, глибока, надмірна.
	Конфігураційна складність	Проста, комбінована, модульна, платформна.
	Вихідна спроможність	Без правила виходу, календарний вихід, тригерний вихід, градація до ринку.

Джерело: запропоновано автором.

Табл. 1.22 розширює звичну класифікацію за межі назви інструменту. Особливо важливими є ознаки спостережуваності, керованості та вихідної

спроможності: саме вони відрізняють адаптивну програму від програми, яка лише регулярно звітує про обсяги виданих кредитів.

Взаємозв'язок двох таких ознак - спостережуваності та керованості - потребує окремої візуалізації, оскільки на практиці вони часто помилково ототожнюються.

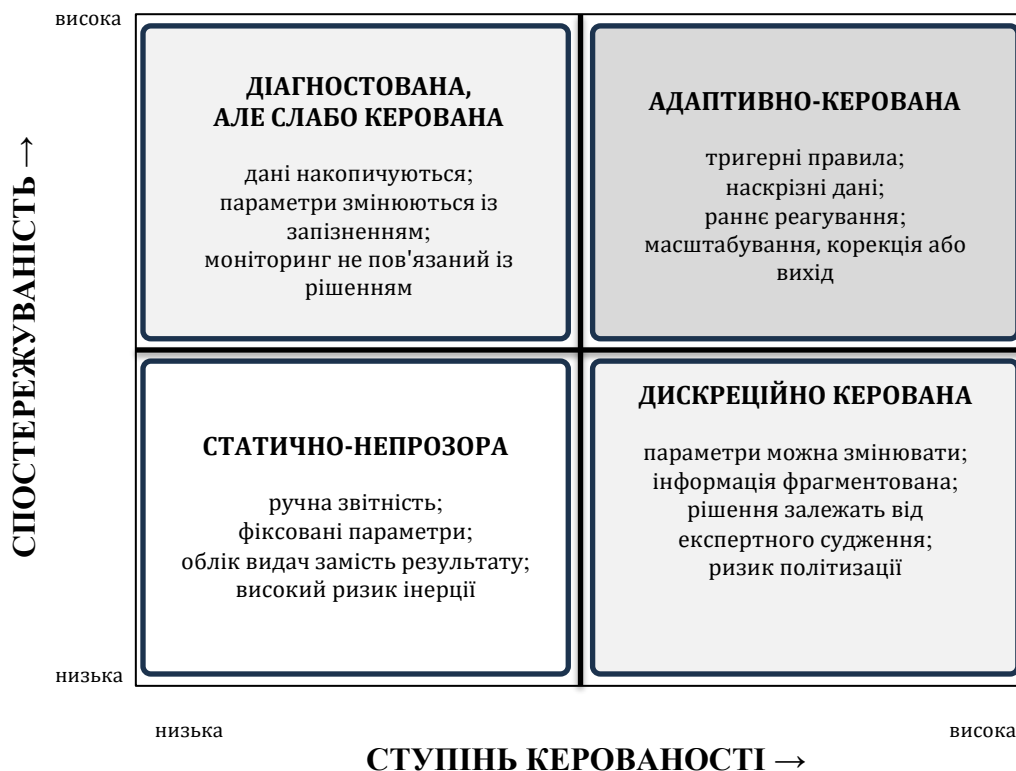

Рис. 1.17. Матриця спостережуваності та керованості ДКП МСБ

Джерело: розроблено автором.

Рис. 1.17 показує чотири різні стани програми. Наявність дашборда без права змінювати параметри дає лише діагностику, а широкі повноваження без даних створюють дискреційність. Методично бажаним є адаптивно-керований квадрант, у якому дані та мандат на реагування поєднані.

Аналізуючи табл. 1.23, робимо висновок про, що багатовимірну таксономію трансформується в типологію програмних конфігурацій. Її практична цінність полягає в тому, що для кожного типу одразу видно домінантний бар'єр, набір інструментів, очікуваний результат і головний ризик оцінювання. Це дозволяє уникнути ситуації, коли всі програми оцінюються за однаковою логікою.

Авторська типологія програмних конфігурацій ДКП МСБ

Ідеальний тип	Домінантний бар'єр	Інструментальний пакет	Очікуваний результат	Головний ризик оцінювання
Цінокоригувальний	Висока ставка або низька інвестиційна рентабельність.	Компенсація ставки, компенсація комісій.	Здешевлення кредиту, зростання прийнятих інвестицій.	Неефективні бюджетні витрати і підтримка позичальників без реального розриву.
Ризикорозподільний	Надмірний кредитний, заставний, воєнний або територіальний ризик.	Портфельні/індивідуальні гарантії, страхування, перша втрата.	Зростання схвалення для кредитно обмежених МСБ.	Моральний ризик банку і недооцінка очікуваних втрат.
Ресурсно-строковий	Брак довгого ресурсу та коротка строковість кредиту.	Кредитні лінії МФО, пільгове фонд., рефінансування.	Подовження строків, капітальні інвестиції.	Фінансування без достатньої додатковості або слабкий відбір.
Антикризово-стабілізаційний	Тимчасовий шок ліквідності життєздатного бізнесу.	Оборотні кредити, реструктуризація, швидкі гарантії, ставка.	Збереження діяльності, зайнятості, платіжної дисципліни.	Закріплення кризової пільги як постійного каналу дешевого ресурсу.
Відновлювально-трансформаційний	Руйнування активів, воєнний ризик, потреба у модернізації.	Довгі кредити, гарантії, страхування, грантова перша втрата, технічна допомога.	Відновлення потужностей, регіональна стійкість, зелена/цифрова трансформація.	Надто довгий горизонт, складність координації та вимірювання впливу.

Джерело: розроблено автором на основі [20; 64-72; 78-91].

Для перевірки управлінської придатності авторської типології доцільно зіставити її з поширеними міжнародними моделями державної кредитної підтримки (Додаток К).

Для практичного застосування кожна ДКП повинна мати таксономічний паспорт: ринковий розрив; ціль і режим; кредитно-політичний сегмент; механізм впливу; інструментальний пакет; джерела ресурсу; роль держави; інституційний канал; топологію ризику; рівень керованості та спостережуваності; цифрову зрілість; теорію змін; базову лінію; показники; пороги коригування; умови завершення. Без такого паспорта порівняння програм за обсягом кредитів є методично некоректним.

Наукова новизна запропонованого підходу полягає у переході від плоскої класифікації фінансових інструментів до багаторівневої таксономії програмних конфігурацій. Вона розмежовує механізм, інструмент, ресурс, канал, ризикову конструкцію і цифрову технологію; доповнює традиційні ознаки ступенем керованості, повнотою охоплення, спостережуваністю, глибиною втручання,

конфігураційною складністю та вихідною спроможністю; поєднує класифікацію з наскрізною системою оцінювання.

Отже, результативною слід вважати не програму з найбільшим кредитним портфелем, найнижчою ставкою або мінімальною простроченістю, а програмну конфігурацію, яка доведено усуває конкретний кредитний бар'єр визначеного сегмента, створює фінансову та економічну додатковість, мобілізує приватний ресурс без його витіснення, утримує ризик і повну публічну вартість у встановлених межах, забезпечує прозору цифрову доказовість і має здатність до коригування та своєчасного завершення.

Таблиця 1.24

Таксономічний паспорт ДКП підтримки МСБ

Блок паспорта	Мінімальний зміст	Для чого потрібен
Проблема та бар'єр	Опис кредитного розриву, доказ його наявності, цільова група.	Запобігає запуску програми без ринкової неспроможності.
Мета та режим	Стандартний, антикризовий або відновлювальний режим; очікуваний результат.	Визначає часовий горизонт і критерії оцінки.
Сегмент отримувачів	Правові критерії МСБ/ФОП і кредитно-поведінковий профіль.	Забезпечує адресність і коректний ризик-профіль.
Механізм та інструменти	Який параметр кредитної угоди змінюється і яким пакетом.	Перевіряє конфігураційну відповідність.
Ресурс і роль держави	Бюджет, гарантія, НУР, МФО, донор, приватне співфінансування.	Дає змогу розрахувати повну публічну вартість.
Розподіл ризику	Перша втрата, частка банку, гарантійний ліміт, резерви.	Контролює моральний ризик і фінансові зобов'язання.
Цифрові дані	Реєстри, ідентифікатори, відмови, заявки, портфель, результати.	Створює основу для моніторингу та контрфактичної оцінки.
Показники і метод	Додатковість, мобілізація, економічний ефект, бюджетна ефективність, метод оцінки.	Робить оцінювання частиною дизайну, а не післямовою.
Тригери та вихід	Пороги концентрації, дефолтів, бюджету, нормалізації ринку, sunset clause.	Перетворює моніторинг на управлінську реакцію.

Джерело: запропоновано автором.

Формалізовано програмну конфігурацію доцільно подавати як трирівневу структуру, що розмежовує стратегічне ядро, операційну оболонку та управлінський контур:

$$\text{Config} = \langle \underbrace{(B, S, M, R)}_{\text{Ядро (незмінне)}}; \underbrace{(I, F, C, D)}_{\text{Оболонка (адаптивна)}}; \underbrace{(O, K, X)}_{\text{Управління (реактивне)}} \rangle \quad (1.8)$$

де,

- Ядро визначає *незмінну ідентичність програми*: В — доміантний кредитний бар'єр, S — цільовий кредитно-політичний сегмент, М — механізм впливу на кредитну угоду, R — топологія розподілу ризику (хто і в якій черзі несе втрати).
- Оболонка є *конфігураційно гнучкою* та може змінюватися без перегляду мандата програми: I — інструментальний пакет, F — джерела ресурсу, С — інституційний канал реалізації, D — цифрова модель даних і моніторингу.
- Управлінський контур *забезпечує зворотний зв'язок*: О — спостережуваність (повнота даних для оцінки), К — керованість (наявність повноважень і тригерів для змін), Х — правило коригування або виходу.

Таке розмежування запобігає методичній помилці, коли зміна джерела фінансування (F) або цифрової платформи (D) неправомірно трактується як зміна самої програмної конфігурації. Зміна ядра (наприклад, перехід від компенсації ставки до гарантійного механізму) означає народження нової конфігурації, тоді як зміна оболонки є лише операційним коригуванням у межах існуючої програми

Запропонована трирівнева структура не є вимогою до заповнення всіх елементів для кожної програми. Для цілей порівняльного аналізу достатньо ідентифікувати ядро (В, S, М, R) та правило виходу (Х). Решта елементів (оболонка та контур) є факультативними для типологізації, але обов'язковими для повного таксономічного паспорта. Такий підхід дозволяє використовувати спрощену версію для швидкої класифікації та повну версію для поглибленого оцінювання.

Якщо дві програми мають однакову номінальну ставку, але одна спрямована на оборотний капітал стабільних аграрних підприємств, а інша - на відновлення обладнання релокованих виробників із частковою гарантією і донорською першою втратою, вони не належать до одного типу. І навпаки, програми різних країн можуть

мати різні назви, але бути методично подібними, якщо збігаються бар'єр, механізм, розподіл ризику і логіка оцінювання. Саме тому одиницею порівняння має бути не бренд програми, а програмна конфігурація.

Оцінювання має враховувати часову структуру ефектів. Безпосередній результат виникає на рівні заявки і кредитного договору: кількість підтриманих суб'єктів, сума, ставка, строк, застава, час рішення. Наслідок виникає на рівні підприємства: інвестиції, продажі, зайнятість, ліквідність, виживання, продуктивність. Вплив формується на рівні ринку й економіки: мобілізація приватного капіталу, конкуренція, регіональне відновлення, експорт, цифрова та зелена трансформація. Змішування цих рівнів призводить до завищення висновків.

Окремо слід оцінювати «градуацію» позичальника до ринкового фінансування. Якщо підприємство багаторазово користується пільговим кредитом, але не покращує звітність, капіталізацію, кредитну історію і не переходить до звичайних банківських продуктів, програма може створювати залежність. Тому для стандартного режиму важливими показниками є частка позичальників, які після одного-двох циклів підтримки отримують ринковий кредит, зменшують потребу в гарантії або залучають приватне співфінансування без субсидії.

Для антикризових програм, навпаки, градуація не може бути первинним критерієм у перші місяці шоку. Тут першочерговими є швидкість, ліквідність, життєздатність і запобігання масовому припиненню діяльності. Проте вже на етапі запуску має бути закладено механізм виходу: календарне завершення, умови нормалізації ринку, обмеження повторної участі, перевірка життєздатності та перегляд цільового сегмента. Без цього антикризова програма ризикує стати постійною рентою.

Для відновлювально-трансформаційних програм методика має бути довшою й складнішою. Вона повинна оцінювати не тільки фінансові показники, а й відновлені виробничі площі, придбане обладнання, енергоефективність, експортні контракти, участь у ланцюгах постачання, повернення працівників, ефект для громади. Частина таких результатів не проявляється протягом одного бюджетного року, тому потрібні віхи проєкту, проміжні індикатори і портфельний підхід до ризику.

Застосування таксономічного паспорта до типових конфігурацій ДКП МСБ

Конфігурація	B/S: бар'єр і сегмент	M/I: механізм та інструмент	O/K: дані та керованість	Критерій результативності
Компенсація ставки для інвестиційного кредиту	Висока вартість ресурсу для малого підприємства з інвестиційним проектом.	Ціновий механізм; компенсація частини процентів.	Потрібні дані про ринкову альтернативу, строк, ставку, проєктні віхи; керованість через зміну ставки і лімітів.	Фінансова додатковість, приріст інвестицій, відсутність неефективних бюджетних витрат
Портфельна гарантія для мікро- та малих позичальників	Дефіцит застави й коротка кредитна історія.	Ризиковий механізм; часткове покриття збитку з лімітом портфеля.	Потрібні витрати, PD/LGD/EAD, частка нових позичальників; керованість через покриття і стоп-лосс.	Зміна частки схвалених цільових заявок за прийнятною очікуваною вартістю.
Кредитна лінія МФО через банки	Брак довгого ресурсу для модернізації або енерго-ефективності.	Ресурсно-строковий механізм; довгий ресурс, технічні вимоги, ESG.	Потрібні дані про використання коштів, інвестиційні віхи, енергоефект; керованість через ковенанти.	Подовження строковості, інвестиційний ефект, виконання цільових умов.
Антикризовий оборотний кредит	Тимчасовий шок ліквідності життєздатного бізнесу.	Ліквідний і ціновий механізм; оборотний кредит, реструктуризація, гарантія.	Потрібні тригери шоку, перевірка життєздатності, контроль повторної участі; керованість через sunset clause.	Збереження діяльності й зайнятості, низьке зловживання, своєчасний вихід.
Відновлювальний пакет для постраждалої території	Втрата активів, воєнний і територіальний ризик, потреба у відновленні.	Комбінація довгого кредиту, гарантії, страхування, грантової першої втрати.	Потрібні дані про пошкодження, відновлені потужності, територіальний ефект; керованість через проєктні віхи.	Відновлена потужність, зайнятість, податковий та регіональний ефект.
Цифрова платформа відбору та моніторингу	Інформаційна асиметрія, високі транзакційні витрати, дублювання підтримки.	Інформаційно-цифровий механізм; електронна заявка, реєстри, скоринг, дашбордин.	Висока O за умови інтеграції реєстрів; K залежить від мандата на коригування.	Скорочення часу рішення, якість даних, зниження помилок, можливість оцінки впливу.

Джерело: запропоновано автором.

Отже, таксономія державних кредитних програм підтримки МСБ має розглядатися не як формальний перелік інструментів, а як методична основа їх проєктування, моніторингу й оцінювання. Її практичне значення полягає у поєднанні цільового сегмента, кредитного бар'єра, механізму державного впливу, джерела ресурсу, форми розподілу ризику, цифрової простежуваності та очікуваного соціально-економічного ефекту. Такий підхід уможливило перехід від оцінювання програм за кількістю і сумою виданих кредитів до аналізу їхньої додатковості,

адресності, бюджетної ефективності, якості портфеля та здатності створювати вимірюваний розвитковий результат. Саме тому таксономічний підхід формує методичне підґрунтя для подальшого аналітичного оцінювання чинних державних кредитних програм підтримки МСБ в Україні та обґрунтування напрямів їх ризик-орієнтованої модернізації.

Висновки до розділу 1

1. У розділі поглиблено теоретичні засади розуміння малого і середнього бізнесу як об'єкта державної кредитної підтримки. Обґрунтовано, що МСБ не може розглядатися лише як формально-правова або статистична категорія, оскільки для цілей кредитної політики важливими є його кредитно-поведінкові характеристики. До них належать якість фінансової звітності, стабільність грошових потоків, заставна спроможність, кредитна історія, галузева належність, регіональний ризик, фаза життєвого циклу підприємства та здатність створювати додану вартість. Це дозволило довести, що державна кредитна підтримка має бути зорієнтована не на формальне охоплення всього сектору МСБ, а на подолання конкретних фінансових обмежень життєздатних підприємств.

2. Встановлено, що фінансова вразливість МСБ має системний характер і зумовлена поєднанням внутрішніх та зовнішніх чинників. До внутрішніх належать обмеженість власного капіталу, дефіцит ліквідного забезпечення, недостатня формалізація фінансової звітності, коротка кредитна історія та висока залежність від власника-управлінця. До зовнішніх належать асиметрія інформації, кредитне раціонування, високі трансакційні витрати банків, короткий горизонт фінансування, воєнні ризики, руйнування активів, нестабільність попиту та логістичні обмеження. Доведено, що саме поєднання цих чинників формує кредитний розрив, який не може бути повністю усунутий звичайними ринковими механізмами.

3. Систематизовано теоретичні підходи до обґрунтування державного втручання у кредитування МСБ. Показано, що державні кредитні програми мають економічне підґрунтя тоді, коли ринкове кредитування не забезпечує достатнього

доступу до фінансування через асиметрію інформації, заставний дефіцит, підвищену оцінку ризику або невідповідність строків кредиту інвестиційним потребам підприємств. У такому контексті державна участь має не заміщувати банківський ринок, а коригувати його провали через компенсацію вартості кредиту, частковий розподіл ризику, гарантії, довгострокове фінансування, консультаційну підтримку та цифрову верифікацію позичальників.

4. Уточнено економічний зміст державних кредитних програм підтримки МСБ як інституційно оформленого механізму фінансово-кредитної політики. Доведено, що такі програми змінюють не лише ціну кредиту, а й строковість, забезпеченість, ризиковий профіль, інформаційну прозорість та прийнятність кредитної операції для банку. Це дозволило відмежувати державні кредитні програми від загальних бюджетних субсидій, грантової підтримки або адміністративного перерозподілу ресурсів. Запропоновано розглядати ДКП як систему взаємодії держави, банків, установ розвитку, міжнародних партнерів і підприємств-бенефіціарів.

5. Обґрунтовано, що ключовим критерієм якості державної кредитної підтримки є додатковість. Запропоновано розмежовувати фінансову додатковість, яка відображає створення нового кредитування, розширення кола позичальників або поліпшення умов фінансування, та економічну додатковість, яка характеризує перетворення кредитного імпульсу на інвестиції, зайнятість, виробництво, експорт, податкові надходження, відновлення активів або інший суспільно значущий результат. Такий підхід дозволяє уникнути ототожнення результативності програми з номінальним обсягом виданих кредитів.

6. Розроблено таксономічний підхід до класифікації державних кредитних програм підтримки МСБ. Доведено доцільність їх розмежування за механізмом впливу, формою державної участі, джерелом фінансування, характером розподілу кредитного ризику, цільовим призначенням, рівнем адресності, фазою кредитного циклу та очікуваним економічним ефектом. Такий підхід створює методичну основу для аналізу програм не як набору окремих інструментів, а як інституційно-

інструментальних конфігурацій, що мають різну фіскальну вартість, ризиковий профіль і розвитковий потенціал.

7. Запропоновано методичні засади оцінювання результативності державних кредитних програм, які передбачають поєднання операційних, портфельних, фіскальних і розвиткових показників. Обґрунтовано необхідність розмежування безпосередніх результатів на рівні кредитної угоди, наслідків на рівні підприємства та ширшого впливу на рівні ринку й економіки. Доведено, що методика оцінювання має виконувати не лише описову, а й управлінську функцію, забезпечуючи підстави для коригування параметрів програм, перегляду цільових сегментів, зміни рівня гарантійного покриття або завершення неефективних інструментів.

8. Узагальнення теоретико-методичних положень розділу дало змогу сформулювати вихідну логіку подальшого дослідження. Державні кредитні програми підтримки МСБ мають розвиватися не як універсальні програми здешевлення кредитів, а як модульна система інструментів, кожен із яких відповідає певному типу кредитного бар'єра. Це створює підґрунтя для аналітичного оцінювання чинної практики реалізації програм в Україні та визначення напрямів їх подальшої модернізації.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора: [129], [130], [131], [132]

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ ММСБ В УКРАЇНІ

2.1. Характеристика державних кредитних програм підтримки мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні

Державні кредитні програми підтримки мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні сформувалися як інституційна відповідь на структурні обмеження приватного кредитного ринку, посилені воєнними ризиками, дефіцитом довгострокового ресурсу, звуженням заставної бази підприємств і потребою збереження економічної активності. Їх доцільно розглядати не лише як механізм здешевлення кредитів, а як систему передавання кредитного імпульсу від держави, міжнародних фінансових організацій, донорів і місцевих бюджетів до ММСБ через банківську та небанківську фінансову інфраструктуру (рис. Н.1.додаток Н) [108-110].

Такий підхід дає змогу перейти від опису окремих програм до аналізу їхньої інституційної архітектури, функціонального призначення, ризикового профілю, фінансових наслідків та потенційної економічної додатковості. Принципово важливо, що формальне зростання кількості кредитних договорів, обсягів профінансованих операцій або бюджетних компенсацій не може автоматично ототожнюватися з результативністю державної кредитної політики. Для ММСБ істотним є не лише доступ до дешевшого фінансового ресурсу, а й те, чи створює така підтримка додатковий інвестиційний, виробничий, зайнятісний, податковий, інноваційний або регіонально-стабілізаційний ефект [111; 112].

Інституційна архітектура державної кредитної підтримки ММСБ в Україні має багаторівневий характер. На першому рівні перебувають Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України та інші центральні органи виконавчої влади, які визначають нормативно-правові рамки, бюджетні

призначення, правила компенсації, цільові пріоритети та критерії доступу до програм. Саме на цьому рівні формується політичний і фінансовий мандат кредитної підтримки. На другому рівні функціонує Національна установа розвитку, створена на базі Фонду розвитку підприємництва. Її роль полягає не у прямому заміщенні банківського кредитування, а в адмініструванні компенсацій, гарантій, кредитних ліній, грантових компонентів, моніторингу та оцінювання результативності програм [57; 113]. У цьому контексті НУР виконує функцію АРЕХ-інституції, яка інтегрує державні, банківські та міжнародні ресурси в єдину систему фінансової підтримки. Третій рівень становлять банки-партнери, лізингодавці, уповноважені фактори, а в перспективі - кредитні спілки та інші фінансові посередники. Вони здійснюють кредитний аналіз, андеррайтинг, укладають договори, адмініструють погашення, контролюють цільове використання коштів і несуть частину кредитного ризику. Саме банківська експертиза у сфері оцінювання кредитоспроможності, ризик-менеджменту та супроводу кредитного портфеля значною мірою визначає якість відбору кінцевих позичальників. Четвертий рівень утворюють міжнародні фінансові організації та донори, зокрема Світовий банк, KfW, ЄС, GIZ, LuxDev, CEB, UNDP, Norad, JICA та інші партнери. Їхня участь забезпечує довгострокову ліквідність, гарантійні ресурси, грантові компоненти, методологічні вимоги, екологічні та соціальні стандарти, а також інституційну розбудову НУР [114; 115; 135; 137]. П'ятий рівень охоплює місцеві органи влади й обласні військові адміністрації, які територіально адаптують національні інструменти підтримки через додаткову компенсацію процентних ставок, регіональні критерії доступу та пріоритети місцевого економічного відновлення. Шостий рівень становлять підприємства-одержувачі підтримки, які трансформують фінансовий ресурс у виробництво, інвестиції, зайнятість, податкову базу, енергетичну стійкість і модернізацію бізнес-моделей.

Отже, інституційна архітектура кредитної підтримки ММСБ в Україні є змішаною моделлю, у якій держава формує правила та бюджетні стимули, НУР виконує функцію інституційного інтегратора, банки й небанківські фінансові установи передають ресурс кінцевим позичальникам, міжнародні партнери забезпечують ресурсну та методологічну підтримку, а місцеві органи влади

адаптують стимули до територіальних потреб (рис. 2.1). Перевагою такої моделі є можливість акумулювати різні джерела фінансування, однак її слабким місцем залишається складність координації програм, що мають різні критерії доступу, процедури, джерела коштів, ризикові профілі та системи звітності.

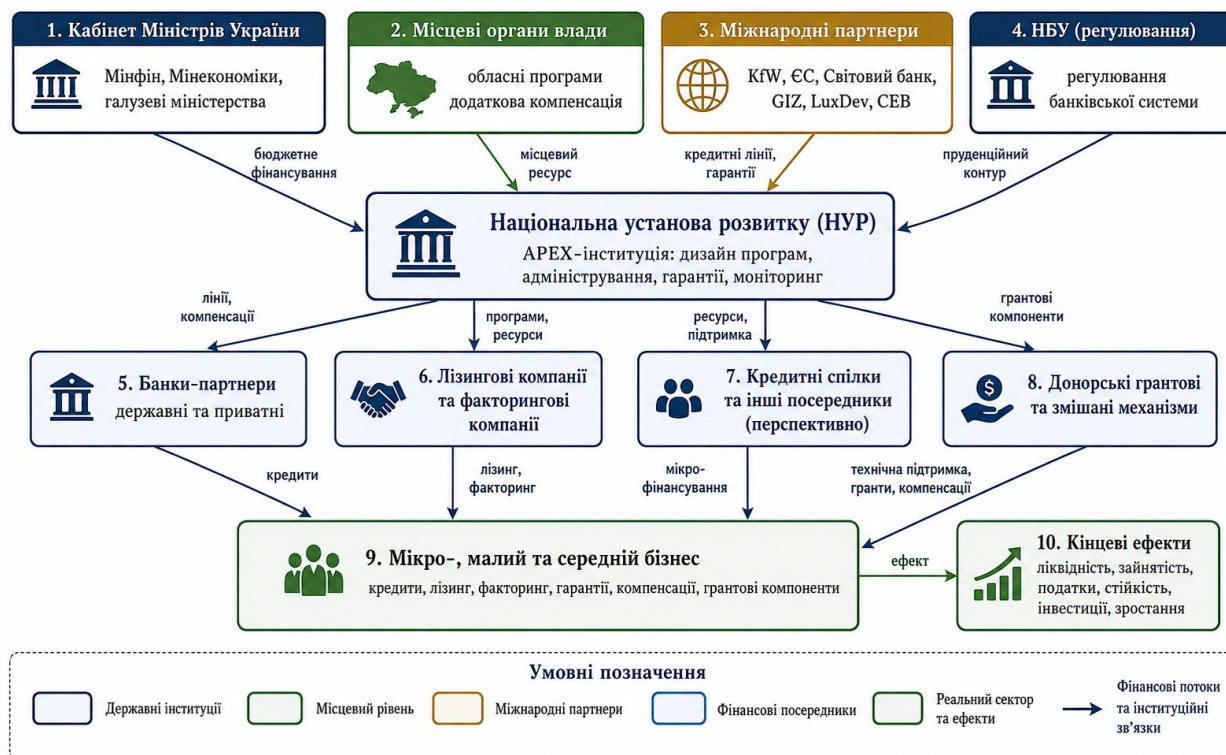

Рис. 2.1. Інституційна архітектура кредитної підтримки ММСБ в Україні

Джерело: складено автором

Для систематизації наявних інструментів доцільно застосувати типологію державних кредитних програм за механізмом впливу на фінансове обмеження ММСБ. За цим критерієм можна виокремити програми компенсації процентної ставки, гарантійні інструменти, кредитні лінії та рефінансування, лізингові механізми, факторингові програми та змішані інструменти міжнародного фінансування. Програми компенсації процентної ставки спрямовані на зниження ціни кредитного ресурсу для підприємства. Вони мають високий потенціал швидкого фінансового охоплення, однак створюють пряме бюджетне навантаження і залежать від своєчасності компенсацій. Гарантійні інструменти вирішують іншу проблему – дефіцит забезпечення та надмірне кредитне ризикування банків. Їхній ефект полягає

у перерозподілі ризику між державою, банком і позичальником, але водночас вони формують умовні фінансові зобов'язання та ризик моральної небезпеки [116-118].

Кредитні лінії та механізми рефінансування забезпечують банки довгостроковим або цільовим ресурсом, що є особливо важливим для інвестиційного кредитування. Їхніми обмеженнями є валютний, строковий і проєктний ризики [118]. Лізинг дає змогу фінансувати оновлення основних засобів без одноразового навантаження на ліквідність підприємства, однак може мати галузеву концентрацію та обмежену доступність для ФОП. Факторинг підтримує оборотність капіталу через монетизацію дебіторської заборгованості, але залежить від якості дебіторів, контрактної дисципліни та правової визначеності грошових вимог [33]. Змішані міжнародні інструменти поєднують кредити, гарантії, гранти, компенсації, консультаційну підтримку й стандарти відповідального фінансування, однак характеризуються вищою адміністративною складністю (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Матриця типологізації програм за механізмом державного впливу,
джерелом ресурсу, фінансовим ризиком та очікуваним ефектом**

Тип інструмента	Механізм державного впливу	Джерело ресурсу	Бюджетний / фінансовий ризик	Очікуваний економічний ефект	Критерій результативності
Компенсація ставки	Зниження вартості кредиту	Державний або місцевий бюджет, ресурс банку	Прямий ризик видатків	Доступність фінансування	Частка кредитів із доведеною додатковістю
Гарантія	Перерозподіл кредитного ризику	Гарантійний фонд, ресурс банку	Умовні зобов'язання	Доступ за дефіциту застави	Дефолти, гарантійні виплати, додаткові позичальники
Кредитна лінія	Надання ресурсу банкам	НУР, KfW, МФО, власні кошти	Валютний і строковий ризик	Довгострокове кредитування	Строковість і частка інвестицій
Лізинг	Фінансування активу	Лізингодавець і компенсація	Компенсації та концентрація активів	Оновлення основних засобів	Приріст виробничої спроможності
Факторинг	Монетизація дебіторки	Фактор і компенсація винагороди	Операційний ризик і компенсації	Ліквідність	Скорочення касових розривів
Змішане фінансування	Кредит, гарантія, грант, стандарти	Донори, МФО, бюджет, НУР, банки	Комплексний ризик	Стійкість і модернізація	Додатковість і сталість ефекту

Джерело: систематизовано автором на основі [108]

Запропонована типологія засвідчує, що українська система державної кредитної підтримки ММСБ уже не зводиться до однієї універсальної програми. Вона охоплює інструменти впливу на ціну ресурсу, кредитний ризик, ліквідність, забезпечення, оборотність капіталу, інвестиційне оновлення та інституційне включення. Водночас така диверсифікація потребує єдиної рамки оцінювання адресності, додатковості, фіскального ризику та кінцевого економічного ефекту, оскільки без неї окремі програми можуть дублювати одна одну, створювати нерівний доступ або ускладнювати навігацію для підприємств (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Порівняльні статистичні показники за окремими програмами
станом на 01.01.2026**

Інструмент	Кількість учасників / договорів	Обсяг фінансування / портфеля	Компенсації / гарантії	Інтерпретація
5-7-9%	133 896 договорів; 48 банків	442 898 млн грн; у 2025 р. близько 93,9 млрд грн	61 308 млн грн компенсацій; проблемна заборгованість 1,27%	Системний контур
Лізинг	4 842 договори; у 2025 р. 3 035	22 818,61 млн грн; у 2025 р. 14 705,25 млн грн	1 505,42 млн грн компенсацій	Оновлення активів
Факторинг	124 договори; 11 факторів; 19 регіонів	2,48 млрд грн ліміту; 760 млн грн поточної заборгованості	95,3 млн грн компенсації	Ліквідність
Гарантії	5 банків; 636 договорів з початку	291,91 млн грн портфель з гарантією; 202,65 млн грн гарантований портфель	60,32 млн грн сплачених гарантій; 4% випадків	Подолання заставного дефіциту
Мікrokредит ування	164 671 кредит; 245 у 2025 р.	873 млн євро; 11,8 млн євро у 2025 р.	ринкова ставка	Операційна стійкість
Пріоритетні галузі	618 кредитів; 13 у 2025 р.	824,5 млн грн; 38,3 млн грн у 2025 р.	UIRD 3 міс. + 5 п.п.	Секторальна підтримка

Інвестиції	784 кредити	2 284 млн грн; борг банків 700 млн грн	+45% кількості субкредитів у 2025 р.	Модернізація
Додай енергії	160 кредитів	440,3 млн грн; борг банків 338 млн грн	100% інвестицій	Енергоефектив ність
Регіональні	Львівська 581; Київська 190; Вінницька 221; Запорізька 178; Черкаська 25; Чернівецька 18	709,14; 650,2; 1,11 млрд; 451,1; 152,05; 65,15 млн грн відповідно	місцеві компенсації	Територіальна адаптація

Джерело: складено автором за даними звіту НУР за 2025 рік [108; 129; 130]

Системоутворювальним елементом чинної архітектури є програма «Доступні кредити 5-7-9%» (далі «програма 5-7-9%»), яка виконує функцію масового компенсаційного механізму та платформи для інтеграції інших інструментів підтримки. Її адміністрування забезпечується за участю КМУ, Мінфіну, Мінекономіки, НУР та уповноважених банків, а джерельна база охоплює державний бюджет, банківський ресурс, окремі міжнародні та регіональні компоненти [113, 119]. Станом на 01.01.2026 у межах програми укладено 133 896 кредитних договорів на суму 442 898 млн грн, а кількість банків-партнерів становила 48 (рис. 2.2). Такий масштаб підтверджує системну роль програми, однак не усуває потреби в оцінюванні її додатковості, тобто визначенні того, яка частина кредитів не була б надана без державного втручання [131; 133].

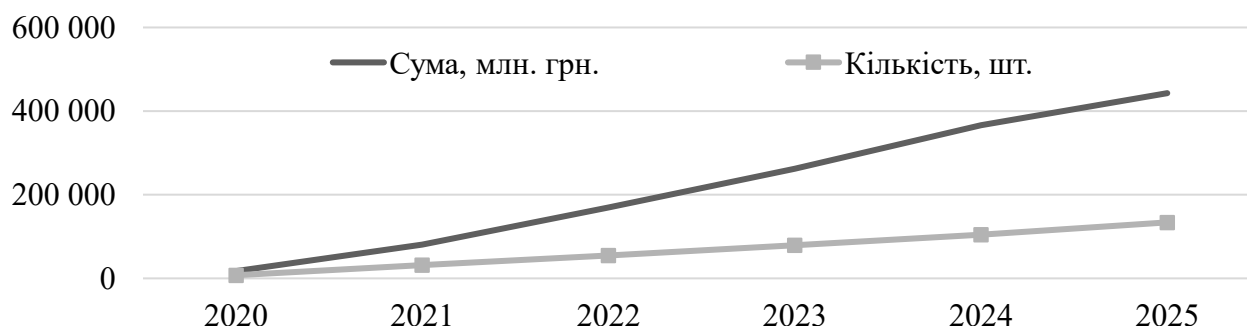

Рис. 2.2. Обсяги та кількість виданих кредитів за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» (2020-2025 рр.)

Джерело: складено автором на основі [108]

Водночас, програма поєднує економічний ефект із значним соціальним складником, забезпечуючи інклюзивну підтримку жінок, ветеранів, ВПО та осіб з інвалідністю відповідно до принципів сталого розвитку (рис. 2.3). Також, за підсумками 2025 року, попри вплив російської агресії, програма трансформувала свою географію, зосередивши поширення в найбільш безпечних регіонах України, де вона й надалі, протягом 2026 р. отримувала широке застосування (рис. 2.3, рис. Н.2. додаток Н).

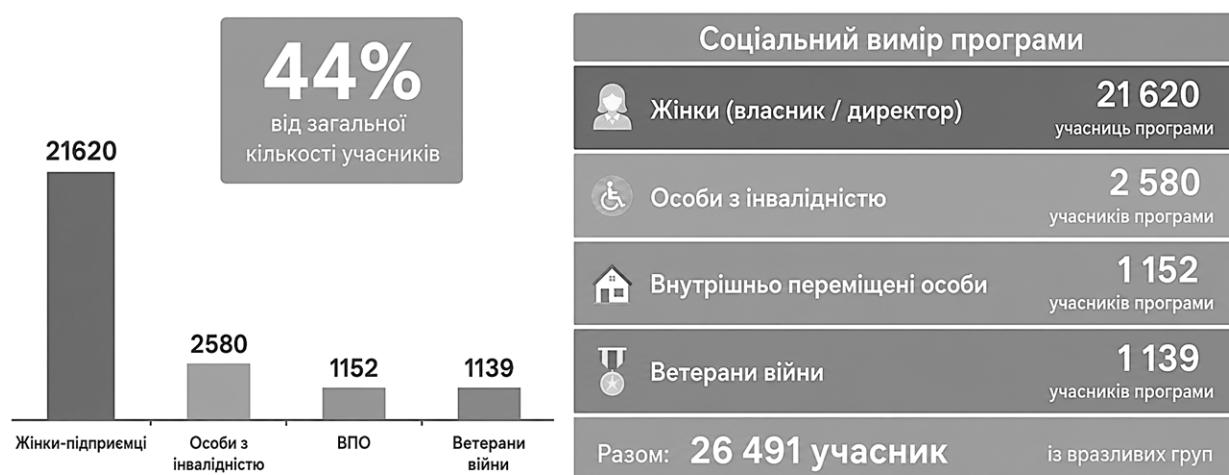

Рис. 2.3. Соціальна компонента програми «Доступні кредити 5-7-9%» станом на 01.01.2026 р.

Джерело: складено автором на основі [108]

Доступний фінансовий лізинг 5-7-9% доповнює класичне кредитування через фінансування основних засобів. Його функціональне призначення полягає в оновленні техніки, машин, обладнання та транспортних засобів без одноразового вилучення значного обсягу ліквідності з обороту підприємства. За весь період реалізації укладено 4 842 договори на суму 22 818,61 млн грн, з яких у 2025 р. – 3 035 договорів на 14 705,25 млн грн (рис. 2.4, рис. Н.3 додатку Н). Водночас концентрація лізингового портфеля в окремих галузях, передусім в аграрному секторі, свідчить про потребу розширення доступу до цього інструменту для переробки, логістики, виробничих послуг та інших секторів із високою доданою вартістю.

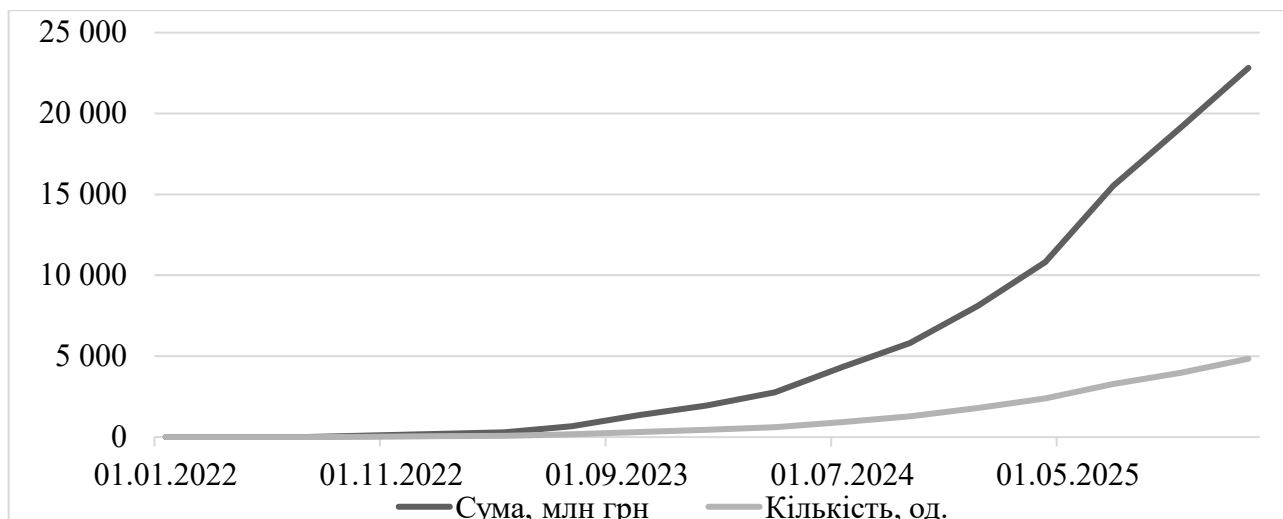

Рис. 2.4. Обсяги та кількість виданих кредитів за програмою «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%» (2020-2025 рр.)

Джерело: складено автором на основі [108]

У 2022–2023 роках ринок фінансового лізингу в межах програми «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%» перебував на етапі відновлення та помірного зростання. Починаючи з 2024 року сформувалася стійка висхідна динаміка, яка у 2025 році перейшла у фазу активного масштабування. Саме у 2025 році зафіксовано різке зростання обсягів фінансування - з 8,1 млрд грн до понад 20 млрд грн. Така динаміка свідчить про суттєве розширення ринку фінансового лізингу, а також про зростання попиту бізнесу на цей інструмент як ефективний механізм оновлення та розвитку виробничих потужностей.

Мікропідприємства та малий бізнес забезпечили понад 97% загального обсягу фінансування в межах програми, що переконливо свідчить: саме ці сегменти бізнесу мають найбільшу потребу в доступних фінансових інструментах для розвитку, модернізації та розширення своєї діяльності. Частка середніх підприємств становила майже 3% від загального обсягу фінансування, що обумовлено наявністю в них ширших фінансових можливостей, зокрема доступу до традиційного банківського кредитування або інших альтернативних джерел залучення капіталу (рис. 2.5). За підсумками 2025 року фінансовий лізинг найбільш активно використовується в аграрному секторі, що є закономірним з огляду на високу капіталомісткість сільського господарства та потребу в регулярному оновленні техніки. У цьому контексті лізинг виступає зручним і ефективним інструментом фінансування, який

дозволяє агровиробникам підтримувати виробничу спроможність без значного одноразового фінансового навантаження.

Рис. 2.5. Структура портфеля фінансового лізингу за програмою «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%» станом на 01.01.2026 р.

Джерело: складено автором на основі [108]

Програма доступного факторингу спрямована на підтримання ліквідності ММСБ через фінансування дебіторської заборгованості. Вона є особливо актуальною для виробників, експортерів, постачальників із відстрочкою платежів та учасників закупівель. Станом на 01.01.2026 у програмі брали участь 11 факторів, було укладено 124 договори, а загальний ліміт фінансування становив 2,48 млрд грн. Економічний ефект цього інструменту полягає не у довгостроковій модернізації, а у скороченні касових розривів, прискоренні оборотності капіталу та підтриманні платоспроможності підприємств. Отож, програма надає можливість українським виробникам товарів, послуг або робіт українського походження, що призначені для продажу (оплатної передачі), отримувати доступне фінансування через банки-фактори, які співпрацюють із Національною установою розвитку (19 регіонів-учасників) (рис. 2.6).

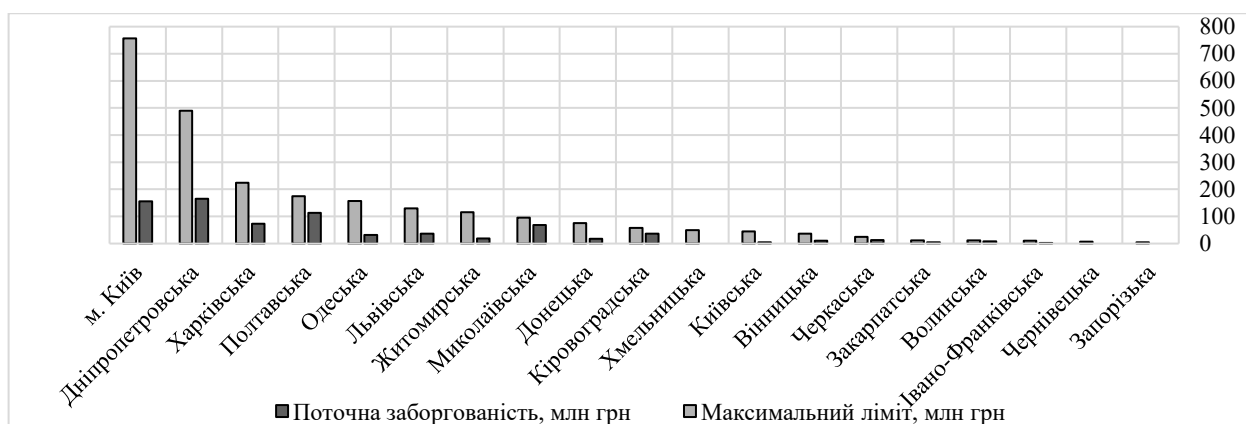

Рис. 2.6. Структура портфеля фінансового лізингу за програмою «Доступний факторинг» станом на 01.01.2026 р.

Джерело: складено автором на основі [108]

За програмою, максимальний ліміт фінансування за договором факторингу для одного суб'єкта підприємництва і його пов'язаних контрагентів не може перевищувати 150 млн грн. Відзначимо, що фінансування є відновлюваним у межах цього ліміту (2,48 млрд грн становить загальний ліміт фінансування) і до 95% грошових вимог за договорами факторингу для покращення ліквідності підприємств (760 млн грн становить поточний обсяг вибраних коштів за факторингом). Національна установа розвитку компенсує підприємцям частину витрат на базову винагороду за договором факторингу, знижуючи її до рівня 13% річних. 95,3 млн грн становить сума компенсації ММСП базової винагороди (рис. 2.7).

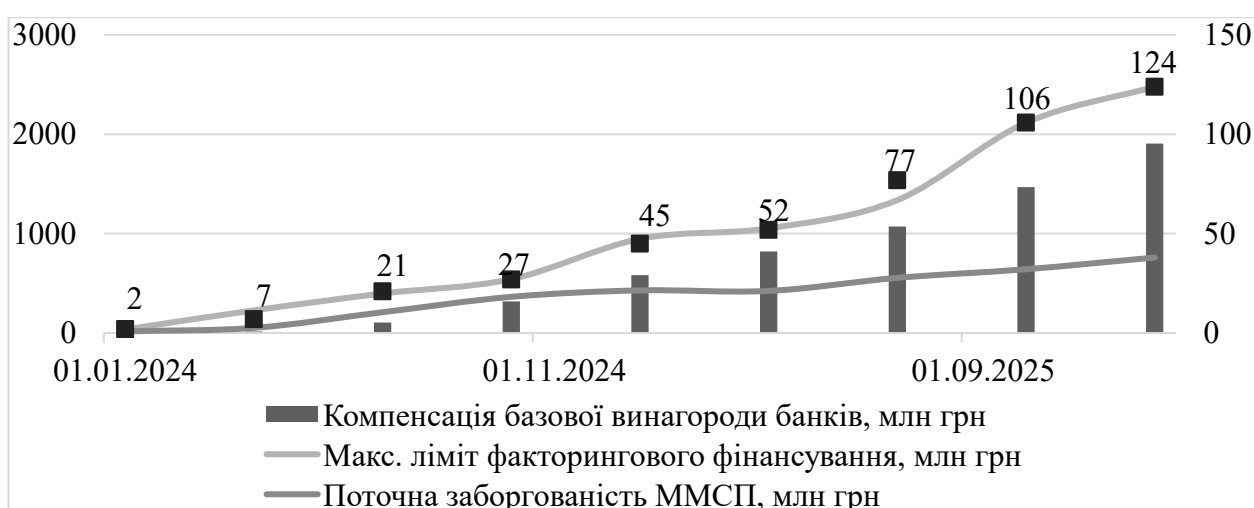

Рис. 2.7. Динаміка фінансування ММСП у межах програми «Доступний факторинг» за 2023-2025 роки

Джерело: складено автором на основі [108]

Мікропідприємства та малий бізнес забезпечили понад 78% загального обсягу фінансування в межах програми «Доступний факторинг», що переконливо свідчить, що саме ці сегменти бізнесу мають найбільшу потребу в ліквідності (рис. 2.8).

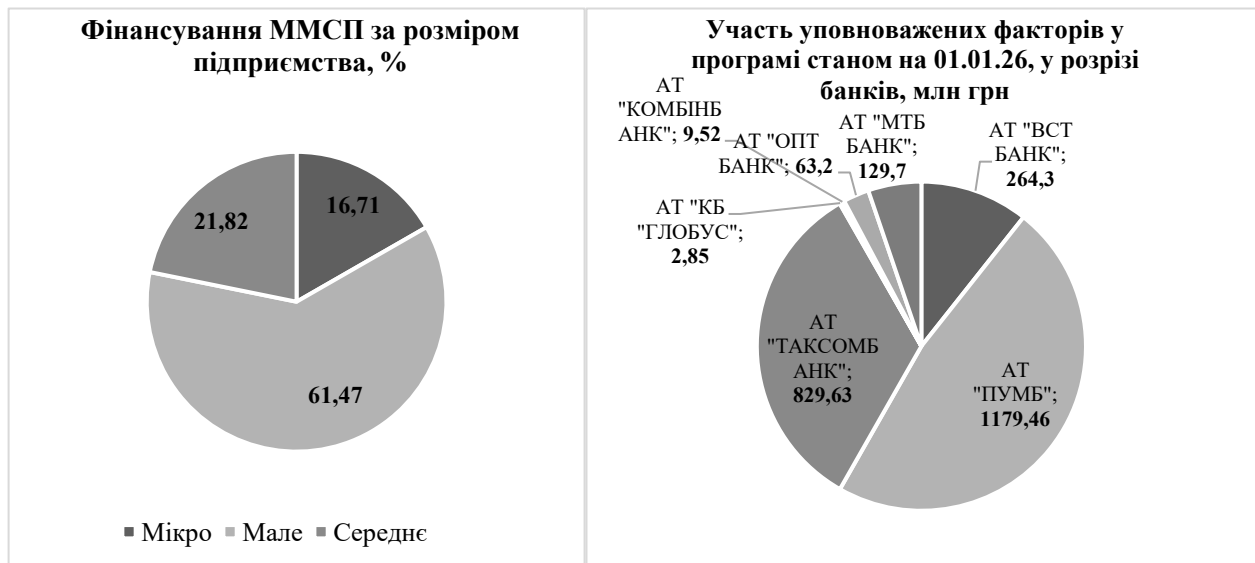

Рис. 2.8. Аналіз структури ММСП - учасників у межах програми «Доступний факторинг» за 2023-2025 роки

Джерело: складено автором на основі [108]

Кредитні гарантії НУР виконують функцію портфельного гарантування кредитного ризику та мають особливе значення для підприємств із недостатньою заставною базою. За даними НУР, портфель із гарантією становив 291,91 млн грн, гарантований портфель – 202,65 млн грн, а з початку реалізації було укладено 636 договорів. Попри відносно менший масштаб порівняно з програмою «Доступні кредити 5-7-9%», гарантійні інструменти мають важливий розвитковий потенціал, оскільки здатні розширювати кредитний доступ для позичальників, яких банки не профінансували б без часткового покриття ризику (рис. 2.9).

З моменту запровадження механізму кредитних гарантій Національна установа розвитку надала уповноваженим банкам портфельні гарантії на суму 1,38 млрд грн у межах кредитного портфеля ММСП обсягом 1,92 млрд грн. Завдяки цьому інструменту малий і середній бізнес отримав ширший доступ до банківського фінансування, зокрема в умовах підвищених ризиків та обмеженої заставної бази. За період 2020-2025 років приріст коштів гарантійного фонду склав 13,31 млн грн.

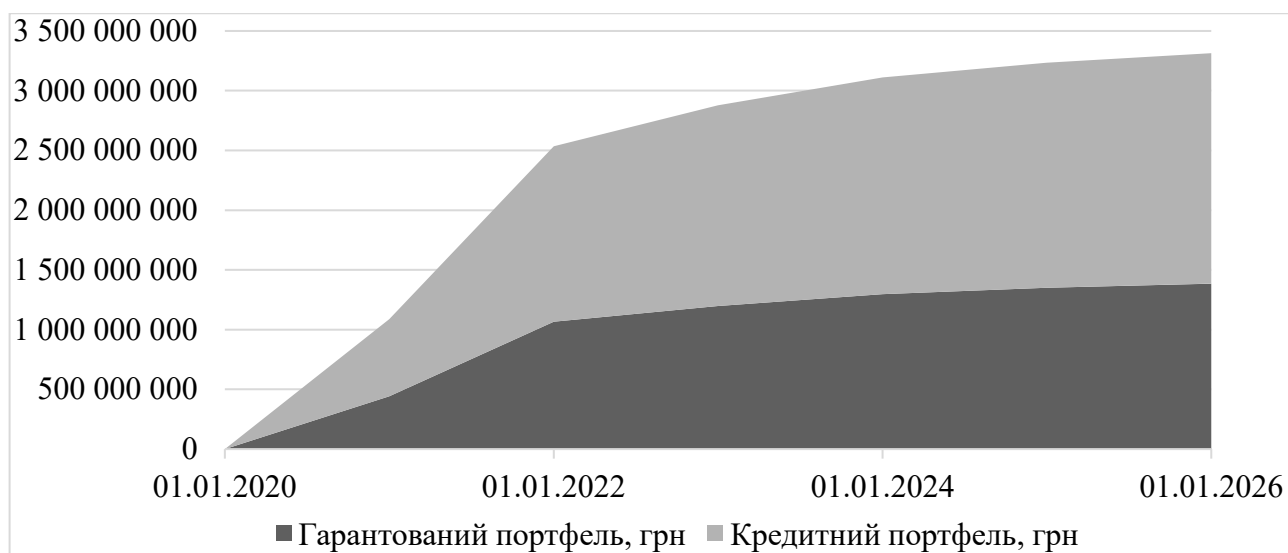

Рис. 2.9. Історична динаміка кредитного та гарантованого портфельів (2020-2025 рр.)

Джерело: складено автором на основі [108]

Його формування забезпечено за рахунок комісії за надання гарантії в розмірі 0,5% річних від суми гарантованого портфеля кредитів ММСП. Водночас виплати за вимогами уповноважених банків становили 60,32 млн грн, що відповідає 4% від загального обсягу гарантованого портфеля. Такі показники свідчать про контрольований рівень ризику та фінансову стійкість моделі державних портфельних гарантій (рис. 2.10).

Окремий блок становлять кредитні лінії та спеціалізовані програми, що реалізуються через НУР і міжнародних партнерів. Програма мікрокредитування, започаткована ще у 1997 р., забезпечує довгостроковий канал фінансового включення мікро- та малого бізнесу. Водночас її переважна орієнтація на операційне фінансування та ринкова ставка обмежують трансформаційний ефект. Кредитування ММСП у пріоритетних галузях має секторальний характер і спрямоване на підтримку сільського господарства, переробки, готельно-ресторанної сфери, зеленого туризму, будівництва, комунікацій та енергоефективності. Однак відносно невисокий приріст портфеля свідчить про потребу перегляду механізмів стимулювання попиту та уточнення критеріїв пріоритетності. Програма підтримки інвестицій ММСП за пріоритетними напрямками, що реалізується за підтримки KfW, має вищий потенціал структурного ефекту, оскільки орієнтована на модернізацію виробничої бази та

розвиток довгострокового кредитування. Водночас для коректної оцінки її результативності необхідно відокремлювати кредити інвестиційного призначення від фінансування оборотного капіталу, оскільки ці напрями мають різний економічний горизонт і різну природу впливу.

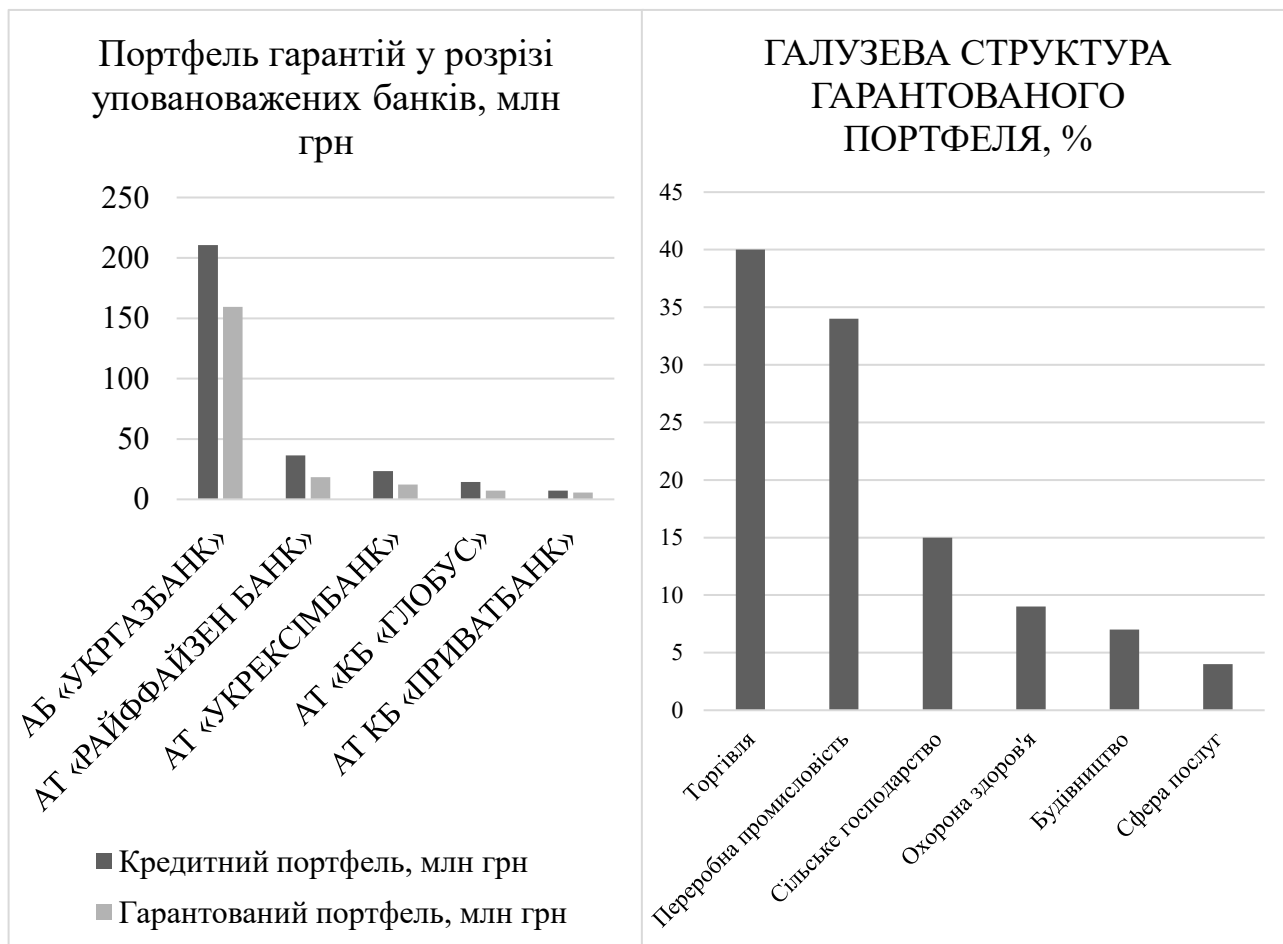

Рис. 2.10. Портфель гарантій у розрізі банків та галузевої структури станом на 01.01.2026 р.

Джерело: складено автором на основі [108]

Програма «Додай енергії твоєму бізнесу» формує окремий енергоефективний інвестиційний контур кредитної підтримки. Її значення зростає в умовах енергетичних ризиків, коли доступ підприємств до автономного та енергоощадного обладнання стає чинником операційної стійкості. Особливістю програми є її інвестиційне призначення, однак обмежений масштаб потребує подальшого розширення та запровадження показників фактичної економії енергії, зниження витрат і скорочення викидів. Новий енергетичний кредитний модуль - «Енергокредит 0% на енергообладнання» - може розглядатися як інструмент оперативного

реагування на енергетичні загрози для бізнесу. Його параметри передбачають кредитування ФОП та юридичних осіб - ММСБ на придбання енергетичного обладнання зі ставкою 0% для підприємця. Оскільки програма перебуває на початковому етапі реалізації, її результативність доцільно оцінювати не лише за кількістю виданих кредитів, а за впливом на безперервність діяльності, зменшення енергетичних витрат і зниження вразливості підприємств до перебоїв енергопостачання.

Міжнародні програми, зокрема ARISE та SME Resilience Facility, демонструють перехід від класичного субсидування вартості кредиту до складніших моделей змішаного фінансування. ARISE поєднує державну політику підтримки аграрного сектору з ресурсами Світового банку, грантовими компонентами, екологічними та соціальними стандартами. SME Resilience Facility, що реалізується за підтримки KfW, формує нову архітектуру підтримки ММСБ із підвищеним воєнним ризиком через поєднання довгострокової ліквідності, гарантій і часткової компенсації кредитної заборгованості. Значення таких програм полягає не лише у мобілізації ресурсу, а й у підвищенні вимог до прозорості, моніторингу, управління ризиками та інституційної спроможності НУР.

Регіональні програми НУР з обласними адміністраціями виконують функцію територіальної адаптації національної кредитної підтримки. Вони дають змогу враховувати специфіку регіональних ринків, потреби релокованого бізнесу, зайнятість, соціальну відповідальність і локальні пріоритети відновлення. Водночас регіональний компонент містить ризик нерівномірності доступу, оскільки області з вищою бюджетною спроможністю можуть забезпечувати ширші можливості співфінансування, ніж території з вищими воєнними ризиками, але нижчими фіскальними ресурсами.

Порівняння програм за джерелами фінансування показує, що українська архітектура кредитної підтримки ММСБ поєднує бюджетні кошти, власний капітал НУР, ресурси банків-партнерів, кредити уряду Німеччини через KfW, фінансування Світового банку, донорські гранти та кошти місцевих бюджетів. Програми компенсації процентної ставки безпосередньо залежать від бюджетних призначень,

тоді як кредитні лінії та міжнародні програми створюють довгостроковіший фінансовий контур. Гарантійні інструменти формують умовні зобов'язання, а факторинг і лізинг мобілізують спеціалізовану банківську та небанківську інфраструктуру.

За цільовими групами програми мають різний рівень адресності. Масові компенсаційні програми охоплюють широкий спектр підприємств; лізинг переважно концентрується на підприємствах, що потребують оновлення матеріальних активів; факторинг орієнтований на бізнес із регулярними контрактами та дебіторською заборгованістю; гарантії є критично важливими для позичальників із недостатнім забезпеченням; енергетичні програми спрямовані на підвищення операційної стійкості; регіональні програми враховують територіальні пріоритети. Така спеціалізація є позитивною лише за умови наявності координації між інструментами, прозорості навігації для підприємств та єдиних підходів до оцінювання результатів.

За потенційним економічним ефектом програми можна поділити на короткострокові стабілізаційні, середньострокові адаптаційні та довгострокові трансформаційні. Найкоротший горизонт мають факторинг і кредити на оборотний капітал, які підтримують ліквідність і безперервність діяльності. Середньостроковий ефект мають лізинг, гарантії та регіональні компенсації. Найдовший горизонт формують інвестиційні програми, енергоефективні кредити, SMERF, ARISE та інструменти, пов'язані з інституційною розбудовою НУР.

Водночас жоден інструмент не є універсальним. Компенсація процентної ставки не вирішує проблему дефіциту застави; гарантії не усувають проблему високої вартості ресурсу; лізинг не є оптимальним для бізнесів, де ключовим активом є оборотний капітал або нематеріальні ресурси; факторинг працює лише за наявності якісної дебіторської заборгованості; регіональні програми залежать від фіскальної спроможності місцевих бюджетів; міжнародні програми мають вищі вимоги до звітності, стандартів і процедур.

Попри значний масштаб і диверсифікацію інструментів, система державної кредитної підтримки ММСБ має низку інституційних обмежень.

Перше з них - фрагментованість програмної архітектури. Різні інструменти мають різні нормативні підстави, адміністраторів, банки-партнери, критерії доступу, процедури подання заявок, вимоги до цільового використання коштів і формати звітності. Для підприємств це створює інформаційний бар'єр, а для держави - проблему порівнянності результатів.

Друге обмеження пов'язане з нерівномірністю регіонального доступу. Регіональні програми є важливим інструментом територіальної адаптації, але водночас можуть посилювати відмінності між областями залежно від їхньої бюджетної спроможності.

Третім обмеженням є галузева концентрація, яка може бути економічно виправданою в окремих випадках, але водночас створює ризик недофінансування переробки, інноваційних послуг, енергетичних проєктів і бізнесів із високою доданою вартістю.

Четверте обмеження - залежність від бюджетного ресурсу та своєчасності компенсацій. Програми здешевлення кредитів формують у підприємств очікування стабільної підтримки, а затримки компенсацій можуть змінювати фактичне боргове навантаження, погіршувати прогнозованість фінансових потоків і знижувати довіру до державних інструментів.

П'яте обмеження - ризик заміщення ринкового кредитування державним. Завдання держави полягає не в постійному витісненні ринку, а в тимчасовому усуненні його провалів там, де приватний кредит не працює через об'єктивні ризики, інформаційну асиметрію або дефіцит забезпечення.

Шосте обмеження - моральна небезпека, яка може виникати з боку позичальника, банку та органів влади. Позичальник може очікувати постійного здешевлення ресурсу, банк - знижувати вимоги до оцінювання ризику за наявності гарантії, а органи влади - демонструвати успішність програм через обсяг виданих кредитів без доведення кінцевого економічного результату. Сьоме обмеження стосується екологічних, соціальних і комплаєнс-вимог. Їх інтеграція є необхідною умовою залучення міжнародного фінансування, однак для мікропідприємств вона

може перетворюватися на адміністративний бар'єр без належного консультативного супроводу.

Особливе значення для подальшого розвитку кредитної підтримки має оцінювання результативності. Воно не може обмежуватися кількістю договорів, сумою кредитів, обсягом компенсацій або кількістю банків-партнерів. Ці показники характеризують фінансове охоплення, але не доводять, що програма створила додатковий економічний ефект. Тому доцільно розмежовувати ресурсний, операційний, підприємницький, регіонально-галузевий і макроекономічний рівні оцінювання (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Матриця оцінювання результативності ДКП підтримки ММСБ

Рівень оцінювання	Показники	Джерело даних	Аналітичне питання	Ризик помилки
Ресурсний	Бюджет, донорські кошти, гарантійний фонд, кредитні лінії	Бюджетні паспорти, звіт НУР, угоди	Який ресурс мобілізовано?	Великий ресурс не означає ефект
Операційний	Договори, сума кредитів, банки, компенсації	НУР, банки, регіони	Скільки охоплено?	Охоплення не доводить додатковості
Підприємство	Інвестиції, виручка, продуктивність, зайнятість, експорт	Фінзвітність, ДПС, опитування	Що змінилося після підтримки?	Потрібен контрольний сценарій
Регіон/галузь	Робочі місця, податкова база, виживання бізнесу	Реєстри, статистика, місцеві дані	Чи посилено стійкість?	Можлива концентрація в сильних регіонах
Макроефект	Додана вартість, модернізація, енергоавтономність	Національні рахунки, моделі	Чи є розвитковий ефект?	Потрібні довгі ряди даних

Джерело: систематизовано автором.

На ресурсному рівні оцінюються бюджетні призначення, донорські кошти, кредитні лінії, гарантійний фонд, місцеві компенсації та адміністративні витрати. На операційному рівні — кількість договорів, сума кредитів, кількість учасників, середній розмір кредиту, строковість, ставка, обсяг компенсацій, галузева й регіональна структура. На рівні підприємства необхідно вимірювати зміну інвестицій, виробництва, виручки, продуктивності праці, зайнятості, фонду оплати

праці, енергоефективності, експорту, податкових платежів і виживання бізнесу після отримання підтримки.

Ключовою категорією такої оцінки є додатковість. Фінансова додатковість означає, що без державної програми підприємство не отримало б фінансування або отримало б його в меншому обсязі, на гірших умовах чи пізніше. Економічна додатковість означає, що отримане фінансування спричинило реальні зміни в діяльності підприємства: інвестиції, робочі місця, підвищення продуктивності, енергоефективності, інновації, експорт або зростання доданої вартості. Для її вимірювання доцільно застосовувати контрфактичні підходи, зокрема порівняння підприємств-учасників із подібними підприємствами, які не отримали підтримку, зіставлення за схильністю до участі, метод різниці в різницях, панельні моделі, подієвий аналіз і моделі виживання бізнесу [111; 112; 120].

Таким чином, розроблено інституційно-функціональний підхід до систематизації державних кредитних програм підтримки ММСБ, який дозволяє класифікувати їх за джерелом ресурсу, механізмом передавання кредитного імпульсу, типом фінансового обмеження, рівнем фіскального ризику та очікуваним економічним ефектом. У межах такого підходу державна кредитна підтримка передає імпульс до ММСБ через п'ять основних каналів: ціновий, ризиковий, ліквіднісний, заставно-активний та інституційно-донорський. Ціновий канал зменшує вартість ресурсу; ризиковий канал знижує кредитний ризик банку; ліквіднісний канал забезпечує довгостроковий ресурс; заставно-активний канал полегшує доступ до основних засобів; інституційно-донорський канал поєднує кредит, грант, гарантію, стандарти, консультації та моніторинг.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що у 2025–2026 рр. в Україні сформувалася розгалужена, але ще не повністю інтегрована архітектура державної, квазідержавної, банківської та міжнародно підтримуваної кредитної підтримки ММСБ (табл. 2.4). Її ядром є НУР як установа розвитку другого рівня, що поєднує функції адміністратора, гаранта, оператора компенсацій, інтегратора міжнародних ресурсів і потенційного центру оцінювання результативності. Програма «Доступні

кредити 5-7-9%» залишається системоутворювальним елементом, однак не вичерпує зміст державної кредитної політики.

Таблиця 2.4

Систематизація державних кредитних програм підтримки ММСБ за типами

Тип програми	Програма	Адміністратор / партнери	Цільова група	Механізм підтримки	Основне обмеження
Бюджетні (компенсаційні)	Доступні кредити 5-7-9%	КМУ, Мінфін, Мінекономіки, НУР, банки	ММСБ; пріоритет - інвестиції, переробка, агро, енергетика, ризикові регіони	Компенсація процентної ставки, системна платформа	Бюджетна залежність; ризик заміщення ринкового кредиту
	Доступний лізинг 5-7-9%	НУР, лізингодавці	ММСБ, фактично агро, транспорт, логістика	Лізингове фінансування основних засобів	Галузева концентрація; низька участь ФОП
	Доступний факторинг	НУР, банки-фактори	Виробники, експортери, постачальники з відстрочкою, учасники закупівель	Монетизація дебіторської заборгованості	Залежність від якості дебіторки та правової визначеності вимог
	Енергокредит 0% на енергообладнання	НУР, банки, держава-компенсатор	ФОП і юрособи - мікро-, малі, середні	Новий енергетичний кредитний модуль	Ранній етап реалізації, результати відсутні
Гарантійні	Кредитні гарантії НУР	НУР, банки	ММСБ із недостатньою заставою або підвищеним ризиком	Портфельне гарантування кредитного ризику	Умовні зобов'язання; моральна небезпека; концентрація за банками
Кредитні лінії НУР	Програма мікрокредитування	НУР, банки-партнери	Усі мікро-, малі та середні підприємства	Довгостроковий канал мікрокредитування	Перевага обігового фінансування; ринкова ставка
	Кредитування ММСП у ПП	НУР, банки-партнери	Агро, переробка, HoReCa, зелений туризм, будівництво, енергоефективність	Секторальна кредитна лінія	Стабілізація портфеля, невисокий приріст
Міжнародні (МФО / донорські)	Підтримка інвестицій ММСП	НУР, KfW, банки	МСП в агро, переробці, HoReCa, енергетиці	Інвестиційна кредитна лінія	Частина портфеля - обігові кошти; інвестефект потребує відокремлення
	Додай енергії своєму бізнесу	НУР, KfW, банки	МСП із проєктами зниження енергоспоживання та CO ₂	Енергоефективне інвестиційне кредитування	Малий масштаб; потреба вимірювати фактичну економію енергії
	ARISE	Світовий банк, Уряд України, НУР	Фермери, аграрні ММСБ, малі виробники	Аграрний проєкт із кредитно-грантовою підтримкою	Секторальність; складні міжнародні стандарти; окрема звітність
	SME Resilience Facility (SMERF)	KfW, уряд Німеччини, НУР, банки	ММСБ, особливо у прифронтових регіонах	Змішане фінансування стійкості ММСБ	Етап запуску; повної статистики немає
Регіональні (місцеві бюджети)	Регіональні програми НУР з ОДА/OBA	НУР, обласні адміністрації, банки	ММСБ відповідних областей (часто з вимогами щодо робочих місць, ФОП, ФОП)	Додаткова компенсація ставки з місцевих бюджетів	Нерівна бюджетна спроможність областей; розбіжні критерії доступу

Джерело: систематизовано автором.

Поряд із нею функціонують доступний лізинг, доступний факторинг, кредитні гарантії, мікрокредитування, галузеві кредитні лінії, інвестиційні програми за підтримки KfW, енергоефективні кредити, регіональні компенсаційні програми, ARISE, SMERF та інші міжнародно-донорські компоненти. За функціональним призначенням ці інструменти мають антикризовий, компенсаційний, гарантійний, інвестиційний, секторальний, регіональний, енергетичний і трансформаційний характер. Найвищий потенціал структурного ефекту мають програми, пов'язані з інвестиціями, енергоефективністю, гарантіями для ризикових сегментів, довгостроковою ліквідністю та змішаним фінансуванням.

Основними ризиками чинної системи залишаються фрагментованість, бюджетна залежність, умовні гарантійні зобов'язання, моральна небезпека, ризик заміщення ринкового кредитування, нерівний регіональний доступ, галузева концентрація, недостатня прозорість окремих процедур і слабкість оцінювання кінцевого економічного ефекту. Саме тому державні кредитні програми підтримки ММСБ в Україні доцільно розглядати як інституційно-функціональну систему змішаного фінансування розвитку, що перебуває у фазі переходу від антикризового субсидування до селективної підтримки економічного відновлення, енергетичної стійкості, регіональної стабілізації та структурної модернізації.

2.2. Програма «Доступні кредити 5-7-9%» як ключовий інструмент державної кредитної підтримки мікро-, малого і середнього бізнесу в Україні

Мікро-, малий і середній бізнес в економіці України доцільно розглядати не лише як сукупність суб'єктів господарювання, а як інституційно розгалужений сектор, що виконує виробничу, соціальну, регіональну, фіскальну та стабілізаційну функції. Саме багатофункціональність ММСБ зумовлює його особливе місце в системі державної економічної політики, особливо в умовах воєнної економіки та майбутнього повоєнного відновлення. На відміну від великих підприємств, які мають

кращий доступ до капіталу, застави, банківських продуктів і довгострокових фінансових ресурсів, мікро-, малі та середні підприємства є значно чутливішими до вартості кредиту, ліквідності, коливань попиту, регуляторних витрат, логістичних обмежень і територіальних безпекових ризиків.

Унаслідок цього фінансово-кредитна підтримка ММСБ не може зводитися лише до субсидування процентної ставки. Вона є елементом ширшого механізму збереження підприємницької активності, підтримання зайнятості, стабілізації податкової бази, відновлення локальних виробничих зв'язків і посилення економічної стійкості територій. Для України, яка зазнала масштабних територіальних, демографічних, логістичних та енергетичних шоків, така роль ММСБ має особливе значення, оскільки саме цей сектор забезпечує гнучку адаптацію локальних економік до кризових умов [133].

В офіційній звітності Національної установи розвитку підкреслено, що ММСП становлять основу української економіки, однак непропорційно постраждали внаслідок повномасштабної війни та стикаються з істотним дефіцитом доступу до фінансування. У Стратегії НУР на 2026–2030 роки такий дефіцит оцінено на рівні 30–35 млрд євро [113]. Цей показник відображає не лише кількісний розрив між попитом і пропозицією фінансових ресурсів, а й структурну неповноту кредитного ринку для ММСБ. Йдеться про поєднання високої вартості позик, нестачі довгострокового капіталу, підвищених воєнних ризиків, обмеженості заставної бази, нерівномірного доступу до фінансування у регіонах, дефіциту робочої сили та високої невизначеності майбутніх грошових потоків.

Війна не створила проблему доступу ММСБ до кредитування з нуля, але радикально загострила вже наявні ринкові провали. Ще до 2022 року малий і середній бізнес був менш привабливим для банків порівняно з великими корпоративними позичальниками через менші обороти, коротшу кредитну історію, нижчу якість фінансової звітності та обмеженість забезпечення [109; 116; 117]. Після початку повномасштабної війни ця асиметрія посилилася: зросла ризик-премія, скоротився горизонт планування, підвищилася ймовірність фізичного знищення активів, втрати персоналу, пошкодження інфраструктури та розриву виробничо-логістичних

ланцюгів. У таких умовах банківське кредитування ММСБ стало не лише питанням вартості грошей, а й питанням прогнозованості виживання бізнес-моделі.

Саме в цій точці виникає економічно обґрунтований простір для державного втручання і його мета полягає не у прямому заміщенні банківського кредитування, а у частковому вирівнюванні співвідношення ризику та дохідності кредитних операцій у сегментах, де суспільна віддача від фінансування може бути вищою за приватну дохідність банку. Державна кредитна підтримка ММСБ виконує компенсаційно-стабілізаційну функцію: держава бере на себе частину процентного навантаження або кредитного ризику, зменшуючи фактичну вартість фінансування для підприємства та підвищуючи прийнятність кредитної операції для банку (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Фактологічні параметри ролі ММСБ та інституційної логіки програми
«Доступні кредити 5-7-9%»**

Аналітичний аспект	Змістовне значення	Джерело
Роль ММСБ в економіці	ММСП визначені як основа економіки України; у Стратегії НУР показано їх ключову роль у працевлаштуванні та доходах у 2023 році.	Стратегія НУР, с. 4
Дефіцит фінансування	Оцінений розрив фінансування ММСП становить 30-35 млрд євро.	Стратегія НУР, с. 4
Основні ринкові обмеження	Висока вартість позик, нестача довгострокового капіталу, високі військові ризики, обмежена застава, фінансова грамотність, дефіцит робочої сили.	Стратегія НУР, с. 4
Інституційний механізм	НУР функціонує як установа другого рівня (АРЕХ), а кінцеві бенефіціари отримують фінансування через партнерські фінансові установи.	Стратегія НУР, с. 9-10
Мультиплікаційна логіка	Одне євро бюджетних витрат у програму «Доступні кредити 5-7-9%» генерувало 7,9 євро фінансування для ММСП.	Стратегія НУР, с. 5
Перспективний масштаб НУР	На 2026-2030 роки заплановано 3,3 млрд євро додаткового фінансування економіки із залученням 1,3 млрд євро від донорів і МФО.	Стратегія НУР, с. 2, 12

Джерело: складено автором на основі [108; 131; 133]

Наведені у табл. 2.4 параметри засвідчують, що потреба у державній кредитній підтримці ММСБ зумовлена не лише тимчасовими наслідками війни, а й глибшими структурними обмеженнями кредитного ринку. До них належать дефіцит довгострокового ресурсу, висока ризиковість позичальників, обмежена застава база,

нерівномірний регіональний доступ до фінансування та недостатня спроможність частини підприємців підготувати якісну кредитну заявку.

Водночас державна підтримка не повинна розглядатися як альтернатива банківському ризик-менеджменту. Її економічна доцільність полягає у поєднанні публічного інтересу з приватною кредитною експертизою банків: держава визначає пріоритети, забезпечує бюджетний або донорський ресурс і формує правила програми, а банки здійснюють оцінювання кредитоспроможності позичальників, структурування угод, супровід кредитного портфеля та моніторинг ризиків. У цьому полягає принципова відмінність сучасної державної кредитної програми від адміністративного розподілу коштів.

Інституційний дизайн державної кредитної підтримки в Україні поступово еволюціонував від окремих фрагментарних інструментів до складнішої моделі, у якій Національна установа розвитку виконує функцію установи другого рівня. Відповідно до Стратегії НУР, установа функціонує як АРЕХ-інституція, яка розробляє програми підтримки на основі державних пріоритетів і фінансування з боку Уряду та міжнародних партнерів, тоді як кінцеві бенефіціари отримують ресурс через мережу партнерських фінансових установ. Така модель дозволяє поєднати централізоване формування цілей, бюджетне або донорське фінансування, банківський канал розподілу ресурсів і децентралізовану оцінку кредитоспроможності (рис. 2.11).

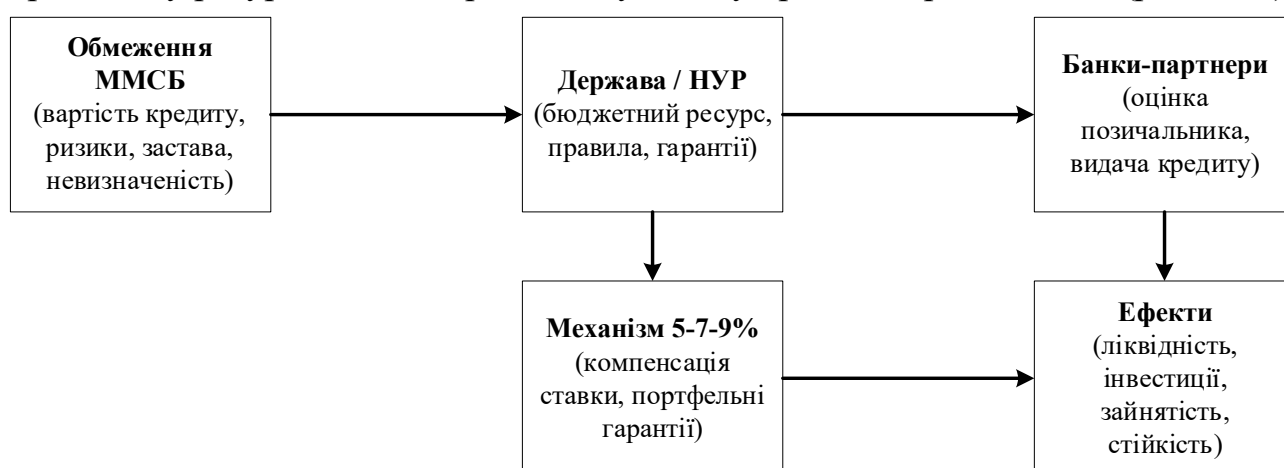

Рис. 2.11. Інституційна логіка трансформації обмежень ММСБ у механізм ДКП

Джерело: складено автором

Як видно з рис. 2.6, державна кредитна підтримка трансформує первинні фінансові обмеження ММСБ у набір інструментів, що впливають на ціну кредиту, рівень ризику, доступність забезпечення, строковість ресурсу та інституційну спроможність підприємств користуватися фінансуванням. Отже, така підтримка має не лише компенсаційний, а й інституційно-коригувальний характер. Логічний перехід від загального аналізу ММСБ до програми «Доступні кредити 5-7-9%» доцільно здійснювати через категорію кредитної інклюзії підприємництва. Якщо фінансова інклюзія у широкому розумінні означає доступ суб'єктів економіки до необхідних фінансових послуг, то кредитна інклюзія ММСБ передбачає можливість отримати боргове фінансування на умовах, сумісних із операційною прибутковістю, ризиковим профілем і циклом оборотного капіталу підприємства. У воєнний період така сумісність була порушена, оскільки ринкова вартість кредиту, ризик-премії, вимоги до забезпечення та територіальні обмеження стали несумірними з фінансовими можливостями значної частини бізнесу.

Програма «Доступні кредити 5-7-9%» виникла саме як відповідь на цей розрив. Вона офіційно стартувала 3 лютого 2020 року як системний інструмент підтримки підприємництва. Умови участі, критерії відбору та механізм реалізації програми визначені постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 року № 28 [119], а використання бюджетних коштів у межах забезпечення функціонування НУР регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 року № 29. За своєю природою програма є комплексним фінансово-кредитним інструментом, у межах якого компенсація частини процентної ставки поєднується з елементами зниження кредитного ризику, зокрема портфельними гарантіями.

У 2022-2025 роках програма зазнала суттєвої адаптації до умов воєнного стану (рис. 2.16). Її зміни були спрямовані на підтримку агровиробників під час посівних кампаній, розвиток переробної промисловості, стимулювання підприємницької діяльності на деокупованих і прифронтових територіях, а також подолання наслідків атак на енергетичну інфраструктуру [110; 123]. У 2024 році, за даними НУР, програма пройшла найбільш масштабне реформування за весь період існування, метою якого стало підвищення ефективності використання бюджетного ресурсу та переорієнтація

підтримки на інвестиційні пріоритети. Це означає поступовий перехід від переважно антикризового режиму, зорієнтованого на підтримання ліквідності, до відновлювального режиму, в якому зростає значення інвестицій, модернізації виробництва, переробки, енергостійкості та відбудови активів.

Рис. 2.7 демонструє, що функціональна роль програми поступово зміщується від масового здешевлення кредиту до більш селективної підтримки пріоритетних напрямів економічного відновлення. Така еволюція відповідає зміні макроекономічного контексту: від стимулювання підприємництва у довоєнний період - до антикризової стабілізації в умовах війни та поступового формування інструментів повоєнної модернізації.

Рис. 2.12. Еволюція програми «Доступні кредити 5-7-9%»: від стимулювання до антикризової та відновлювальної підтримки

Джерело: побудовано автором

Диференційовані компенсаційні ставки програми - 1%, 3%, 5%, 7%, 9%, а також 13% або 15% річних залежно від мети кредитування, розміру підприємства та географії діяльності - відображають спробу перейти від універсального субсидування до більш селективного інструментарію державної економічної політики. Особливо показовою є пільгова ставка для підприємств, що працюють у зонах високого воєнного ризику. У такій конструкції процентна ставка виступає не лише ціною

кредиту, а й інструментом територіального вирівнювання та компенсації додаткових ризиків ведення бізнесу. Водночас складніша архітектура програми потребує прозорої класифікації цілей кредитування, контролю цільового використання коштів і належної системи оцінювання результативності.

Наявна статистика підтверджує масштабування програми. Кумулятивний обсяг кредитування за програмою зріс із 6,1 млрд грн у серпні 2020 року до 442,8 млрд грн на 01.01.2026 р., тобто приблизно у 74 рази. У перші місяці реалізації програма виконувала переважно функцію запуску нового механізму доступного фінансування, однак після початку повномасштабної війни набула системного антикризового значення. Динаміка приросту кредитування мала хвилюподібний характер і відображала реакцію бізнесу та банків на макроекономічні, воєнні й регуляторні зміни.

Кумулятивна динаміка, наведена на рис. 2.8, підтверджує, що після початку повномасштабної війни програма перетворилася з інструменту стимулювання підприємництва на один із ключових каналів підтримки кредитної активності ММСБ. Водночас сам масштаб кредитування не може бути достатнім доказом результативності, оскільки потребує подальшого аналізу структури портфеля, цільового призначення кредитів, додатковості фінансування та кінцевого економічного ефекту.

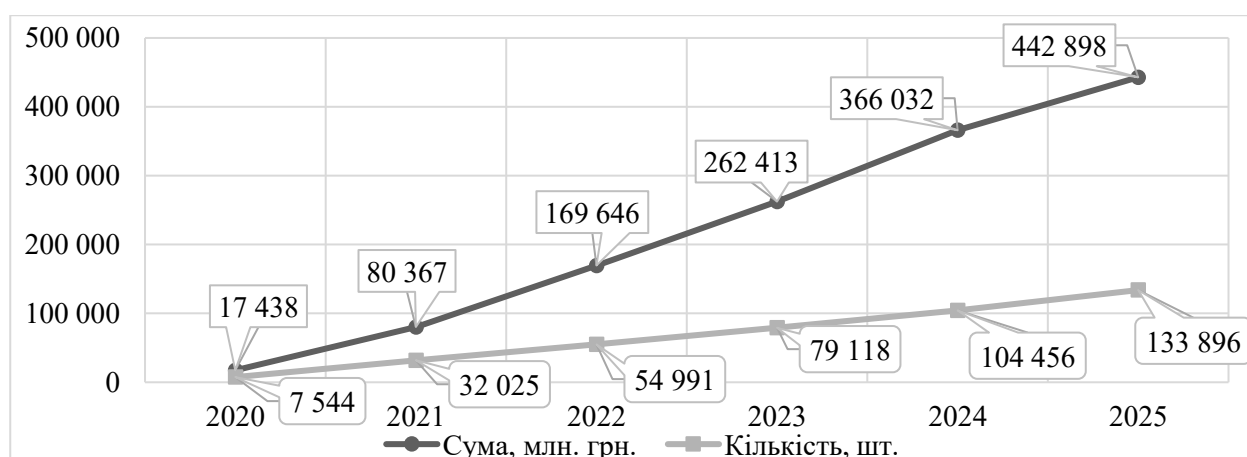

Рис. 2.13. Кумулятивна динаміка кредитування за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» з 01.01.2020 по 01.01.2026 р.

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Аналіз щомісячного чистого приросту кредитування дає змогу точніше зрозуміти режим функціонування програми. У 2021 році вона розширювалася на тлі відновлення після пандемічних обмежень і формування банками практики роботи з новим інструментом. У 2022 році динаміка набула іншого змісту, зокрема прирости стали реакцією на шок ліквідності, потребу підтримати оборотний капітал, аграрну посівну кампанію та необхідність зберегти кредитні канали в умовах різкого зростання невизначеності. У 2023 році подальше нарощування кредитування свідчило про перехід від першої фази антикризової стабілізації до відновлення господарської активності, хоча воєнні ризики залишалися визначальним обмеженням для значної частини позичальників (рис. 2.14).

У 2025 році, на тлі поступового відновлення ринкового кредитування, частка програми знижується - до 31,2% у першому кварталі та 27,4% у третьому кварталі 2025 року. Така динаміка свідчить про поступове повернення ринку до нормального функціонування та про зростаючу концентрацію програми на тих сегментах, де ринкові механізми залишаються обмеженими. У 2025 році програма забезпечила безперервну роботу реального сектору економіки в умовах війни, підтримала агровиробництво та переробну промисловість, сприяла відновленню діяльності релокованих підприємств і стимулювала підприємницьку активність на деокупованих та прифронтових територіях. Лише за 2025 рік обсяг кредитування в цих регіонах перевищив 5 млрд грн. Така взаємодія держави та бізнесу сприяє збереженню й створенню робочих місць, зростанню податкових надходжень, поступовій детінізації економіки та підвищенню прозорості господарської діяльності, формуючи основу для відновлення та сталого розвитку економічного потенціалу України в умовах тривалого воєнного протистояння.

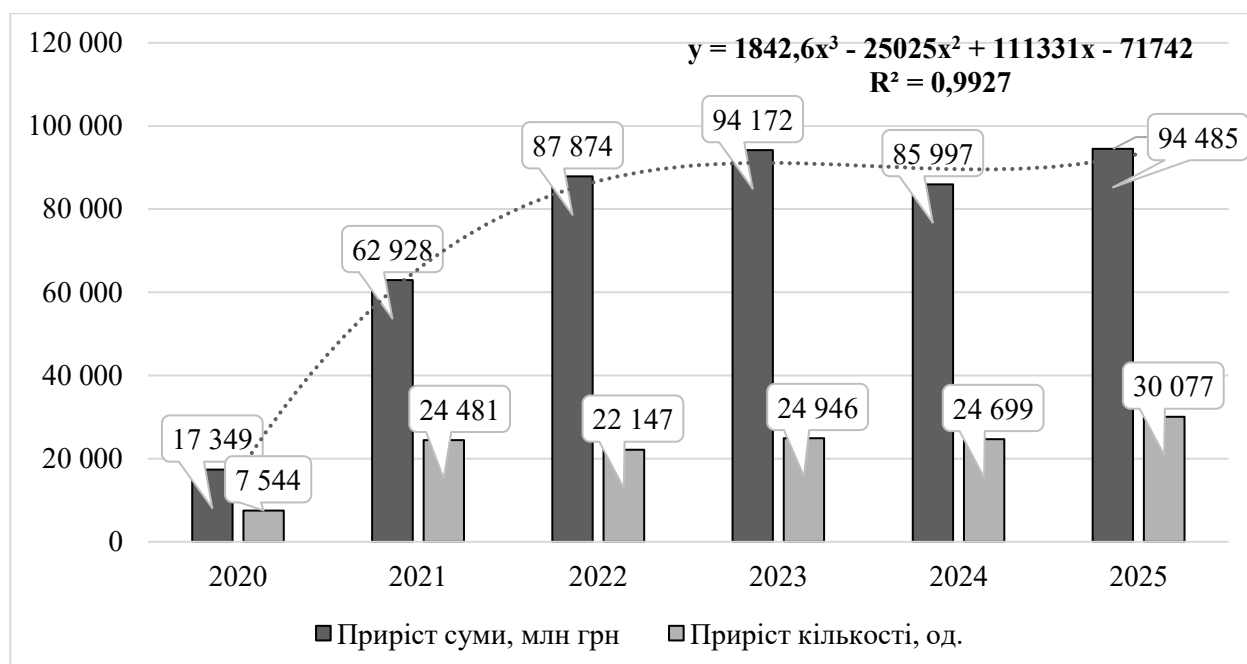

Рис. 2.14. Чистий приріст обсягів кредитування за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» за 01.01.2020-01.01.2026

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Нерівномірність приростів, відображена на рис. 2.14, свідчить, що попит на програму залежав не лише від її формальних умов, а й від фаз макроекономічної, воєнної та регуляторної адаптації бізнесу. Отже, програма виконувала не статичну, а адаптивну функцію, змінюючи свою роль залежно від інтенсивності кризових обмежень.

Ширший часовий горизонт демонструє подальше розширення програми. Станом на червень 2026 року кількість підписаних кредитних договорів досягла 150 871, сума кредитних договорів - 531,6 млрд грн, а поточна заборгованість - 180,6 млрд грн (рис. 2.15). Ці показники важливо інтерпретувати не як ізольовані обсяги, а як прояв масштабної інституціоналізації програми у банківській системі. Якщо кількість договорів відображає широту охоплення підприємств, то сума договорів характеризує фінансову потужність каналу. Розрив між загальною сумою укладених договорів і поточною заборгованістю свідчить, що значна частина кредитів уже погашається або має оборотний характер, тобто програма підтримує не статичний портфель, а рух фінансових ресурсів у реальному секторі.

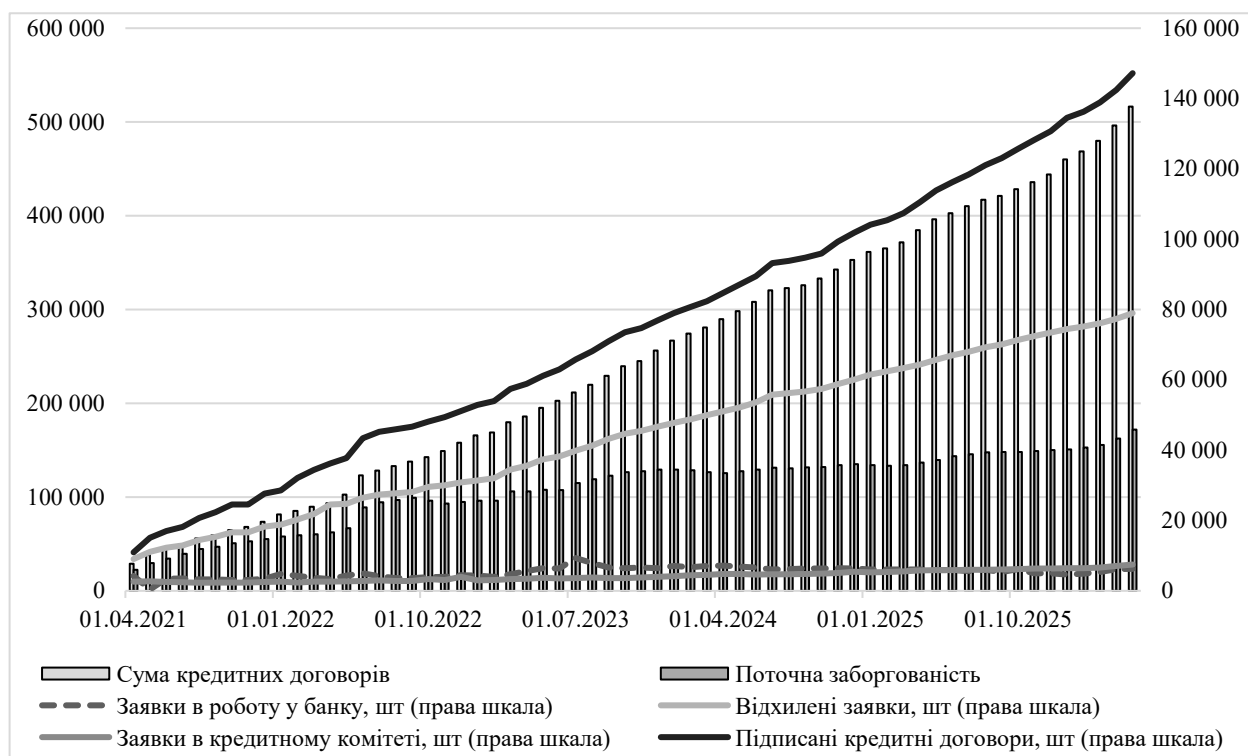

Рис. 2.15. Сума кредитних договорів, поточна заборгованість та динаміка заявок за програмою «Доступні кредити 5-7-9%»

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Отож, програма «Доступні кредити 5-7-9%» функціонує не як разовий механізм видачі пільгових кредитів, а як постійний канал циркуляції кредитного ресурсу для ММСБ. Це посилює її значення для підтримання оборотності капіталу, але водночас підвищує вимоги до управління бюджетними компенсаціями та оцінювання якості портфеля. Поквартальна статистика підтверджує, що до середини 2026 року програма вийшла на новий рівень масштабу. У II кварталі 2026 року кумулятивна кількість укладених договорів становила 151,8 тис., а сума кредитування – 536,0 млрд грн. Порівняно з III кварталом 2020 року, коли відповідні показники становили 4,577 тис. договорів та 11 млрд грн, це свідчить не лише про кількісне зростання, а й про перетворення програми на постійний елемент кредитної інфраструктури ММСБ (рис. 2.16).

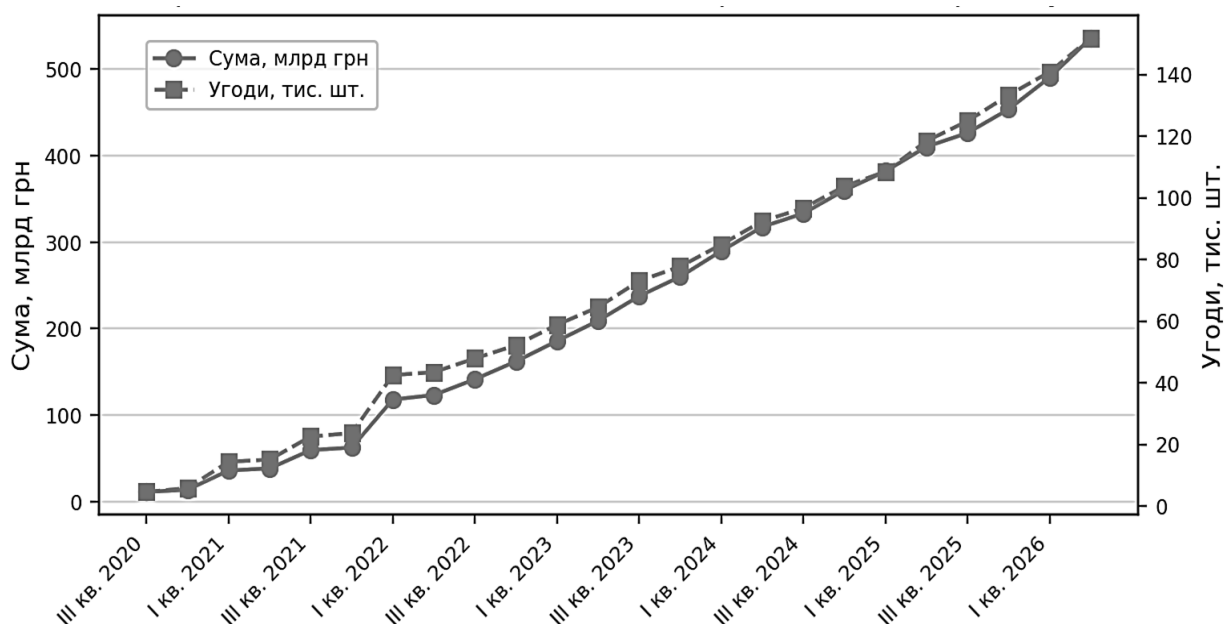

Рис. 2.16. Поквартальна динаміка кількості договорів та обсягів кредитування за програмою «Доступні кредити 5-7-9%»

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Поквартальна динаміка, подана на рис. 2.16, засвідчує інституціоналізацію програми у банківській системі, однак водночас підкреслює зростання бюджетного та адміністративного навантаження, пов'язаного з компенсацією процентної ставки за великим кредитним портфелем. З одного боку, масштабність програми підтверджує значний попит ММСБ на субсидований кредитний ресурс і здатність банківського сектору адмініструвати масові програми. З іншого - вона актуалізує питання фінансової стійкості, адресності та доказовості результатів. За звітом НУР за 2025 рік, станом на 01.01.2026 р. компенсаційний компонент програми охоплював 48 уповноважених банків, 133 896 кредитних договорів, 442 898 млн грн суми кредитних договорів, 112 921 створене та 1 053 391 збережене робоче місце, 1,27% проблемної заборгованості та 61 308 млн грн компенсацій, виплачених ММСП (табл. 2.6, рис. 2.17).

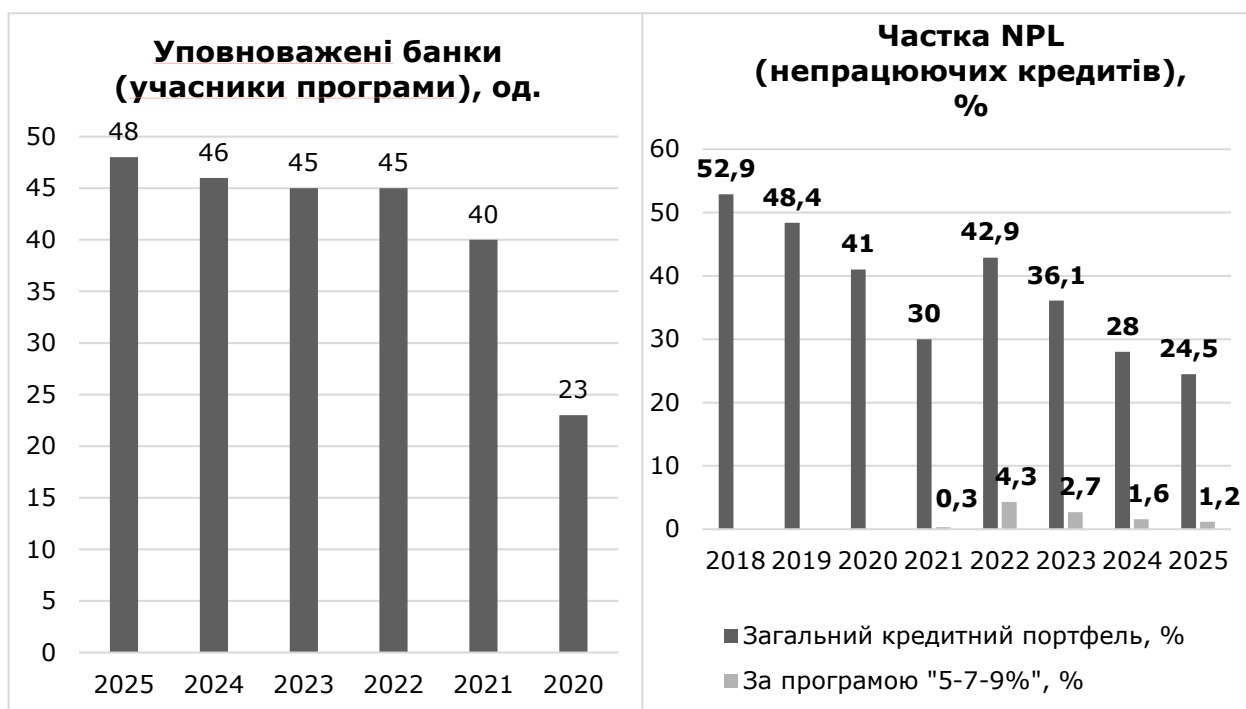

Рис. 2.17. Частка NPL та к-ть уповноважених банків за програмою «Доступні кредити 5-7-9%»

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Зазначені параметри характеризують різні виміри результативності: кількість банків відображає широту інституційного каналу, обсяг договорів – фінансовий масштаб, показники робочих місць – соціально-економічну функцію, рівень проблемної заборгованості – якість відбору та супроводу позичальників, а сума компенсацій – фіскальну вартість здешевлення кредиту.

Таблиця 2.6

Основні результативні параметри програми «Доступні кредити 5-7-9%» за наявними джерелами

Показник	Емпіричне значення
Компенсаційний компонент станом на 01.01.2026	48 банків; 133 896 договорів; 442 898 млн грн суми договорів; 112 921 створене та 1 053 391 збережене робоче місце; 1,27% проблемної заборгованості; 61 308 млн грн компенсацій.
Статистика станом на 06.2026	150 871 підписаних договорів; 531,6 млрд грн суми кредитних договорів; 180,6 млрд грн поточної заборгованості.
Поквартальна статистика станом на II кв. 2026	151,8 тис. угод; 536,0 млрд грн кредитування.
Галуzeвий портфель станом на 06.2026	Сільське господарство - 42,9%; торгівля - 24,0%; промисловість - 21,4%; послуги - 8,5%.
Банківська концентрація станом на II кв. 2026	ТОП-10 банків акумулювали близько 81,8% кумулятивної суми кредитування; ТОП-3 - 42,9%.

Джерело: складено автором на основі [108]

Наведені у табл. 2.6 показники підтверджують, що програма стала системним інструментом державної кредитної політики. Водночас вони характеризують передусім масштаб фінансового охоплення, але не є достатніми для повного висновку про економічну результативність. Для цього необхідно з'ясувати, яка частина кредитів була додатковою, які підприємства отримали ресурс, чи сприяло фінансування інвестиціям, продуктивності, зайнятості, податковим надходженням і довгостроковій стійкості бізнесу.

Галузева структура портфеля свідчить про концентрацію програми у секторах, які мають значення для воєнної економіки та економічного відновлення. Станом на червень 2026 року найбільшу частку в портфелі займало сільське господарство - 42,9%, далі торгівля - 24,0%, промисловість - 21,4%, послуги - 8,5% та будівництво - 2,3% (рис. 2.18). Домінування аграрного сектору є економічно пояснюваним з огляду на сезонні потреби в оборотному капіталі, значення посівної кампанії, продовольчу безпеку, експортний потенціал і зайнятість у сільських територіях. Водночас така концентрація потребує аналітичної оцінки з погляду структурної модернізації: надмірне зосередження кредитного ресурсу в окремих секторах може обмежувати підтримку переробки, енергетичних проєктів, інноваційних послуг і виробництв із вищою доданою вартістю.

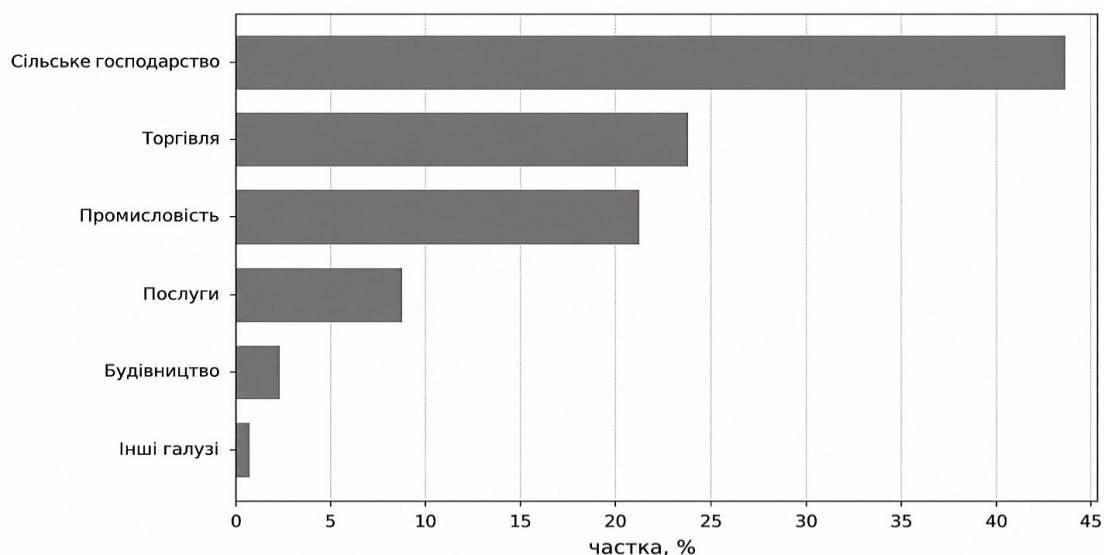

**Рис. 2.18. Галузева структура кредитного портфеля програми
«Доступні кредити 5-7-9%» станом на 01.06.2026**

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Таким чином, галузева структура портфеля, відображена на рис. 2.12, має оцінюватися не лише за питомою вагою секторів, а й за відповідністю фактичного розподілу кредитів стратегічним пріоритетам економічного відновлення. Особливо важливим є посилення ролі переробної промисловості та інвестиційних цілей. Якщо кредитування аграрного виробництва забезпечує стабільність оборотного циклу та підтримання продовольчої безпеки, то фінансування переробки здатне формувати довші виробничі ланцюги, збільшувати додану вартість, створювати робочі місця та зменшувати сировинну залежність економіки.

Динаміка напрямів кредитування засвідчує зміну змістової логіки програми. У II кварталі 2026 року серед ключових напрямів залишалися фінансування оборотного капіталу, кредитування підприємств у зонах високого воєнного ризику, переробка сільськогосподарської продукції, інвестиційні цілі, підтримка сільськогосподарських товаровиробників та антивоєнні напрями (рис. 2.19). Це свідчить, що програма перебуває у перехідному режимі: вона зберігає антикризові елементи, пов'язані з підтримкою ліквідності, але дедалі більше інтегрує відновлювальну функцію, спрямовану на інвестиції, відбудову, енергетичну автономність і підтримку територій із підвищеним ризиком.

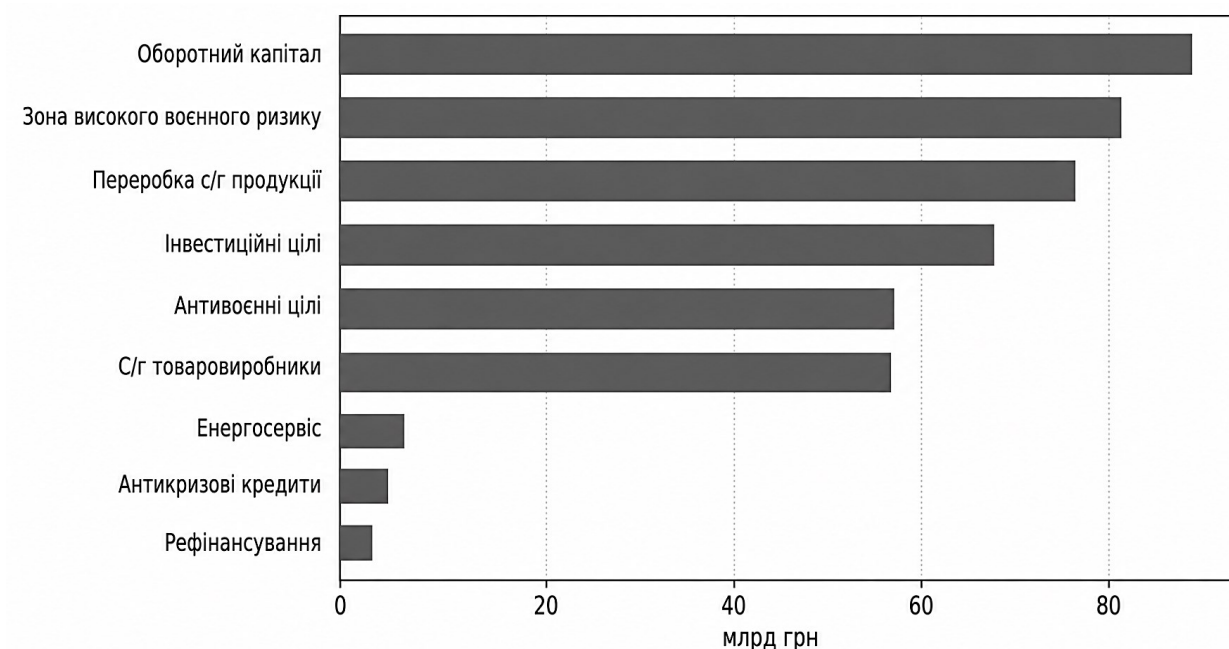

**Рис. 2.19. Напрями кредитування за програмою
«Доступні кредити 5-7-9%» станом на II кв. 2026**

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Структура напрямів кредитування, подана на рис. 2.19, показує поступове зміщення акценту від підтримання оборотного капіталу до фінансування стійкості, виробничої адаптації та модернізації ММСБ. У методологічному сенсі це означає перехід від простого підтримання ліквідності до фінансування довгострокових змін у структурі бізнесу.

Регіональний вимір програми має самостійне значення для оцінювання її результативності. Станом на вересень 2023 року найбільші обсяги кредитного портфеля припадали на м. Київ, а також на Одеську, Львівську, Дніпропетровську, Харківську та Київську області (рис. 2.20, додаток Н, рис. Н.4). Така структура відображає концентрацію кредитного ресурсу в економічно активніших центрах із вищою щільністю підприємств, більшою банківською присутністю та розвиненішою інфраструктурою обслуговування позичальників. Водночас нижчі обсяги у низці прифронтових або постраждалих регіонів можуть свідчити не про меншу потребу у фінансуванні, а про нижчу здатність підприємств конвертувати цю потребу в банківську кредитну заявку через безпекові ризики, втрату активів, дефіцит застави, міграцію персоналу або фізичну недоступність банківських послуг.

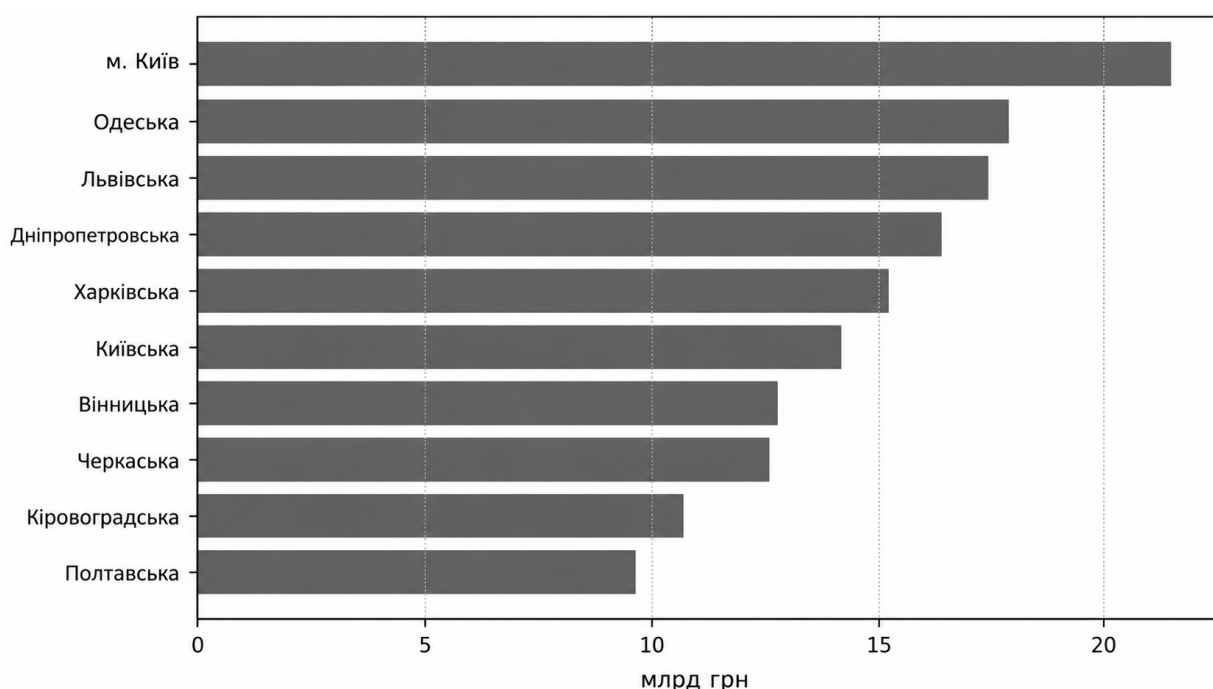

Рис. 2.20. Топ-10 регіонів за обсягом кредитного портфеля програми «Доступні кредити 5-7-9%» станом на 01.09.2023

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Регіональна структура програми, наведена на рис. 2.20, відображає не лише територіальний розподіл кредитного ресурсу, а й нерівномірність інституційної, банківської та безпекової спроможності регіонів залучати фінансування. Саме тому диференційовані ставки для зон високого воєнного ризику та посилення регіонального мандату НУР є логічною відповіддю на виявлену асиметрію. Підтримка бізнесу в зонах високого воєнного ризику є одним із найбільш складних елементів програми. Підприємства в таких регіонах мають високу суспільну значущість для збереження економічної присутності, зайнятості та майбутньої відбудови, але їх кредитний ризик об'єктивно вищий. Диференційована ставка є спробою компенсувати цей ризик через ціновий механізм. Однак сама процентна ставка не може повністю розв'язати проблеми фізичної безпеки, страхування воєнних ризиків, застави та логістики. Для таких територій кредитна підтримка має поєднуватися з гарантійними, страховими, грантовими, інфраструктурними та донорськими інструментами (рис. 2.21).

Рис. 2.21. Сегментація ММСБ за рівнем військового ризику та кредитоспроможністю

Джерело: побудовано автором

Запропонована на рис. 2.21 сегментація дозволяє розмежувати підприємства, для яких достатньо компенсації процентної ставки, від тих, для яких необхідне поєднання кредитних, гарантійних, грантових, страхових та консультаційних інструментів. Такий підхід є важливим для підвищення адресності державної підтримки та уникнення механічного застосування однакових умов до підприємств із різними ризиковими профілями.

Банківський канал реалізації програми має принципове значення, оскільки саме банки залишаються основними носіями кредитної експертизи. У II кварталі 2026 року серед ТОП-10 уповноважених банків за сумою кредитних договорів найбільші обсяги припадали на ПриватБанк, Ощадбанк, ПУМБ, Райффайзен Банк, ПроКредит Банк та Укргазбанк. Сумарно ТОП-10 банків акумулювали понад 438 млрд грн, або близько 81,8% кумулятивної суми кредитування, тоді як на три найбільші банки припадало близько 42,9% (рис. 2.22). Така концентрація має подвійний характер: з одного боку, вона забезпечує операційну масштабованість програми через банки з розвиненою інфраструктурою; з іншого – формує залежність державної програми від політики кредитування обмеженого кола ключових установ.

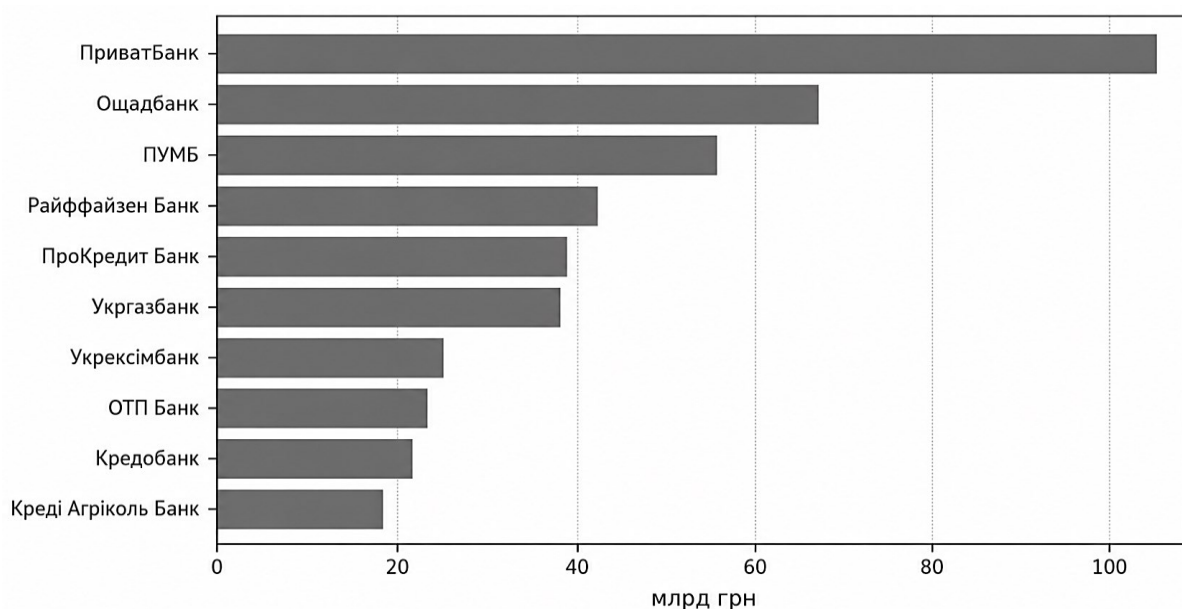

Рис. 2.22. ТОП-10 банків за сумою кредитних договорів у межах програми «Доступні кредити 5-7-9%» станом на II кв. 2026

Джерело: побудовано автором на основі [108]

Концентрація кредитного портфеля у найбільших банках, показана на рис. 2.22, є одночасно чинником масштабованості програми та потенційним джерелом інституційного ризику. Якщо великі банки змінюють ризик-апетит, географічні пріоритети або галузеві обмеження, це може впливати на фактичну доступність програми для різних груп ММСБ. Тому розширення мережі партнерів, розвиток небанківських каналів і цифрових механізмів доступу мають розглядатися як інструменти зниження концентраційного ризику. Різні банки виконують у межах програми неоднакові функції. Одні мають сильніші позиції у фінансуванні оборотного капіталу, інші – в інвестиційних цілях, рефінансуванні, аграрному компоненті або антивоєнних напрямках. Отже, програма функціонує як багатоканальна система, у якій кожен банк реалізує кредитну підтримку через власну клієнтську базу, ризик-апетит, галузеву спеціалізацію та регіональну присутність (рис. 2.23).

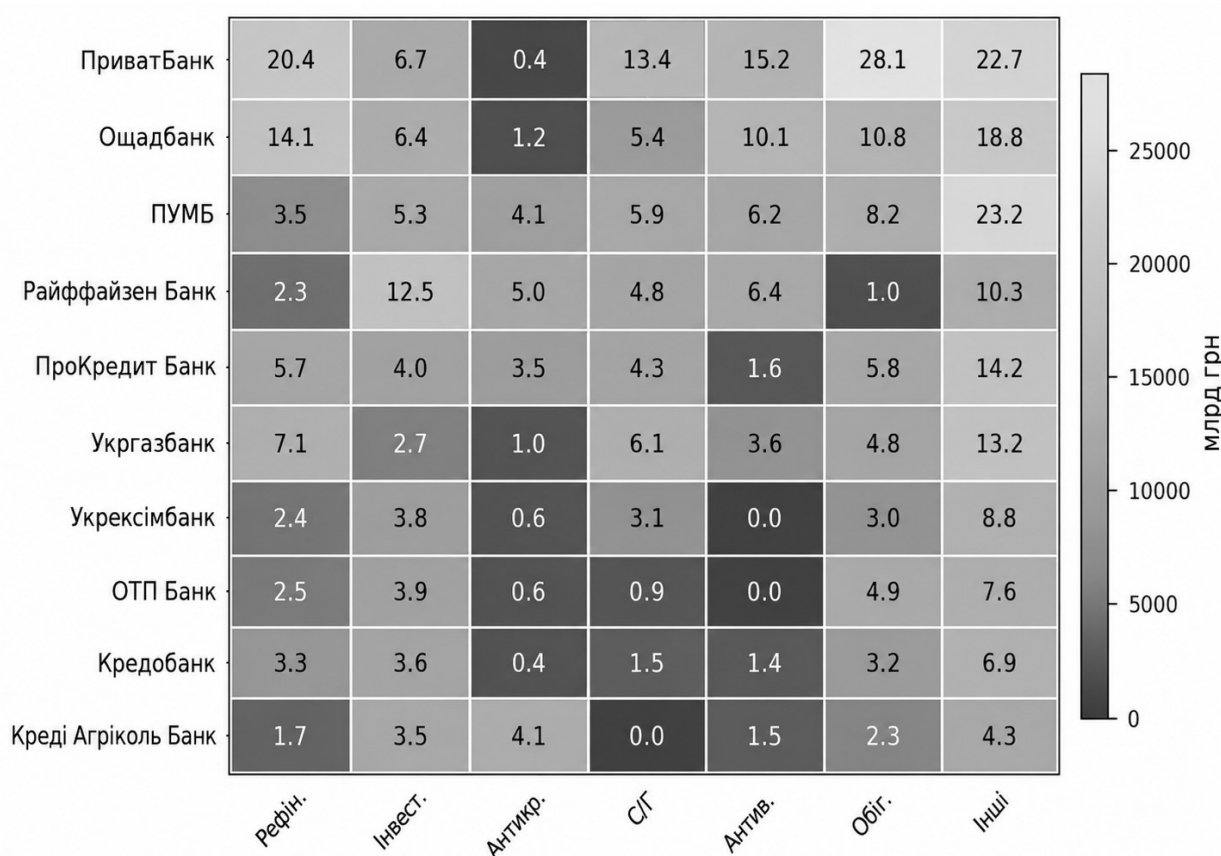

Рис. 2.23. Матриця розподілу ТОП-10 банків за цілями кредитування станом на II кв. 2026

Джерело: побудовано автором

Матриця банківської спеціалізації, наведена на рис. 2.23, показує, що програма є не монолітним інструментом, а мережею каналів кредитної підтримки. Її фактична результативність формується на перетині державного дизайну, банківських стратегій, галузево-регіональної присутності банків і поведінки підприємств-позичальників. Важливою ознакою еволюції програми є поступове зниження її частки у кредитному портфелі уповноважених банків. Якщо у 2022-2024 роках понад 40% кредитного портфеля таких банків формувалося за рахунок програми, то у 2025 році її частка зменшилася до 31,2% у першому кварталі та 27,4% у третьому кварталі. Така динаміка не обов'язково свідчить про зниження значення державної підтримки. Навпаки, вона може вказувати на поступове відновлення ринкового, несубсидійованого кредитування та перехід програми до більш адресної ролі - підтримки тих сегментів, де ринкові механізми залишаються недостатніми.

Важливим результатом реформування 2024-2025 років стало посилення інвестиційного змісту програми. Зокрема, ліміт фінансування оборотного капіталу було зменшено з 60 млн грн до 5 млн грн, тоді як для інвестиційних цілей, зокрема у переробній галузі, тваринництві та окремих аграрних проєктах, збережено значно вищі ліміти - до 150 млн грн. Це свідчить про зміну логіки державної політики: короткострокова підтримка ліквідності залишається важливою, однак бюджетний ресурс дедалі більше спрямовується на цілі, здатні створювати довгостроковий економічний ефект - модернізацію, підвищення продуктивності, енергетичну автономність, реконструкцію виробничих потужностей і створення робочих місць.

Водночас інвестиційна переорієнтація не скасовує антикризової функції програми. В умовах війни значна частина підприємств і надалі потребує доступного оборотного капіталу для закупівлі сировини, виплати заробітної плати, формування запасів, сплати податків і підтримання безперервності операцій [111]. Тому якість програми визначається балансом між оборотним та інвестиційним кредитуванням. Якщо домінує оборотний компонент, програма передусім підтримує виживання бізнесу; якщо зростає інвестиційний компонент, вона починає виконувати функцію розвитку. Оптимальна модель має бути режимно-адаптивною: у фазі гострого шоку

пріоритетом є ліквідність, у фазі стабілізації - відновлення виробничих ланцюгів, у фазі повоєнного зростання - продуктивні інвестиції та структурна модернізація.

Соціальний вимір програми також має важливе значення. За звітом НУР за 2025 рік, підтримку отримали 21 620 жінок-підприємниць, 2 580 осіб з інвалідністю, 1 152 внутрішньо переміщені особи та 1 139 ветеранів війни, тобто разом 26 491 учасник із вразливих груп. Це дає підстави розглядати програму не лише як інструмент кредитної, а й як елемент інклюзивної економічної політики. Підтримка підприємництва серед вразливих груп сприяє самозайнятості, розширенню економічної участі населення, зменшенню залежності від пасивних соціальних трансфертів і формуванню локальних джерел доходу. Водночас ці показники потребують подальшого поглибленого аналізу за регіонами, галузями, розмірами бізнесу, ставками відмов і середніми сумами кредитів.

З позиції публічних фінансів програма «Доступні кредити 5-7-9%» є прикладом використання бюджетного ресурсу для мобілізації значно більшого обсягу банківського фінансування. У Стратегії НУР наведено оцінку, що кожне євро, інвестоване Урядом у програму, дало змогу залучити 7,9 євро фінансування для ММСП. Це свідчить про мультиплікативний характер інструменту: бюджетні кошти не заміщують повний обсяг кредиту, а використовуються для зниження його вартості та запуску банківського фінансування. Водночас така модель створює фіскальні зобов'язання, які мають бути прогнозованими, прозорими та пов'язаними з вимірюваними результатами.

У системі державного регулювання кредитних відносин програма виконує функцію часткової корекції ринкового провалу, але не має перетворюватися на універсальний замітник ринку. Її результативність зростає тоді, коли підтримка є адресною, часово обґрунтованою, прив'язаною до цілей відновлення і доповнюється іншими інструментами - гарантіями, грантами, лізингом, факторингом, консультаційною підтримкою, фінансовою освітою та інституційним розвитком НУР (табл. 2.7).

**Аналітична матриця функцій, ефектів і обмежень
програми «Доступні кредити 5-7-9%»**

Елемент механізму	Інституційна логіка	Потенційний ефект	Аналітичне обмеження
Компенсація процентної ставки	Зменшення фактичної вартості кредиту для ММСБ	Підтримка ліквідності та інвестиційного попиту	Бюджетне навантаження та потреба прогнозування компенсацій
Портфельні гарантії	Часткове зниження ризику для банків	Розширення кредитної інклюзії підприємництва	Ризик недостатньої адресності без якісного скорингу
Банківський канал реалізації	Збереження професійної оцінки кредитоспроможності	Масштабованість через розвинену мережу банків	Концентрація в обмеженому колі ключових банків
Галузеве таргетування	Підтримка агросектору, переробки, енергостійкості, інвестицій	Перехід від антикризової до відновлювальної логіки	Ризик недоохоплення менш кредитоспроможних секторів
Регіональна диференціація	Пільгові умови для зон високого воєнного ризику	Компенсація територіальної асиметрії та підтримка відбудови	Низька банківська присутність і висока невизначеність у небезпечних регіонах
Оцінка впливу	Моніторинг робочих місць, портфеля, проблемної заборгованості, податкових ефектів	Доказова база для корекції державної політики	Потреба контрфактичного аналізу додатковості кредитування

Джерело: систематизовано автором

Як узагальнено у табл. 2.7, результативність програми визначається не лише масштабом кредитування, а й здатністю поєднувати компенсацію вартості ресурсу, зниження кредитного ризику, банківську експертизу, галузеве таргетування, регіональну диференціацію та доказове оцінювання впливу. Саме така багатокomпонентна логіка дозволяє трактувати програму не як просте здешевлення кредиту, а як інструмент державної кредитної політики розвитку.

Критично важливим для оцінки програми є питання додатковості кредитування. Додатковість означає, що державна підтримка має генерувати фінансування, яке не було б надане на ринкових умовах або було б надане в меншому обсязі, на коротший строк чи за надмірною ставкою. Якщо підприємство могло отримати кредит без державної компенсації, бюджетна підтримка лише здешевлює вже можливе фінансування. Якщо ж без програми кредит не був би виданий, держава реально розширює доступ ММСБ до фінансового ресурсу. Наявні агреговані дані підтверджують масштаб програми, однак для точного вимірювання додатковості

потрібні мікродані про заявки, відмови, ставки, заставу, фінансовий стан позичальників і порівняння із несубсидованими кредитами.

Окремого значення набуває ризик витіснення ринкового кредитування. Якщо банки надмірно концентруються на субсидованих кредитах, це може зменшувати стимули до розвитку ринкових продуктів для ММСБ. Тому бажаною є контрциклічна логіка державної програми: її розширення в періоди шоку та поступове звуження в тих сегментах, де приватний кредитний ринок відновлюється. За такої моделі бюджетний ресурс може концентруватися на підприємствах, регіонах і напрямках діяльності, де ринкові провали залишаються найбільш гострими.

Низька частка проблемної заборгованості за компенсаційним компонентом є позитивним сигналом, однак потребує обережної інтерпретації. З одного боку, вона може свідчити про якісний банківський відбір позичальників і належну дисципліну обслуговування боргу. З іншого – її рівень може бути зумовлений специфікою портфеля, умовами реструктуризації, державною компенсацією ставки, галузевою концентрацією або ще не повністю реалізованими воєнними ризиками. Для повноцінної ризик-діагностики необхідно аналізувати строки кредитів, прострочення за сегментами, реструктуризації, галузеві NPL, регіональну ризиковість і співвідношення між субсидованими та несубсидованими кредитами.

Бюджетне навантаження програми має оцінюватися в динаміці, оскільки компенсація процентної ставки створює зобов'язання, розтягнуті в часі. В умовах воєнних видатків, коливання облікової ставки, інфляційного тиску та високої невизначеності навіть ефективна програма потребує періодичного коригування параметрів для збереження фіскальної стійкості. Саме тому реформування програми, спрямоване на обмеження фінансування оборотного капіталу та посилення інвестиційного фокусу, можна розглядати як спробу підвищити ефективність використання бюджетного ресурсу.

Для ММСБ важливою є не лише процентна ставка, а й процедурна доступність програми. Підготовка документів, фінансова звітність, вимоги до забезпечення, комунікація з банком, розуміння умов компенсації та здатність обґрунтувати ціль кредиту можуть бути істотними бар'єрами, особливо для мікро- та малого бізнесу.

Тому кредитна інклюзія має включати не лише цінову доступність кредиту, а й зниження трансакційних витрат доступу до програми. У цьому контексті розвиток цифрових платформ, консультаційних продуктів, небанківських партнерів і сервісної функції НУР може мати не менше значення, ніж зміна процентних ставок (рис. 2.24).

Напрямок підтримки	Економічна логіка	Тип потреби ММСБ	Очікуваний результат
 Інвестиційні кредити	розширення та модернізація виробництва	довгостроковий капітал	зростання продуктивності та інвестиційної активності
 Оборотний капітал	підтримка поточної діяльності	ліквідність, закупівлі, виплати	збереження операційної стійкості
 Зона високого воєнного ризику	компенсація просторової нерівності доступу до фінансування	адаптація та відновлення діяльності	утримання бізнесу в уразливих регіонах
 Переробна промисловість	підтримка доданої вартості та структурної перебудови	оновлення обладнання, виробничі інвестиції	посилення внутрішньої виробничої бази
 Сільське господарство	забезпечення виробничого циклу та продовольчої стійкості	сезонне фінансування, посівна, техніка	безперервність агровиробництва
 Енергетичні проекти	зниження енергетичної вразливості	генерація, автономність, енергообладнання	підвищення енергетичної стійкості бізнесу
 Відбудова та будівництво	післявоєнне оновлення активів	відновлення приміщень, інфраструктури, потужностей	активізація відновлювальних процесів

Рис. 2.24. Пріоритетні напрями програми «Доступні кредити 5-7-9%» та їх економічна функція

Джерело: побудовано автором

Узагальнення пріоритетних напрямів, подане на рис. 2.24, свідчить, що програма поступово трансформується з інструменту компенсації процентної ставки в багатофункціональний механізм підтримки ліквідності, інвестицій, енергетичної стійкості, регіонального відновлення та підприємницької інклюзії.

Окремої уваги потребує зв'язок програми з процесами детінізації. Доступ до банківського кредиту за пільговими умовами зазвичай передбачає певний рівень формалізації бізнесу: офіційну звітність, підтвердження доходів, прозорі фінансові потоки та виконання податкових зобов'язань. Це може створювати стимул до переходу частини підприємців у більш прозорий сектор, якщо вигоди від доступного кредитування перевищують витрати формалізації. Водночас для найменших підприємств складність процедур може залишатися бар'єром, що підкреслює потребу в консультаційному супроводі.

Важливим напрямом подальшої еволюції є інтеграція програми з міжнародною допомогою. Стратегія НУР передбачає залучення значного донорського фінансування, орієнтацію на критерії ЄС, управління фінансами ЄС і перспективний вихід на ринки капіталу. Це означає, що державна кредитна підтримка ММСБ поступово інтегрується в ширшу систему фінансування розвитку, де бюджетні кошти України доповнюються ресурсами міжнародних фінансових організацій, гарантіями, грантами, технічною допомогою та, у перспективі, інструментами капіталу. Для програми «Доступні кредити 5-7-9%» це створює можливість зменшити тиск на державний бюджет, посилити адресність підтримки та наблизити систему оцінювання до міжнародних стандартів.

Методологічно оцінювання програми має базуватися на поєднанні статистичного, інституційного, структурного та ризик-орієнтованого аналізу. Статистичний аналіз дає змогу відстежити динаміку обсягів, кількості договорів, галузеву й регіональну структуру. Інституційний аналіз пояснює розподіл ролей між державою, НУР, банками, донорами та підприємствами. Структурна діагностика виявляє концентрацію за секторами, територіями, напрямками кредитування і банківськими каналами. Ризик-орієнтований підхід дозволяє оцінити бюджетне навантаження, кредитний ризик, моральну небезпеку, концентрацію портфеля та ймовірність витіснення несубсидованого кредитування.

У ширшій архітектурі відновлення України програма «Доступні кредити 5-7-9%» виконує роль моста між воєнною стабілізацією та повоєнною модернізацією. На першому етапі вона забезпечила кредитну ліквідність у ситуації, коли ринкові ставки та ризики фактично блокували значну частину попиту ММСБ на фінансування. На другому етапі програма інтегрувала пріоритети відновлення - підтримку переробки, енергостійкості, аграрної інфраструктури, підприємств у зонах високого воєнного ризику та відбудови виробничих потужностей. На наступному етапі вона має бути вписана в ширший портфель інструментів НУР, що охоплюватиме гарантії, довгострокові кредити, лізинг, факторинг, консультаційні послуги, небанківські канали, донорські ресурси та інструменти капіталу (рис. 2.25). Відзначимо, що у

червні 2026 року відбулися ключові зміни зміни параметрів програми «Доступні кредити 5-7-9%» (додаток Р, рис. Р.4.).

Аналітичний вимір	Базова економічна роль ММСБ	Трансформація в умовах війни	Імплікації для державної кредитної підтримки
 Зайнятість	створення та підтримання робочих місць	скорочення попиту на працю, втрати персоналу, релокація	потреба у фінансуванні оборотного капіталу для збереження зайнятості.
 Підприємницька активність	формування масового сегмента бізнесу та самозайнятості	зниження ділової активності, підвищення невизначеності	необхідність антикризового кредитування та стимулювання відновлення.
 Регіональний розвиток	локальна економічна база територій	просторова асиметрія, релокація бізнесу, втрата ринків	потреба у диференційованих механізмах підтримки та фокусі на зонах ризику.
 Податкова база	генерування бюджетних надходжень	звуження бази оподаткування через скорочення діяльності	кредитна підтримка як інструмент стабілізації господарської діяльності.
 Інвестиційна функція	оновлення основного капіталу та розвиток виробництва	відкладення інвестицій, підвищення вартості капіталу	потреба в довгих та дешевших кредитних ресурсах.
 Економічна стійкість	диверсифікація економіки та адаптивність	зростання вразливості до воєнних і фінансових шоків	державна кредитна підтримка як механізм часткової компенсації ринкових провалів.

Рис. 2.25. Трансформація ролі ММСБ в умовах війни та місце програми «Доступні кредити 5-7-9%» у системі його кредитної підтримки

Джерело: побудовано автором

Отже, програма «Доступні кредити 5-7-9%» залишається системоутворювальним елементом державної кредитної підтримки ММСБ, однак її довгострокова результативність залежить не від подальшого механічного нарощування кредитного портфеля, а від підвищення адресності, доказовості, інвестиційної спрямованості та фіскальної керованості. У науковому вимірі програма має оцінюватися не лише за кількістю договорів і сумою кредитів, а за тим, наскільки вона розширює доступ до фінансування для справді обмежених сегментів ММСБ, підтримує зайнятість, стимулює інвестиції, підвищує продуктивність, сприяє енергетичній стійкості, посилює регіональне відновлення та створює довгостроковий економічний ефект.

2.3. Сегментаційна архітектоніка МСБ як передумова диференціації підтримки

Сегментаційна архітектоніка мікро-, малого та середнього бізнесу є однією з ключових передумов результативного проектування державної фінансово-кредитної підтримки. Саме через сегментацію здійснюється інституційне розмежування підприємств за масштабом діяльності, фінансовою спроможністю, кредитною поведінкою, потребою у лімітах, ризиковим профілем, організаційною складністю та потенціалом економічного зростання. У контексті державної кредитної політики категорія ММСБ не може розглядатися як однорідна сукупність суб'єктів господарювання, оскільки формальна належність підприємства до малого або середнього бізнесу ще не означає подібності його кредитних потреб, заставної спроможності, здатності генерувати стабільний грошовий потік або потреби в конкретному інструменті підтримки - компенсації процентної ставки, гарантії, лізингу, факторингу, інвестиційному чи оборотному кредитуванні.

У законодавчо-статистичній площині ММСБ зазвичай визначається через формалізовані кількісні критерії: чисельність працівників, обсяг річного доходу, балансову вартість активів або інші нормативно встановлені порогові значення. Такий підхід є необхідним для статистичного обліку, регуляторної ідентифікації та визначення загальних меж державної політики. Проте він є недостатнім для кредитного рішення, оскільки не відображає реальної платоспроможності підприємства, якості його фінансової звітності, сезонності виручки, концентрації контрагентів, пов'язаності з групою компаній, заставного потенціалу, кредитної історії, рівня управлінської формалізації та здатності обслуговувати борг у стресових умовах.

Банківське розуміння ММСБ має іншу логіку, так як для банку сегментація є не лише класифікаційною процедурою, а механізмом розподілу управлінської уваги, продуктової лінійки, каналів обслуговування, скорингової або рейтингової моделі, лімітної політики, вимог до забезпечення, рівня персоналізації сервісу та організації

ризик-менеджменту. Один і той самий формальний сегмент у різних банках може обслуговуватися за роздрібною, корпоративною або спеціалізованою ММСБ-логікою. Мікробізнес тяжіє до масової роздрібної моделі, тоді як середній бізнес наближається до корпоративної логіки, яка передбачає індивідуалізований аналіз, більші кредитні ліміти, складнішу продуктову структуру та глибшу оцінку ризику.

Політико-економічне розуміння ММСБ у системі державної кредитної підтримки є ширшим за банківське. Для держави важливим є не лише розмір підприємства, а його роль у відновленні економіки, підтриманні зайнятості, регіональній стабілізації, експортному розвитку, імпортозаміщенні, відновленні виробничих ланцюгів, формуванні податкової бази та структурній модернізації. Тому державна кредитна політика не повинна механічно переносити банківські критерії сегментації у програмні умови, а має формувати сегментно-адаптивну модель підтримки, яка поєднує кредитоспроможність, соціально-економічну значущість підприємства, регіональну вразливість, галузеву належність, інвестиційний потенціал і ризик нецільового або надмірно концентрованого субсидування.

У цьому дослідженні сегментаційна архітектоніка трактується як системна побудова взаємопов'язаних класифікаційних, організаційних, продуктових, лімітних, ризикових і сервісних механізмів, через які банк або держава розрізняє підприємства всередині широкої категорії ММСБ. На відміну від звичайної сегментації, архітектоніка охоплює не лише межі між групами клієнтів, а й логіку управлінського підпорядкування, інфраструктуру ухвалення кредитного рішення, кадрове забезпечення, методи оцінювання ризику, канали обслуговування та зв'язок між сегментом і конкретним фінансовим інструментом. Саме тому вона є не допоміжним елементом кредитного менеджменту, а інституційною основою адресності державної фінансово-кредитної підтримки.

Емпіричною основою дослідження стала вибірка 67 спостережень типу «банк-рік», що охоплює 52 унікальні банки з 9 країн за 2019-2025 рр. Найбільшу частку становлять банки України - 28 спостережень, або 41,8 % масиву. Казахстан представлений 11 спостереженнями, Азербайджан - 8, Киргизстан та Узбекистан - по 5, Грузія - 4, Молдова - 3, Вірменія - 2, Таджикистан - 1 спостереженням. Така

структура не дає підстав трактувати масив як збалансовану панель для строгого причинно-наслідкового аналізу, однак є придатною для структурного аналізу, емпіричної типологізації та виявлення сегментаційних патернів (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Структура емпіричної бази сегментації бізнес-клієнтів

Країна	Спостережень банків	Унікальних банків	Середня кількість підсегментів	Частка моделей із 3 та більше підсегментами, %	Частка банків із окремою МСБ-вертикаллю, %
Азербайджан	8	5	2,50	75,0	50,0
Вірменія	2	1	2,50	50,0	0,0
Грузія	4	4	2,25	25,0	100,0
Казахстан	11	10	2,27	54,5	81,8
Киргизстан	5	5	1,80	20,0	100,0
Молдова	3	2	3,00	100,0	100,0
Таджикистан	1	1	3,00	100,0	0,0
Узбекистан	5	5	2,80	80,0	80,0
Україна	28	20	2,57	64,3	78,6
Разом	67	53	2,49	61,2	76,1

Джерело: розраховано автором

Вибірка є нерівномірною і в часовому вимірі, 74,6 % усіх спостережень припадає на 2024-2025 рр., що підвищує актуальність масиву для оцінювання сучасних сегментаційних практик, але обмежує можливості повноцінного динамічного аналізу. Для кластеризації та класифікаційного моделювання було використано останній доступний запис за кожним банком, тобто 52 унікальні банківські спостереження, що дозволило уникнути надмірного впливу банків із повторними записами.

Змінні масиву охоплюють ідентифікаційний, сегментаційний, критерійний, організаційний та кадрово-управлінський блоки. До них належать країна, рік, кількість підсегментів ММСБ, наявність окремої ММСБ-вертикалі, використання річного виторгу й кредитного ліміту як критеріїв сегментації, максимальні межі виторгу та лімітів, валюти порогових значень, облік підприємств і компаній в одному сегменті, врахування групи пов'язаних осіб, рівень керівника ММСБ у банківській ієрархії, кількість працівників ММСБ-напрямку та використання гнучких організаційних структур.

Аудит відсутніх значень показав, що фінансові порогові змінні мають значну частку пропусків, особливо щодо кредитно-лімітних меж. Крім того, порогові значення річного виторгу та кредитних лімітів подані у різних валютах, що унеможлиблює їх пряме міжкраїнне порівняння без нормалізації. Тому в межах дослідження ці показники використано не як прямі метричні величини, а як індикатори наявності або відсутності критерійної деталізації, рівня формалізації сегментаційної моделі та кредитно-лімітної архітектури банку.

Методика обробки даних передбачала нормалізацію категоріальних змінних, бінарне кодування ключових ознак, агрегування кураторів мікро-, малого та середнього бізнесу у ширші категорії, нормалізацію кількісних змінних у шкалу від 0 до 1, формування зрізу останніх доступних спостережень за кожним банком, а також проведення описової статистики, перехресного аналізу, кластеризації, класифікаційного моделювання та побудови інтегрального індексу сегментаційної зрілості.

Описовий аналіз засвідчив, що домінуючою практикою банківської сегментації є трисегментна модель. Із 67 спостережень 39, або 58,2 %, мають три підсегменти; 15 спостережень, або 22,4 %, - два підсегменти; 11 спостережень, або 16,4 %, - один підсегмент; 2 спостереження, або 3,0 %, - чотири підсегменти. Отже, модель «мікро - малий - середній бізнес» є найбільш поширеною, але не універсальною. Наявність одного або двох підсегментів у значній частині банків свідчить, що внутрішня архітектура ММСБ у банківській практиці часто є менш деталізованою, ніж нормативна або статистична класифікація підприємництва.

Виділення ММСБ в окрему вертикаль спостерігається у 51 з 67 спостережень, тобто у 76,1 % випадків. Водночас майже чверть банків не має окремої ММСБ-вертикалі, що є суттєвим для державної кредитної політики. Банк без інституційно виокремленого ММСБ-напрямку може формально брати участь у програмах підтримки підприємництва, але фактично обслуговувати ММСБ через роздрібну або корпоративну інфраструктуру, яка має інші критерії ефективності, операційну логіку та стимули до відбору позичальників (табл. 2.9).

Описові характеристики сегментаційних практик банків

Показник	Категорія	Кількість спостережень	Частка, %
Кількість підсегментів	1 підсегмент	11	16,4
	2 підсегменти	15	22,4
	3 підсегменти	39	58,2
	4 підсегменти	2	3,0
Окрема МСБ-вертикаль	Ні	16	23,9
	Так	51	76,1
Критерій річного виторгу	Не використовується	10	14,9
	Використовується	57	85,1
Критерій кредитного ліміту	Не використовується	28	41,8
	Планується	1	1,5
	Використовується	38	56,7
Рівень керівника МСБ	Член правління	18	26,9
	Board-1 / департамент	40	59,7
	Board-2 / управління	7	10,4
	Board-3 / відділ	2	3,0
Гнучкі структури	Немає / традиційна модель	33	49,3
	Частково / проєктно	15	22,4
	Так / agile	12	17,9
	Дані відсутні	7	10,4

Джерело: розраховано автором

Дані табл. 2.9 показують, що річний виторг використовується як критерій сегментації у 85,1 % спостережень, тоді як критерій ліміту активних операцій - у 56,7 %. Така асиметрія свідчить, що банки частіше сегментують клієнтів за масштабом обороту, ніж за потенційним або фактичним кредитним навантаженням. Для державної політики це має подвійне значення: критерій виторгу є простішим для програмного відбору, однак саме кредитно-лімітна характеристика краще відображає ризикову експозицію, потребу в гарантійному покритті, потенційну фіскальну вартість субсидування та ризик концентрації портфеля.

Розподіл кураторства за підсегментами підтверджує перехідний характер ММСБ як банківського сегмента. Мікробізнес частково тяжіє до роздрібної логіки, малий бізнес є найбільш типовим ядром ММСБ-вертикалі, а середній бізнес частково переходить у сферу корпоративного обслуговування. Це пояснює, чому державна програма підтримки, яка формально застосовується до всього ММСБ, фактично

взаємодіє з різними банківськими операційними моделями. Для мікробізнесу вирішальними є простота доступу, швидкість рішення та мінімізація документального навантаження; для малого бізнесу - поєднання оборотного фінансування, лізингу, компенсації ставки та інвестиційного кредитування; для середнього бізнесу - більші ліміти, факторинг, експортне фінансування, інвестиційні кредити, перевірка груп пов'язаних осіб і контроль концентрації підтримки.

Перехресний аналіз підтверджує, що наявність окремої ММСБ-вертикалі пов'язана з більшою сегментаційною деталізацією. Серед банків із трьома підсегментами більшість має окрему ММСБ-вертикаль; серед банків з одним підсегментом така вертикаль трапляється істотно рідше. Водночас ця залежність не є абсолютною: наявність вертикалі не гарантує високої складності сегментаційної моделі, а її відсутність не завжди означає повну відсутність сегментаційної логіки (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Перехресний аналіз взаємозв'язку організаційної автономності ММСБ-напрямку та сегментаційних критеріїв

Кодування ознаки	Ознака	Кількість	Частка, %
<i>Кількість підсегментів МСБ</i>			
1	1 підсигмен	11	16,4
2	2 підсигменти	15	22,4
3	3 підсигменти	39	58,2
4	4 підсигменти	2	3
<i>Окрема вертикаль МСБ</i>			
0	Так	16	23,9
1	Ні	51	76,1
<i>Критерій річного виторгу</i>			
0	Так	10	14,9
1	Ні	57	85,1
<i>Критерій кредитного ліміту</i>			
Not used	Не використовується	28	41,8
Planned	Планується	1	1,5
Used	Використовується	38	56,7
<i>Рівень керівника МСБ</i>			

Board Member	Член правління	18	26,9
Board-1	Департамент	40	59,7
Board-2	Управління	7	10,4
Board-3	Відділ	2	3
<i>Agile / гнучкі структури</i>			
Missing	Відсутнє	7	10,4
No/traditional	Ні / традиційний	33	49,3
Partial/project	Частково / проектний	15	22,4
Yes/agile	Так / agile-підхід	12	17,9

Джерело: розраховано автором

Рівень керівника ММСБ у банківській ієрархії є важливим інституційним маркером. Найпоширенішою є модель, за якої ММСБ представлений на рівні департаменту, тобто достатньо близько до стратегічного управління, але не завжди інтегрований у найвищий орган управління банку. Якщо ММСБ-напрямок не має достатньої ієрархічної ваги, програмні стимули можуть підпорядковуватися інтересам інших вертикалей - корпоративного бізнесу, роздрібного бізнесу, ризик-менеджменту або операційних підрозділів.

Використання гнучких організаційних структур є менш поширеним, ніж формальне виділення ММСБ-вертикалі. У 49,3 % спостережень зафіксовано традиційну модель без agile-структур; у 22,4 % - часткове або проектне використання гнучких підходів; у 17,9 % - наявність agile-підходу. Отже, формальна сегментаційна автономність часто не супроводжується відповідною організаційною гнучкістю. Для ММСБ-кредитування це є важливим, оскільки кредитні потреби підприємств різних сегментів динамічно змінюються в умовах війни, релокації, порушення ланцюгів постачання, сезонних розривів ліквідності та нестабільності попиту.

Для типологізації банківських моделей сегментації було застосовано кластерний аналіз. З огляду на змішаний характер даних основним методом обрано агломеративну ієрархічну кластеризацію на основі метрики Гауера, яка є придатною для одночасного врахування кількісних, бінарних і категоріальних ознак. Для порівняння було виконано кластеризацію методом k-середніх після кодування категоріальних змінних і стандартизації кількісних ознак, однак якість такого групування виявилася нижчою.

За результатами агломеративної кластеризації протестовано моделі з кількістю кластерів від 2 до 6. Найвище значення коефіцієнта силуету отримано для моделі з п'ятьма кластерами - 0,273 (табл. 2.11). Показник не є високим, що очікувано для невеликої змішаної вибірки з нерівномірною країною структурою, багатьма категоріальними ознаками та частковими пропусками. Тому п'ятикластерна модель не претендує на виявлення стабільних генеральних груп, однак є корисною для емпіричної типологізації сегментаційних моделей і формування аналітичних гіпотез.

Таблиця 2.11

Метрики кластеризації банківських моделей сегментації ММСБ

Метод	Кількість кластерів	Silhouette	Додаткові метрики, характеристика	Висновок
Agglomerative-Gower	2	0,229	розміри кластерів: 47; 5	надмірно агрегована модель
Agglomerative-Gower	3	0,221	розміри кластерів: 43; 5; 4	недостатня типологічна деталізація
Agglomerative-Gower	4	0,198	розміри кластерів: 40; 3; 4; 5	нижча якість групування
Agglomerative-Gower	5	0,273	розміри кластерів: 4; 3; 10; 5; 30	обрана модель
Agglomerative-Gower	6	0,253	один кластер містить 1 банк	ризик надмірної фрагментації
KMeans після кодування	2-6	0,101–0,144	Calinski-Harabasz: 6,066-7,645; Davies-Bouldin: 1,754-2,384	нижча якість для змішаних даних

Джерело: розраховано автором

Додатково було виконано аналіз головних компонент. Перша компонента пояснює 18,9 % дисперсії, перші дві - 31,4 %, перші п'ять - 60,1 %, перші десять - 86,8 %. Така структура свідчить про відсутність одного домінуючого лінійного виміру сегментаційної зрілості. Отже, банківські моделі ММСБ є багатовимірними і не можуть бути адекватно описані лише через кількість підсегментів або наявність окремої вертикалі. Важливими є також критерії виторгу, кредитного ліміту, врахування групи пов'язаних осіб, рівень керівника, кураторство підсегментів, кадрова інфраструктура та організаційна гнучкість.

На основі п'ятикластерної моделі сформовано п'ять типів банківської сегментаційної архітектури. Перший тип - односегментна або обмежено диференційована модель - охоплює 4 банки та характеризується низькою

внутрішньою деталізацією ММСБ. Другий тип - класична трисегментна модель без сталої автономної вертикалі - має формальну сегментаційну повноту, але недостатню інституційну автономність. Третій тип - перехідна корпоративно-роздрібна модель - відображає проміжний стан між retail-, SME- і corporate-логікою. Четвертий тип - інституційно автономна, але операційно традиційна ММСБ-модель - є найчисленнішим і демонструє, що ММСБ уже організаційно виділений, але управлінська гнучкість залишається обмеженою. П'ятий тип - диференційована ММСБ-модель підвищеної зрілості - має найзбалансованішу структуру з погляду сегментаційної деталізації, організаційної гнучкості та ризикової чутливості (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Описова характеристика кластерів банківських моделей сегментації
ММСБ**

Ознака	Тип (кластер)				
	T1	T2	T3	T4	T5
Назва типу	Односегментна / обмежено диференційована модель	Класична трисегментна модель без сталої автономної вертикалі	Перехідна корпоративно-роздрібна модель	Інституційно автономна, але операційно традиційна МСБ-модель	Диференційована МСБ-модель підвищеної зрілості
К-сть банків	4	5	3	30	10
Сер. підсегментів	1	3	2	2,37	3
Вертикаль, %	25	20	33,3	96,7	80
Виторг, %	50	100	100	76,7	100
Ліміт, %	75	40	66,7	63,3	40
Група пов'язаних осіб / компаній враховується, %	100	60	66,7	83,3	90
Середній agile	0,5	0,17	0,5	0,16	0,67
Мода рівня керівника	Board-1 / департамент	Board-1 / департамент	Board Member	Board-1 / департамент	Board-1 / департамент
Основні країни	Казахстан (2), Азербайджан (1), Киргизстан (1)	Україна (2), Азербайджан (1), Таджикистан (1)	Україна (2), Вірменія (1)	Україна (10), Казахстан (5), Грузія (4)	Україна (6), Азербайджан (2), Казахстан (2)

Джерело: розраховано автором

Запропонована типологія має прикладне значення для державної кредитної політики (табл. 2.13). Банки першого і другого типів можуть ефективно адмініструвати прості стандартизовані продукти, але мають обмежену спроможність до тонкої диференціації підтримки. Банки четвертого типу здатні працювати з масовими ММСБ-програмами, однак потребують удосконалення організаційної гнучкості. Банки п'ятого типу потенційно є найкращими агентами складніших державних програм, які передбачають диференціацію інструментів за підсегментами ММСБ, інвестиційною метою, регіональною вразливістю та ризиковим профілем.

Таблиця 2.13

**Типологія банківських моделей сегментації ММСБ за результатами
кластерного аналізу**

Тип	Назва моделі	Кількість банків	Середній індекс зрілості	Середня кількість підсегментів	Окрема МСБ-вертикаль, %	Ключова інтерпретація
T1	Односегментна / обмежено диференційована модель	4	45,8	1,00	25,0	низька внутрішня деталізація МСБ
T2	Класична трисегментна модель без сталої автономної вертикалі	5	49,6	3,00	20,0	формальна сегментація без достатньої інституційної автономії
T3	Перехідна корпоративно-роздрібна модель	3	57,4	2,00	33,3	проміжний стан між retail-, SME- і corporate-логікою
T4	Інституційно автономна, але операційно традиційна МСБ-модель	30	60,4	2,37	96,7	найпоширеніший тип із сильною вертикаллю, але низькою гнучкістю
T5	Диференційована МСБ-модель підвищеної зрілості	10	67,9	3,00	80,0	найбільш збалансована модель із вищою організаційною гнучкістю

Джерело: розраховано автором

Для кількісного узагальнення результатів побудовано інтегральний індекс сегментаційної зрілості ММСБ-моделі. Індекс має шкалу від 0 до 100 балів і складається із семи блоків: сегментаційна диференціація, інституційна автономність,

складність критеріїв, ризикова чутливість, організаційне вбудування, кадрова інфраструктура та гнучкість. Формально індекс може бути поданий так:

$$I_{SME} = 100 \times (0,15D + 0,15A + 0,15C + 0,15R + 0,15O + 0,15H + 0,10G), \quad (2.1)$$

де D - ступінь сегментаційної диференціації;

A - інституційна автономність МСБ-напрямку;

C - складність критеріїв віднесення клієнта до сегмента;

R - ризикова чутливість сегментації, зокрема врахування групи пов'язаних осіб і кредитно-лімітних критеріїв;

O - організаційне вбудування МСБ у банківську ієрархію;

H - кадрова інфраструктура МСБ-напрямку;

G - використання гнучких організаційних структур.

За останніми доступними спостереженнями 52 банків середнє значення індексу становить 59,5 бала. Низький рівень мають 3 банки, середній - 24 банки, підвищений - 20 банків, високий - 5 банків. Мінімальне значення індексу становить 18,8 бала, максимальне - 86,0 бала (рис. 2.26). Отже, переважна частина банків перебуває не в зоні низької сегментаційної спроможності, але й не досягає рівня повністю зрілої, гнучкої та ризик-орієнтованої ММСБ-моделі.

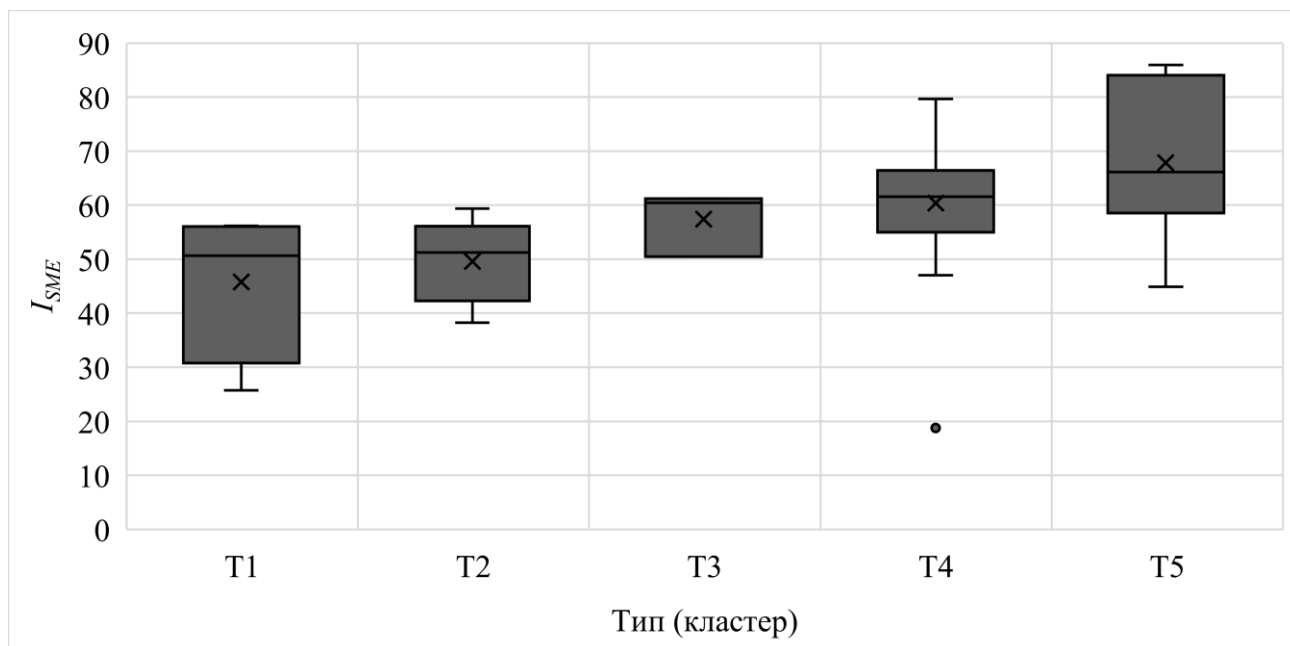

Рис. 2.26. Інтегральний індекс сегментаційної зрілості МСБ-моделі у розрізі кластерів

Джерело: обчислено автором

У розрізі країн результати не слід трактувати як рейтинг країн через нерівномірність вибірки. Водночас вони демонструють міжбанківську варіативність і різний ступінь інституціоналізації ММСБ-напрямку. Для України, яка представлена найширше, середній індекс сегментаційної зрілості становить 58,5 бала. Отримані результати відповідають середньо-підвищеному рівню і вказують на наявність розвиненої, але неоднорідної банківської інфраструктури роботи з ММСБ. Відповідно, державні кредитні програми не повинні припускати однакову операційну спроможність усіх банків-учасників. Для пояснення ймовірності виділення ММСБ в окрему вертикаль побудовано класифікаційні моделі на основі зрізу останніх доступних спостережень за 52 банками. Через дисбаланс цільової змінної baseline-модель, яка завжди прогнозує наявність окремої ММСБ-вертикалі, формально має точність 0,769, але збалансована точність дорівнює лише 0,500. Зважена логістична модель показала точність 0,712, збалансовану точність 0,579 і ROC-AUC 0,708, а дерево рішень - точність 0,673, збалансовану точність 0,583 і ROC-AUC 0,668 (табл. 2.14). Отримані результати не можна інтерпретувати як сильний предиктивний доказ, однак вони мають аналітичну цінність для виявлення структурних патернів.

Таблиця 2.14

**Результати класифікаційного моделювання ймовірності виділення МСБ
в окрему вертикаль**

Модель	Базова модель: завжди прогнозує наявність окремої МСБ-вертикалі	Зважена логістична модель	Дерево рішень (максимальна глибина 3 рівні)
Точність	0,769	0,712	0,673
Збалансована точність	0,5	0,579	0,583
Точність позитивного прогнозу	0,769	0,805	0,811
Повнота виявлення банків з МСБ-вертикаллю	1	0,83	0,75
Узагальнений показник точності та повноти	0,87	0,815	0,779
ROC-AUC	0,5	0,708	0,668
Методологічна інтерпретація результатів моделювання	висока точність є наслідком дисбалансу класів	помірна здатність розрізнення, придатна для аналітичної інтерпретації	інтерпретована модель, але з ризиком нестійкості через малу вибірку

Джерело: розраховано автором

Дерево рішень підтвердило ключову роль кураторства малого бізнесу. Якщо малий бізнес курується ММСБ-напрямом, критичним стає число підсегментів: за кількості підсегментів понад 1,5 модель прогнозує наявність окремої вертикалі, що є змістовно логічним, оскільки саме малий бізнес становить ядро ММСБ-банкінгу так як він уже виходить за межі масового роздрібного обслуговування, але ще не завжди потребує повної корпоративної інфраструктури (рис. 2.27).

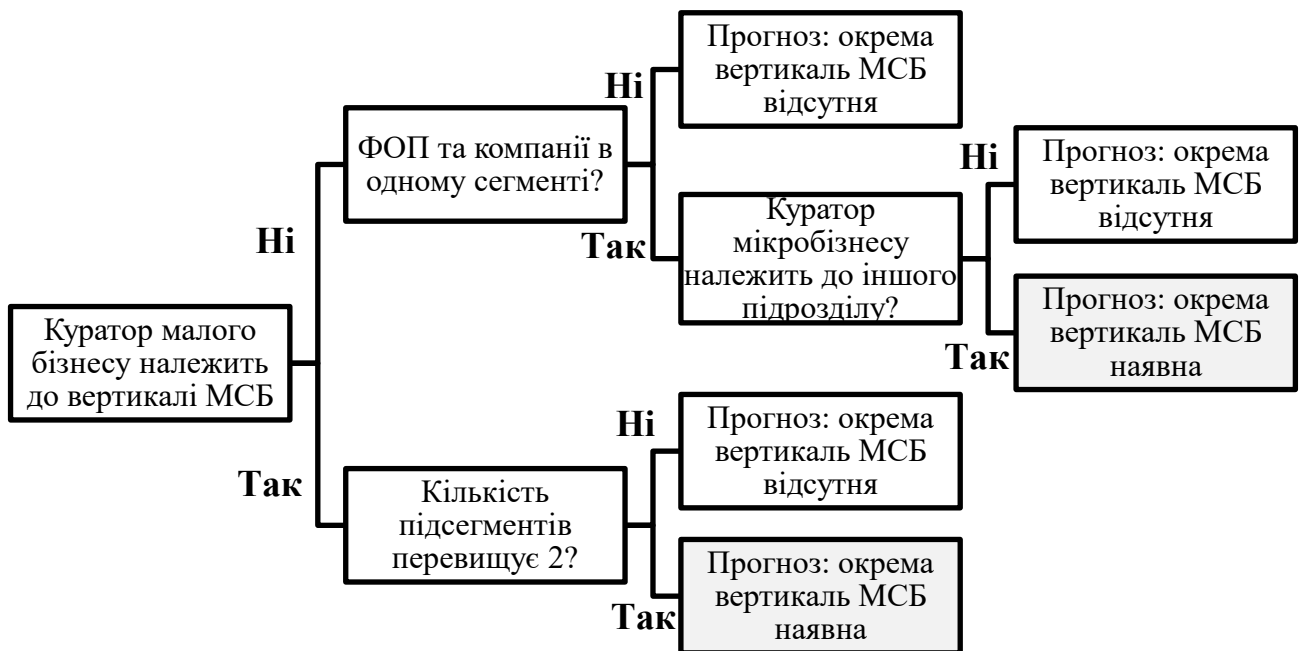

Рис. 2.27. Правила дерева рішень щодо ймовірності виділення ММСБ в окрему вертикаль

Джерело: побудовано автором

Методологічне значення індексу сегментаційної зрілості полягає у формуванні інструменту діагностики банку як потенційного агента державної кредитної політики. Для державних програм важливо не лише те, чи банк видає кредити підприємствам, а й те, чи здатний він коректно відрізняти мікробізнес від малого бізнесу, малий бізнес від середнього, формально мале підприємство з високим кредитним потенціалом від вразливого підприємства з недостатнім забезпеченням, а групу пов'язаних компаній - від незалежного суб'єкта підприємництва. Без такої здатності державна підтримка ризикує розподілятися не за принципом економічної додатковості, а за принципом операційної зручності для банку.

Отримані результати дозволяють сформулювати аналітичну матрицю відповідності сегментів ММСБ інструментам фінансово-кредитної підтримки. Для мікробізнесу та ФОП ключовою потребою є оборотний капітал, покриття сезонних касових розривів, невеликі інвестиції, поповнення запасів і відновлення діяльності після локальних шоків. Найдоцільнішими інструментами є мікрокредити, портфельні гарантії, субсидування процентної ставки, спрощена скорингова процедура, стандартизований пакет документів і невеликі кредитні ліміти. Основним ризиком є витіснення мікропідприємств більш формалізованими позичальниками, які мають кращу звітність і є простішими для банку.

Для малого бізнесу доцільним є поєднання оборотного фінансування, інвестиційних кредитів, лізингу, компенсації ставки та часткових гарантій. Саме цей сегмент є центральним для державної кредитної підтримки, оскільки поєднує достатній рівень формалізації з високою чутливістю до вартості кредиту та доступності забезпечення. Основним ризиком є концентрація підтримки у зручних для банку позичальниках, тоді як менш формалізовані або регіонально вразливі підприємства можуть залишатися поза програмою.

Для середнього бізнесу пріоритетними є інвестиційне фінансування, масштабування виробництва, експортне фінансування, факторинг, фінансовий лізинг, проєктне фінансування та довші строки кредитування. Тут державна підтримка має бути менш масовою, але більш структурованою - із контролем концентрації, перевіркою групових структур, аналізом галузевої залежності, оцінкою впливу на зайнятість, експорт, податкову базу і локальні ланцюги доданої вартості [112, 117]. Основним ризиком є спрямування бюджетного або гарантійного ресурсу до відносно фінансово сильних позичальників, які могли б отримати кредит і без державної підтримки.

Окремого підходу потребують підприємства, що функціонують у прифронтових, деокупованих, релокованих або інфраструктурно вразливих регіонах. Їхня сегментаційна належність не може визначатися лише виторгом або кредитним лімітом, оскільки воєнний ризик, пошкодження активів, логістичні обмеження, нестабільність попиту та знищення застави радикально змінюють кредитний профіль

[122, 123]. Для таких підприємств потрібні гарантії з підвищеним покриттям, грантово-кредитні продукти, пільгові періоди, страхові або квазістрахові компоненти та окрема методика оцінки заставного й операційного ризику (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

**Аналітична матриця відповідності сегментів ММСБ інструментам
фінансово-кредитної підтримки**

Сегмент	Типова кредитна потреба	Доцільні інструменти підтримки	Основний ризик	Запобіжник програмного дизайну
Мікробізнес, ФОП	оборотний капітал, невеликі інвестиції, сезонні розриви	мікrokредити, портфельні гарантії, компенсація ставки, спрощений скоринг	витіснення більш формалізованими позичальниками	квоти для мікросегмента, обмеження максимального кредиту, спрощена верифікація
Малий бізнес	оборотне фінансування, модернізація, обладнання, лізинг	гарантії, компенсація ставки, інвестиційні кредити, лізинг	концентрація підтримки у банківськи зручних клієнтах	диференційовані ліміти, перевірка інвестиційної мети, контроль груп пов'язаних осіб
Середній бізнес	масштабування, експорт, капітальні інвестиції	часткові гарантії, довгі інвестиційні кредити, факторинг, експортне фінансування	надмірна концентрація ресурсу у сильніших позичальниках	портфельні стелі, оцінка додатковості, галузево-регіональна диверсифікація
Вразливий / прифронтовий бізнес	відновлення активів, релокація, стабілізація cash-flow	гарантії з підвищеним покриттям, грантово-кредитні продукти, пільгові періоди	недооцінка воєнного ризику і заставних втрат	окремий ризиковий коефіцієнт, моніторинг використання, страхово-гарантійний компонент

Джерело: систематизовано автором на основі результатів аналізу сегментаційних моделей

Змістовна інтерпретація отриманих результатів дає змогу сформулювати кілька положень для розвитку державних кредитних програм підтримки ММСБ в Україні. По-перше, універсальна програма для всього ММСБ неминуче стикається з проблемою внутрішньої неоднорідності цільової групи. Якщо однакові умови застосовуються до мікропідприємця, малого виробника, середньої експортної компанії та релокованого бізнесу, то реальний розподіл ресурсу визначатиметься не лише державними пріоритетами, а й банківською операційною логікою.

По-друге, формальна наявність ММСБ-вертикалі в банку не є достатньою умовою ефективної участі у державних програмах. Емпіричні результати показали, що найбільший кластер становлять банки з інституційно автономною, але операційно традиційною моделлю. Такі банки мають організаційну структуру для роботи з ММСБ, але не завжди демонструють високий рівень гнучкості, повну кредитно-лімітну деталізацію або розвинену ризикову чутливість. Тому державна програма має враховувати якість внутрішньої сегментаційної інфраструктури банку.

По-третє, сегментація має бути не лише бізнесовою, а й ризик-орієнтованою. Критерії доступу до державної програми не можуть формуватися лише на основі виторгу або чисельності працівників. Вони мають бути доповнені ознаками кредитного ризику, фінансової поведінки, пов'язаності, регіональної вразливості, інвестиційного призначення кредиту та очікуваного економічного ефекту.

По-четверте, державна політика не повинна механічно копіювати банківські критерії. Банківська сегментація орієнтована на прибутковість, операційну ефективність, ризик-апетит і продуктову модель конкретного банку. Державна сегментація має іншу цільову функцію: забезпечення додатковості, підтримку економічного відновлення, збереження зайнятості, розвиток підприємництва, мінімізацію фінансового ризику та запобігання нецільовому субсидуванню. Отже, банківська сегментація має використовуватися як інформаційно-аналітична база, але не як єдина нормативна основа програмного дизайну (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Ключові виміри сегментації ММСБ для державної кредитної підтримки

Функціональний вимір	Зміст сегментаційної архітектури	Значення для державної кредитної політики
Класифікаційний	Розмежування мікро-, малого та середнього бізнесу за визначеними критеріями	Дає змогу уникати надмірно загальної категорії «МСБ»
Інституційний	Виокремлення МСБ-напрямку в організаційній структурі банку	Визначає управлінську спроможність банку працювати з програмами підтримки
Кредитно-ризиковий	Врахування лімітів, забезпечення, кредитної історії, пов'язаності та ризикового профілю	Дозволяє зменшити ризик нецільового субсидування та прихованої концентрації підтримки

Продуктовий	Узгодження сегмента клієнта з типом фінансового інструменту	Забезпечує відповідність між потребою підприємства та формою підтримки
Організаційний	Наявність спеціалізованих команд, рівня керівництва, процедур та каналів обслуговування	Показує фактичну здатність банку адмініструвати диференційовані продукти
Політико-економічний	Оцінка суспільного ефекту підтримки для зайнятості, інвестицій, експорту, регіонального відновлення	Перетворює кредитну програму з банківського продукту на інструмент економічної політики
Моніторинговий	Відстеження результативності за сегментами, продуктами, ризиками та банками	Дає змогу оцінювати не лише обсяги кредитування, а й якість розподілу ресурсу

Джерело: систематизовано автором

Отримані результати також дають підстави розмежувати адміністративну, кредитну, економічну, ризикову та інституційну адресність державної підтримки. Адміністративна адресність означає формальну відповідність позичальника умовам програми; кредитна - відповідність інструменту фінансовим потребам і ризиковому профілю позичальника; економічна - наявність очікуваного суспільного ефекту; ризикова - чутливість умов програми до специфічних ризиків підприємства; інституційна - відповідність складності інструменту спроможності банку-учасника. Слабкість сегментаційної архітектури призводить до ситуації, коли адміністративна адресність забезпечується, але кредитна й економічна адресність залишаються недостатніми (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Систематизація типів адресності державної підтримки ММСБ

Вид адресності	Зміст	Основний критерій	Потенційна проблема
Адміністративна адресність	Формальна відповідність підприємства умовам програми	Розмір бізнесу, виторг, чисельність працівників, юридичний статус	Підприємство відповідає критеріям, але не має пріоритетної потреби у підтримці
Кредитна адресність	Відповідність інструменту фінансовим потребам і ризиковому профілю позичальника	Платоспроможність, забезпечення, кредитна історія, ліміт, грошовий потік	Інструмент може бути формально доступним, але не відповідати реальній фінансовій потребі
Економічна адресність	Наявність очікуваного суспільного ефекту від підтримки	Зайнятість, інвестиції, виробництво, експорт, регіональна стабілізація	Підтримка може здешевлювати кредит без створення додаткового економічного ефекту

Ризикова адресність	Відповідність умов програми специфічним ризикам позичальника	Галузевий, регіональний, воєнний, заставний, концентраційний ризик	Недостатня чутливість програми до реальних джерел кредитного обмеження
Інституційна адресність	Відповідність складності інструменту спроможності банку-учасника	Рівень сегментаційної зрілості банку	Складний інструмент може реалізовуватися банком із недостатньою інфраструктурою

Джерело: систематизовано автором

Особливо важливою є різниця між сегментацією за розміром бізнесу та сегментацією за характером фінансової потреби. Підприємства з однаковим річним виторгом можуть потребувати принципово різних інструментів: короткострокового кредиту для поповнення оборотного капіталу, середньострокового інвестиційного кредиту, гарантії для заміщення дефіциту застави, лізингу для модернізації основних засобів, факторингу для прискорення обігу дебіторської заборгованості або експортного фінансування. Тому державна програма, яка використовує лише розмірний критерій, ризикує ототожнити масштаб бізнесу з характером кредитної потреби.

Сегментаційна архітектоніка має бути доповнена продуктовою диференціацією. Для мікропідприємств надмірно складні інвестиційні продукти можуть бути недоступними, тоді як для середнього бізнесу надмірно спрощені продукти не забезпечують достатньої глибини фінансування. Лізинг є доцільним там, де ключовою потребою є оновлення основних засобів; факторинг - там, де критичним є управління дебіторською заборгованістю; гарантії - там, де обмеженням є дефіцит застави; компенсація ставки - там, де кредитний ризик є прийнятним, але вартість ресурсу надмірна. Саме відповідність інструменту характеру фінансового обмеження визначає якість державної кредитної підтримки.

Сегментно-адаптивна політика також має враховувати конфлікт між масштабуванням підтримки та індивідуалізацією ризикового профілю. Чим ширшою є програма, тим сильніше прагнення до стандартизації критеріїв, автоматизації процесів і зниження адміністративних витрат. Однак надмірна стандартизація може призводити до втрати чутливості до галузевих, регіональних, сезонних і воєнних

ризиків. Навпаки, надмірна індивідуалізація кредитного рішення підвищує якість оцінки, але зменшує швидкість і доступність підтримки. Рациональна сегментаційна архітектура має забезпечити баланс між цими полюсами: стандартизувати там, де ризик є типовим, і поглиблювати аналіз там, де ризик має специфічний характер (табл. 2.18).

Критична оцінка результатів дослідження потребує врахування кількох обмежень. По-перше, вибірка є нерівномірною за країнами та роками, тому країнові узагальнення мають формулюватися обережно. По-друге, значна частка пропусків у кредитно-лімітних змінних зменшує можливості кількісного аналізу саме того блоку, який є найбільш важливим для кредитної політики. По-третє, категоріальний характер значної частини даних означає, що результати кластеризації залежать від правил кодування. По-четверте, дисбаланс цільової змінної у класифікаційних моделях ускладнює побудову стійкої моделі розрізнення банків із ММСБ-вертикаллю та без неї.

Таблиця 2.18

Критерії сегментно-адаптивної державної політики

Рівень критеріїв	Приклади критеріїв	Призначення
Формальний	виторг, чисельність працівників, юридична форма, галузь	Визначення базової прийнятності позичальника
Кредитно-фінансовий	грошовий потік, забезпечення, кредитна історія, боргове навантаження	Оцінка здатності обслуговувати кредит
Ризиковий	пов'язані особи, регіональний ризик, галузевий ризик, воєнна вразливість	Обмеження концентрації та підвищення якості відбору
Економічний	зайнятість, інвестиції, експорт, виробництво, податкова база	Перевірка суспільної доцільності підтримки
Інституційний	сегментаційна зрілість банку, МСБ-команда, рівень керівника, продуктова спеціалізація	Визначення спроможності банку адмініструвати інструмент

Джерело: систематизовано автором

Водночас ці обмеження не знижують аналітичної цінності дослідження за умови коректної інтерпретації результатів. Кластеризація, індекс зрілості та класифікаційні моделі не доводять причинно-наслідкові зв'язки між організаційними

характеристиками банку та результативністю кредитування ММСБ, однак вони виявляють структурні патерни сегментаційної архітекτονіки, показують неоднорідність банківських моделей, дозволяють сформувати типологію інституційної спроможності банків і обґрунтувати потребу диференційованого дизайну державної підтримки.

З позиції інституціональної економіки сегментаційна архітектоніка виконує функцію зниження інформаційної асиметрії між державою як ініціатором і співфінансистом програм, банками як операційними агентами кредитної підтримки та підприємствами як кінцевими отримувачами фінансового ресурсу. Держава не має повного доступу до мікрорівневих даних про бізнес-модель, платоспроможність і поведінкові характеристики кожного позичальника. Банк, навпаки, володіє ширшою кредитною інформацією, але його приватна цільова функція не збігається повністю з публічною метою державної підтримки. Саме тому сегментація має перетворюватися на інструмент узгодження приватних банківських стимулів із суспільними завданнями підтримки підприємництва.

У практичній площині це означає, що державна програма має містити не лише формальні критерії прийнятності позичальника, а й вимоги до сегментаційної інфраструктури банку-учасника. Банк, який обслуговує весь ММСБ як єдиний масовий сегмент, і банк, який має окремі моделі для мікро-, малого та середнього бізнесу, не є інституційно еквівалентними агентами реалізації державної політики. Перший може забезпечити ширше охоплення і нижчі операційні витрати, але ризикує спростити оцінку потреб підприємств. Другий здатний точніше диференціювати кредитні продукти, але потребує складнішого моніторингу і вищої якості даних. Тому вибір банків-партнерів має враховувати не лише обсяг кредитного портфеля, а й якість сегментаційної моделі.

Отже, сегментаційний підхід змінює саму логіку оцінювання державної кредитної політики. У центрі аналізу має бути не лише сума виданих кредитів або кількість підтриманих підприємств, а відповідність між типом позичальника, характером його кредитного обмеження, інструментом державної підтримки та спроможністю банку коректно адмініструвати цей інструмент. За такого підходу

ефективність програми визначається якістю розподілу фінансового ресурсу між підсегментами ММСБ, здатністю уникати витіснення слабших позичальників сильнішими та спроможністю забезпечити економічну додатковість.

Узагальнюючи, сегментаційна архітектура ММСБ має розглядатися як інституційна передумова диференціації державної фінансово-кредитної підтримки. Вона визначає, хто фактично отримує доступ до кредитного ресурсу, за якими критеріями банк оцінює клієнта, який продукт пропонується підприємству, які ризики приймаються банком і державою, які ліміти встановлюються, які гарантійні або субсидійні механізми застосовуються, а також наскільки програмна підтримка досягає саме тих підприємств, для яких вона створювалася. Відповідно, розвиток державних кредитних програм підтримки ММСБ в Україні має ґрунтуватися не на уніфікованій категорії «малий і середній бізнес», а на сегментно-адаптивній архітектурі програмного дизайну, що поєднує законодавчо-статистичну ідентифікацію підприємства, банківську оцінку кредитоспроможності, ризик-орієнтовану класифікацію, регіонально-галузеву чутливість і політико-економічну оцінку додатковості підтримки.

2.4. Ризик-орієнтована діагностика кредитів і непрацюючих кредитів мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні

Розвиток державних кредитних програм підтримки мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні відбувається в умовах, коли якість кредитного портфеля банківської системи залишається одним із ключових обмежувальних чинників розширення фінансування реального сектору. Державні програми пільгового та гарантованого кредитування, з одного боку, покликані компенсувати провали кредитного ринку у фінансуванні ММСП, а з іншого - створюють потенційні фіскальні зобов'язання, реалізація яких безпосередньо залежить від рівня кредитного ризику цільових сегментів. За таких умов нарощування обсягів кредитування без

урахування структури, динаміки та концентрації непрацюючих кредитів може трансформувати програми підтримки з інструменту розвитку у канал накопичення проблемної заборгованості та латентних бюджетних втрат.

У теоретичній площині проблема якості кредитного портфеля ММСП пов'язана з асиметрією інформації між банками та позичальниками. Малі й мікропідприємства часто мають обмежену кредитну історію, недостатню заставну базу, нижчий рівень формалізації фінансової звітності та вищу чутливість до макроекономічних і безпекових шоків. Це змушує банки підвищувати премію за ризик або обмежувати кредитування. Державні кредитні програми мають компенсувати такі ринкові провали через механізми здешевлення ресурсу, гарантування та розподілу ризику, однак їхня ефективність залежить від того, наскільки точно кредитний ризик ідентифіковано, сегментовано та враховано у програмному дизайні.

Емпірична діагностика непрацюючих кредитів у системі державної підтримки виконує подвійну функцію. По-перше, вона є інструментом *ex ante*-обґрунтування параметрів програм: визначення цільових сегментів, галузевих лімітів, рівнів гарантійного покриття, ставок гарантійних премій та вимог до забезпечення. По-друге, вона є інструментом *ex post*-моніторингу та коригування діючих програм на основі фактичної реалізації ризику. Саме тому аналіз НПК має розглядатися не як допоміжний описовий елемент, а як центральна складова ризик-орієнтованого управління державною кредитною підтримкою.

Важливим є проведення емпіричного аналізу кредитів і непрацюючих кредитів, наданих банками України суб'єктам мікро-, малого та середнього підприємництва, з урахуванням розміру підприємств, видів економічної діяльності, валютної структури та динаміки портфеля, а також інтерпретація отриманих результатів у площині вдосконалення державних кредитних програм. На відміну від підходів, які зосереджуються лише на макrorівневому аналізі НПК або мікрорівневому андеррайтингу окремих позичальників, у цьому дослідженні застосовано мезорівневий підхід - на перетині розміру підприємства, виду економічної діяльності та валюти кредитування.

Інформаційною базою аналізу є статистичний масив Національного банку України, що містить помісячні залишки за кредитами та непрацюючими кредитами, наданими суб'єктам господарювання, у розрізі розміру підприємства, виду економічної діяльності та валюти. Часовий діапазон охоплює період із лютого 2021 р. до травня 2026 р. і налічує 62 місячні спостереження. Спостереження за квітень і травень 2022 р. відсутні, що пов'язано з тимчасовим припиненням деталізованої статистичної звітності на початку повномасштабного вторгнення; відповідну прогалину не інтерпольовано з метою уникнення штучного конструювання даних.

Сукупність охоплює 89 розділів економічної діяльності та категорії підприємств за розміром: мікропідприємства з деталізацією за річним доходом, малі та середні підприємства. Технічну категорію «суб'єкт мікропідприємництва» без деталізації за доходом, яка містила лише нульові значення, виключено з аналізу для уникнення подвійного обліку. Пропущені значення у валютних колонках інтерпретовано як відсутність відповідних залишків і замінено нулями; окремі від'ємні значення, ймовірно пов'язані з рекласифікаціями, обнулено. Відповідно, після опрацювання аналітична база у довгому форматі налічує 23 112 рядки.

Методологічний апарат діагностики поєднує описово-статистичний аналіз, структурно-динамічне оцінювання, аналіз концентрації, ризикову матрицю, сценарне та стресове оцінювання, кластеризацію, класифікаційне моделювання, регресійний аналіз та побудову інтегрального індексу кредитного ризику. Базовими індикаторами якості портфеля обрана частка непрацюючих кредитів, тобто відношення НПК (NPL) до сукупних кредитів, а також внесок окремих сегментів у формування сукупного обсягу проблемної заборгованості. Поєднання відносного та абсолютного вимірів ризику дає змогу уникнути аналітичної помилки, коли увага концентрується або лише на високих відсотках у малих сегментах, або лише на великих обсягах у масштабних сегментах.

Концентрацію кредитного портфеля та непрацюючих кредитів оцінено за допомогою індексу Герфіндаля-Гіршмана. Багатовимірну ризикову матрицю побудовано на перетині ознак «розмір підприємства × вид економічної діяльності» з поділом сегментів на п'ять класів за часткою НПК. Кластеризацію реалізовано

методом k-середніх на стандартизованих ознаках, а якість кластерного розбиття оцінено силуетним коефіцієнтом. Водночас класифікаційний блок охоплює логістичну регресію, дерево рішень, випадковий ліс і градієнтне підсилення. Регресійний аналіз виконано методом найменших квадратів на перерізі сегментів станом на травень 2026 р. Вибір такого набору методів зумовлено принципом методологічної тріангуляції, зокрема ключові висновки щодо ризику перевіряються кількома незалежними інструментами. Локалізація ризику підтверджується одночасно ризиковою матрицею, кластеризацією та інтегральним індексом. Збіг результатів різних методів підвищує надійність висновків і зменшує залежність рекомендацій від припущень окремої моделі.

Принципово важливою методологічною обставиною є структурний злам у часовому ряді. У січні 2026 р. зафіксовано масштабне одномоментне зменшення обсягу непрацюючих кредитів, що має характер списання та балансового очищення, а не органічного поліпшення платіжної дисципліни позичальників, що пов'язано зі списанням суттєвої частки NPL у кредитному портфелі АТ КБ «Приватбанк» [125; 126]. З огляду на це динамічні ряди подано без згладжування зламу, а перерізівий аналіз ризику, кластеризацію та моделювання виконано на «очищеному» портфелі станом на травень 2026 р., який є найбільш релевантним для поточного дизайну державних програм (рис. 2.28).

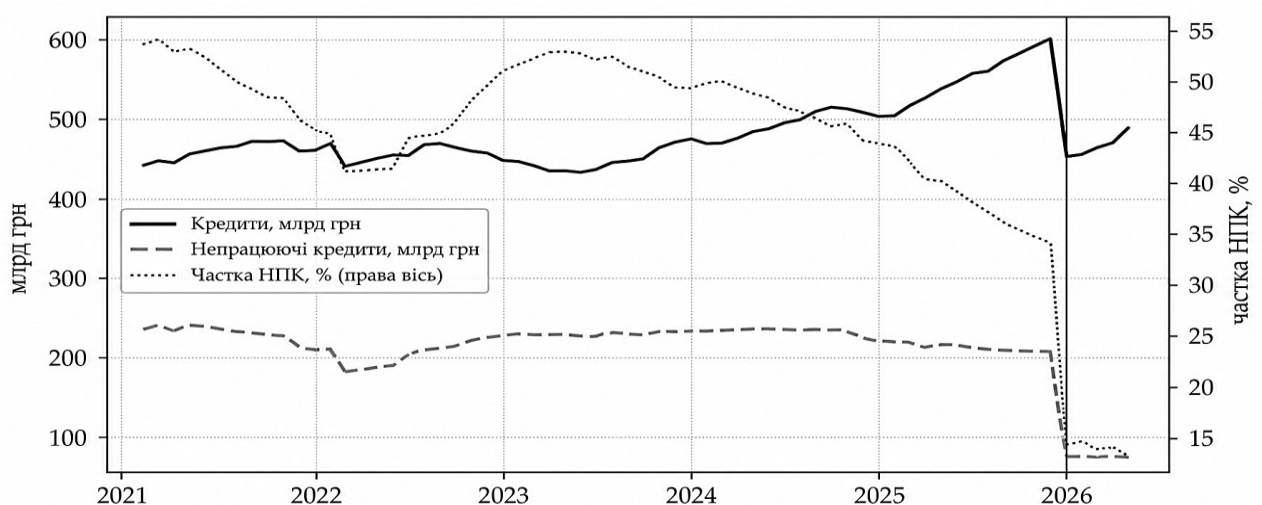

Рис. 2.28. Динаміка сукупних кредитів, непрацюючих кредитів та частки НПК (NPL) у портфелі ММСП, лютий 2021 р. - травень 2026 р.

Джерело: обчислено автором на основі [128]

Динаміка сукупного кредитного портфеля ММСП засвідчує помірне зростання у 2021-2025 рр. - з 448,7 млрд грн до 605,5 млрд грн - із локальним просіданням у 2022-2023 рр. та прискоренням у 2024-2025 рр. Останнє узгоджується з активізацією державних програм пільгового кредитування та поступовим відновленням попиту на позиковий капітал. У січні 2026 р. обсяг портфеля стрибкоподібно скоротився до 456,7 млрд грн унаслідок вибуття з балансів списаної проблемної заборгованості, після чого відновив зростання до 494,3 млрд грн у травні 2026 р.

Зміна траєкторії портфеля відображає послідовну зміну макроекономічних режимів. Просідання у 2022-2023 рр. збігається з найгострішою фазою безпекового шоку, коли банки обмежили нове кредитування, а попит ММСП на позиковий капітал скоротився через невизначеність. Прискорення у 2024-2025 рр. відображає адаптацію економіки до умов війни, активізацію державних програм і часткове відновлення інвестиційної активності. Таким чином, динаміка кредитного портфеля є не лише фінансовим, а й макроекономічним індикатором стану сектору ММСП (рис. 2.29).

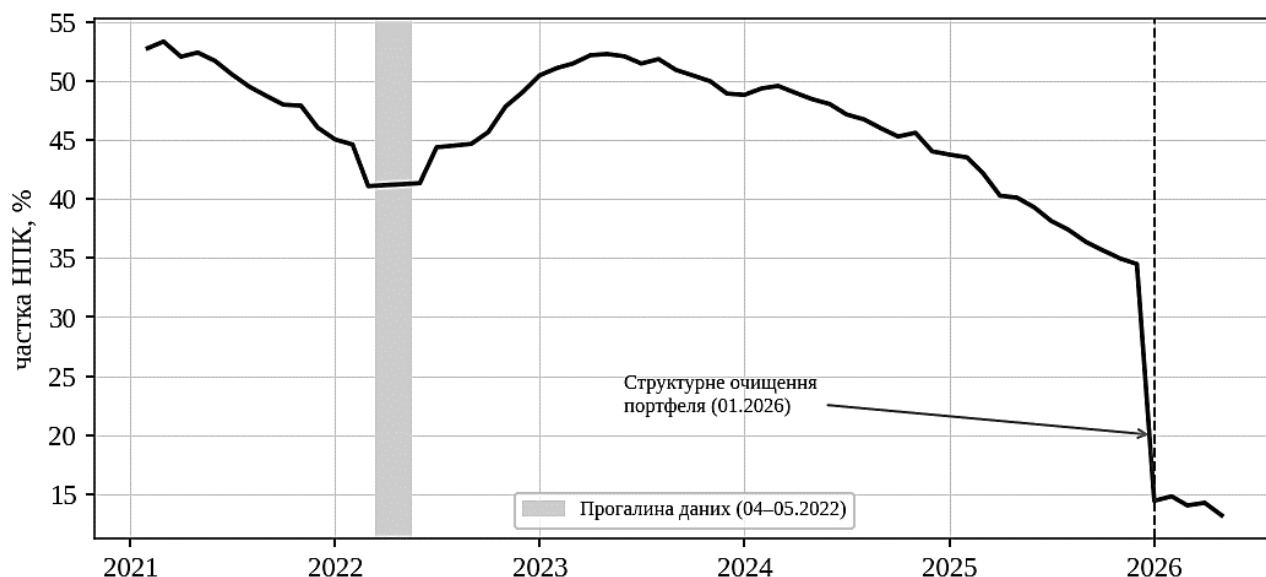

Рис. 2.29. Динаміка частки непрацюючих кредитів у портфелі ММСП та структурний злам січня 2026 р.

Джерело: обчислено автором на основі [128]

Динаміка частки НПК є центральним показником якості портфеля. У 2021-2025 рр. частка непрацюючих кредитів у портфелі ММСП перебувала на аномально

високому рівні: середньорічні значення становили 50,3 % у 2021 р., 44,8 % у 2022 р., 51,1 % у 2023 р., 47,4 % у 2024 р. та 38,9 % у 2025 р. Максимальне значення зафіксовано у березні 2021 р. - 53,35 %. Такий рівень проблемності суттєво перевищує прийнятні орієнтири якості активів і свідчить про структурну вразливість кредитування ММСП. Якісний перелом відбувся у січні 2026 р., коли обсяг непрацюючих кредитів зменшився приблизно на 143 млрд грн - із близько 209 млрд грн до 66 млрд грн, а частка НПК знизилася з 34,5 % у грудні 2025 р. до 14,4 % у січні 2026 р. і надалі стабілізувалася на рівні 13–15 %, сягнувши 13,2 % у травні 2026 р. Водночас це зниження не можна трактувати як органічне оздоровлення портфеля, а воно є переважно результатом списання та балансового очищення, а отже не усуває структурних чинників попереднього накопичення проблемної заборгованості.

Із цього випливає ключовий аналітичний висновок, що поточний сприятливіший рівень проблемності не можна екстраполювати в майбутнє як стійку характеристику портфеля. Галузева вразливість, валютні дисбаланси, безпекові ризики та концентрація проблемної заборгованості залишаються значущими. Тому подальший аналіз має бути зосереджений не лише на агрегованому показнику НПК, а на структурі ризику за розмірами підприємств, видами економічної діяльності, валютною компонентою та сегментними комбінаціями (рис. 2.30).

Розмірна сегментація портфеля виявляє суттєву неоднорідність як за обсягом кредитування, так і за рівнем ризику. Станом на травень 2026 р. найбільшим за обсягом є сегмент середніх підприємств - 290,5 млрд грн, або 58,8 % сукупного портфеля ММСП. Малі підприємства акумулюють 112,7 млрд грн, мікропідприємства - 91,0 млрд грн. Відповідно, якість усього портфеля значною мірою залежить від поведінки середнього бізнесу, а державні програми, орієнтовані на масштабніші позики, концентрують відповідне ризикове навантаження (рис. 2.30).

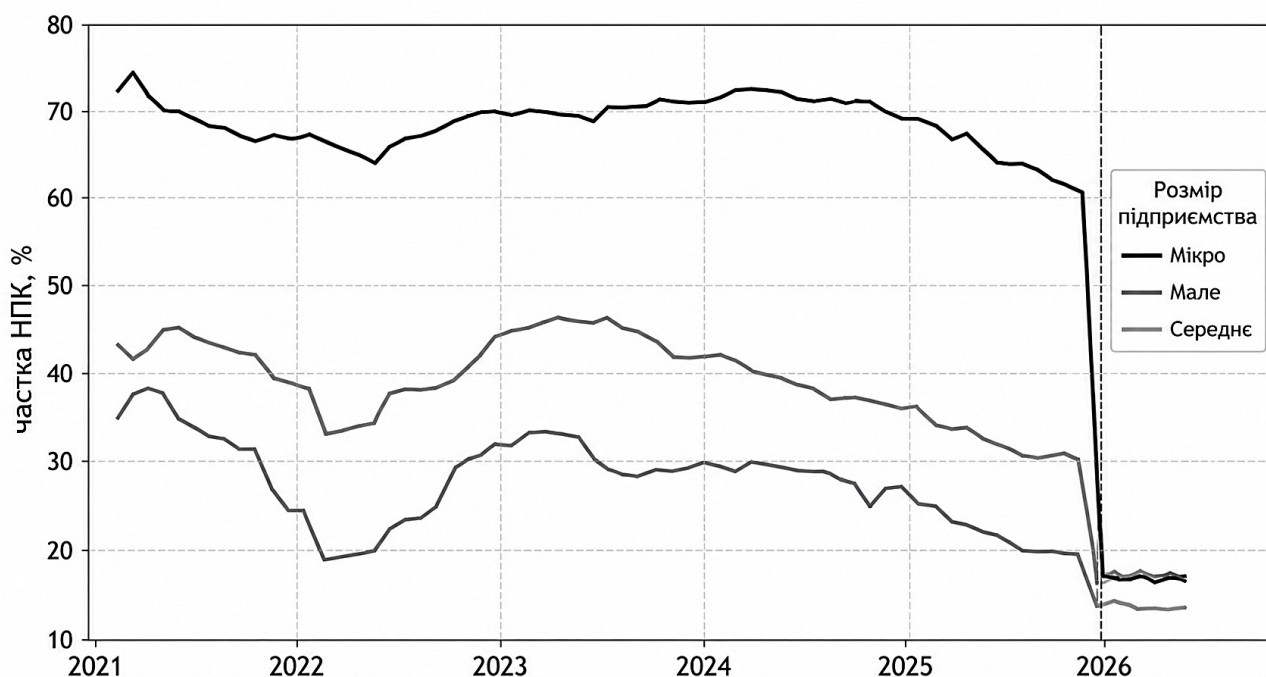

Рис. 2.30. Кредитний портфель та частка НПК ММСП за розміром підприємств (травень 2026 р.)

Джерело: обчислено автором на основі [128]

За рівнем проблемності найвищу відносну частку НПК демонструє мікросегмент - 14,95 %, тоді як для середніх підприємств вона становить 14,18 %, а для малих - 9,29 % (табл. 2.19). Підвищена ризиковість мікропідприємств узгоджується з їхньою обмеженою фінансовою стійкістю, чутливістю до коливань попиту та слабшим доступом до інструментів управління ризиками [125; 126]. Водночас порівняно нижча частка НПК малого бізнесу свідчить про відносно кращу керованість цього сегмента, що робить його важливим об'єктом для пріоритетної підтримки за умови належного галузевого таргетування.

Таблиця 2.19

Структура кредитного портфеля ММСП за розміром підприємств (травень 2026 р.)

Розмір	Кредити, млрд грн	Частка в портфелі, %	Частка НПК, %	Внесок у НПК, %	Частка валюти, %
Середнє	290,5	58,8	14,18	63,1	30,96
Мале	112,7	22,8	9,29	16,0	19,03
Мікро	91,0	18,4	14,95	20,8	17,80

Джерело: обчислено автором на основі [128]

Зіставлення частки в портфелі та внеску у сукупні НПК уточнює картину ризику. Середні підприємства, формуючи 58,8 % портфеля, генерують 63,1 % сукупних НПК, тобто їхній внесок у проблемну заборгованість перевищує частку у кредитуванні. Мікропідприємства за частки в портфелі 18,4 % формують 20,8 % НПК. Натомість малі підприємства за частки 22,8 % дають лише 16,0 % проблемної заборгованості. Отже, малий бізнес демонструє відносно кращий ризиковий профіль, тоді як середній бізнес концентрує абсолютний ризик через масштаб портфеля (рис. 2.31).

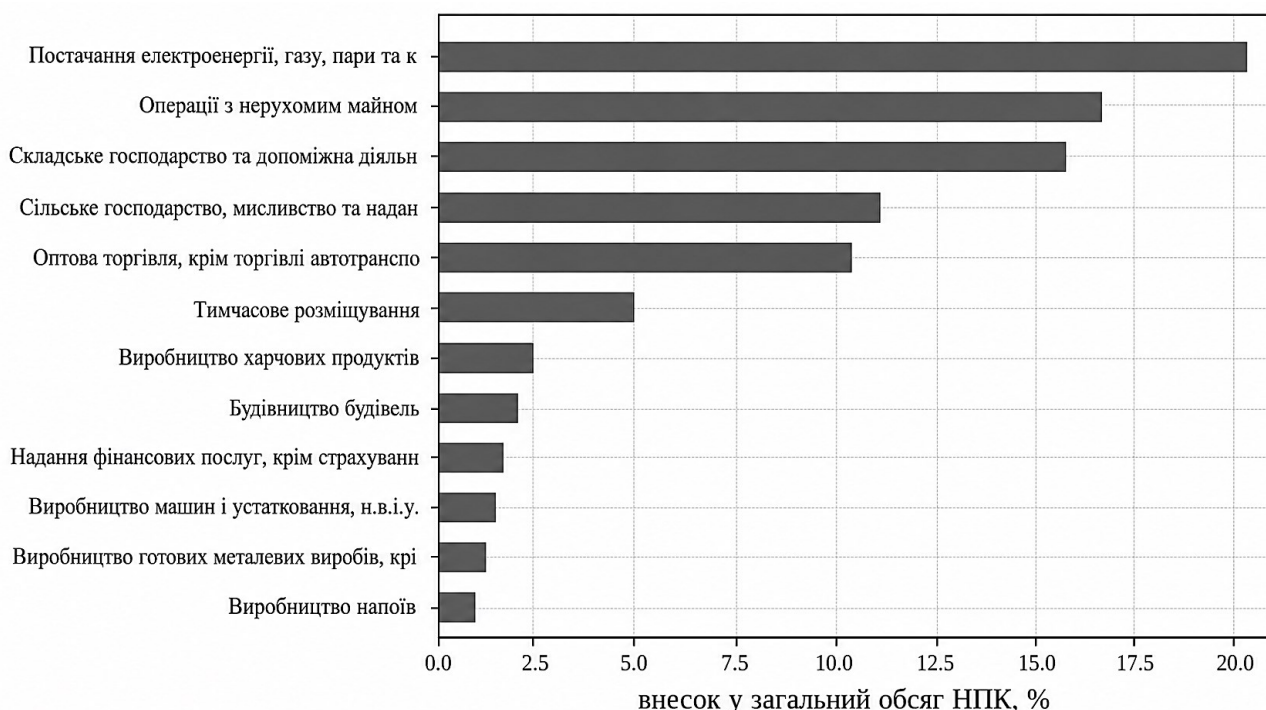

Рис. 2.31. Внесок видів економічної діяльності у формування сукупних непрацюючих кредитів ММСП, станом на травень 2026 р

Джерело: обчислено автором на основі [128]

Окремої уваги потребує валютний профіль розмірних сегментів. Найвищу частку валютних кредитів мають середні підприємства - 30,96 %, тоді як для малих і мікропідприємств вона становить відповідно 19,03 % та 17,80 %. Отже, системно значущий сегмент середнього бізнесу є водночас найбільш валютно навантаженим, що підвищує його чутливість до курсових шоків і обґрунтовує посилений контроль валютної компоненти у великих позиках у межах державних програм.

Галуzeвий розріз розкриває асиметричний характер формування проблемної заборгованості. За внеском у сукупний обсяг НПК станом на травень 2026 р. лідирують постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, операції з нерухомим майном, а також складське господарство і допоміжна діяльність у сфері транспорту. Виокремлені види діяльності поєднують значний внесок у проблемну заборгованість із високою або критично високою часткою НПК, що робить їх ключовими зонами ризику для державних програм (рис. 2.32).

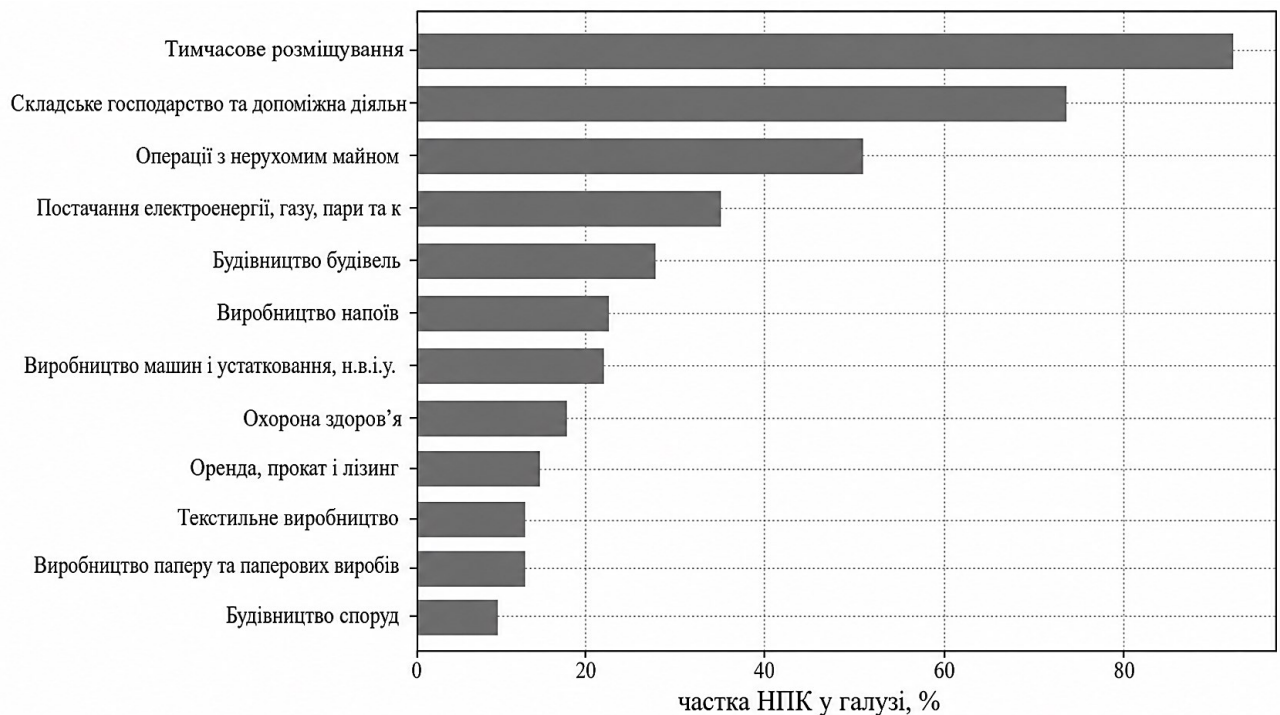

Рис. 2.32. Частка непрацюючих кредитів за видами економічної діяльності ММСП (травень 2026 р.)

Джерело: обчислено автором на основі [128]

Особливо складним є профіль галузі постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Вона поєднує значну частку у портфелі, високу частку НПК, найбільший внесок у сукупні непрацюючі кредити та надзвичайно високу валютизацію [124; 127]. Така комбінація відображає вплив безпекових та інфраструктурних шоків на енергетичний сектор і потребує спеціальних механізмів розподілу ризику, координації з секторальними програмами відновлення та підвищеної уваги до валютної структури заборгованості (табл. 2.20).

**Галузі-лідери за внеском у непрацюючі кредити ММСП
(станом на травень 2026 р.)**

Вид економічної діяльності	Частка НПК у галузі, %	Внесок у сукупні НПК, %	Частка в портфелі, %
Постачання електроенергії, газу, пари	36,13	20,48	7,48
Операції з нерухомим майном	50,93	16,69	4,33
Складське господарство та транспорт	70,54	15,84	2,96
Сільське господарство	6,03	11,17	24,45
Оптова торгівля	6,82	10,31	19,98
Тимчасове розміщування	88,13	5,05	-

Джерело: обчислено автором на основі [128]

За співвідношенням масштабу кредитування та рівня проблемності види економічної діяльності доцільно поділити на три групи. Перша група - масштабні помірноризикові галузі, насамперед сільське господарство та оптова торгівля. Вони мають велику частку портфеля за відносно низької частки НПК, але формують відчутний абсолютний обсяг проблемної заборгованості через масштаб. Друга група - висококонцентровані ризикові галузі, зокрема енергетика, операції з нерухомістю, складське господарство й транспорт, які поєднують помітну частку портфеля з критично високою проблемністю. Третя група - локально критичні галузі, зокрема тимчасове розміщування, водний та авіаційний транспорт, окремі добувні й переробні види діяльності, які мають невелику частку портфеля, але надзвичайно високий відносний рівень НПК.

Така типологія має безпосереднє прикладне значення. Для масштабних помірноризикових галузей доцільним є збереження підтримки за умови контролю абсолютних лімітів концентрації. Для висококонцентрованих ризикових галузей потрібні нижчі ліміти, посилені вимоги до забезпечення, диференційовані гарантійні премії та регулярний моніторинг якості портфеля. Для локально критичних галузей доцільним є індивідуальний підхід із підвищеною увагою до якості андеррайтингу та можливим обмеженням безумовного доступу до пільгових програм (рис. 2.33).

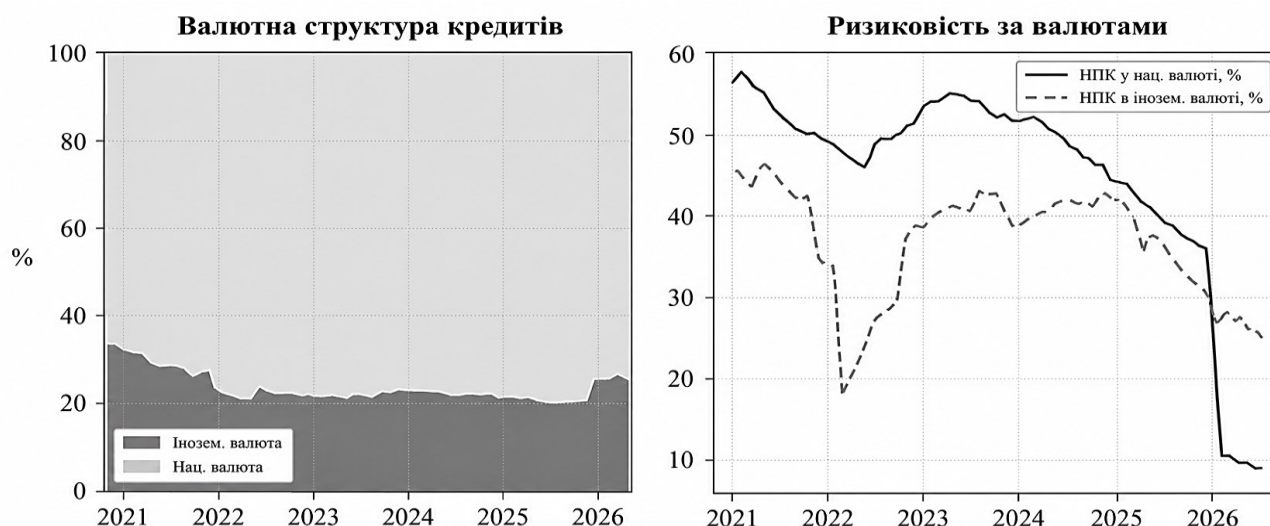

Рис. 2.33. Валютна структура кредитного портфеля ММСР та частка НПК за валютами

Джерело: обчислено автором на основі [128]

Валютна структура портфеля демонструє поступове зниження частки кредитів в іноземній валюті - з понад 35 % на початку періоду до 20-26 % наприкінці. Станом на травень 2026 р. частка валютних кредитів становила 25,81 %. Загальна тенденція девалютизації є позитивною з погляду системної стійкості, однак валютна компонента залишається суттєвим джерелом ризику, оскільки частка НПК за кредитами в іноземній валюті стабільно перевищує відповідний показник для гривневих кредитів.

Економічний механізм цього ризику полягає в тому, що значна частина ММСР, які отримують кредити в іноземній валюті, не має достатньої валютної виручки. Девальвація національної валюти збільшує гривневе боргове навантаження таких позичальників, погіршує їхню платоспроможність і підвищує ймовірність дефолту. Отже, курсовий ризик трансформується у кредитний, а валютна компонента портфеля стає каналом передавання макроекономічних шоків у проблемну заборгованість. Це обґрунтовує пріоритет гривневого кредитування в державних програмах та обмеження валютних позик для позичальників без валютної виручки (рис. 2.34).

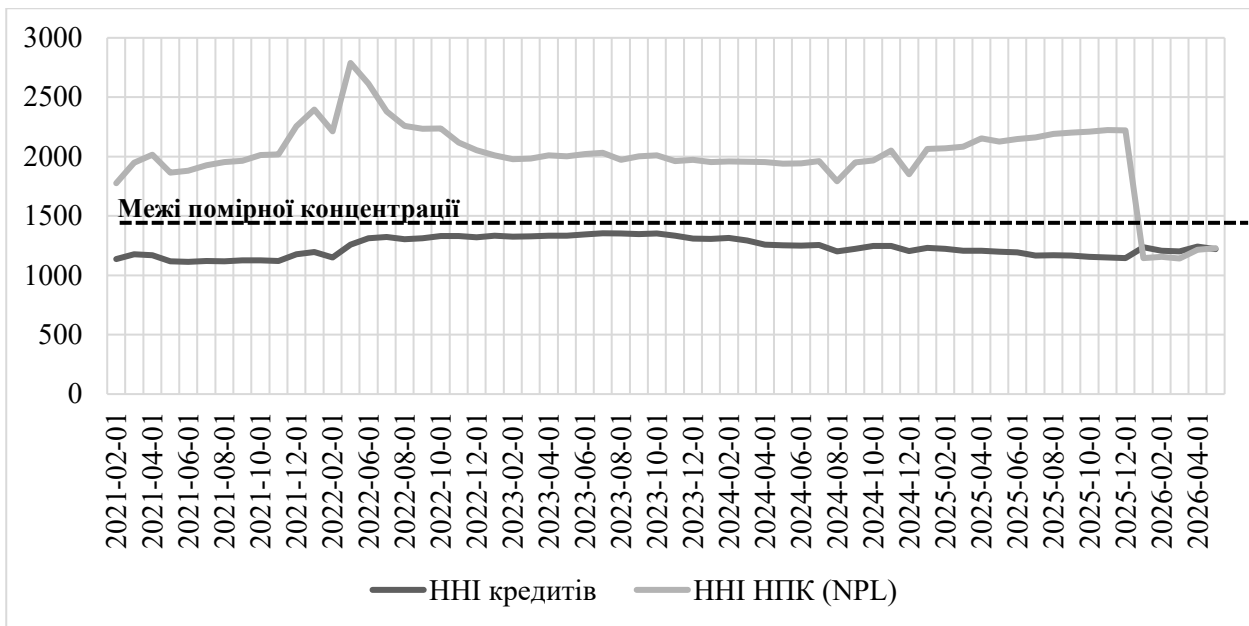

Рис. 2.34. Динаміка індексу концентрації Герфіндаля-Гіршмана за кредитами та непрацюючими кредитами ММСП

Джерело: обчислено автором на основі [128]

Індекс Герфіндаля-Гіршмана свідчить про помірний рівень галузевої концентрації кредитного портфеля. Станом на травень 2026 р. ННІ кредитів становив 1221 пункт, ННІ непрацюючих кредитів - 1230 пунктів. Формально це не вказує на надмірну концентрацію портфеля, однак зіставлення індексу з фактичним розподілом внесків у НПК виявляє принципово важливий нюанс: за помірної концентрації кредитного портфеля спостерігається висока концентрація саме проблемної заборгованості. Лише три галузі-лідери формують близько 53 % сукупних НПК, тоді як на них припадає лише 14,8 % кредитного портфеля.

Отримані результати означають, що диверсифікація портфеля за обсягами не гарантує диверсифікації за якістю. Для державних програм традиційні ліміти концентрації, встановлені лише за часткою галузі в обсязі кредитування, є недостатніми. Доцільно запроваджувати додаткові ліміти, прив'язані до ризикового профілю галузі, її внеску в проблемну заборгованість та класу ризику (рис. 2.35).

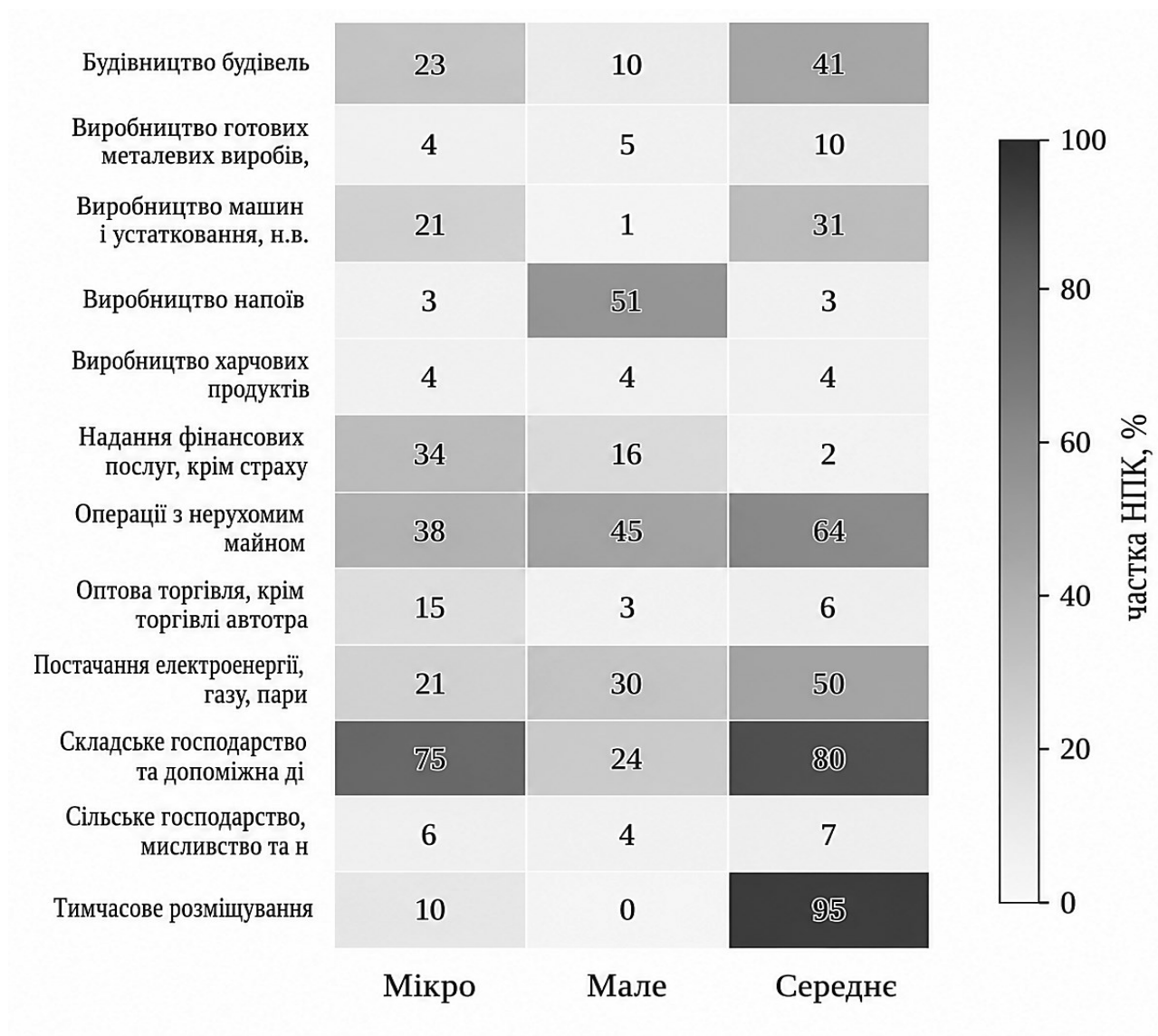

Рис. 2.35. Теплова карта ризику «розмір × вид економічної діяльності»: частка НПК за сегментами, станом на травень 2026 р.

Джерело: обчислено автором

Багатовимірну ризикову матрицю побудовано на перетині ознак «розмір підприємства × вид економічної діяльності». Кожен сегмент віднесено до одного з п'яти ризикових класів за фіксованими порогами частки НПК: низькоризиковий - до 5 %, помірноризиковий – 5-15 %, підвищеноризиковий - 15–30 %, високоризиковий - 30–50 %, критичноризиковий - 50 % і більше. Перевага такої класифікації полягає в її прозорості, відтворюваності та придатності для регулярного оновлення в системі моніторингу державних програм (рис. 2.36).

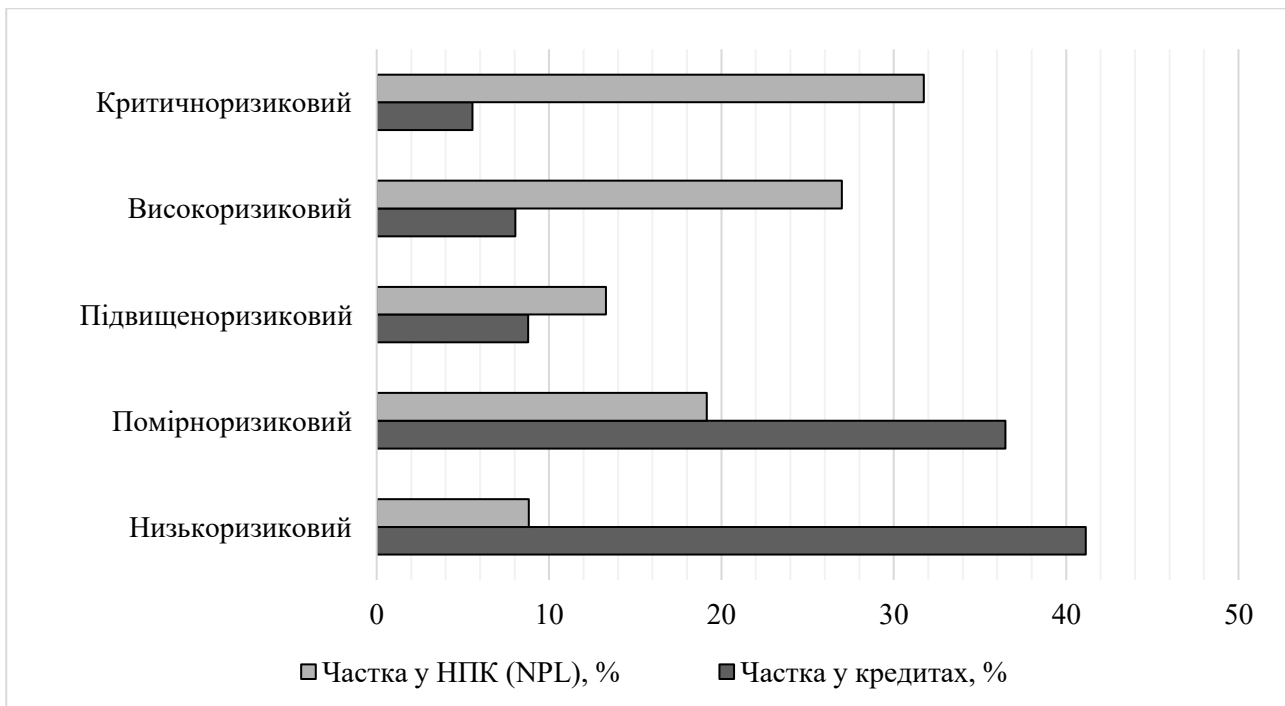

Рис. 2.36. Розподіл кредитів та непрацюючих кредитів ММСП за ризиковими класами сегментів (травень 2026 р.)

Джерело: обчислено автором на основі [128]

Розподіл сегментів за ризиковими класами виявляє істотну асиметрію ризику. Низько- та помірноризикові сегменти охоплюють 77,6 % кредитного портфеля, але формують лише 28,0 % непрацюючих кредитів. Натомість високоризикові та критичноризикові сегменти, на які припадає лише 13,6 % кредитів, генерують близько 58,7 % сукупних НПК. Отже, переважна частина кредитного ризику ММСП сконцентрована у вузькому колі сегментів, що створює передумови для адресного, а не суцільного державного втручання (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Розподіл сегментів портфеля за ризиковими класами, станом на травень 2026 р.

Ризиковий клас (частка НПК)	К-сть сегментів	Частка в кредитах, %	Частка в НПК, %
1. Низькоризиковий (<5%)	134	41,1	8,8
2. Помірноризиковий (5-15%)	51	36,5	19,2
3. Підвищеноризиковий (15-30%)	18	8,8	13,3
4. Високоризиковий (30-50%)	13	8,0	27,0
5. Критичноризиковий (≥50%)	16	5,6	31,7

Джерело: обчислено автором

Практична цінність ризикової матриці полягає в тому, що вона дає змогу безпосередньо пов'язати параметри державної підтримки з ризиковим профілем сегмента (рис. 2.35). Низько- та помірноризикові сегменти можуть бути пріоритетними для розширення кредитування за стандартних або спрощених умов. Підвищеноризикові сегменти потребують посиленого моніторингу, а високо- та критичноризикові - нижчих лімітів, диференційованих гарантійних премій, додаткових вимог до забезпечення або часткового обмеження участі в безумовних програмах підтримки.

Сценарне та стресове оцінювання побудовано на фактичній історичній волатильності частки НПК у розрізі розмірних груп. Базовий сценарій відповідає поточному рівню проблемності: частка НПК - 13,2 %, обсяг НПК - 65,3 млрд грн. Помірно негативний сценарій передбачає погіршення частки НПК на одне стандартне відхилення історичного розподілу, що підвищує обсяг НПК до 111,0 млрд грн, а частку - до 22,46 %. Стресовий сценарій, відкалібрований на 2,5 стандартних відхилення, повертає частку НПК до 36,34 % за обсягу 179,6 млрд грн, тобто фактично до доочищувального рівня (рис. 2.37).

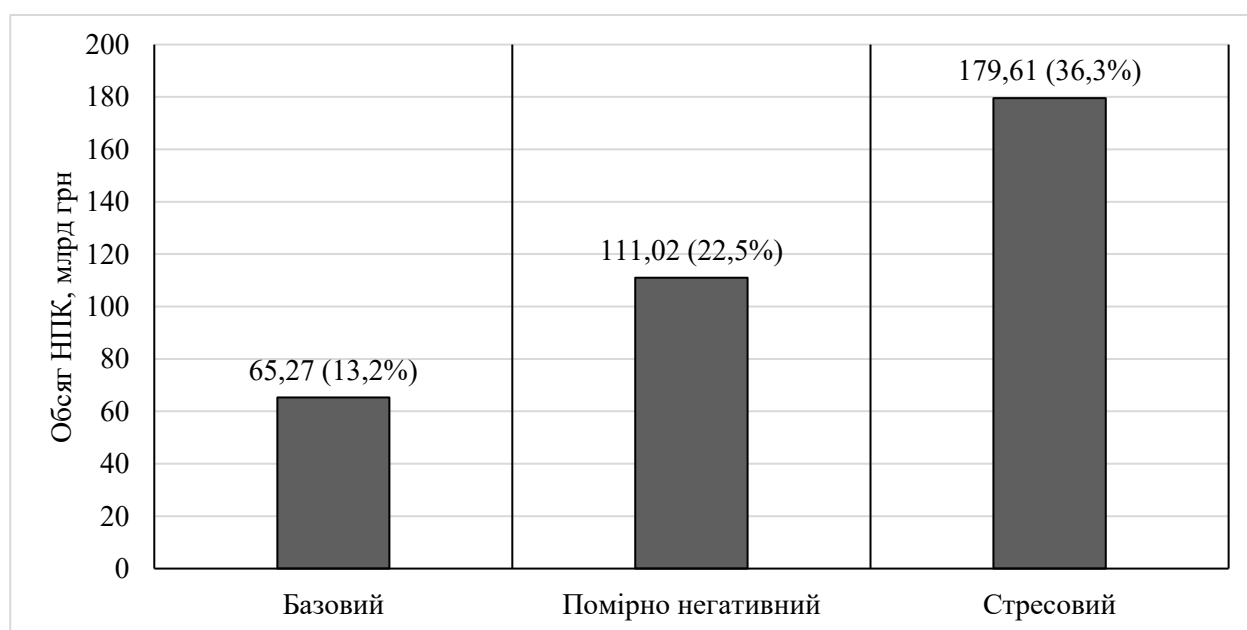

**Рис. 2.37. Результати сценарного та стресового оцінювання обсягу
непрацюючих кредитів ММСБ**

Джерело: обчислено автором

Результати стрес-тестування демонструють крихкість «очищеного» портфеля. Поточний сприятливіший рівень НПК значною мірою є наслідком одноразового списання, а не структурного оздоровлення. За реалізації несприятливих макроекономічних або безпекових умов частка НПК може швидко повернутися до критичних значень. Найчутливішими є сегменти з високою історичною волатильністю та значним внеском у сукупні НПК - насамперед середні підприємства енергетичної, транспортно-складської галузей та операцій з нерухомістю (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

Результати сценарного та стресового оцінювання частки НПК за розмірними групами

Сценарій	Розмір	Прогнозна частка НПК, %	Прогнозний обсяг НПК, млрд грн
Базовий	Середнє	14,18	41,19
Помірно негативний	Середнє	22,46	65,27
Стресовий	Середнє	34,89	101,38
Базовий	Мікро	14,95	13,61
Помірно негативний	Мікро	30,06	27,37
Стресовий	Мікро	52,74	48,00
Базовий	Мале	9,29	10,47
Помірно негативний	Мале	16,30	18,38
Стресовий	Мале	26,82	30,23

Джерело: обчислено автором

Деталізація сценарних результатів за розмірними групами підтверджує нерівномірність потенційного погіршення якості портфеля. Для мікропідприємств стресовий сценарій передбачає найвище відносне погіршення - зростання частки НПК до 52,74 %. Для середніх підприємств стресова частка НПК сягає 34,89 %, але через масштаб сегмента саме вони формують найбільший абсолютний обсяг проблемної заборгованості. Малі підприємства демонструють відносно більшу стійкість. Така диференціація обґрунтовує потребу розмірно специфічного калібрування гарантійних премій, фіскальних буферів і лімітів підтримки.

Кластеризацію сегментів портфеля станом на травень 2026 р. реалізовано методом k-середніх на п'яти стандартизованих ознаках: логарифмі обсягу кредитів, частці НПК, частці валютних кредитів, внеску у сукупні НПК та річному прирості кредитів (рис. 2.38).

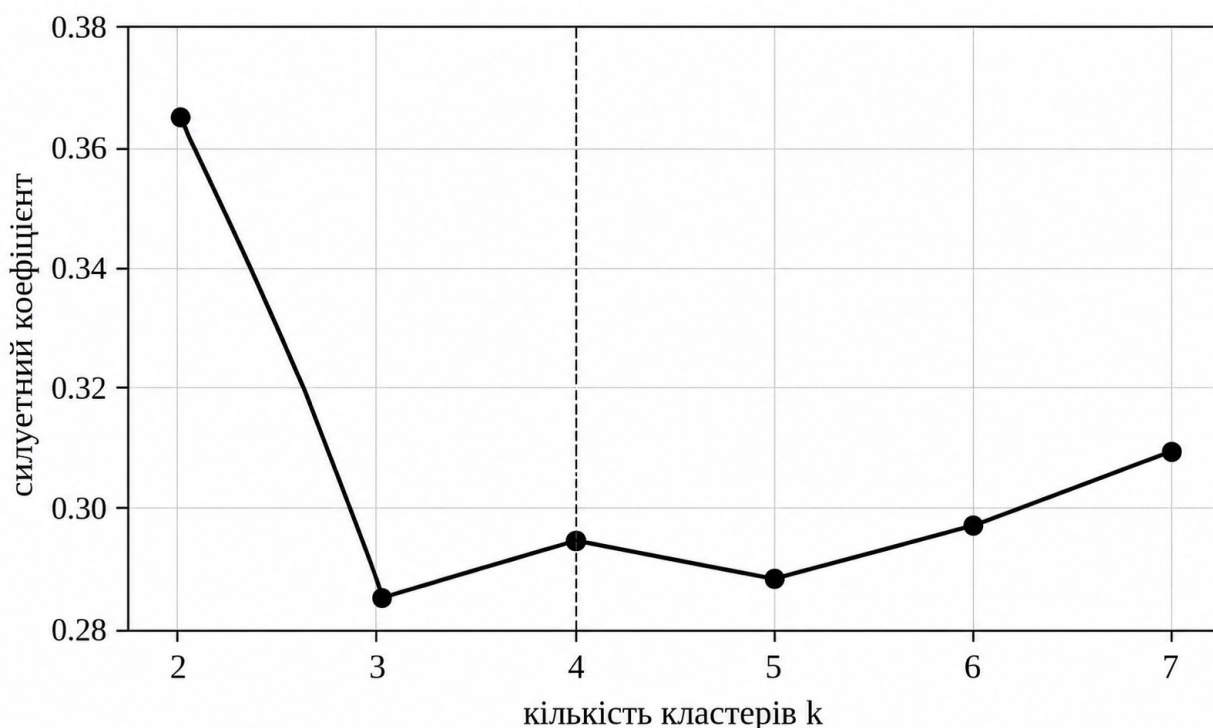

Рис. 2.38. Силуетний коефіцієнт якості кластеризації для різної кількості кластерів ($k = 2 \dots 7$)

Джерело: обчислено автором

Найвище значення силуетного коефіцієнта отримано для моделі з двома кластерами, однак для змістовної економічної інтерпретації обрано чотирикластерне рішення, яке забезпечує кращу типологізацію сегментів за природою кредитного ризику. Чотирикластерне рішення виокремлює якісно різні типи сегментів (рис. 2.39). Перший кластер - стабільні низькоризикові сегменти - є численним, переважно гривневим, з низькою проблемністю та високими темпами приросту; саме він є природним пріоритетом для розширення державної підтримки. Другий кластер - масштабні системно важливі сегменти - формує ядро портфеля та найбільший абсолютний обсяг проблемної заборгованості за помірної відносної ризиковості.

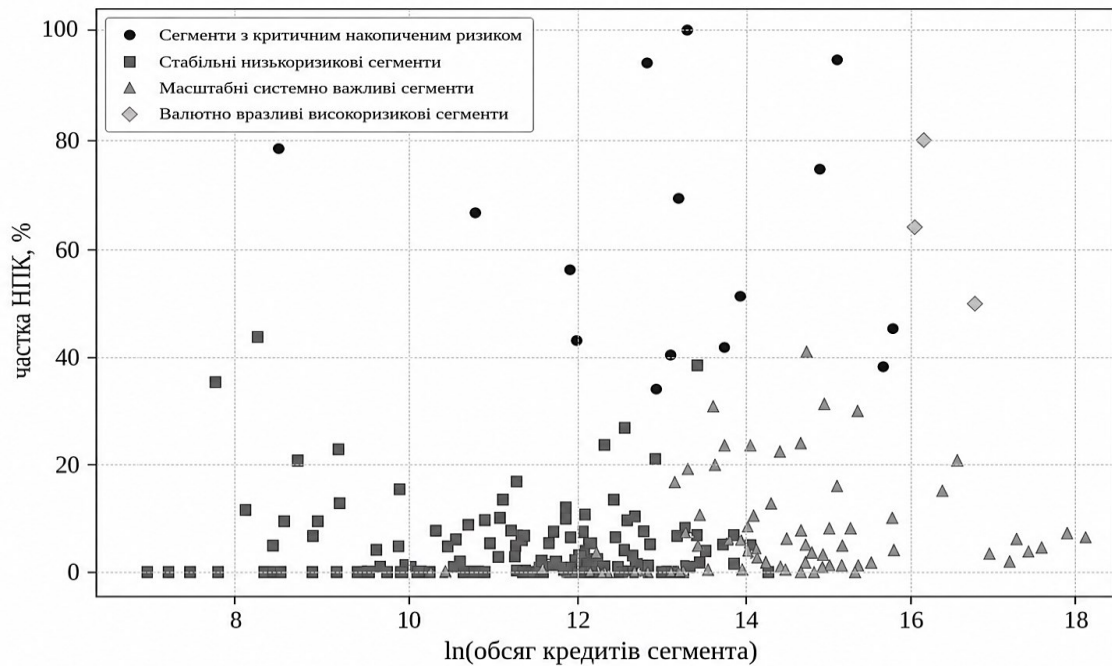

Рис. 2.39. Чотирикластерна сегментація кредитного портфеля ММСП у просторі ключових ознак ризику

Джерело: обчислено автором

Третій кластер - сегменти з критичним накопиченим ризиком - характеризується дуже високою часткою НПК та згортанням кредитування. Четвертий кластер - валютно вразливі високоризикові сегменти - поєднує високу проблемність із домінуванням валютних кредитів.

Зіставлення результатів кластеризації з ризиковою матрицею демонструє високу узгодженість двох незалежних методів (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

Профілі кластерів сегментів кредитного портфеля ММСП, станом на травень 2026 р.

Кластер	К-сть	Кредити, млрд грн	Частка НПК, %	Частка валюти, %	Внесок у НПК, %
Стабільні низькоризикові	127	24,1	5,07	2,05	1,93
Масштабні системно важливі	71	409,9	7,38	29,85	43,04
Критичний накопичений ризик	19	23,8	69,93	31,39	20,72
Валютно вразливі високоризикові	3	36,5	64,72	56,90	34,30

Джерело: обчислено автором

Стабільний низькоризиковий кластер відповідає переважно низько- та помірноризиковим класам матриці, тоді як кластери критичного накопиченого ризику та валютно вразливі високоризикові сегменти концентрують високо- й критичноризикові сегменти. Це підтверджує, що виявлена структура ризику не є артефактом окремого методу, а відображає об'єктивну сегментацію портфеля за рівнем і природою кредитного ризику.

Класифікаційний блок мав на меті перевірити, чи можна віднести сегмент до класу кредитного ризику на основі структурних ознак - масштабу кредитування, частки валюти, темпу приросту та розмірної групи (рис. 2.40). Щоб уникнути витоку інформації, похідні від НПК ознаки не використовувалися як предиктори.

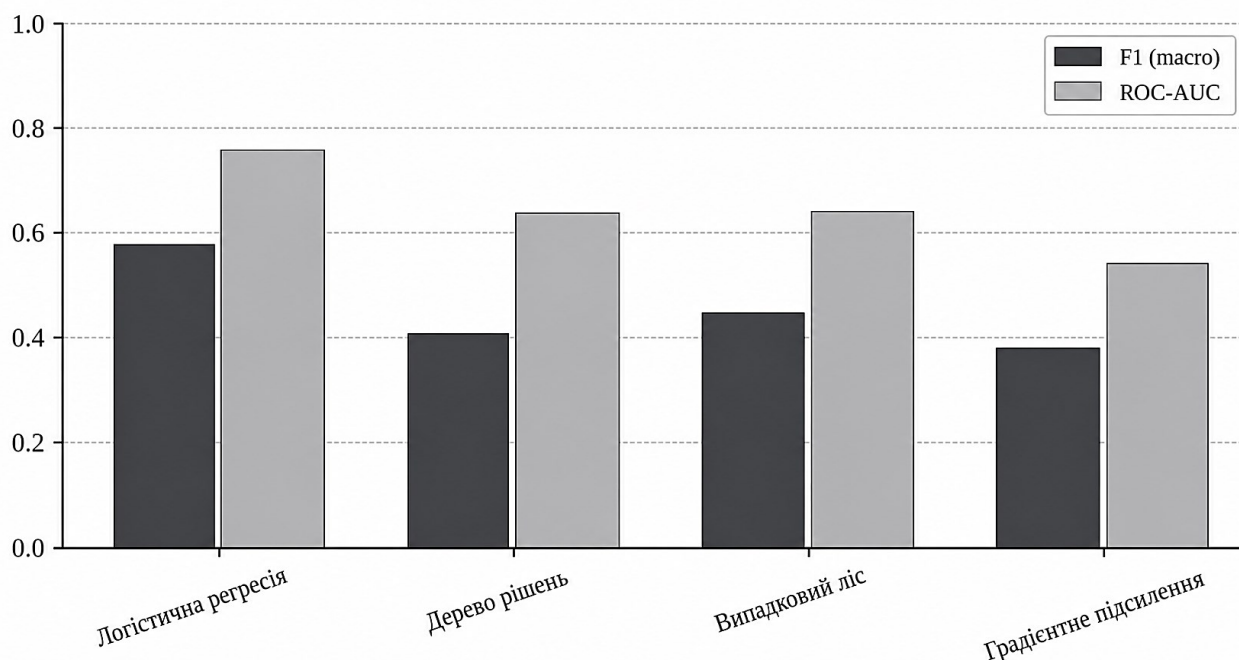

Рис. 2.40. Порівняння якості класифікаційних моделей за збалансованою мірою F1 та ROC-AUC

Джерело: обчислено автором

Результати засвідчують помірну якість класифікації. Зокрема, найкращою виявилася логістична регресія ($F1 = 0,579$; $ROC-AUC = 0,756$), тоді як випадковий ліс ($F1 = 0,456$), дерево рішень ($F1 = 0,409$) та градієнтне підсилення ($F1 = 0,375$) показали нижчу збалансовану якість. Матрицю класифікації найкращої моделі (логістичної регресії) представлено на рис. 2.41.

Матриця класифікації: Логістична регресія

Факт	Низький	14	3	5
	Помірний	4	17	1
	Високий	8	6	8
		Низький	Помірний	Високий
		Прогноз		

Рис. 2.41. Матриця класифікації найкращої моделі (логістична регресія)

Джерело: обчислено автором

Аналіз важливості ознак випадкового лісу (рис. 2.42, табл. 2.24) виявида, що найвагомішими предикторами є обсяг кредитів та темп їх приросту, далі - частка валюти; розмірні дамі-змінні мають незначну вагу. Вона свідчить, що ризиковість сегмента ММСП не зводиться лише до його розміру, валютної структури чи темпу кредитування, а значною мірою визначається галузевими ідіосинкразіями, безпековими шоками та іншими зовнішніми чинниками, не охопленими наявним масивом. Отже, нарощування алгоритмічної складності моделей без розширення інформаційної бази не є виправданим; практичний пріоритет мають прозорі та відтворювані інструменти - ризикова матриця, кластеризація та інтегральний індекс.

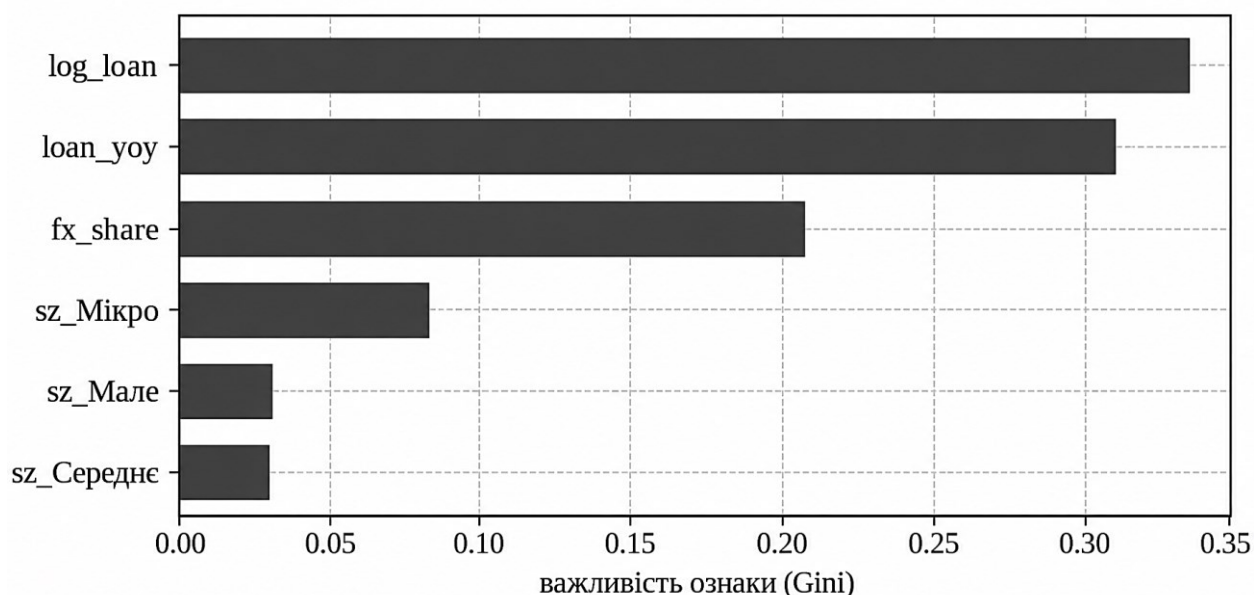

Рис. 2.42. Важливість структурних ознак за оцінкою моделі випадкового лісу

Джерело: обчислено автором

Для пояснення міжсегментної варіації частки НПК побудовано регресійну модель методом найменших квадратів на перерізі сегментів станом на травень 2026 р.

Таблиця 2.24

Порівняльні метрики якості класифікаційних моделей

Модель	Точність	Precision	Recall	F1 (macro)	ROC-AUC	CV F1
Логістична регресія	0,591	0,588	0,591	0,579	0,756	0,498
Випадковий ліс	0,485	0,457	0,485	0,456	0,645	0,449
Дерево рішень	0,424	0,416	0,424	0,409	0,630	0,436
Гradientне підсилення	0,379	0,373	0,379	0,375	0,556	0,406

Джерело: обчислено автором

Залежною змінною є частка НПК сегмента; пояснювальними змінними — частка валютних кредитів, логарифм обсягу кредитів, річний темп приросту кредитів та дам-і-змінні мікро- й малого бізнесу. Модель є статистично значущою в цілому, однак має невисокий коефіцієнт детермінації, що підтверджує обмежену пояснювальну силу структурних ознак. Статистично значущими чинниками виявилися частка валютних кредитів і темп приросту кредитування (табл. 2.25). Зростання частки валюти на 1 відсотковий пункт асоціюється з підвищенням частки НПК у середньому на 0,27 в.п., що підтверджує валютний канал кредитного ризику.

**Результати регресійного аналізу чинників частки НПК
(МНК, переріз, n = 220)**

Змінна	Коефіцієнт	Ст. похибка	t-стат.	p-значення
Константа	17,5030	8,7484	2,001	0,047
Частка валюти	0,2689	0,0675	3,985	0,000
Логарифм обсягу	-0,5672	0,6697	-0,847	0,398
Темп приросту кредитів	-0,0798	0,0190	-4,198	0,000
Мікро (дамі)	5,3786	3,6341	1,480	0,140
Мале (дамі)	-1,4804	3,5495	-0,417	0,677

Джерело: обчислено автором на основі [128]

Негативний коефіцієнт темпу приросту кредитів відображає ефект оновлення портфеля: швидке нарощування нових кредитів супроводжується нижчою поточною часткою НПК. Водночас логарифм обсягу кредитів і розмірні дамі-змінні статистично незначущі, що ще раз підкреслює домінування галузевих і безпекових чинників ризику. Через структурний злам у січні 2026 р. та коротку довжину післязламного ряду повноцінне часове прогнозування частки НПК не виконувалося, щоб не створювати штучної точності. Натомість перспективну оцінку реалізовано через сценарний підхід, відкалібрований на фактичній історичній волатильності. Такий підхід є методологічно коректнішим за наявних інформаційних обмежень, оскільки дає змогу оцінити діапазон можливих станів портфеля без претензії на точковий прогноз.

Для агрегованого ранжування сегментів побудовано інтегральний індекс кредитного ризику як зважену згортку чотирьох нормалізованих індикаторів: частки НПК, внеску у сукупні НПК, частки валютних кредитів та інвертованого темпу приросту як міри нестабільності. Домінуюча вага частки НПК забезпечує відповідність індексу основному показнику якості, тоді як додаткові компоненти уточнюють позицію сегментів зі схожим рівнем проблемності. Результати ранжування узгоджуються з висновками ризикової матриці та кластеризації, що підтверджує придатність індексу для агрегованого пріоритезування в системі моніторингу державних програм.

Узагальнення емпіричних результатів дає змогу сформулювати низку висновків, безпосередньо релевантних для розвитку державних кредитних програм підтримки ММСП.

По-перше, аналіз спростовує доцільність суто екстенсивної логіки програм, орієнтованої на максимізацію обсягів кредитування. Висока концентрація проблемної заборгованості - 58,7 % НПК у сегментах, що охоплюють лише 13,6 % портфеля, - означає, що неселективне нарощування кредитування може непропорційно збільшувати фіскальні зобов'язання держави за гарантійними та компенсаційними механізмами.

По-друге, результати обґрунтовують необхідність галузевої диференціації умов підтримки. Галузі з критичним рівнем НПК та вагомим внеском у проблемну заборгованість - енергетика, операції з нерухомістю, транспортно-складська діяльність, тимчасове розміщування - потребують нижчих лімітів концентрації, посиленого моніторингу, підвищених вимог до забезпечення або часткового виведення за межі безумовної підтримки. Натомість сегменти з низькою проблемністю та позитивною динамікою портфеля є природними пріоритетами для розширення програм.

По-третє, доцільною є розмірна диференціація інструментів. Підвищена відносна ризиковість мікропідприємств потребує спеціальних механізмів: підвищеного гарантійного покриття, обмеження розміру позик, консультативного супроводу та фінансової грамотності. Системна значущість середнього бізнесу, навпаки, потребує контролю концентрації ризику в наймасштабніших позиках. Малий бізнес, який демонструє відносно кращий ризиковий профіль, може бути одним із ключових адресатів інвестиційно орієнтованої кредитної підтримки.

По-четверте, стійкий валютний канал ризику обґрунтовує пріоритет гривневого кредитування в державних програмах. Валютні кредити мають бути допустимими насамперед для позичальників із підтвердженою валютною виручкою або природним хеджуванням. Для інших підприємств валютна компонента створює додатковий канал перетворення курсового ризику на кредитний і, відповідно, на фіскальний ризик держави.

По-п'яте, результати стрес-тестування акцентують увагу на потребі формування фіскальних буферів. Оскільки поточний рівень проблемності значною мірою є результатом балансового очищення, а не органічного оздоровлення портфеля, державним інституціям доцільно закладати у дизайн програм сценарії повернення частки НПК до вищих рівнів. Це передбачає диференційовані ставки гарантійних премій, регулярний перегляд галузевих лімітів, контроль концентрації та оновлювану ризикову діагностику.

Узагальнюючи, запропонований аналітичний інструментарій формує цілісну систему підтримки рішень для державних кредитних програм на трьох рівнях. На стратегічному рівні результати обґрунтовують перехід від екстенсивної до ризик-орієнтованої логіки програм. На тактичному рівні ризикова матриця, кластеризація та інтегральний індекс дають змогу встановлювати галузеві й сегментні параметри підтримки - ліміти, гарантійні покриття, премії та вимоги до забезпечення. На операційному рівні регулярне оновлення діагностики на основі помісячної статистики НБУ забезпечує моніторинг і своєчасне коригування параметрів програм відповідно до зміни ризикового профілю сегментів.

Проведений аналіз кредитів і непрацюючих кредитів ММСП засвідчив, що ключовим викликом для розвитку державних кредитних програм є не стільки обмежений обсяг кредитування, скільки якість та концентрація кредитного ризику. Виявлений структурний злам якості портфеля, висока галузева й сегментна концентрація проблемної заборгованості, стійкий валютний канал ризику та крихкість «очищеного» портфеля за результатами стрес-тестування формують емпіричну основу для переходу до ризик-орієнтованого, галузево та розмірно диференційованого дизайну державних програм.

Отже, ризик-орієнтована діагностика має бути інтегрована в систему управління державною кредитною підтримкою ММСП. Її практична цінність полягає в тому, що вона дає змогу перейти від констатації обсягів кредитування до обґрунтованого налаштування параметрів підтримки: визначення пріоритетних сегментів, обмеження доступу для критично ризикових напрямів, калібрування гарантійного покриття, формування фіскальних буферів і регулярного моніторингу

якості портфеля. Такий підхід забезпечує поєднання цілей розширення доступу ММСП до фінансування з вимогами фінансової стабільності, фінансової відповідальності та доказовості державної економічної політики.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано, що державні кредитні програми підтримки ММСБ в Україні слід розглядати не як сукупність окремих інструментів здешевлення кредитів, а як багаторівневу інституційно-функціональну систему змішаного фінансування. Її учасниками є держава, Національна установа розвитку, банки й небанківські фінансові установи, міжнародні фінансові організації, донори, місцеві органи влади та кінцеві суб'єкти підприємництва. Такий підхід дозволяє оцінювати програми за їхньою архітектурою, джерелами ресурсів, механізмами впливу, фінансовими ризиками, адресністю та потенційною економічною додатковістю.

2. Запропоновано типологізацію державних кредитних програм за механізмом впливу на фінансові обмеження ММСБ. Виокремлено ціновий, ризиковий, ліквіднісний, заставно-активний та інституційно-донорський канали державного кредитного впливу. Це дало змогу довести, що компенсація процентної ставки, гарантії, кредитні лінії, лізинг, факторинг, енергетичні програми та змішані міжнародні інструменти мають різну економічну природу й повинні оцінюватися не лише за масштабом фінансування, а за здатністю усувати конкретні ринкові провали.

3. Доведено системоутворювальну роль програми «Доступні кредити 5-7-9%» у державній кредитній підтримці ММСБ. Програма еволюціонувала від інструменту здешевлення кредитного ресурсу до масового антикризового, стабілізаційного та відновлювального механізму. Водночас встановлено, що кількість договорів, обсяг виданих кредитів і сума компенсацій характеризують переважно фінансове охоплення, але не доводять кінцеву результативність програми.

4. Обґрунтовано необхідність переходу від універсальної моделі підтримки ММСБ до сегментно-адаптивного підходу. Мікробізнес, малий бізнес, середні підприємства, ФОП, релоковані компанії, експортери, аграрні виробники, переробні

підприємства та бізнес у прифронтових регіонах мають різні кредитні потреби, заставну спроможність, ризиковий профіль і потенціал економічної додатковості. Тому державна підтримка має диференціюватися залежно від типу позичальника, характеру його фінансового обмеження, галузевої та регіональної специфіки.

5. Важливим науковим результатом є розгляд банків не як технічних каналів передавання бюджетного ресурсу, а як активних фінансових посередників, від яких залежать якість відбору позичальників, адресність підтримки, рівень кредитного ризику та фіскальна стійкість програм. Запропонована логіка оцінювання сегментаційної зрілості банків дозволяє враховувати глибину внутрішньої сегментації ММСБ, автономність МСБ-напрямку, якість андеррайтингу, ризик-менеджменту та супроводу кредитного портфеля.

6. Ризик-орієнтована діагностика кредитування ММСБ засвідчила, що ключовим обмеженням розвитку державних кредитних програм є якість, структура та концентрація кредитного ризику. Зниження частки непрацюючих кредитів не завжди свідчить про органічне оздоровлення портфеля, оскільки може бути результатом списання проблемної заборгованості та балансового очищення. Водночас зберігаються ризики, пов'язані з галузевою концентрацією, валютною компонентою, воєнними шоками та неоднорідною фінансовою стійкістю підприємств різних розмірних груп.

7. Обґрунтовано доцільність застосування багатовимірної ризикової матриці, кластеризації сегментів, сценарного оцінювання, стрес-тестування та інтегрального індексу кредитного ризику для управління державними кредитними програмами. Описані інструменти формують підґрунтя для переходу від екстенсивного антикризового субсидування до селективної, ризик-орієнтованої та доказово керованої політики розвитку, що поєднує розширення доступу ММСБ до фінансування з вимогами фінансової стабільності, фіскальної відповідальності та економічної результативності.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора: [129], [130], [131], [133], [136], [137]

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТНИХ ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток державних кредитних програм підтримки МСБ на основі портфельних гарантій

Повоєнна модернізація державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні потребує переходу від переважно компенсаційної логіки до моделі керованого розподілу кредитного ризику між державою, банками, міжнародними фінансовими організаціями та позичальниками [73; 98; 129; 130]. Упродовж воєнного періоду держава широко застосовувала інструменти здешевлення кредитів, насамперед компенсацію процентної ставки. Це сприяло підтриманню ліквідності підприємств, пом'якшенню наслідків системного шоку та збереженню функціонування кредитного каналу. Водночас у фазі відновлення така модель має обмеження, оскільки створює пряме навантаження на державний бюджет, недостатньо враховує ризиковий профіль позичальників і не завжди забезпечує фінансову додатковість.

За таких умов особливого значення набувають державні гарантії на портфельній основі [99; 100; 101]. Їхня сутність полягає не у заміщенні банківського кредитування бюджетними позиками, а у зміні ризикових параметрів кредитної операції. Банк зберігає відповідальність за оцінювання кредитоспроможності позичальника, структурування кредиту, моніторинг його обслуговування та врегулювання проблемної заборгованості. Держава приймає на себе лише визначену частину потенційних втрат у межах установлених лімітів і правил. Тому портфельні гарантії доцільно розглядати як базовий інструмент переходу до ризик-орієнтованої моделі державної кредитної підтримки МСБ.

Як було обґрунтовано у теоретико-методичній частині дослідження, державні кредитні програми доцільно розглядати не як сукупність окремих пільгових кредитів, компенсацій процентної ставки чи гарантійних продуктів, а як цілісну інституційно-фінансову систему цільового державного впливу на умови поворотного фінансування підприємницького сектору. Такий підхід передбачає аналіз не лише зовнішніх параметрів програми, зокрема ставки, строку та суми кредиту, а й її внутрішньої конструкції. Важливими є кредитний розрив, який має бути зменшений, цільовий сегмент позичальників, спосіб розподілу ризику, джерела фінансового забезпечення, фіскальні обмеження, механізми моніторингу та очікуваний розвитковий результат.

У цьому контексті портфельні гарантії є важливим елементом екосистемно-портфельної моделі розвитку державних кредитних програм підтримки МСБ. Вони поєднують розширення доступу до фінансування, фіскальну відповідальність держави, збереження банківських стимулів до якісного андеррайтингу та доказове оцінювання економічної додатковості. Саме тому результативність гарантійного інструменту не може визначатися лише валовим обсягом підтриманих кредитів. Вона має оцінюватися за тим, чи вплинула гарантія на кредитне рішення банку, чи мобілізувала додатковий приватний ресурс, чи зменшила заставні або ризикові обмеження, якою була її чиста фіскальна вартість і який економічний результат отримано підприємством після залучення фінансування.

Запропонована режимно-сегментна архітектура державних кредитних програм передбачає відмову від уніфікованих параметрів підтримки для всіх суб'єктів МСБ. Конструкція гарантійного продукту має визначатися відповідністю між видом кредитного обмеження, характеристиками цільового сегмента, метою кредитування, рівнем прийнятного ризику та очікуваним соціально-економічним результатом. Однаковий рівень гарантійного покриття не може застосовуватися до стандартного кредиту на оборотний капітал у відносно стабільному регіоні, довгострокового інвестиційного кредиту на модернізацію, фінансування відновлення зруйнованих активів і кредитування підприємства на прифронтовій або деокупованій території.

З огляду на це подальший аналіз доцільно розпочати з операціоналізації портфельної гарантії як цілісної програмної конфігурації. Для цього запропоновано її таксономічний паспорт, який пов'язує мету державного втручання, кредитний бар'єр, цільовий сегмент, режим політики, конструкцію гарантійного покриття, розподіл ризику, джерела фінансового забезпечення, фіскальні обмеження та критерії результативності в межах єдиної системи. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Таксономічний паспорт портфельної гарантії як інструменту державної
кредитної підтримки МСБ**

Елемент таксономічного паспорта	Зміст для портфельної гарантії МСБ
Кредитний бар'єр / ринковий розрив	Дефіцит ліквідної застави, підвищений кредитний ризик, короткий горизонт планування, територіальна, галузева або воєнна невизначеність
Цільовий сегмент	Мікро-, малі та середні підприємства, диференційовані за розміром, регіоном, сектором, кредитною зрілістю, заставною спроможністю та очікуваним розвитковим ефектом
Режим підтримки	Базовий, інвестиційний, відновлювальний, регіональний, експортний, енергетичний або змішаний
Механізм впливу	Зменшення очікуваної втрати банку, часткове заміщення недостатнього забезпечення та підвищення прийнятності кредитної операції для фінансового посередника
Розподіл ризику	Банк зберігає істотну частку ризику; держава покриває обмежену частину потенційних втрат; донор або МФО може забезпечувати покриття перших збитків (first-loss) чи контргарантійний шар
Фіскальне обмеження	Ліміт за окремим кредитом, ліміт за портфелем, оцінка очікуваних втрат, гарантійна плата, бюджетний резерв і стрес-тестування
Цифрова простежуваність	Реєстр гарантованих кредитів, dashboard, ранні індикатори ризику, дані про дефолти, гарантійні виплати, стягнення та післякредитний розвиток підприємства
Додатковість	Частка кредитів, які не були б видані без гарантії; приріст інвестицій, зайнятості, податкової бази, експорту або відновлених активів

Джерело: розроблено автором на основі таксономічного підходу до державних кредитних програм, обґрунтованого у підрозділі 1.4.

Отже, портфельна гарантія має аналізуватися не лише за формальними параметрами покриття, а як багатовимірний інструмент державної кредитної політики. Її якість визначається відповідністю між характером кредитного бар'єра, типом позичальника, режимом підтримки, часткою ризику, яку приймає держава, та очікуваним результатом для підприємства й економіки. За такого підходу гарантія не

перетворюється на універсальне бюджетне покриття ризику, а використовується як селективний механізм розширення кредитування життєздатних МСБ за умови збереження банківського андеррайтингу, фіскальної керованості та доказового оцінювання додатковості (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Місце портфельних гарантій у ДКП МСБ

Джерело: складено автором

За своєю сутністю портфельна гарантія є формою часткового забезпечення виконання боргових зобов'язань за групою кредитів, що відповідають заздалегідь визначеним критеріям програми. На відміну від індивідуальної гарантії, де кожна кредитна операція потребує окремого погодження гарантом, портфельний підхід передбачає делегування банку права включати кредити до реєстру за умови відповідності позичальника і кредиту встановленим правилам. Це знижує адміністративні витрати, прискорює доступ бізнесу до кредиту і робить інструмент придатним для масових програм підтримки МСБ.

Економічний ефект портфельної гарантії полягає у зменшенні очікуваного збитку банку в разі дефолту позичальника. Для банку це означає зниження незахищеної частини кредитного ризику, можливість пом'якшення вимог до застави

або погодження довшого строку кредитування. Для підприємства гарантія відкриває доступ до фінансування у випадках, коли проєкт є життєздатним, але наявне забезпечення не відповідає стандартним банківським вимогам. Для держави вона є способом мультиплікації бюджетного ресурсу, оскільки один гривневий еквівалент гарантійного ліміту може підтримувати більший обсяг кредитування, ніж пряма бюджетна виплата.

В Україні механізм державних гарантій на портфельній основі вже має сформовану нормативну та операційну основу [99; 100]. Відповідно до статті 17 Бюджетного кодексу України державні гарантії можуть надаватися виключно в межах і за напрямками, визначеними законом про Державний бюджет України. Гарантії на портфельній основі можуть забезпечувати часткове виконання боргових зобов'язань за кредитами, що надаються суб'єктам мікро-, малого та середнього підприємництва. Базовий механізм деталізовано постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 723 «Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі».

Зазначена постанова визначає порядок відбору банків-кредиторів, умови надання гарантій, порядок укладення договорів, правила формування реєстру кредитів, процедуру виконання гарантійних зобов'язань і механізм урегулювання простроченої заборгованості. Гарантом виступає держава в особі уповноваженого органу, а агентом у чинній моделі визначено АТ «Державний експортно-імпорتنний банк України». Банк-кредитор здійснює відбір позичальників, оцінює їхню кредитоспроможність, видає кредити, формує портфель і подає регулярну звітність агенту [100].

Важливою перевагою чинної моделі є наявність елементів диференціації. Параметри системи узагальнено в табл. 3.2, а її операційну логіку показано на рис. 3.2 [100]. Постанова № 723 розрізняє портфель 80/80 та портфель 50/70. У портфелі 80/80 граничне покриття може становити до 80 % суми основного боргу за кожним окремим кредитом і до 80 % суми основного боргу за портфелем. Такий режим застосовується в період воєнного стану для визначених пріоритетних категорій, зокрема аграрних виробників, підприємств переробної промисловості та кредитів на відбудову

основних засобів, зруйнованих унаслідок військової агресії. У портфелі 50/70 покриття за окремим кредитом може становити до 70 %, але загальне портфельне покриття обмежується 50 %.

Таблиця 3.2

Базові параметри чинної моделі державних портфельних гарантій в Україні

Елемент моделі	Чинна конструкція	Аналітичне значення
Правова основа	Бюджетний кодекс України, постанова КМУ № 723, договори державної гарантії між гарантом і банками-кредиторами	Створює юридичну базу портфельного гарантування, але потребує розвитку багаторічного планування та оцінювання очікуваних втрат
Гарант та агент	Гарантом виступає держава; агентом у чинній моделі є АТ «Укрексімбанк»	Розмежовує політичне рішення щодо надання гарантії та операційне адміністрування портфеля
Банк-кредитор	Банк оцінює позичальника, приймає кредитне рішення, включає кредит до портфеля, здійснює моніторинг і стягнення	Зберігає ринкову дисципліну, професійний андеррайтинг і відповідальність за якість кредитного портфеля
Позичальник	Резидент України, який відповідає вимогам програми, має допустиму мету кредиту та здатність обслуговувати борг	Гарантія не замінює кредитоспроможність позичальника, а усуває конкретний бар'єр доступу до кредиту
Рівень покриття	Можливі режими 80/80 та 50/70, де перша величина характеризує покриття окремого кредиту, а друга — портфельне покриття	Уможливорює диференціацію ризику та збереження фіскальної керованості інструменту
Плата і звітність	Банки сплачують гарантійні платежі та подають реєстри кредитів і звітність за портфелем	Плата має бути ризик-орієнтованою, а звітність — достатньою для цифрового моніторингу, оцінювання дефолтів і гарантійних виплат

Джерело: складено автором за [1; 2] та матеріалами дисертаційного дослідження.

Емпіричний аналіз практики застосування державних гарантій на портфельній основі в Україні підтверджує стрімке масштабування цього інструменту як антикризового механізму підтримки ліквідності МСБ. За весь період функціонування інструменту, з грудня 2020 р. до 1 червня 2026 р., уповноваженими банками було видано 57 932 кредити на загальну суму 205,4 млрд грн. При цьому основна частина фінансування припала на період дії воєнного стану: 52 707 кредитних угод на суму 194,8 млрд грн, що становить 94,8 % сукупного вартісного обсягу. Це підтверджує стабілізаційну роль гарантійного каналу в умовах критичного зростання системних ризиків.

Станом на 1 червня 2026 р. активний портфель програми охоплював 20 319 діючих кредитів обсягом 84,2 млрд грн. Чисті гарантовані зобов'язання держави за основним боргом становили 37,6 млрд грн. За чинного законодавчого ліміту на рівні 60,4 млрд грн використання гарантійного ліміту досягло 62,3 %. Середній розмір активного кредиту становив 4,14 млн грн, що свідчить про вихід програми за межі виключно мікрокредитування та її орієнтацію на малий і середній бізнес із вагомішими оборотними й інвестиційними потребами.

Ключовою особливістю чинного організаційно-фінансового механізму державних гарантій на портфельній основі є збереження за банком-кредитором відповідальності за оцінювання кредитоспроможності позичальника, формування гарантованого портфеля, супроводження кредиту та врегулювання простроченої заборгованості (рис. 3.2). Держава в особі гаранта приймає на себе обмежену частину кредитного ризику в межах установлених лімітів, тоді як агент забезпечує договірний, обліковий і контрольний супровід механізму. Така модель поєднує бюджетну підтримку з ринковими процедурами банківського кредитування та обмежує пряме адміністративне втручання держави у відбір позичальників.

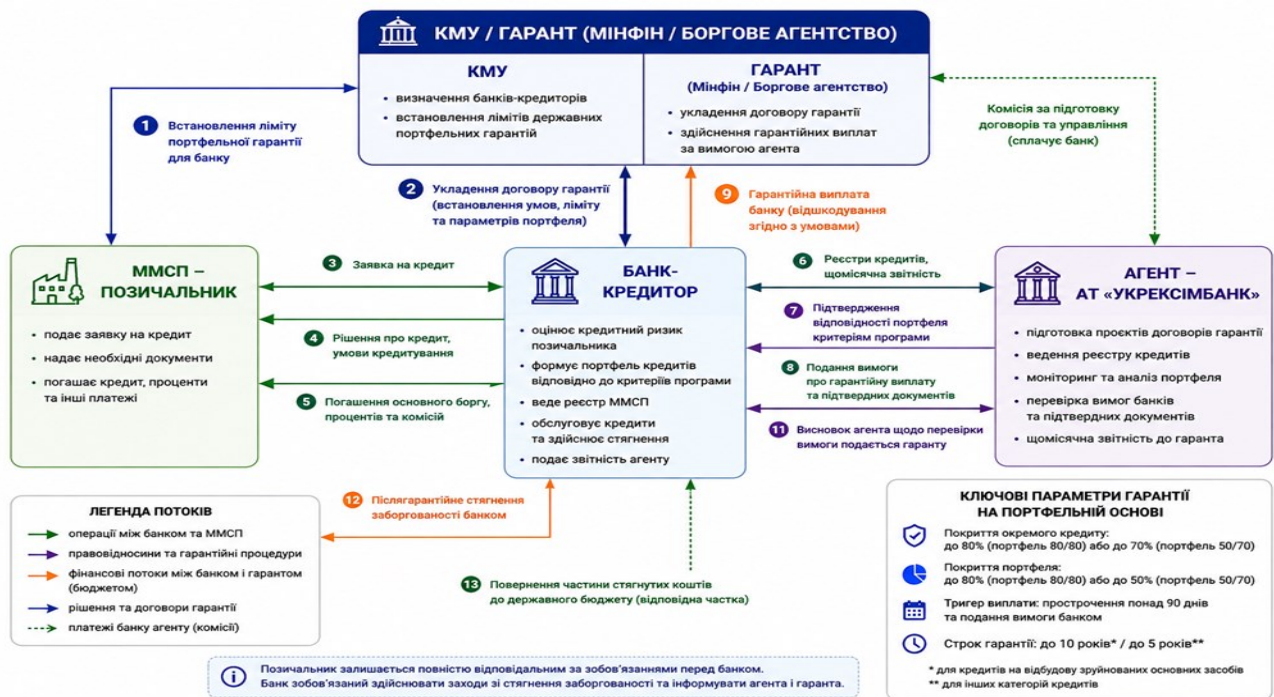

Рис. 3.2. Механізм функціонування державних гарантій на портфельній основі в Україні

Джерело: авторська адаптація на основі постанови КМУ № 723 [100].

Наведена схема створює підґрунтя для подальшого аналізу масштабів використання портфельних гарантій, структури активного портфеля та проблем оцінювання їхньої результативності у підтримці МСБ.

Наведені показники підтверджують значну роль портфельних гарантій у підтриманні кредитної активності МСБ у період воєнного стану. Водночас масштаб використання інструменту не може автоматично інтерпретуватися як доказ його економічної результативності. Значний обсяг підтриманого кредитування засвідчує мобілізаційну спроможність гарантійного механізму, однак не розкриває, яка частка кредитів не була б надана без державного гарантійного покриття, якою є якість портфеля, рівень дефолтності, обсяг фактичних гарантійних виплат і чиста фіскальна вартість програми для держави.

Банківська структура активного портфеля характеризується високою концентрацією у системних банках. Найбільші обсяги активних кредитів припадали на ПриватБанк, Ощадбанк, ПУМБ, Укргазбанк та Укрексімбанк. Сукупно ці п'ять банків формували близько 77,3 % активного кредитного портфеля. Це свідчить про домінування установ із розвиненою клієнтською базою, технологічною спроможністю та досвідом роботи з програмами державної підтримки. Така концентрація є частково об'єктивною, оскільки великі банки мають ширшу мережу, більші портфелі МСБ і вищу операційну готовність до адміністрування гарантованих кредитів. Водночас у довгостроковій перспективі вона актуалізує питання розширення участі банків різного профілю, зокрема регіональних і спеціалізованих установ, за умови їх відповідності пруденційним та операційним вимогам.

Галузева структура активного портфеля також є концентрованою. На переробну промисловість припадало 29,9 млрд грн активних кредитів, на сільське господарство — 24,3 млрд грн, на торгівлю та ремонт транспортних засобів — 20,8 млрд грн. Сукупно ці три види діяльності формували близько 89,1 % активного портфеля. Висока частка переробної промисловості та аграрного сектору загалом відповідає завданням збереження виробничого потенціалу, підтримки економічної стійкості та забезпечення базових ланцюгів постачання. Водночас значна частка

торгівлі потребує додаткового аналізу цільового використання кредитів, строковості фінансування, рівня додатковості та створюваного розвитку ефекту.

Територіальний розподіл портфеля свідчить про концентрацію фінансування у м. Києві, Дніпропетровській, Харківській, Львівській, Київській та Одеській областях. На ці шість регіонів припадало приблизно 50 % активного кредитного портфеля. Такий розподіл не можна автоматично трактувати як ознаку нерезультативності програми, оскільки він залежить від кількості підприємств, рівня економічної активності, банківської присутності та попиту на кредит. Водночас він актуалізує проблему доступу до гарантій для підприємств із прифронтових, деокупованих і структурно слабших територій, де стандартний банківський ризик-апетит залишається особливо низьким.

Попри значне масштабування державних гарантій на портфельній основі, чинна модель їх застосування має низку проблемних обмежень. Насамперед масштаб гарантій не є самодостатнім доказом результативності державної політики. Низький рівень реалізованих втрат може свідчити не лише про якість портфеля, а й про надмірно консервативний відбір позичальників, коли гарантійне покриття надається клієнтам, які й без державної участі мали б доступ до банківського фінансування. Тому оцінювання програми має охоплювати не лише кількість і суму кредитів, а й частку нових позичальників, приріст обсягу та строку кредитування, послаблення заставних вимог, регіональне і секторальне охоплення, а також передачу економічної вигоди кінцевому позичальнику.

Другою проблемою є обмеженість публічної статистики щодо якості гарантованого портфеля. Наявні дані характеризують переважно обсяг виданих кредитів, активний портфель, гарантовані зобов'язання та використання ліміту. Водночас для повноцінного оцінювання результативності бракує системно розкритої інформації про прострочення 30+ і 90+ днів, дефолти за поколіннями портфелів, подані та задоволені гарантійні вимоги, фактичні бюджетні виплати, подальші стягнення, коефіцієнти відновлення коштів і чисту фіскальну вартість гарантій. Без цих показників валовий обсяг підтриманого кредитування не можна ототожнювати з фінансовою та економічною додатковістю.

Третьою проблемою є неоднозначність інтерпретації рівня використання гарантійного ліміту. Значення близько 62,3 % не слід розглядати лише як резерв для механічного розширення програми. Невикористана частина ліміту може відображати як потенціал подальшого формування портфеля, так і обмеження попиту, критеріїв прийнятності, ризик-апетиту банків або недостатню відповідність інструменту потребам окремих сегментів МСБ. Отже, подальше масштабування портфельних гарантій має спиратися не на сам факт наявності невикористаного ліміту, а на якість портфеля, рівень дефолтності, фінансові ризики, додатковість і відповідність гарантійного покриття конкретним бар'єрам доступу МСБ до кредитування.

Четверте обмеження пов'язане з пруденційним ефектом гарантій. Не можна виходити з припущення, що державна гарантія автоматично зменшує резерви або навантаження на капітал банку. Такий ефект залежить від юридичної чинності, безвідкличності та строкової відповідності захисту, своєчасності гарантійних виплат, кредитної якості гаранта й виконання вимог банківського регулювання. Тому портфельне гарантування має розглядатися не лише як інструмент розширення кредитування, а й як механізм, що потребує чіткої відповідності пруденційним критеріям.

П'яте проблемне поле стосується інституційної спроможності чинної моделі. Система, у якій Міністерство фінансів України виступає гарантом, а АТ «Укрексімбанк» виконує функції агента, є працездатною для адміністрування договорів і моніторингу портфелів. Водночас для повоєнного масштабування цього функціоналу може бути недостатньо. Програма потребуватиме складнішої аналітики ризику, оцінювання додатковості, інтеграції міжнародних ресурсів, управління донорськими шарами ризику, координації з грантовими та інвестиційними інструментами підтримки МСБ [129; 130].

Шосте обмеження пов'язане з бюджетним плануванням і фінансовим обліком гарантій. Нормативна база України вже передбачає можливість надання державних гарантій на портфельній основі. Проте повоєнні інвестиційні кредити МСБ потребуватимуть строків п'ять-сім і більше років, тоді як програма, що залежить від щорічного бюджетного рішення, не формує достатньої передбачуваності для банків,

позичальників і міжнародних партнерів [131]. Крім того, номінальний обсяг гарантій не відображає їх реальної фінансової вартості. Для управління ризиком держава має оцінювати очікувані виплати за гарантіями, імовірність дефолту, втрати у разі дефолту, обсяг можливого відшкодування від боржників і потенційне покриття за рахунок міжнародних контргарантій.

Сьоме обмеження стосується якості банків-учасників. Чинна постанова Кабінету Міністрів України № 723 містить базові вимоги до банків, зокрема щодо фінансової звітності, відсутності проблемного статусу, виконання зобов'язань перед вкладниками і кредиторами, дотримання вимог НБУ, відсутності санкцій та наявності працюючого кредитного портфеля МСБ. Ці вимоги є необхідним мінімумом, однак для масштабування програми їх доцільно доповнювати якісними критеріями. Банк-учасник має підтверджувати не лише наявність портфеля МСБ, а й спроможність управляти ним через кредитні політики, скорингові моделі, процедури оцінювання грошових потоків, систему раннього виявлення проблем, реструктуризацію, стягнення та цифрову звітність за гарантованими кредитами.

Окремою умовою збереження якості портфеля є утримання банком істотної частини ризику. Якщо банк не несе достатньої частки потенційних втрат, гарантія може погіршити якість відбору позичальників і посилити моральний ризик. Тому навіть у пріоритетних напрямках підтримки, зокрема відбудові, енергостійкості та кредитуванні підприємств у прифронтових регіонах, банк має зберігати економічно значущий залишковий ризик. Його розмір доцільно диференціювати залежно від типу продукту, якості портфеля, рівня гарантійного покриття та наявності міжнародного або донорського розподілу ризику.

Отже, проблеми чинної моделі портфельних гарантій полягають не у відсутності самого інструменту, а у недостатній глибині його ризик-орієнтованого налаштування. Ключовими обмеженнями залишаються неповнота даних про якість портфеля, складність оцінювання додатковості, ризик концентрації у великих банках і окремих секторах, недостатня передбачуваність багаторічних гарантійних лімітів, обмежений фінансовий облік очікуваних втрат і потреба в посиленні вимог до банківського моніторингу. Саме ці проблеми визначають необхідність звернення до

міжнародного досвіду гарантійних схем і подальшого обґрунтування ризик-орієнтованої модернізації державної кредитної підтримки МСБ.

Світовий досвід підтверджує, що кредитні гарантійні схеми є одним із найпоширеніших інструментів державного втручання у ринок фінансування малого і середнього бізнесу. Їх поширення зумовлене тим, що гарантія не замінює банківське кредитування, а змінює розподіл ризику між державою, гарантійною інституцією, фінансовим посередником і кінцевим позичальником. За належного дизайну такий інструмент сприяє розширенню доступу життєздатних МСБ до кредиту без повного перенесення кредитного ризику на державу.

У принципах функціонування публічних кредитних гарантійних схем для малих і середніх підприємств Світовий банк наголошує, що такі інструменти мають бути спрямовані на усунення конкретних ринкових провалів. Ідеться передусім про інформаційну асиметрію, нестачу прийнятної застави, високі трансакційні витрати малого кредитування та надмірне сприйняття ризику банками. Водночас гарантійні схеми не повинні підміняти банківський кредитний аналіз, фінансувати нежиттєздатні підприємства або створювати стимули до перекладання ризику на державу.

Міжнародні принципи передбачають чотири ключові блоки належного дизайну гарантійних схем: правову та регуляторну основу, корпоративне управління і ризик-менеджмент, операційну модель, а також моніторинг та оцінювання результативності. Для України особливо важливими є три висновки. По-перше, гарантійна схема повинна мати чіткий мандат і не перетворюватися на універсальний механізм підтримки всіх позичальників. По-друге, гарант має володіти достатньою аналітичною спроможністю для оцінювання ризику портфеля, а не лише адмініструвати договори. По-третє, ефективність програми має вимірюватися через додатковість, тобто через відповідь на питання, чи отримав би позичальник кредит без гарантійного покриття.

У Сполучених Штатах одним із найвідоміших інструментів є програма SBA 7(a) [88]. У її межах федеральна держава надає гарантію кредиторам за позиками малому бізнесу, тоді як банк або інший партнерський кредитор залишається

безпосереднім фінансовим посередником. Для більшості позик SBA 7(a) гарантійне покриття становить до 85 % для кредитів до 150 тис. дол. США і до 75 % для кредитів понад 150 тис. дол. США. Така модель демонструє важливість часткового, а не повного гарантування, оскільки банк зберігає економічну зацікавленість у якісному андеррайтингу, моніторингу та роботі з проблемною заборгованістю.

Британський досвід Recovery Loan Scheme, а надалі Growth Guarantee Scheme, також підтверджує принципову відмінність між гарантією для кредитора та борговим зобов'язанням позичальника. У цій моделі державна гарантія надається кредитору, але позичальник залишається повністю відповідальним за погашення боргу. Крім того, рішення про надання фінансування залишається за акредитованим кредитором, який здійснює стандартні кредитні та антифрод-перевірки. Для України цей досвід важливий тим, що гарантія не повинна трансформувати кредит у приховану бюджетну субсидію або послаблювати платіжну дисципліну позичальника.

Європейська модель, що реалізується через Європейський інвестиційний фонд та національні гарантійні установи, демонструє переваги портфельних гарантій і контргарантій. Така архітектура поєднує ресурси ЄС, національних інститутів розвитку та фінансових посередників. Її особливістю є дворівневий розподіл ризику. На першому рівні міжнародний або наднаціональний інститут бере участь у покритті ризику гарантійної установи. На другому рівні гарантійна установа забезпечує покриття частини ризику банківських кредитів для МСБ. Для України ця модель є особливо придатною, оскільки формує підґрунтя для поєднання державного ресурсу, донорських гарантій, контргарантій МФО та банківського андеррайтингу в межах єдиної ризик-подільної архітектури.

Окрему увагу доцільно звернути на інструменти ЄБРР, зокрема Risk Sharing Facility / Risk Sharing Framework. Їх логіка полягає у поділі ризику між ЄБРР і партнерськими фінансовими установами за кредитами підприємствам. У практиці ЄБРР застосовуються як нефондовані форми участі у ризику, подібні до гарантії, так і інструменти, що поєднують гарантійне покриття з довгостроковим ресурсом, інвестиційними грантами та технічною допомогою. За окремими інструментами ЄБРР може гарантувати до 65 % фінансування, що знижує ризик банку і розширює

доступ підприємств до капіталу. Для України це важливо з огляду на потребу поєднання гарантій із довшим ресурсом, грантовою підтримкою, консультаційним супроводом і механізмами страхування воєнних та системних ризиків.

Таблиця 3.3

Міжнародні моделі гарантійної підтримки МСБ

Модель	Ключова характеристика	Урок для України
Світовий банк: принципи CGS	Мандат, правова основа, ризик-менеджмент, операційні правила, моніторинг та оцінювання	Гарантії мають оцінюватися через додатковість, фінансову стійкість і якість управління ризиком
SBA 7(a), США	Держава гарантує частину кредиту, але кредитор оцінює позичальника і супроводжує кредит	Банк має зберігати відповідальність за андеррайтинг, моніторинг і стягнення
Recovery Loan Scheme / Growth Guarantee Scheme, Велика Британія	Гарантія надається кредитору, але позичальник залишається повністю відповідальним за борг	Гарантія не повинна перетворювати кредит на приховану субсидію або послаблювати платіжну дисципліну
EIF / InvestEU, ЄС	Портфельні гарантії, контргарантії та продукти для фінансових посередників	Доцільною є дворівнева архітектура з міжнародним розподілом ризику, сумісністю правил і прозорістю державної допомоги
EBRD Risk Sharing Facility / Framework	Funded та unfunded risk-sharing, інвестиційні гранти і технічна допомога	Варто поєднувати гарантії, довший ресурс, грантову підтримку і консультаційний супровід

Джерело: складено автором за [73–77; 88; 103; 104].

Узагальнення міжнародного досвіду свідчить, що ефективна гарантійна схема для МСБ має ґрунтуватися на кількох принципах. По-перше, гарантія повинна бути частковою, щоб банк зберігав відповідальність за кредитне рішення. По-друге, підтримка має бути адресною і спрямованою на життєздатних, але кредитно обмежених позичальників. По-третє, державний або донорський ресурс має покривати конкретний ризиковий розрив, а не використовуватися як універсальний механізм здешевлення кредиту. По-четверте, гарантійна схема повинна спиратися на систему оцінювання ризику портфеля, моніторингу, вимірювання додатковості та контролю фіскальної вартості. Для України це означає, що подальший розвиток портфельних гарантій має відбуватися не через механічне збільшення лімітів, а через підвищення адресності, прозорості, доказовості та ризик-орієнтованості державної кредитної підтримки МСБ.

3.2. Ризик-орієнтована модернізація державних кредитних програм підтримки МСБ

Виявлені у підрозділі 3.1 обмеження чинної моделі портфельних гарантій свідчать, що подальший розвиток державних кредитних програм підтримки МСБ не може зводитися до механічного збільшення гарантійних лімітів або розширення кількості банків-учасників. Ключовим завданням стає перехід до ризик-орієнтованої архітектури державної кредитної підтримки, у якій рівень публічного покриття визначається не універсально для всіх позичальників, а залежно від характеру кредитного бар'єра, цільового сегмента, мети кредитування, регіонального ризику, очікуваної додатковості та фіскальної вартості програми.

Ризик-орієнтована модернізація державних кредитних програм підтримки МСБ має ґрунтуватися на поєднанні трьох логік: сегментної, портфельної та інституційної. Сегментна логіка враховує, що різні групи позичальників мають неоднакові кредитні обмеження, заставну спроможність, ризиковий профіль і розвитковий потенціал. Портфельна логіка передбачає управління гарантіями не лише на рівні окремої кредитної операції, а й на рівні сукупного портфеля, його концентрації, дефолтності, втрат, відновлення коштів і фіскальної експозиції держави. Інституційна логіка пов'язана з якістю банківського андеррайтингу, цифрового моніторингу, бюджетного обліку очікуваних втрат, взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями та механізмами розподілу ризику.

Авторська позиція полягає в тому, що для України найбільш обґрунтованою є не модель максимального державного покриття, а модель мінімально достатньої публічної участі у кредитному ризику. Її зміст полягає в тому, що держава, донор або міжнародна фінансова організація мають покривати лише ту частину ризику, яка фактично блокує кредитне рішення банку, але не усувати відповідальність фінансового посередника за відбір позичальника, моніторинг кредиту та роботу з проблемною заборгованістю. Такий підхід забезпечує баланс між фінансовою

додатковістю, ринковою дисципліною та фіскальною стійкістю державної кредитної підтримки.

У практичному вимірі зазначений підхід передбачає перехід від уніфікованих параметрів гарантування до системи диференційованих режимів. Базовий режим може застосовуватися для стандартного оборотного кредитування МСБ і передбачати помірне портфельне покриття, близьке до моделі 50/70 або нижче. Його завдання полягає не у максимальному субсидуванні, а у зниженні заставного та ризикового бар'єра для життєздатних позичальників. Інвестиційний режим для модернізації обладнання, енергоефективності та розширення виробництва може передбачати підвищене покриття, наприклад 60/70 або 70/80, але лише за умови наявності бізнес-плану, власного внеску позичальника, підтвердженої здатності обслуговувати борг і контролю цільового використання коштів. Відновлювальний режим для зруйнованих активів, постраждалих громад і прифронтових територій може використовувати покриття 80/80, однак за наявності донорського ресурсу покриття перших збитків (first-loss) або міжнародної контргарантії, що знижує навантаження на державний бюджет.

Підвищення рівня гарантійного покриття не повинно означати послаблення банківського контролю. Навпаки, для режимів із вищим покриттям мають застосовуватися жорсткіші вимоги до цифрової верифікації даних, моніторингу використання кредиту, перевірки пов'язаних осіб, оцінювання воєнного та регіонального ризику, а також післякредитного супроводу [131]. Це створює підґрунтя для збереження балансу між стимулюванням кредитування та запобіганням моральному ризику.

З урахуванням зазначених підходів запропоновано режимно-сегментну модель гарантування, у якій рівень публічного покриття пов'язується з цільовим призначенням кредиту, джерелом зниження ризику та очікуваним результатом для МСБ (табл. 3.4).

Диференційована матриця гарантійного покриття для повоєнної України

Сегмент / ціль кредиту	Рекомендований режим	Джерело зниження ризику	Ключовий КРІ
Стандартний оборотний капітал	50/70 або нижче	Портфельна гарантія, гарантійна плата, збереження частки ризику за банком	Розширення доступу до кредиту без надмірного зростання дефолтності
Інвестиції у модернізацію	60/70 або 70/80	Гарантія, власний внесок позичальника, контроль цільового використання коштів	Приріст основних засобів, продуктивності та інвестиційної активності
Відбудова зруйнованих активів	80/80 з портфельним обмеженням виплат	Донорський first-loss ресурс, державна гарантія, цифровий моніторинг	Відновлення виробничих потужностей і повернення підприємств до операційної діяльності
Прифронтові та деокуповані регіони	80/80 за наявності контргарантії	Контргарантія МФО / ЄС, фонд воєнного ризику, участь банку у залишковому ризику	Збереження робочих місць і відновлення місцевої економічної активності
Енергоефективність і мала генерація	70/80 з funded participation	Пільговий ресурс МФО, портфельна гарантія, технічна допомога	Зниження енергетичних витрат і підвищення безперервності бізнесу
Експорт і переробка	70/80	Гарантія, технічна допомога, експортна верифікація	Приріст експортної виручки, доданої вартості та виробничої спроможності

Джерело: авторська розробка на основі [129-137].

Запропонований розподіл в табл. 3.4 не має розглядатися як жорстка нормативна шкала. Її значення полягає у формуванні принципу диференціації гарантійного покриття залежно від ризику, додатковості та відновлювального ефекту. Такий підхід уможлиблює перехід від універсальної моделі гарантування до адаптивної системи, у якій рівень державної підтримки визначається не лише розміром позичальника, а й суспільною цінністю кредиту, характером ринкового провалу та здатністю програми мобілізувати приватний банківський капітал.

Запропонована диференціація гарантійного покриття потребує чіткого методичного критерію результативності. Таким критерієм має бути додатковість державної участі. Вона відображає, чи справді гарантія змінила кредитне рішення

банку, чи лише здешевила або частково захистила кредит, який міг бути наданий і без державного покриття. Для гарантованих портфелів показник додатковості має фіксувати частку кредитів, які без державної участі не були б надані або мали б менший обсяг, коротший строк, вищу ставку чи жорсткіші вимоги до забезпечення.

Оцінювання додатковості доцільно здійснювати за кількома групами показників. Перша група має характеризувати фінансову додатковість, зокрема приріст кількості нових позичальників, збільшення обсягу кредиту, подовження строку фінансування, зниження вимог до застави та зміну ефективної вартості кредиту. Друга група має відображати економічну додатковість, тобто приріст інвестицій, відновлених або модернізованих основних засобів, збережених чи створених робочих місць, податкових надходжень, експортної виручки та доданої вартості. Третя група має стосуватися просторової та секторальної додатковості, що особливо важливо для прифронтових, деокупованих і структурно слабших територій, а також для секторів із високим відновлювальним ефектом.

Водночас додатковість не може оцінюватися ізольовано від якості портфеля та фіскальної вартості гарантій. Якщо програма демонструє високу кількість виданих кредитів, але концентрується на позичальниках із низьким ризиком, які й без гарантії мали б доступ до банківського фінансування, її розвитковий ефект залишається обмеженим. Якщо ж підвищення додатковості досягається через надмірне послаблення кредитних стандартів, зростає ризик дефолтності та бюджетних виплат. Тому результативність гарантійної програми має оцінюватися через поєднання трьох параметрів: приросту доступу до кредиту, якості гарантованого портфеля та чистої фіскальної вартості державної участі.

Окремого значення набуває пруденційний ефект гарантій. Не можна виходити з припущення, що державна гарантія автоматично зменшує резерви або навантаження на капітал банку. Такий ефект залежить від юридичної чинності гарантії, її безвідкличності, строкової відповідності кредитній експозиції, своєчасності гарантійних виплат, кредитної якості гаранта та відповідності інструменту вимогам банківського регулювання. Якщо ці умови не виконуються, гарантія може

поліпшувати економічне сприйняття ризику, але не створювати повноцінного регуляторного ефекту для банку.

З огляду на це ризик-орієнтована модернізація державних кредитних програм має передбачати попередню перевірку пруденційної придатності кожного гарантійного продукту. Для банків важливо не лише отримати часткове покриття потенційних втрат, а й розуміти, чи визнаватиметься таке покриття прийнятним інструментом пом'якшення кредитного ризику. Для держави це означає необхідність узгодження гарантійних продуктів із вимогами банківського нагляду, правилами бюджетного обліку умовних зобов'язань і механізмами оцінювання очікуваних втрат.

Зазначені положення формують підґрунтя для авторського принципу мінімально достатнього публічного покриття кредитного ризику. Його зміст полягає в тому, що участь держави, донора або міжнародної фінансової організації має бути не максимальною, а такою, що усуває конкретний ринковий бар'єр кредитування, зберігає участь банку-оригінатора у збитках і не перетворює державну програму на відкрите умовне фіскальне зобов'язання. Такий принцип поєднує фінансову додатковість, ринкову дисципліну та фіскальну стійкість державної кредитної підтримки МСБ.

Практичне застосування принципу мінімально достатнього покриття передбачає, що для стандартних позичальників із помірним ризиком рівень гарантії має залишатися нижчим, а для пріоритетних, але кредитно обмежених сегментів може підвищуватися лише за наявності додаткових запобіжників. До таких запобіжників належать власний внесок позичальника, збереження частки ризику за банком, гарантійна плата, портфельне обмеження сукупних виплат, цифровий моніторинг, незалежна верифікація цільового використання коштів, донорський first-loss ресурс або міжнародна контргарантія. Саме така конструкція перетворює портфельну гарантію з універсальної пільги на керований інструмент розширення кредитування життєздатних МСБ.

Отже, диференційована матриця гарантійного покриття має бути доповнена системою оцінювання додатковості, пруденційної придатності та фіскальної вартості гарантій. Без цього ризик-орієнтована модернізація може залишитися лише

формальною зміною параметрів покриття. Натомість поєднання сегментного підходу, контролю банківських стимулів, обліку умовних бюджетних зобов'язань і доказового оцінювання результативності створює основу для переходу до якісно нової моделі державної кредитної підтримки МСБ.

Практична реалізація принципу мінімально достатнього публічного покриття потребує посилення інституційної архітектури портфельних гарантій. Чинна модель, у якій Міністерство фінансів України виступає гарантом, а АТ «Укрексімбанк» виконує функції агента, є працездатною для адміністрування договорів і моніторингу портфелів. Водночас для повоєнного масштабування цього функціоналу може бути недостатньо. Програма потребуватиме складнішої аналітики ризику, оцінювання додатковості, інтеграції міжнародних ресурсів, управління резервами покриття перших збитків, координації з грантовими та інвестиційними інструментами підтримки МСБ.

У зв'язку з цим доцільним є створення або інституційне виокремлення національної гарантійної платформи розвитку МСБ. Вона може функціонувати як окрема гарантійна установа, спеціальний підрозділ майбутньої національної установи розвитку або посилена платформа на базі наявних інституцій за участі Мінфіну, Мінекономіки, Фонду розвитку підприємництва, банків і міжнародних партнерів. Її завданням має бути не заміна банківського кредитування, а управління портфельними лімітами, гарантійними продуктами, донорськими шарами ризику, цифровими даними та оцінюванням результативності.

Нормативна база України вже передбачає можливість надання державних гарантій на портфельній основі. Проте для їх повоєнного масштабування потрібні додаткові законодавчі та регуляторні уточнення. Насамперед доцільно перейти від суто річного бюджетного підходу до багаторічного планування гарантійних лімітів. Повоєнні інвестиційні кредити МСБ потребуватимуть строків п'ять-сім і більше років. Тому програма, що щорічно залежить від нового бюджетного рішення, не формує достатньої передбачуваності для банків, позичальників та міжнародних партнерів.

Другим напрямом має стати запровадження бюджетного обліку очікуваних втрат. Номінальний обсяг гарантій не відображає їх реальної фіскальної вартості. Для управління ризиком держава має оцінювати очікувані виплати за гарантіями, імовірність дефолту, втрати у разі дефолту, обсяг можливого відшкодування від боржників і покриття за рахунок донорських або міжнародних контргарантій. Такий підхід забезпечує можливість порівнювати портфельні гарантії з альтернативними інструментами підтримки, зокрема компенсацією процентної ставки, прямими грантами або пільговим рефінансуванням.

Ефективність портфельної гарантії значною мірою залежить від якості банків-учасників. Чинна постанова Кабінету Міністрів України № 723 уже містить базові вимоги до банків, зокрема складання фінансової звітності за міжнародними стандартами, відсутність проблемного або неплатоспроможного статусу, відсутність простроченої заборгованості перед державою, виконання зобов'язань перед вкладниками і кредиторами, дотримання вимог НБУ, відсутність санкцій та наявність працюючого кредитного портфеля МСБ. Ці вимоги є необхідним мінімумом, однак для масштабування програми їх доцільно доповнити якісними критеріями.

Банк-учасник має підтверджувати не лише наявність портфеля МСБ, а й доведену спроможність управляти ним. Ідеться про внутрішні кредитні політики, скорингові моделі, процедури оцінювання грошових потоків, систему раннього виявлення проблем, підрозділи роботи з реструктуризацією та стягненням, а також цифрову звітність за гарантованими кредитами. Крім того, банк повинен передавати державі або агенту необхідні дані для моніторингу з дотриманням вимог банківської таємниці через належні правові механізми.

Окремою умовою має бути збереження банком істотної частини ризику. Якщо банк не несе достатньої частки потенційних втрат, гарантія може погіршити якість відбору позичальників і посилити моральний ризик. Тому навіть у пріоритетних програмах відбудови, енергостійкості та підтримки прифронтових регіонів банк має утримувати економічно значущий залишковий ризик. Його розмір доцільно диференціювати залежно від типу продукту, якості портфеля, рівня гарантійного покриття, наявності ресурсу покриття перших збитків або міжнародної контргарантії.

Основні умови впровадження такої інституційно-фіскальної архітектури узагальнено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Умови впровадження модернізованої моделі портфельних гарантій в Україні

Блок впровадження	Що потрібно зробити	Очікуваний результат
Інституційний	Створити або посилити національну гарантійну платформу з функціями ризик-менеджменту та координації МФО	Єдиний центр управління гарантіями, даними та міжнародними ресурсами
Законодавчий	Запровадити багаторічні ліміти, облік очікуваних втрат, правила first-loss і контргарантій	Передбачуваність для банків і контроль бюджетного ризику
Банківський	Вимагати власну частку ризику, цифрову звітність, якісний андеррайтинг, моніторинг і стягнення	Зниження морального ризику та підвищення якості портфеля
Позичальники	Диференціювати критерії за сегментами, проектами, регіонами і розвитковим ефектом	Підвищення адресності підтримки
Цифровий	Створити dashboard, реєстр гарантованих кредитів, ранні індикатори ризику та систему оцінювання додатковості	Доказове управління програмою і прозорість

Джерело: авторська розробка.

Як показано в табл. 3.5 ризик-орієнтована модернізація не може обмежуватися зміною відсотка гарантійного покриття. Вона потребує одночасного посилення інституційного центру управління, багаторічної бюджетної передбачуваності, якіснішого банківського андеррайтингу, адресного відбору позичальників і цифрового моніторингу. Лише за таких умов портфельна гарантія може виконувати не компенсаційну, а функцію розвитку.

Подальша ризик-орієнтована модернізація державних кредитних програм підтримки МСБ потребує не одного універсального інструменту, а поєднання кількох механізмів державної участі. Компенсація процентної ставки, часткові гарантії, портфельні гарантії, механізми спільного покриття ризику, first-loss інструменти та фондової участі (funded participation) виконують різні функції. Одні впливають переважно на ціну кредиту, інші — на розподіл кредитного ризику, строковість ресурсу або фіскальну експозицію держави. Тому їх доцільність має визначатися залежно від домінуючого кредитного бар'єра, цільового сегмента МСБ і очікуваного розвитку ефекту.

Порівняння ключових інструментів державної участі у кредитуванні МСБ
подано в табл. 3.6

Таблиця 3.6

Порівняння інструментів державної участі у кредитуванні МСБ

Інструмент	Домінуюча проблема	Перевага	Ключове обмеження	Доцільність для України
Компенсація процентної ставки	Висока ціна кредиту	Швидкий вплив на доступність фінансування	Постійні бюджетні видатки, ризик низької додатковості	Тимчасово й адресно для пріоритетних інвестицій
Часткова гарантія	Недостатнє забезпечення окремого позичальника	Розподіл ризику без повного заміщення банку	Вищі витрати індивідуального аналізу, залежність від якості гаранта	Життєздатні позичальники з дефіцитом застави
Портфельна гарантія	Масовий доступ МСБ до кредиту	Стандартизація, диверсифікація та масштабування	Моральний ризик, можливе включення низькододаєткових кредитів	Базовий інструмент масштабування кредитної підтримки
Спільне покриття ризику (risk-sharing facility, RSF)	Надмірний ризик інвестиційного портфеля	Залучення МФО і договірний розподіл збитків	Складний дизайн, нефондована форма не створює ліквідності	Великі стандартизовані інвестиційні портфелі
Покриття перших збитків (first-loss)	Підвищений початковий ризик цільового сегмента	Відкриття кредитного каналу там, де звичайної гарантії недостатньо	Умовні фінансові зобов'язання, ризик послаблення андеррайтингу	Селективні проекти для воєнно вразливих сегментів
Funded participation	Нестача довгострокового або дешевого ресурсу	Поєднання ресурсної участі з банківським кредитуванням	Потребує участі МФО або інституції розвитку та чітких правил розподілу ризику	Інвестиційні кредити, енергоефективність, модернізація, експорт і переробка

Джерело: систематизовано та уточнено автором.

Отже, ризик-орієнтована модернізація не передбачає повної відмови від компенсації процентної ставки. Вона може зберігатися як адресний інструмент підтримки пріоритетних інвестицій. Водночас її доцільно поєднувати з частковими та портфельними гарантіями, покриттям перших збитків, механізмами спільного розподілу ризику з міжнародними партнерами, funded participation та встановленням граничної фінансової експозиції держави.

У цьому контексті програму «Доступні кредити 5–7–9 %» доцільно розглядати як компенсаційний рівень державної кредитної підтримки, тоді як портфельні гарантії, first-loss покриття, контргарантії та funded participation формують ризик-

орієнтований рівень. Перша модель впливає передусім на вартість кредиту для позичальника. Друга змінює розподіл ризику між банком, державою та міжнародними партнерами. Тому подальший розвиток державних кредитних програм має відбуватися не шляхом механічного збільшення компенсацій, а через поєднання здешевлення ресурсу з гарантуванням, покриттям перших збитків, портфельним моніторингом і оцінюванням додатковості.

Часткові гарантії найбільш виправдані щодо позичальників із життєздатною бізнес-моделлю, але недостатнім забезпеченням. Портфельні гарантії доцільні для масового кредитування МСБ, аграрного сектору, переробної промисловості, релокованих підприємств, енергоефективних інвестицій і локальних проєктів відбудови. Їхня перевага полягає в переході від погодження кожної окремої операції гарантом до встановлення стандартизованих критеріїв прийнятності всього портфеля.

Механізми спільного покриття ризику, first-loss інструменти та funded participation мають використовуватися там, де звичайної гарантії недостатньо. Це стосується інвестиційних портфелів із тривалішим строком окупності, відновлення пошкоджених активів, кредитування підприємств у прифронтових і деокупованих регіонах, енергетичної стійкості, переробки та експорту. У таких випадках державна гарантія має доповнюватися міжнародною контргарантією, донорським first-loss ресурсом або довгостроковою ресурсною участю МФО.

Отже, модернізована модель державної кредитної підтримки МСБ має бути комбінованою. Вона повинна поєднувати інструменти здешевлення ресурсу, розподілу ризику, покриття перших втрат, ресурсної участі міжнародних партнерів і цифрового моніторингу. Така конструкція формує основу для переходу до змішаного фінансування, у межах якого розмежовуються рух коштів і рух кредитного ризику.

У цьому контексті концепція змішаного фінансування (blended finance) є методологічно важливою для подальшого розвитку державних кредитних програм підтримки МСБ у повоєнній Україні. Її значення полягає не лише у залученні додаткового фінансового ресурсу, а й у зміні архітектури розподілу ризиків між державою, донорами, міжнародними фінансовими організаціями, гарантійними інституціями, банками та кінцевими позичальниками. За підходом Convergence,

blended finance передбачає використання каталізуючого капіталу з публічних або філантропічних джерел для мобілізації приватних інвестицій у сталий розвиток [98]. Принципово важливо, що змішане фінансування не є окремим видом кредиту або самостійним фінансовим продуктом. Це спосіб структурування фінансової угоди, за якого різні учасники з різними цілями вкладають ресурси у спільну конструкцію, але зберігають власну логіку участі.

У контексті підтримки малого і середнього бізнесу blended finance поєднує кілька типів ресурсів та інструментів. Перший тип становлять грантові кошти, які можуть використовуватися для технічної допомоги, консультаційного супроводу, енергетичного аудиту, підготовки інвестиційних проєктів або часткової компенсації гарантійної плати. Другий тип формує пільговий капітал (concessional capital), зокрема довгостроковий ресурс, субординоване фінансування або інші форми участі, що знижують загальну вартість капіталу та подовжують строк кредитування. Третій тип охоплює гарантії, контргарантії, страхування ризиків та first-loss покриття, які поліпшують ризиковий профіль кредитної операції для банку. Четвертий тип становить приватний банківський капітал, який забезпечує основний обсяг кредитування і зберігає ринкову дисципліну відбору позичальників.

Основні архетипи змішаного фінансування та можливості їх застосування в державній кредитній підтримці МСБ узагальнено в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Архетипи blended finance та їх застосування в підтримці МСБ

Архетип blended finance	Сутність	Можливе застосування в Україні	Очікуваний ефект
Technical Assistance	Гранти на підготовку проєктів	Консультації, бізнес-плани, енергетичний аудит, підготовка інвестиційних заявок	Підвищення якості проєктів і зменшення ризику нецільового використання коштів
First-loss capital	Донорський або публічний буфер перших втрат	Покриття перших втрат у ризикових портфелях відбудови, енергостійкості та прифронтових територій	Зниження ризику для держави і банків, відкриття кредитного каналу для складніших сегментів
Guarantees & Risk-sharing	Портфельні гарантії, контргарантії та договірний розподіл ризику	Доповнення державних портфельних гарантій ресурсами МФО, ЄС або донорів	Мобілізація приватного банківського капіталу без повного перенесення ризику на бюджет

Concessional capital	Пільгові позики нижче ринкової ставки або довгостроковий ресурс	Інвестиційні кредити для модернізації, енергоефективності, переробки та експорту	Зниження вартості фінансування і подовження строків кредитування
Funded participation	Пряма ресурсна участь у фінансуванні портфеля	Спільне фінансування з ЄБРР, ЕІВ, EIF, IFC або національною установою розвитку	Збільшення обсягу доступного ресурсу для довгострокових кредитів МСБ

Джерело: авторська адаптація за підходом *Convergence* до архетипів *blended finance* [98].

Отже, портфельні гарантії доцільно відносити до інструментів підвищення кредитної якості (*credit enhancement*). Їхня функція полягає не у прямому фінансуванні позичальника, а в частковому покритті кредитного ризику банку. Завдяки цьому зменшується незахищена частина очікуваних втрат кредитора, підвищується прийнятність кредитної операції для фінансового посередника і формуються умови для мобілізації приватного капіталу. Отже, портфельна гарантія не замінює кредит, а змінює співвідношення ризику і очікуваної дохідності для банку.

У поєднанні з донорським *first-loss* резервом або контргарантією портфельна гарантія може формувати багаторівневу систему захисту. Перший рівень покриває найбільш ризиковий шар потенційних втрат і може фінансуватися за рахунок донорів, міжнародних фінансових організацій або спеціальних програм відновлення. Другий рівень забезпечує гарантійна інституція, яка надає портфельне покриття банкам. Третій рівень залишається за банком, який утримує частину кредитного ризику, здійснює андеррайтинг, моніторинг, супровід кредиту та стягнення проблемної заборгованості. Така конструкція обмежує повне перекидання ризику на державу і водночас підвищує готовність банків фінансувати МСБ із відновлювальним, інвестиційним, експортним або енергостійким ефектом.

Поняття *funded participation* доцільно використовувати для опису ситуації, коли міжнародна фінансова організація, держава або інституція розвитку не лише бере участь у розподілі ризику, а фактично надає фінансовий ресурс для кредитування або співфінансування кредитного портфеля. На відміну від *unfunded guarantee*, де гарант бере на себе умовне зобов'язання здійснити виплату у разі дефолту позичальника, *funded participation* передбачає надання реального ресурсу, який може бути спрямований банком на фінансування кінцевих позичальників. Тому ці

інструменти не є взаємозамінними. *Funded participation* працює через ресурсний контур кредитування, тоді як *unfunded guarantee* або *capped portfolio guarantee* працюють через контур розподілу кредитного ризику.

Для України це розмежування має принципове значення. Якщо банк має достатню ліквідність, але не готовий приймати кредитний ризик МСБ, достатнім може бути інструмент *unfunded guarantee* або *capped portfolio guarantee*. Якщо ж проблема полягає не лише у ризику, а й у нестачі довгострокового гривневого ресурсу, тоді доцільним є поєднання гарантії з *funded participation*. У такому разі міжнародний партнер або національна розвимова інституція надає банку довший чи дешевший ресурс, а портфельна гарантія зменшує незахищену частину очікуваних втрат банку в межах установленого покриття.

Отже, для повоєнної України *blended finance* доцільно розглядати як двоконтурну архітектуру державної кредитної підтримки МСБ. Перший контур відображає рух коштів і ресурсу. До нього належать гранти, технічна допомога, *concessional capital*, *funded participation* та приватний банківський капітал. Другий контур відображає рух ризику. До нього належать портфельні гарантії, *first-loss* покриття, контргарантії та страхування ризиків. Розмежування цих контурів уточнює функції кожного учасника, зменшує дублювання інструментів і забезпечує баланс між публічною підтримкою, банківською відповідальністю та мобілізацією приватного капіталу. Логіку поєднання ресурсного та ризикового контурів у межах змішаного фінансування подано на рис. 3.3 Та Додатку П.

Публічний і донорський ресурс у такій моделі не замінює приватний банківський капітал, а формує умови для його залучення. Ресурсний контур охоплює пільговий капітал, *funded participation*, технічну допомогу та гранти на підготовку проєктів. Ризиковий контур охоплює *first-loss* резерв, контргарантії, портфельні гарантії та страхування ризиків. Їх поєднання створює основу для фінансування кредитного портфеля МСБ у напрямках відбудови, енергостійкості, експорту та переробки.

Рис. 3.3. Архітектура змішаного фінансування для кредитування МСБ

Джерело: авторська адаптація за підходом *Convergence* до архетипів *blended finance* [98].

Вважаємо, що в межах цієї архітектури перспективною для України є модель диференційованих гарантій з обмеженим обсягом портфеля (*capped portfolio guarantees*). Її логіка полягає у встановленні граничного рівня гарантійного покриття не для кожного кредиту окремо, а для визначеного портфеля кредитів. Це поєднує масштабованість портфельного підходу з контролем фіскального ризику. Диференціація покриття має здійснюватися залежно від цільового сегмента, галузі, регіону, інвестиційного призначення кредиту, рівня воєнного ризику та очікуваного відновлювального ефекту.

Запропонована архітектура змішаного фінансування змінює саму логіку державної участі у кредитуванні МСБ. Якщо традиційна модель державних кредитних програм ґрунтувалася переважно на бюджетному здешевленні кредиту через компенсацію процентної ставки, то модернізована модель має спиратися на поєднання ресурсного, гарантійного, ризик-подільного та контрольного контурів. У такій конструкції держава не лише компенсує частину вартості кредиту, а формує умови для мобілізації банківського та міжнародного капіталу, розподіляє ризики, обмежує фіскальну експозицію і забезпечує доказове оцінювання додатковості.

Зміну моделі фінансування державних кредитних програм підтримки МСБ подано на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Трансформація моделі фінансування ДКП підтримки МСБ

Джерело: складено автором.

Перехід від компенсаційної до ризик-орієнтованої моделі передбачає зміну чотирьох ключових параметрів. По-перше, змінюється джерело впливу: від прямої бюджетної компенсації вартості кредиту до поєднання державних гарантій, донорського first-loss ресурсу, контргарантій МФО, funded participation і приватного банківського капіталу. По-друге, змінюється об'єкт державного впливу: від процентної ставки до кредитного ризику, заставного дефіциту, строковості ресурсу та інвестиційної прийнятності проєктів. По-третє, змінюється роль банку: від адміністратора пільгового кредиту до повноцінного оригінатора портфеля, який зберігає частину ризику, здійснює андеррайтинг, моніторинг і стягнення. По-четверте, змінюється критерій результативності: від кількості та суми виданих кредитів до додатковості, якості портфеля, фіскальної стійкості, приросту інвестицій, зайнятості та доданої вартості.

Отже, модернізована модель фінансування має бути не субсидійною, а мобілізаційною. Її завдання полягає не у постійному здешевленні кредиту за рахунок бюджету, а у створенні такої структури ризику й ресурсу, за якої банки, міжнародні

фінансові організації та донори готові фінансувати життєздатні, але кредитно обмежені підприємства. Саме ця зміна перетворює державні кредитні програми з інструменту короткострокової антикризової підтримки на механізм повоєнного відновлення, модернізації та структурного розвитку МСБ.

В цілому зазначимо, що, гарантії з обмеженим обсягом портфеля у поєднанні з first-loss резервом, контргарантією МФО, funded participation і грантовою складовою можуть стати ядром нової моделі державної кредитної підтримки МСБ. Така модель не зводиться до компенсації процентної ставки. Вона поєднує ресурсну, ризикову, консультаційну та інституційну складові. Її перевага полягає в тому, що держава і донори не підміняють банк, а змінюють умови, за яких банк готовий кредитувати життєздатні, але кредитно обмежені підприємства.

Практичне впровадження моделі диференційованих гарантій з обмеженим обсягом портфеля потребує не лише зміни параметрів покриття, а й формування цілісної системи інституційних, фіскальних, банківських і цифрових умов. Йдеться про перехід від адміністрування гарантійних лімітів до активного управління портфельним ризиком, очікуваними втратами, додатковістю та результативністю державної кредитної підтримки. Ключові умови впровадження такої моделі узагальнено в табл. 3.8 «Умови впровадження модернізованої моделі диференційованих портфельних гарантій в Україні».

Таблиця 3.8

Умови впровадження модернізованої моделі диференційованих портфельних гарантій в Україні

Блок впровадження	Що потрібно зробити	Ключовий запобіжник	Очікуваний результат
Інституційний	Створити або посилити національну гарантійну платформу з функціями ризик-менеджменту, координації МФО та адміністрування донорських шарів ризику	Розмежування функцій гаранта, агента, банків і наглядового органу	Єдиний центр управління гарантіями, даними, міжнародними ресурсами та результативністю програми
Фіскальний	Запровадити багаторічне планування гарантійних лімітів, облік очікуваних втрат, портфельний сар виплат і правила використання first-loss ресурсів	Оцінювання PD, LGD, очікуваних виплат, відшкодувань і чистої фіскальної вартості	Контроль умовних бюджетних зобов'язань і передбачуваність для банків, позичальників та міжнародних партнерів

Банківський	Вимагати від банків якісний андеррайтинг, цифрову звітність, моніторинг, реструктуризацію та стягнення проблемної заборгованості	Збереження економічно значущої частки ризику за банком	Зниження морального ризику та підвищення якості гарантованого портфеля
Сегментно-програмний	Диференціювати режими гарантування за метою кредиту, регіоном, галуззю, рівнем воєнного ризику та очікуваною додатковістю	Тематичні вікна для відбудови, енергостійкості, експорту, переробки, прифронтових і деокупованих територій	Підвищення адресності підтримки та спрямування вищого покриття туди, де ринковий провал є найбільшим
Ціновий	Запровадити ризик-орієнтовану гарантійну плату, пов'язану з ризиковим профілем портфеля, рівнем покриття, строком кредиту та наявністю контргарантії	Недопущення однакової ціни гарантії для різних за ризиком портфелів	Узгодження стимулів банку, позичальника і держави та зменшення прихованого субсидування
Міжнародний	Інтегрувати контргарантії МФО, донорський first-loss ресурс, funded participation і технічну допомогу	Спільні правила розподілу збитків, звітності, відшкодувань і контролю цільового використання коштів	Мобілізація приватного банківського капіталу без пропорційного зростання бюджетного ризику
Цифровий	Створити реєстр гарантованих кредитів, dashboard, систему ранніх індикаторів ризику та модуль контролю додатковості	Захист банківської таємниці при публікації агрегованих показників	Доказове управління портфелем, прозорість, оперативне виявлення концентрацій і дефолтних ризиків
Оціночний	Запровадити регулярне контрфактичне оцінювання додатковості гарантованих кредитів	Порівняння гарантованих кредитів із близькими за характеристиками негарантованими кредитами	Визначення частки справді додаткового фінансування, інвестиційного ефекту, зайнятості та фіскальної віддачі

Джерело: авторська розробка.

Модернізація портфельного гарантування має охоплювати не лише розмір гарантійного покриття. Вона потребує узгодженого поєднання інституційної платформи, фіскального обліку очікуваних втрат, якісного банківського андеррайтингу, сегментної адресності, ризик-орієнтованого ціноутворення, міжнародного розподілу ризику, цифрового моніторингу та контрфактичного оцінювання додатковості. Саме така конструкція формує основу для переходу від формального нарощування обсягів підтримки до доказового управління кредитним ризиком, бюджетною вартістю та розвитковим ефектом державних кредитних програм.

Для завершеності такої моделі важливо доповнити диференційоване гарантійне покриття ризик-орієнтованим ціноутворенням і регулярним контрфактичним оцінюванням додатковості. Ризик-орієнтоване ціноутворення

означає, що гарантійна плата, рівень покриття та вимоги до банку-учасника мають залежати від ризикового профілю портфеля, цільового сегмента, строку кредитування, регіонального ризику, наявності first-loss ресурсу або міжнародної контргарантії. Для стандартних кредитів із нижчим ризиком гарантійна плата може бути ближчою до ринкової, тоді як для пріоритетних відновлювальних або інвестиційних сегментів її зниження має компенсуватися додатковими запобіжниками: власним внеском позичальника, участю банку у ризику, цифровим моніторингом і портфельним обмеженням сукупних виплат.

Регулярне контрфактичне оцінювання додатковості має відповідати на питання, що відбулося б із кредитуванням МСБ без державного гарантійного покриття. Таке оцінювання повинно порівнювати гарантовані кредити з близькими за характеристиками негарантованими кредитами за сумою, строком, ставкою, заставними вимогами, ризиковим профілем позичальника, регіоном і галуззю. Його результатом має бути не лише оцінка кількості підтриманих кредитів, а й визначення частки справді додаткового фінансування, приросту інвестицій, зайнятості, виробничих потужностей, експортної виручки та бюджетного ефекту.

Отже, модель диференційованих гарантій з обмеженим обсягом портфеля має поєднувати чотири взаємопов'язані елементи: параметричне гарантійне покриття, ризик-орієнтовану гарантійну плату, цифровий моніторинг портфеля та контрфактичне оцінювання додатковості. Саме таке поєднання уможливорює перехід від формального розширення державної підтримки до доказового управління кредитним ризиком, фіскальною вартістю та розвитковим ефектом державних кредитних програм.

У середньостроковій перспективі модернізована система портфельних гарантій може стати основою для поступового переходу до складніших механізмів передання кредитного ризику. Йдеться не про негайне запровадження класичної сек'юритизації кредитів МСБ, а про поетапне формування траншованої моделі, у якій нижній шар ризику покривається донорським first-loss ресурсом або міжнародною контргарантією, проміжний шар може розподілятися між державою та МФО, а банк-оригінатор зберігає економічно значущу участь у збитках.

Інституційною основою такого переходу може бути національна гарантійна платформа або Національна установа розвитку у взаємодії з Міністерством фінансів України, Міністерством економіки України, НБУ та міжнародними фінансовими організаціями. Її функції доцільно пов'язати не лише з адмініструванням гарантійних продуктів, а й зі стандартизацією вимог до портфелів, консолідацією даних, контролем лімітів державної участі, оцінюванням додатковості та підготовкою умов для складніших інструментів спільного покриття ризику (risk-sharing facility). Водночас пруденційне визнання передання ризику має залишатися виключною компетенцією НБУ.

Апробацію такої моделі доцільно зосередити не на всьому масиві оборотного кредитування, а на інвестиційних портфелях із високим розвитковим ефектом. До них належать переробна промисловість, агропереробка, енергетична стійкість, логістика, експорт і відновлення виробничих потужностей. Страхові механізми Експортно-кредитного агентства мають доповнювати портфельні гарантії, покриваючи експортні та визначені воєнні ризики, але не дублювати функції гарантійної платформи. Донорські й міжнародні ресурси можуть використовуватися для нижніх шарів ризику, однак вони не повинні підміняти національну систему управління портфельними гарантіями.

Перехід до траншованої моделі має здійснюватися лише за наявності підтверджених передумов. До них належать стандартизовані критерії формування портфелів, цифровий реєстр кредитів, достовірна статистика дефолтів і відшкодувань, незалежна верифікація даних, юридична чинність кредитного захисту, пруденційне визнання інструменту та фактична мобілізація недержавного капіталу. Тому траншоване передання ризику доцільно розглядати як наступний етап розвитку після апробації диференційованих портфельних гарантій, first-loss ресурсів, міжнародних контргарантій і funded participation.

Важливим застереженням щодо подальшого розвитку цієї архітектури є недоцільність негайного переходу до класичної сек'юритизації кредитів МСБ. Для України більш обґрунтованим є поетапне формування моделі передання кредитного ризику на основі вже діючих портфельних гарантій, міжнародних контргарантій, first-

loss ресурсів і funded participation. Такий підхід враховує потребу у стандартизації кредитних портфелів, накопиченні статистики дефолтів і відшкодувань, розвитку цифрової звітності та формуванні належного правового режиму для складніших інструментів передання ризику.

Практичною передумовою такого переходу є вже наявний досвід українських банків у програмах спільного покриття ризику з міжнародними фінансовими організаціями. Угоди з ЄБРР, ЄІБ, ЄІФ, IFC, DFC та іншими партнерами підтверджують можливість поєднання банківського андеррайтингу, портфельної звітності, міжнародного розподілу збитків і цільового спрямування ресурсу на МСБ, агробізнес, чисту енергетику, відновлення та інвестиційні потреби підприємств. Отже, міжнародні механізми risk-sharing доцільно розглядати не як зовнішній додаток до державної кредитної політики, а як складову ризик-орієнтованої інституційної архітектури підтримки МСБ.

Окремою умовою має бути конкурентна нейтральність доступу банків до гарантійних і ризик-подільних програм. Складність міжнародних інструментів не повинна закріплювати переваги лише великих державних банків або банків іноземних груп. Для середніх, регіональних і спеціалізованих установ доцільно передбачити стандартизовані документи, типові моделі звітності, спільні портфельні платформи та незалежну верифікацію. Це сприятиме ширшому залученню банків, які мають кращу інформацію про локальний МСБ, і водночас зберігатиме вимоги до якості андеррайтингу, моніторингу та стягнення.

Практична реалізація моделі диференційованих гарантій з обмеженим обсягом портфеля потребує створення цифрового контуру моніторингу. Для портфельних гарантій це має принципове значення, оскільки держава приймає на себе умовні зобов'язання за великою кількістю кредитів, але не бере участі в індивідуальному погодженні кожної позики. Відтак якість управління залежить від того, наскільки оперативно уповноважені органи бачать склад портфеля, динаміку прострочення, концентрацію за банками, галузями, регіонами, строками, розмірами позичальників і цілями фінансування.

Цифрова система моніторингу має включати реєстр гарантованих кредитів, дані про банк-кредитор, позичальника, сектор економіки, регіон, суму кредиту, строк, рівень гарантійного покриття, ціль використання коштів, забезпечення, стан обслуговування боргу, реструктуризації, гарантійні виплати та суми відшкодування до бюджету. Частина цих даних має залишатися доступною лише для уповноважених органів із дотриманням вимог банківської таємниці. Водночас агреговані показники доцільно публікувати у відкритій цифровій панелі моніторингу (dashboard) для забезпечення прозорості, аналітичної підзвітності та громадського контролю.

Моніторинг має бути не лише описовим, а й превентивним. Доцільно запровадити систему ранніх індикаторів ризику. До них можна віднести зростання прострочення понад 30 днів, концентрацію портфеля в одному секторі або регіоні, різке нарощення гарантованого кредитування окремим банком, зниження частки власного ризику банку, погіршення макроекономічних показників у регіоні, перевищення прогнозованої дефолтності та зростання частки реструктуризацій. У разі досягнення порогових значень параметри гарантійної програми мають переглядатися автоматично або через рішення наглядового органу.

Масштабування державних портфельних гарантій у повоєнний період створює не лише можливості для розширення кредитування МСБ, а й системні ризики для бюджету. Гарантія не потребує негайного видатку в момент її надання, але формує умовне зобов'язання держави. Якщо дефолти за гарантованим портфелем стають масовими, умовне зобов'язання трансформується у прямі бюджетні виплати. Тому гарантійна програма має оцінюватися не тільки як інструмент розвитку МСБ, а й як джерело потенційного фіскального ризику.

Найбільш небезпечним є ризик корельованих дефолтів. У звичайних умовах банк може розраховувати на диверсифікацію портфеля. Проте в повоєнній економіці дефолти підприємств можуть бути пов'язані спільними факторами. До них належать безпекова ситуація, руйнування інфраструктури, падіння попиту, девальвація, зростання витрат на енергію або логістичні обмеження. За таких умов гарантійні виплати можуть зростати саме тоді, коли бюджет матиме підвищені потреби у фінансуванні оборони, соціальної підтримки та відбудови.

Іншим ризиком є моральна небезпека. Якщо гарантія покриває занадто велику частку ризику, банк може послабити вимоги до відбору позичальників, а позичальник може сприймати гарантований кредит як форму державної допомоги, а не як боргове зобов'язання. Для зменшення цього ризику необхідно зберігати істотну частку ризику за банком, вимагати реального стягнення проблемної заборгованості, оприлюднювати агреговану інформацію про гарантійні виплати та невідшкодовані суми, а також не допускати автоматичного списання боргів.

Отже, цифровий моніторинг, облік очікуваних втрат, контроль концентрації портфеля та збереження економічно значущої частки ризику за банком мають стати обов'язковими елементами модернізованої моделі портфельних гарантій. Без цих запобіжників диференційоване гарантійне покриття може посилити фіскальні ризики та моральний ризик. За наявності належного моніторингу воно, навпаки, формує керований інструмент розширення кредитування МСБ у пріоритетних напрямках повоєнного відновлення.

Проведений аналіз є підставою стверджувати, що інтеграція механізмів розподілу та передання кредитного ризику в державне кредитування МСБ є доцільною, але має відбуватися еволюційно. На короткостроковому горизонті пріоритетними є стандартизація даних, цифровий моніторинг, цільові пілоти покриття перших збитків і спільне покриття ризику з міжнародними фінансовими організаціями. На середньостроковому горизонті можливим є перехід до синтетичної траншованої моделі, спочатку переважно в нефондованій, а надалі — у фондованій формі. Реальний продаж активів доцільно розглядати лише як окремий перспективний етап після створення належної правової, наглядової, рейтингової та інвесторської інфраструктури.

Авторська позиція полягає в концентрації державної участі на мінімально достатньому покритті тієї частини кредитного ризику, яка фактично перешкоджає фінансуванню життєздатних і суспільно значущих проєктів МСБ. Запропонований підхід пов'язує розмір такої участі з ризиковими характеристиками портфеля, очікуваною додатковістю, спроможністю банку утримувати частину ризику та гранично прийнятною фіскальною експозицією держави. Це забезпечує збереження

відповідальності банку за якість кредитного рішення і створює передумови для мобілізації приватного та міжнародного капіталу.

Під ризик-орієнтованою модернізацією державних кредитних програм підтримки МСБ пропонується розуміти перехід від переважно універсальної компенсації вартості кредиту до диференційованого поєднання цінових, гарантійних, ресурсних і ризик-подільних інструментів. Їхні параметри мають визначатися ризиковими характеристиками портфеля, додатковістю фінансування, якістю банківського андеррайтингу, наявністю міжнародного або донорського розподілу ризику та фіскальною спроможністю держави.

Отже, ризик-орієнтована модернізація державних кредитних програм підтримки МСБ передбачає перехід від переважно компенсаційної моделі до моделі керованого розподілу ресурсів, ризиків і відповідальності між державою, банками, міжнародними фінансовими організаціями, донорами та позичальниками. Двоконтурна архітектура змішаного фінансування розкриває поєднання ресурсного та ризикового контурів такої моделі. Трансформація моделі фінансування показує зміну логіки державної участі: від бюджетного здешевлення кредиту до мобілізації приватного капіталу, розподілу ризику, контролю фіскальної експозиції та оцінювання додатковості. Умови впровадження модернізованої моделі формують практичну основу її реалізації.

Ключовими ознаками такої моделі мають стати диференційоване гарантійне покриття, ризик-орієнтоване ціноутворення, міжнародний розподіл ризику, цифровий моніторинг, облік очікуваних втрат і регулярне контрфактичне оцінювання додатковості. Саме їх поєднання перетворює державні кредитні програми з інструменту короткострокового здешевлення кредитів на механізм мобілізації приватного капіталу, відновлення виробничого потенціалу, підтримки зайнятості та структурної модернізації малого і середнього бізнесу в Україні.

3.3. Проблеми функціонування державних кредитних програм підтримки ММСБ в Україні та напрями їх інституційної модернізації

Державні кредитні програми підтримки мікро-, малого та середнього бізнесу в Україні в умовах воєнної економіки набули значення не лише інструменту здешевлення позикового капіталу, а й елементу макрофінансової стабілізації, підтримання ділової активності, збереження платоспроможного попиту на банківські кредити та формування передумов повоєнного відновлення [169]. Водночас саме розширення масштабу таких програм актуалізує питання їхньої адресності, фіскальної вартості, інституційної координованості, ризик-орієнтованого таргетування та здатності генерувати кінцевий економічний ефект, що виходить за межі простого збільшення кількості укладених кредитних договорів.

Аналіз проблем функціонування державних кредитних програм підтримки ММСБ доцільно розпочинати з уточнення їх інституційної природи. Програма «Доступні кредити 5-7-9%» не є самостійним банківським продуктом, а виступає механізмом державної фінансової підтримки [170], у межах якого бюджетний або донорський ресурс через спеціалізовану інституцію розвитку спрямовується на здешевлення кредитів, часткове покриття ризиків і стимулювання банківського фінансування підприємництва. Водночас реалізація програми через уповноважені банки означає, що фактичний доступ ММСБ до підтримки залежить не лише від формальних умов програми, а й від кредитної політики банків, їхнього ризик-апетиту, скорингових моделей, вимог до застави, фінансової звітності та життєздатності бізнес-проєкту [171-172].

Окремою проблемою є обмеженість аналітичної бази для оцінювання результативності таких програм (табл. 3.9). Дані щодо кредитів і NPL ММСБ дають змогу здійснювати портфельну, галузеву, валютну та ризикову діагностику, однак не містять повних мікроданих про участь конкретних підприємств у державних програмах [173], умови кредитування, гарантійні частки, реструктуризації, цільове використання коштів та посткредитні результати. Тому такий аналіз є коректним для

оцінювання загальних ризиків і структури портфеля, але не дає змоги повною мірою визначити причинно-наслідковий вплив державної підтримки на розвиток окремих підприємств, що актуалізує потребу інституційної модернізації програм на засадах адресності, додатковості, ризик-орієнтованості та оцінювання кінцевого економічного ефекту [174-175].

Таблиця 3.9

Інформаційно-аналітичні обмеження оцінювання державних кредитних програм підтримки ММСБ

Джерело інформації	Об'єкт оцінки	Основне обмеження	Ефект
Програма «Доступні кредити 5-7-9%»	Умови, механізми компенсацій, гарантії, цільові напрями	Відображає правила, а не фактичні результати	Дає змогу оцінити дизайн програми, але не її реальний ефект
Звіти НБУ про фінансову стабільність	Макрофінансовий контекст, стан кредитування, системні ризики	Агрегований рівень аналізу	Придатні для оцінки загальних тенденцій, але не окремих проєктів
Аналітична база кредитів і NPL ММСБ НБУ	Структуру кредитів, NPL, галузеві, валютні та розмірні ризики	Відсутні мікродані позичальників і параметри участі у програмі	Дозволяє здійснити портфельну діагностику, але не каузальну оцінку впливу
Звітні матеріали ФРП / НУР	Масштаб реалізації: договори, обсяги, банки, галузі	Переважає адміністративна статистика	Показують інтенсивність підтримки, але обмежено - її результативність
Аналітичні матеріали банків	Практичні проблеми реалізації, ризик-апетит, заставні вимоги	Позиційний характер оцінок	Допомагають виявити суперечності між дизайном програми й банківською практикою
Дані підприємств після кредитування	Зміну доходів, зайнятості, інвестицій, податків	Не інтегровані в єдиний контур моніторингу	Критично потрібні для оцінки кінцевого економічного ефекту
Дані про компенсації та гарантії	Бюджетну вартість, гарантійне навантаження, фіскальні ризики	Слабко пов'язані з результатами профінансованих проєктів	Необхідні для оцінки співвідношення «вартість підтримки - ефект»

Джерело: систематизовано автором на основі [132-133; 169-183]

Наявна емпірична база свідчить, що державна кредитна підтримка ММСБ в Україні пройшла еволюцію від інструменту здешевлення кредиту до масштабного антикризового механізму [169-170], а надалі - до моделі, яка поступово має набувати ознак селективної політики розвитку. Саме ця трансформація породжує ключове методологічне питання: чи може програма, створена як переважно компенсаційний

механізм, залишатися ефективною у фазі відновлення, коли на перший план виходять продуктивність, інвестиційна модернізація, стійкість виробничих ланцюгів і структурна переорієнтація економіки. Відповідь на це питання потребує критичної діагностики не лише результатів, а й внутрішніх інституційних стимулів, які формуються в межах програми (рис. 3.5).

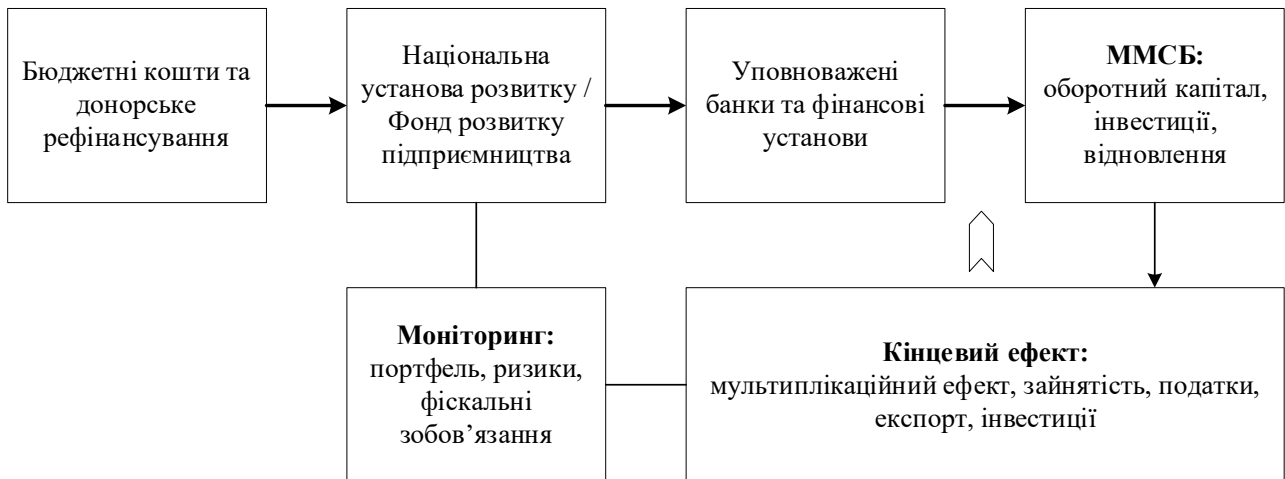

Рисунок 3.5. Інституційна логіка функціонування ДКП ММСБ

Джерело: розроблено автором

Рисунок 3.5 ілюструє ключову інституційно-аналітичну проблему функціонування державних кредитних програм підтримки ММСБ: бюджетні кошти та донорське рефінансування через Національну установу розвитку / ФРП і уповноважені банки трансформуються у кредити для підприємств, однак між наданням фінансування та оцінюванням його кінцевого економічного ефекту зберігається недостатньо розвинений зворотний зв'язок. Чинна модель переважно фіксує обсяг спрямованих ресурсів, кількість кредитів, стан портфеля, ризики та фінансові зобов'язання, але значно слабше відображає, наскільки така підтримка забезпечує продуктивність, зайнятість, податкові надходження, експорт, інвестиції та відновлення підприємств. Унаслідок цього виникає розрив між адміністративним масштабом програми та доказовою оцінкою її результативності, що актуалізує потребу посилення моніторингу, простежуваності руху ресурсів, оцінювання кінцевого ефекту та коригування параметрів державної кредитної підтримки на основі фактичних результатів.

За підсумками 2020-2025 рр. програма «Доступні кредити 5-7-9%» суттєво наростила адміністративний масштаб, що підтверджується збільшенням кількості уповноважених банків, обсягів кредитних договорів і профінансованих заявок. Водночас саме масштабування виявляє ключову проблему: ефективність програми не може оцінюватися лише за кількістю кредитів або сумою виданого фінансування. Зростання кредитного портфеля є проміжним результатом, тоді як кінцевими критеріями мають бути інвестиції, модернізація підприємств, збереження зайнятості, приріст податкової бази та зменшення залежності бізнесу від подальшої бюджетної підтримки [121; 172]. Проблемним залишається і ризик заміщення ринкового кредитування пільговим [176]. У міру відновлення ролі ринкового корпоративного кредиту державна підтримка має поступово зміщуватися від широкого субсидування оборотного капіталу до фінансування інвестиційних, відновлювальних і модернізаційних проєктів. Інакше програма може втрачати розвиткову спрямованість і перетворюватися на механізм здешевлення кредиту для позичальників, які потенційно здатні залучати фінансування на ринкових умовах.

Галузева структура програми також виявляє проблему концентрації підтримки в аграрному секторі, промисловості та торгівлі [170-171]. Хоча це частково пояснюється платоспроможним попитом, оборотністю капіталу, наявністю застави та прозорішою звітністю таких підприємств, надмірна концентрація може обмежувати доступ до програми для інноваційних сегментів, релокованого бізнесу, мікропідприємств і суб'єктів із високим розвитковим потенціалом, але слабшою заставною базою. Окремим проблемним аспектом є інтерпретація якості кредитного портфеля (табл. 3.10). Низька частка NPL за програмними кредитами може свідчити про якісний банківський андеррайтинг і позитивний вплив зниження процентного навантаження, однак цей показник не є безумовним доказом ефективності програми [173]. Він може відображати концентрацію підтримки на відносно надійних позичальниках, відкладений характер кредитного ризику або залежність платіжної дисципліни від подальших бюджетних компенсацій, безпекових умов і здатності підприємств перейти від підтримки ліквідності до самодостатнього інвестиційного розвитку.

Діагностичний профіль чинної моделі ДКП ММСБ

Ознака моделі	Позитивний ефект	Проблемне обмеження	Висновок для модернізації
Компенсація процентної ставки	Зменшує вартість кредиту та підтримує платоспроможний попит	Може субсидувати позичальників, здатних кредитуватися на ринкових умовах	Потрібна диференціація за ризиком, метою і розвитковим ефектом
Портфельні гарантії	Знижують заставний бар'єр і розширюють кредитний доступ	Створюють приховані фіскальні зобов'язання та моральний ризик	Необхідні ліміти, співучасть банку та моніторинг втрат
Участь уповноважених банків	Забезпечує масштабування програми через банківську інфраструктуру	Банки відбирають переважно прийнятних за ризиком клієнтів	Потрібне поєднання банківського відбору з державними КРІ адресності
Перевага оборотного капіталу	Швидко підтримує ліквідність бізнесу в кризовий період	Слабше пов'язана з модернізацією та продуктивністю	Поступовий пріоритет інвестиційних і відновлювальних кредитів
Донорське рефінансування	Зменшує навантаження на державний бюджет	Залежить від умов і стабільності зовнішньої підтримки	Потрібна довгострокова модель фінансування установи розвитку

Джерело: систематизовано автором на основі [169-182]

Відзначимо, що проблема «обмежена адресність підтримки» виникає внаслідок того, що переважання універсальної компенсаційної логіки над сегментованим таргетуванням [174; 175]. У межах державної кредитної підтримки це означає розрив між формальною доступністю інструменту і реальною спроможністю різних груп підприємств використати його для розвитку. Коли програма функціонує переважно як універсальний механізм здешевлення кредиту, вона не завжди відрізняє підприємство, якому підтримка потрібна для подолання об'єктивного ринкового провалу, від підприємства, яке користується пільговим ресурсом як дешевшою альтернативою ринковому кредитуванню. Саме тому аналіз має виходити не з припущення про однорідність ММСБ, а з визнання глибокої сегментної неоднорідності за розміром, галуззю, регіоном, фазою життєвого циклу, якістю

фінансової звітності, заставним потенціалом і здатністю генерувати додану вартість [172; 174] (табл. 3.11, додаток Р табл Р.1.).

Таблиця 3.11

Ключові проблем ДКП підтримки ММСБ в Україні

Проблема	Ключовий прояв	Напрямок удосконалення
Обмежена адресність підтримки	Однакові умови для різних за ризиком, масштабом і розвитковим ефектом позичальників	Ризик-орієнтована сегментація ММСБ і диференціація умов підтримки
Надмірна роль кредитів на оборотний капітал	Підтримка ліквідності переважає над інвестиціями та модернізацією	Пріоритет інвестиційних кредитів, лізингу, енергоефективності та відновлення активів
Галузева та регіональна концентрація	Підтримка зосереджується в окремих секторах і регіонах	Галузеві, регіональні та ризикові ліміти з урахуванням пріоритетів відновлення
Заміщення ринкового кредитування пільговим	Пільговий ресурс може витіснити нормальне банківське ціноутворення	Запровадження правила додатковості та поступовий перехід зрілих клієнтів на ринкові умови
Недостатня оцінка кінцевого ефекту	Оцінюються переважно суми, договори й компенсації, а не продуктивність, зайнятість і податки	Формування системи КРІ портфельної, фіскальної та економічної результативності
Фіскальні ризики компенсацій і гарантій	Зростання прямих і умовних зобов'язань держави	Середньострокове бюджетування, актуарне оцінювання гарантій і стрес-тестування зобов'язань
Моральна небезпека	Часткове перенесення ризику на державу може послаблювати дисципліну банків і позичальників	Збереження частки ризику за банком, аудит і санкції за порушення умов програми
Недостатня інтеграція інструментів	Кредит часто надається без поєднання з гарантіями, грантами, лізингом і консультаціями	Формування змішаних фінансових пакетів і єдиного маршруту підприємця
Обмежений доступ мікро-, новостворених і релокованих підприємств	Банківський канал краще працює для позичальників із підтвердженою платоспроможністю	Гарантії першої втрати, мікрокредитування, ваучери та кредитно-консультаційний супровід
Недосконалість інституційної координації	Перетин програм, різні критерії та складність комбінування підтримки	Посилення ролі спеціалізованої установи розвитку як оператора, координатора й аналітичного центру

Джерело: систематизовано автором на основі [169-182]

Встановлено, що ключовою проблемою чинної моделі державної кредитної підтримки ММСБ є обмежена адресність, оскільки універсальна компенсаційна

логіка створює однакові стимули для позичальників із різним рівнем ризику, масштабом діяльності та розвитковим потенціалом. Унаслідок цього частина бюджетного ресурсу може спрямовуватися не на найбільш обмежені або стратегічно важливі сегменти, а на підприємства з вищою банківською придатністю. Подолання цієї проблеми потребує запровадження ризик-орієнтованої сегментації ММСБ, диференціації умов підтримки, єдиної бази даних, регулярного портфельного моніторингу та перегляду параметрів програми залежно від фактичних результатів.

Другою проблемою є надмірна роль кредитів на оборотний капітал, що зумовлено антикризовою природою програми та короткостроковими потребами бізнесу [171]. Такий підхід підтримує ліквідність підприємств, але слабше трансформується у продуктивність, інвестиції, експорт і довгострокову зайнятість. Тому модернізація має передбачати поступове посилення пріоритету інвестиційних кредитів, лізингу, енергоефективності, відновлення активів і виробничої модернізації. Важливим обмеженням є галузева та регіональна концентрація підтримки, пов'язана з нерівномірністю кредитоспроможності, заставної бази, банківської присутності та безпекових ризиків. За таких умов відбувається недофінансування релокованого бізнесу, мікропідприємств, територій стійкості та секторів із високою доданою вартістю. Вирішення цієї проблеми потребує поєднання галузевих, територіальних і ризикових лімітів із пріоритетами відновлення та розвитку.

Окремою проблемою є ризик заміщення ринкового кредитування пільговим, коли державна підтримка може використовуватися не для подолання ринкових провалів, а як дешевша альтернатива звичайному банківському кредиту [176; 179]. За цих обставин знижуються стимули до розвитку ринкового ціноутворення та може призводити до нераціонального використання бюджетного ресурсу. Тому необхідним є запровадження правила додатковості, чітке розмежування цільових позичальників і поступове виведення зрілих клієнтів на ринкові умови [174; 178]. Недостатня оцінка кінцевого економічного ефекту проявляється в тому, що основна увага приділяється сумах кредитів, кількості договорів і компенсаціям, тоді як слабше вимірюються інвестиції, продуктивність, зайнятість, податкові надходження та посткредитна

динаміка підприємств. Для подолання цього обмеження потрібна система КРІ, яка поєднує портфельні, фінансові та економічні результати й дозволяє відрізнити розвитковий ефект від простої підтримки поточної ліквідності.

Фінансові ризики компенсацій і гарантій посилюються через масштабування програми, високі процентні ставки, невизначеність бюджетних надходжень і потенційні гарантійні виплати. Формуються прямі та умовні зобов'язання держави, які потребують середньострокового бюджетування, актуарного оцінювання гарантій, стрес-тестування фінансових зобов'язань і прозорого моніторингу втрат [177; 180]. Моральна небезпека для банків і позичальників виникає тоді, коли частина вартості або ризику кредитування переноситься на державу, і може послаблювати дисципліну відбору, стимулювати очікування пролонгацій або майбутньої підтримки та накопичувати прихований кредитний ризик [180; 181]. Мінімізація окресленої проблеми потребує збереження частки ризику за банком, *ex-post* аудиту, санкцій за нецільове використання коштів і прозорих правил реструктуризації.

Недостатня інтеграція кредитів із гарантіями, грантами, лізингом і консультаційною підтримкою знижує результативність програм, особливо для новостворених, мікро- та релокованих підприємств [174; 178]. Вирішення цієї проблеми полягає у формуванні змішаних фінансових пакетів, єдиного маршруту підприємця, розвитку гарантій першої втрати, мікрокредитування, ваучерів і кредитно-консультаційного супроводу. Завершальною інституційною проблемою є недостатня координація між міністерствами, фондами, банками, гарантійними механізмами та донорами. Перетин інструментів, різні критерії доступу й складність комбінування підтримки підвищують трансакційні витрати та знижують прозорість для ММСБ. Тому доцільним є посилення ролі спеціалізованої установи розвитку як оператора, координатора, аналітичного центру та носія єдиних стандартів моніторингу державної кредитної підтримки (табл. 3.12, додаток Р, табл. Р.2).

Науково обґрунтований напрям подолання цієї проблеми полягає у тому, щоб реалізувати посилення ролі спеціалізованої установи розвитку як оператора, координатора та аналітичного центру.

Матриця ключових проблем і напрямів модернізації ДКП підтримки ММСБ

Проблемний блок	Діагностичний прояв	Очікувана зміна дизайну
Обмежена адресність підтримки	Однакові стимули для різних за ризиком і розвитковим ефектом позичальників	Ризик-орієнтована сегментація ММСБ і диференціація умов підтримки
Переважаючі кредитів на оборотний капітал	Підтримка ліквідності домінує над інвестиціями та модернізацією	Пріоритет інвестиційних кредитів, лізингу, енергоефективності й відновлення активів
Галузева та регіональна концентрація	Підтримка зосереджується в окремих секторах і регіонах	Галузеві, територіальні та ризикові ліміти відповідно до пріоритетів відновлення
Заміщення ринкового кредитування пільговим	Пільговий ресурс може витіснити ринкове банківське ціноутворення	Правило додатковості та поступовий перехід зрілих клієнтів на ринкові умови
Недостатня оцінка кінцевого ефекту	Оцінюються переважно суми, договори й компенсації, а не розвиткові результати	КРІ портфельної, фінансової та економічної результативності
Фінансові ризики компенсацій і гарантій	Формуються прямі та умовні зобов'язання держави	Середньострокове бюджетування, актуарна оцінка гарантій і стрес-тестування зобов'язань
Моральна небезпека	Перенесення частини ризику на державу може послаблювати дисципліну учасників	Збереження частки ризику за банком, ex post аудит і санкції за порушення
Фрагментованість інструментів підтримки	Кредит часто не поєднується з гарантіями, грантами, лізингом і консультаціями	Змішані фінансові пакети та єдиний маршрут підприємця
Обмежений доступ вразливих груп ММСБ	Мікро-, новостворені й релоковані підприємства мають слабший доступ до банківського каналу	Гарантії першої втрати, мікrokредитування, ваучери та кредитно-консультаційний супровід
Недосконалі інституційна координація	Перетин програм, різні критерії доступу й складність комбінування підтримки	Посилення ролі спеціалізованої установи розвитку як оператора, координатора й аналітичного центру

Джерело: систематизовано автором на основі [132-134; 169-182]

Такий підхід змінює логіку програми: замість простого здешевлення кредиту формується система селективного розподілу державного ресурсу відповідно до очікуваного економічного ефекту й рівня ризику. Практичне впровадження потребує єдиної бази даних, регулярного портфельного моніторингу, диференційованих ставок компенсації, прозорих правил комбінування інструментів і механізму перегляду умов залежно від результатів. Ризик цього напряму полягає у можливому ускладненні адміністрування, однак він є меншим, ніж ризик тривалого фінансування без чіткої адресності та без доказу кінцевого ефекту.

Отож, ризики державних кредитних програм мають багаторівневу природу (рис. 3.6, табл. 3.13). На першому рівні виникає кредитний ризик банків і позичальників, пов'язаний із можливістю погіршення фінансового стану підприємств, втрати застави, скорочення попиту або руйнування виробничих активів [177; 179; 180]. На другому рівні формується фінансовий ризик, оскільки держава бере на себе прямі видатки на компенсацію процентів і умовні зобов'язання за гарантіями. На третьому рівні виникає інституційний ризик, пов'язаний із фрагментацією відповідальності, слабкою координацією програм і недостатньою прозорістю оцінювання. На четвертому рівні формується ризик викривлення конкуренції, коли пільгова підтримка може змінювати поведінку банків і підприємств не через підвищення продуктивності, а через доступ до дешевшого ресурсу.

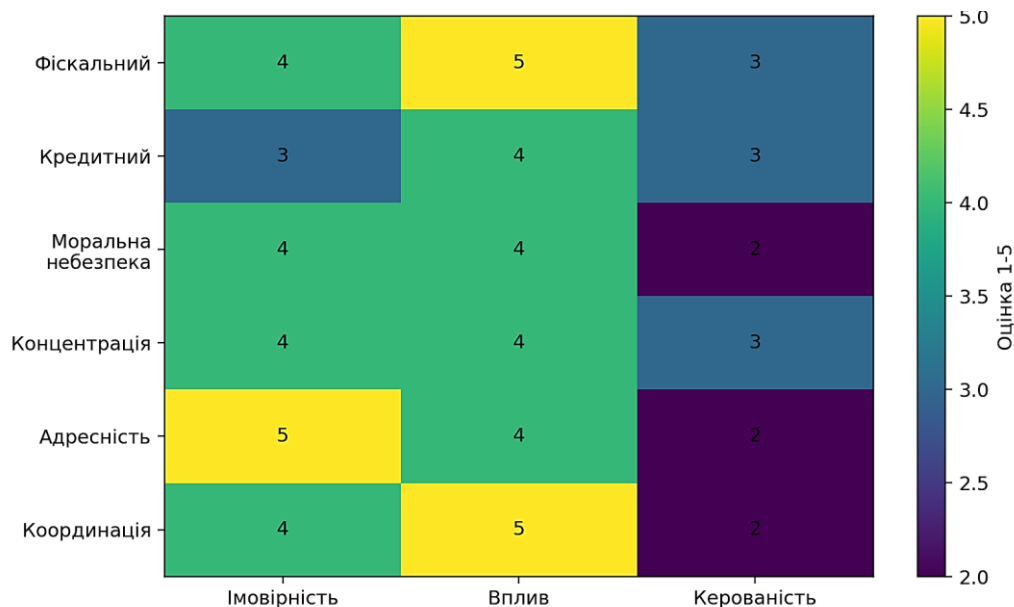

Рисунок 3.6. Матриця ризиків чинної моделі ДКП

Джерело: систематизовано автором на основі [129-137; 169-182]

Перехід до ризик-орієнтованої диференціації підтримки дає змогу подолати універсальність компенсаційної моделі та спрямовувати державний ресурс не всім позичальникам однаково, а тим сегментам ММСБ, де існує найбільший розрив між ринковою доступністю кредиту й очікуваним розвитковим ефектом [172; 176]. Такий підхід не обмежує доступ до програми механічно, а підвищує її адресність, забезпечуючи поєднання стабілізаційної функції з поступовим посиленням інвестиційно-модернізаційного спрямування.

Ризики чинної моделі державної кредитної підтримки та інструменти їх мінімізації

Ризик	Джерело виникнення	Прояв	Інструменти мінімізації
Фіскальний ризик	Нарощення компенсацій і гарантійних зобов'язань	Перевищення планових бюджетних видатків, затримки компенсацій	Середньострокове бюджетування, стрес-тестування, ліміти підтримки
Кредитний ризик	Погіршення платоспроможності ММСБ	Зростання NPL у ризикових галузях або регіонах	Моніторинг NPL-ratio, ризикова сегментація, участь банку у втраті
Ризик концентрації	Скупчення підтримки в окремих секторах, банках або регіонах	Залежність результатів програми від вузької групи позичальників	Галузеві, регіональні та банківські ліміти, ННІ-моніторинг
Моральна небезпека	Очікування перекидання витрат і ризиків на державу	Послаблення кредитної дисципліни або нецільове використання	Співучасть банку, аудит, санкції, прозорі правила реструктуризації
Адресний ризик	Недостатнє охоплення вразливих або стратегічних груп	Слабкий доступ мікро-, релокованих та новостворених підприємств	Гарантії першої втрати, консультаційний супровід, мікрофінансові продукти
Інституційний ризик	Фрагментованість правил і відповідальності	Конкуренція програм, дублювання інструментів, складність комбінування	Єдиний координатор, інтегрована платформа, уніфікація критеріїв
Ризик слабкої результативності	Фокус на договорах і компенсаціях замість економічних результатів	Неможливість оцінити ефект для продуктивності, зайнятості, податків	KPI результативності, дані після кредиту, незалежне оцінювання впливу

Джерело: систематизовано автором на основі [129-137; 169-182]

Механізм ризик-орієнтованої диференціації підтримки передбачає сегментацію позичальників за рівнем ризику, розвитковим ефектом і потребою у державному втручанні [178; 179]. На рівні дизайну програми це означає диференціацію ставки компенсації, гарантійної частки, лімітів і строків підтримки, а його впровадження потребує оновлення нормативних критеріїв, використання сегментних карт ризику, узгодження з банківськими моделями кредитоспроможності та регулярного обміну даними між банками, установою розвитку й державними органами. Водночас важливо зберегти операційну простоту програми, щоб нові правила не збільшували

надмірно витрати для банків і ММСБ. Посилення інвестиційної спрямованості програм має усунути домінування короткострокового фінансування оборотного капіталу, і зміст полягає у прив'язці пільг до відновлення, модернізації, енергоефективності, експорту та оновлення виробничих активів. Для цього доцільно передбачити вищі ліміти й довші строки для інвестиційних кредитів, а також посилити роль лізингу, фінансування обладнання та проєктів виробничої модернізації.

Запровадження системи КРІ кінцевого економічного ефекту має подолати слабку доказовість результативності державної кредитної підтримки [174; 175]. Оцінювання повинно охоплювати не лише обсяг кредитів і стан портфеля, а й зміни у підприємстві після фінансування: інвестиції, робочі місця, виручку, податки, експорт, рівень NPL і стійкість бізнесу, що дозволить відрізнити підтримку поточної ліквідності від реального розвиткового ефекту. Розвиток портфельних гарантій і механізмів розподілу ризиків має вирішити проблему заставного дефіциту та обмеженого доступу вразливих підприємств до кредитування [10, 13]. Йдеться про поділ потенційних втрат між державою, банками та міжнародними партнерами через гарантії першої втрати, гарантійні ліміти, ризик-орієнтовані комісії та незалежний моніторинг. Водночас банк має зберігати частину ризику, щоб не послаблювалася дисципліна андеррайтингу.

Фіскальне стрес-тестування програм необхідне для управління прихованими бюджетними зобов'язаннями [173; 180]. Воно має включати прогнозування витрат на компенсації, можливих гарантійних виплат і сценаріїв погіршення якості кредитного портфеля. На рівні дизайну це передбачає середньострокові бюджетні ліміти, резервування, актуарне оцінювання гарантій і прозорий облік умовних зобов'язань держави. Водночас, інституційне посилення Національної установи розвитку / ФРП має подолати фрагментованість координації державної кредитної підтримки [169; 170]. Установа розвитку повинна виконувати функції оператора, координатора фінансових інструментів та аналітичного центру, а для цього потрібні єдиний реєстр програм, аналітична платформа, стандарти даних, регулярна звітність і координація взаємодії між державою, банками, донорами та ММСБ.

Також, інтеграція кредитних, грантових, гарантійних і консультаційних інструментів має забезпечити перехід від розірваної підтримки до комплексних фінансових пакетів. Практично це означає створення єдиного маршруту підприємця, можливість комбінування гранту, гарантії, кредиту, лізингу та консультаційного супроводу залежно від потреб різних груп ММСБ. З іншого боку створення єдиної системи даних для оцінювання впливу має вирішити проблему недостатності мікроданих. Така система повинна поєднувати банківські, бюджетні, податкові та програмні дані, використовувати уніфіковані ідентифікатори позичальників, захищений обмін інформацією та панельне спостереження за підприємствами після отримання підтримки.

Територіальна та галузева прив'язка підтримки до цілей відновлення має зменшити нерівномірність доступу до програм. Вона повинна враховувати воєнні ризики, релокацію бізнесу, регіональні потреби, виробничий потенціал, зайнятість і стратегічне значення окремих секторів, що дозволить спрямовувати підтримку не лише туди, де бізнес уже має вищу кредитоспроможність, а й туди, де вона створює найбільший ефект для відновлення. Механізм поступового виходу з пільгової підтримки має запобігати залежності підприємств від субсидованого кредиту. Для зрілих і низькоризикових клієнтів доцільно передбачити поступове зниження компенсації, повторну оцінку потреби в підтримці та переведення на ринкові умови фінансування і це дозволить зберегти бюджетний ресурс для тих сегментів ММСБ, де державне втручання є справді необхідним. Очікуваним результатом є підвищення адресності підтримки, скорочення неефективного субсидування та посилення зв'язку кредитування з відновленням виробничого потенціалу. Водночас, основними ризиками залишаються помилки класифікації підприємств, лобювання пріоритетів, зростання документаційного навантаження й уповільнення кредитних рішень. Тому успішна реалізація потребує прозорих критеріїв, цифровізації даних, регулярного перегляду параметрів, незалежного аудиту та збереження відповідальності банків за якість портфеля.

Узагальнення зазначених напрямів модернізації дає змогу представити ризик-орієнтовану логіку удосконалення державних кредитних програм підтримки ММСБ

як послідовний управлінський цикл. Його вихідним етапом є діагностика якості кредитного портфеля та ризиків, на основі якої здійснюється сегментація позичальників, визначаються цільові пріоритети підтримки, розподіляються ризики між державою, банками та іншими учасниками, а також формується система КРІ для оцінювання кінцевого економічного ефекту. Важливо, що така модель не завершується етапом оцінювання, а передбачає зворотний зв'язок через корекцію дизайну програми відповідно до фактичних результатів її реалізації (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Логіка модернізації ДКП підтримки ММСБ в Україні

Джерело: складено автором

Систематизація виявлених проблем засвідчує, що модернізація державних кредитних програм підтримки ММСБ має здійснюватися не шляхом окремих точкових змін, а через узгоджене оновлення їхнього інституційного, фінансового та аналітичного дизайну. Кожна проблема потребує відповідного напряму подолання, конкретного механізму впливу та очікуваного результату, що дозволяє перейти від загальної діагностики недоліків до практичної моделі удосконалення програмної архітектури. Узагальнення таких взаємозв'язків подано в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Проблеми ДКП ММСБ та напрями їх подолання

Проблема	Напрямок подолання	Механізм впливу	Очікуваний результат
Обмежена адресність підтримки	Ризик-орієнтована диференціація підтримки	Сегментація ММСБ за ризиком, потребою у підтримці та розвитковим ефектом	Спрямування ресурсу до цільових і продуктивних сегментів
Надмірна роль кредитів на оборотний капітал	Посилення інвестиційної спрямованості програм	Пріоритет кредитів на модернізацію, обладнання, енергоефективність і відновлення активів	Зростання інвестиційного та виробничого ефекту підтримки
Галузева та регіональна концентрація	Територіальне й галузеве таргетування підтримки	Урахування воєнних ризиків, релокації, регіональних потреб і секторів з високою доданою вартістю	Збалансованіший доступ до фінансування та підтримка пріоритетів відновлення

Заміщення ринкового кредитування пільговим	Запровадження правила додатковості	Визначення, чи є державна підтримка необхідною для отримання кредиту або реалізації проекту	Зменшення неефективного субсидування та збереження ринкових стимулів
Недостатня оцінка кінцевого економічного ефекту	Система КРІ результативності	Вимірювання інвестицій, зайнятості, податків, експорту, продуктивності та якості портфеля після кредитування	Перехід від обліку виданих кредитів до оцінки реального ефекту
Фіскальні ризики компенсацій і гарантій	Фіскальне стрес-тестування програм	Прогнозування витрат на компенсації, гарантійних виплат і сценаріїв погіршення портфеля	Підвищення бюджетної передбачуваності та контроль умовних зобов'язань
Моральна небезпека для банків і позичальників	Збереження відповідальності учасників	Частка ризику за банком, аудит, санкції за порушення та прозорі правила реструктуризації	Підвищення дисципліни кредитування та зменшення прихованого ризику
Недостатня інтеграція кредитів з іншими інструментами	Формування змішаних фінансових пакетів	Поєднання кредитів, гарантій, грантів, лізингу та консультативного супроводу	Комплексна підтримка різних груп ММСБ замість ізольованого кредитного продукту
Обмежений доступ мікро-, новостворених і релокованих підприємств	Розвиток гарантій першої втрати та мікрофінансування	Зниження заставного бар'єра, кредитно-консультативний супровід і спеціальні продукти для вразливих груп	Розширення доступу до фінансування для менш банківсько придатних підприємств
Недосконалість інституційної координації	Посилення ролі НУР / ФРП	Надання установі розвитку функцій оператора, координатора, аналітичного центру та адміністратора даних	Узгодження програм, зниження дублювання та підвищення прозорості підтримки

Джерело: систематизовано автором на основі [169-182]

Ключовою передумовою інституційної модернізації державних кредитних програм підтримки ММСБ є перехід від адміністративної статистики реалізації до системи доказового оцінювання результативності. Показники кількості договорів, обсягу виданих кредитів і суми компенсацій є необхідними для оцінювання масштабу програми, однак вони не дають відповіді на питання про її реальний розвитковий ефект. Зокрема, вони не дозволяють повною мірою встановити, чи сприяла підтримка створенню нових виробничих потужностей, збереженню зайнятості, збільшенню податкової бази, експортній активності, модернізації підприємств або лише замістила дорожче ринкове фінансування. Тому модернізована модель ДКП ММСБ має спиратися на систему КРІ, яка поєднує портфельний, фіскальний, підприємницький і макроекономічний рівні оцінювання (табл. 3.15).

Порівняння чинної та модернізованої моделі ДКП ММСБ

Критерій	Чинна / перехідна модель	Модернізована модель	Аналітичний ефект
Основна логіка	Компенсація вартості кредиту	Результат-орієнтована підтримка розвитку	Зростає вимірюваність суспільної віддачі
Адресність	Широкі категорії учасників	Сегментація за ризиком, метою, регіоном, галуззю, життєвим циклом	Менше нецільового субсидування
Інструменти	Кредит і компенсація ставки	Кредит, гарантія, лізинг, грант, консультації, страхування	Підтримка стає комплексною
Оцінювання	Суми договорів, кількість заявок, виплати компенсацій	КРІ портфеля, підприємства, бюджету і макроефекту	Можлива корекція програми на основі даних
Ризик	Частково прихований у бюджетних і гарантійних зобов'язаннях	Оцінюється через стрес-тести та розподіл втрат	Підвищується фінансова передбачуваність
Інституційна роль ФРП / НУР	Адміністратор програм	Установа розвитку, координатор, аналітичний центр	Підвищується спроможність політики розвитку

Джерело: систематизовано автором на основі [169-182]

Модернізація державних кредитних програм не може бути одномоментною, оскільки вони одночасно виконують стабілізаційну, соціально-економічну, банківську та інвестиційну функції. Надто швидке звуження підтримки може погіршити доступ до фінансування для підприємств, які ще не відновили операційну стійкість. Водночас затягування масової компенсаційної моделі посилює фінансове навантаження, ризик залежності від пільгового кредиту та заміщення ринкового фінансування. Тому доцільною є поетапна трансформація: від аудиту програм і посилення даних - до ризик-орієнтованої диференціації, інтеграції інструментів та повноцінного оцінювання впливу (табл. 3.16).

Визначена поетапність модернізації засвідчує, що перехід від компенсаційної до результат-орієнтованої моделі потребує формування інтегрованого цифрового контуру управління державними кредитними програмами.

Дорожня карта модернізації ДКП підтримки ММСБ

Етап	Зміст дій	Очікуваний результат	Ключовий ризик
I. Діагностичний	Аудит програм, реєстр інструментів, карта портфельних і фіскальних ризиків	Виявлення дублювань, концентрацій і слабких місць даних	Опір розкриттю даних або фрагментарність інформації
II. Нормативний	Уточнення цілей, критеріїв адресності, правил комбінування інструментів	Зменшення невизначеності для банків і ММСБ	Надмірне ускладнення умов участі
III. Дані та КРІ	Єдиний реєстр кредитів, гарантій, компенсацій і результатів підприємств	Перехід до доказового управління програмами	Проблеми захисту даних і міжвідомчого обміну
IV. Ризик-орієнтована диференціація	Сегментні ставки, ліміти, гарантії, строки і вимоги до цільового ефекту	Підвищення адресності та контроль фіскальних витрат	Помилки сегментації або лобізм пріоритетів
V. Інтеграція інструментів	Кредит, гарантія, грант, лізинг, консультаційний супровід	Підвищення доступності для вразливих і розвиткових сегментів	Фрагментація адміністраторів та різні правила
VI. Оцінювання впливу	Регулярні незалежні оцінки, публічні звіти, корекція дизайну	Підзвітність, фіскальна стійкість і вища суспільна віддача	Формалізація оцінювання без управлінських наслідків

Джерело: систематизовано автором на основі [169-182]

Без стандартизованих даних, цифрового моніторингу, простежуваності гарантійних і компенсаційних зобов'язань, єдиного профілю бенефіціара та системи оцінювання кінцевих результатів неможливо забезпечити адресність, додатковість, фіскальну передбачуваність і доказову результативність підтримки. Тому цифровізацію доцільно розглядати не як окремий технічний напрям, а як інституційну інфраструктуру модернізованої моделі ДКП ММСБ.

Сучасний етап розвитку державних кредитних програм підтримки ММСБ в Україні характеризується переходом від антикризового здешевлення позикового капіталу до складнішої моделі фінансової інфраструктури розвитку. У фазі воєнного шоку ключовим завданням було збереження доступу підприємств до банківського кредиту, підтримання ліквідності та запобігання різкому скороченню ділової активності. У фазі відновлення цього вже недостатньо: державна підтримка має доводити не лише масштаб реалізації, а й адресність, додатковість, фіскальну ефективність, якість кредитного портфеля та внесок у модернізацію ММСБ.

Цифровізація державних кредитних програм у цьому контексті має три взаємопов'язані площини. Операційна площина охоплює спрощення доступу підприємств до підтримки, стандартизацію заявок, прискорення верифікації, зменшення трансакційних витрат і автоматизацію обміну даними. Інституційна площина передбачає формування єдиного простору взаємодії державних органів, Національної установи розвитку, банків, небанківських фінансових установ, міжнародних фінансових організацій, донорів, місцевого самоврядування та підприємств. Аналітична площина полягає у використанні цифрових даних для ризик-орієнтованого управління, оцінювання додатковості, моніторингу проблемної заборгованості та вимірювання впливу підтримки на інвестиції, зайнятість, податкові надходження, продуктивність і регіональне відновлення.

Водночас цифровізація є необхідною, але недостатньою умовою підвищення результативності державних кредитних програм. Без належного інституційного дизайну цифрова платформа може лише прискорити наявні вади: нечітке таргетування, дублювання інструментів, фрагментовану звітність, фіскальну невизначеність і формальне оцінювання результатів [174; 181]. Отже, центральним завданням є не механічне оцифрування чинних процедур, а перехід від моделі «програма - банк - позичальник» до моделі «екосистема - дані - ризик - результат».

Єдина цифрова екосистема кредитної підтримки ММСБ - це інституційно впорядкована багаторівнева цифрово-аналітична система взаємодії органів державної влади, Національної установи розвитку, банківських і небанківських фінансових установ, міжнародних фінансових організацій, донорів, місцевого самоврядування та суб'єктів мікро-, малого і середнього бізнесу, яка на основі стандартизованого обміну даними, цифрової ідентифікації та верифікації, ризик-орієнтованого оцінювання, інтеграції кредитних, гарантійних, лізингових, факторингових, грантових і консультаційних інструментів, моніторингу цільового використання ресурсів і вимірювання соціально-економічного ефекту забезпечує прозоре, адресне, фіскально кероване, підзвітне та доказове управління державними кредитними програмами протягом усього життєвого циклу підтримки [181; 182].

Таке визначення відрізняється від вузького розуміння цифровізації як електронного документообігу або онлайн-подання заявки [181]. Воно акцентує інституційну природу екосистеми, оскільки передбачає розподіл повноважень, відповідальності, прав доступу до даних і процедур контролю; аналітичну природу, адже дані мають використовуватися для оцінювання ризиків, додатковості та ефектів; фінансову природу, оскільки екосистема поєднує компенсації процентів, гарантії, кредити, лізинг, факторинг, донорські ресурси та регіональні компоненти; управлінську природу, оскільки цифровий контур має впливати на перегляд дизайну програм, а не лише відображати вже ухвалені рішення.

Інституційна структура цифрової екосистеми має спиратися на чіткий розподіл ролей її учасників. Центральне місце в ній належить Національній установі розвитку, яка має виконувати функції операційного й аналітичного ядра: адмініструвати програми, управляти портфелем інструментів, організовувати взаємодію з банками й донорами, формувати стандарти даних і забезпечувати оцінювання результативності. Водночас НУР не повинна підміняти банки у кредитному процесі, оскільки професійний андеррайтинг, оцінювання платоспроможності та прийняття частини кредитного ризику мають залишатися у сфері відповідальності банків і небанківських фінансових установ. Узагальнення інституційних учасників цифрової екосистеми наведено в табл. 3.17.

Таблиця 3.17

Інституційні учасники цифрової екосистеми кредитної підтримки ММСБ

Учасник	Функції в екосистемі	Цифрові ресурси	Роль у життєвому циклі	Інституційні ризики
КМУ, Мінфін, Мінекономіки	Визначення політики, пріоритетів, бюджетних лімітів і правил програм	Нормативні реєстри, бюджетні системи, портали програм	Стратегічне планування, контроль фіскальної вартості	Політизація пріоритетів, фіскальна невизначеність
Національна установа розвитку	Адміністрування програм, управління портфелем, взаємодія з банками і донорами	ІТ-платформа програм, база договорів, аналітичні панелі	Операційне ядро екосистеми від заявки до оцінювання	Концентрація функцій, слабкий аудит даних

Національний банк України	Регулювання банків, нагляд, кредитний реєстр, макропруденційна аналітика	Кредитний реєстр, статистика банків, регуляторна звітність	Контроль якості кредитного процесу і системних ризиків	Надмірне регуляторне навантаження, обмежений обмін даними
Уповноважені банки	Кредитний аналіз, андеррайтинг, видача кредитів, супровід	Core banking, скоринг, CRM, KYC/AML системи	Фінансування, прийняття кредитного ризику	Моральна небезпека, селекція клієнтів
Небанківські фінансові установи	Лізинг, факторинг, мікрофінансування, спеціалізовані продукти	Платформи лізингу, факторингові реєстри	Розширення каналів доступу ММСБ	Регуляторні прогалини, операційні ризики
МФО та донори	Надання ресурсів, гарантій, грантів, технічної допомоги, стандартів впливу	Портали донорської звітності, ESG/ESS системи	Фінансування програм, аудит результатів	Дублювання вимог, фрагментація звітності
Державні реєстри та цифрові сервіси	Верифікація заявника, статусу, податкових даних і прав власності	ЄДР, податкові реєстри, Дія, Трембіта, реєстри майна	Попередня перевірка, автоматизація документів	Низька якість даних, ризик витоку
Місьцеве самоврядування та ОВА	Регіональні програми, співфінансування, підтвердження територіальних потреб	Регіональні реєстри, геодані, програми розвитку громад	Таргетування регіональної підтримки	Нерівна спроможність громад, локальна непрозорість
ММСБ	Подання заявки, згода на дані, реалізація проєкту, звітність	Електронний кабінет, Дія.Бізнес, банківські застосунки	Бенефіціар і джерело первинної інформації	Цифрова нерівність, недовіра до використання даних

Джерело: систематизовано автором на основі [169-182]

Цифровізацію державних кредитних програм доцільно аналізувати не через окремі цифрові сервіси, а через життєвий цикл підтримки [181]. Такий підхід дозволяє простежити, як дані формуються, перевіряються, використовуються для кредитного рішення, супроводжують фінансування, забезпечують моніторинг ризиків і повертаються у процес коригування політики. Якщо оцифрувати лише етап подання заявки, держава отримає швидший вхід у програму, але не матиме достатніх доказів ефективності. Якщо оцифрувати лише звітність без стандартизації первинних даних, оцінювання залишиться неповним, тому цифровий контур має охоплювати всі етапи - від інформування підприємства до аудиту й зворотного зв'язку (табл. 3.18).

Матриця цифровізації життєвого циклу ДКП ММСБ

Етап	Основний цифровий зміст	Аналітичне призначення	Очікуваний ефект
Інформування підприємств	Цифрові портали, сайти НУР і банків, персоналізовані повідомлення	Підбір релевантних програм за розміром, галуззю, регіоном і ціллю фінансування	Підвищення обізнаності та адресності
Подання заявки	Єдиний електронний кабінет та API з банками	Стандартизація первинних даних заявника	Зменшення трансакційних витрат
Верифікація заявника	Інтеграція з ЄДР, податковими, майновими та санкційними реєстрами	Перевірка відповідності критеріям програми	Прискорення перевірки та зниження ризику шахрайства
Кредитний аналіз	Банківські скорингові моделі, кредитний реєстр, фінансова звітність	Оцінювання платоспроможності та кредитного ризику	Підвищення якості андеррайтингу
Ухвалення рішення	Цифровий протокол рішення та журнал аудиту	Контроль прозорості й обґрунтованості рішень	Відтворюваність і підзвітність рішень
Надання фінансування	Цифровий паспорт підтримки	Облік суми, ставки, строку, гарантії, компенсації та цілі кредиту	Уніфікований облік підтримки
Супровід кредиту	Аналітичні панелі, EWS, банківська звітність	Раннє виявлення прострочень, реструктуризацій і портфельних ризиків	Керованість кредитного ризику
Моніторинг використання коштів	Е-документи, накладні, акти, фотофіксація	Перевірка цільового використання кредиту	Зменшення нецільового використання
Оцінювання результативності	KPI-панелі, сховище даних, аналітичні модулі	Вимірювання інвестицій, зайнятості, податків, експорту та продуктивності	Доказова корекція політики
Аудит і зворотний зв'язок	Журнали доступу, аудит алгоритмів, кабінет скарг	Виявлення помилок, порушень і системних збоїв	Підзвітність і вдосконалення системи

Джерело: систематизовано автором на основі [169-182]

Важливим елементом такої системи є цифровий паспорт кредитної підтримки. Його доцільно розглядати як стандартизований набір даних, що супроводжує кожний випадок державної кредитної підтримки від подання заявки до завершального оцінювання результатів. На відміну від кредитного договору, цифровий паспорт має відображати не лише банківські умови фінансування, а й публічний вимір підтримки: програму, джерело компенсації або гарантії, цільову групу, бюджетне чи донорське зобов'язання, рівень ризику, очікуваний ефект, фактичні результати та статус виконання KPI. Саме цифровий паспорт створює основу для оцінювання додатковості, тобто дозволяє визначити, чи була державна підтримка вирішальною для отримання фінансування або реалізації інвестиційного проєкту.

Концептуальна модель єдиної цифрової екосистеми має поєднувати інформаційні, фінансові та управлінські потоки. Інформаційний потік формується на основі державних реєстрів, банківських систем, даних підприємства, кредитного реєстру, податкових і статистичних джерел та донорських вимог. Фінансовий потік рухається від державного бюджету, міжнародних партнерів, НУР і фінансових установ до кінцевого бенефіціара у формі кредиту, гарантії, компенсації, лізингу, факторингу або іншого інструменту підтримки. Управлінський потік охоплює рішення щодо правил програм, лімітів, пріоритетів, ризикових параметрів, аудиту, звітності та коригування політики.

Запропонована концепція ЄЦЕ-КП ММСБ (табл. 3.19, додаток Р, рис Р.3) відображає логіку запропонованої моделі: у центрі розташований єдиний цифровий контур, який не є надбудовою над окремими програмами, а виступає спільним простором даних і процесів. Він пов'язує державні реєстри, НУР, банки, небанківські фінансові установи, донорів, міжнародні фінансові організації, місцеве самоврядування та ММСБ. Аналітичний модуль забезпечує зворотний зв'язок, завдяки якому держава може оцінювати не лише факт надання підтримки, а й її адресність, ризиковість, фіскальну вартість і кінцевий економічний ефект. У такій логіці цифровізація перетворює програму з лінійного механізму розподілу коштів на систему інституційного навчання.

Таблиця 3.19

Структурно-функціональна модель єдиної цифрової екосистеми кредитної підтримки ММСБ

Блок цифрової екосистеми	Основний зміст	Функціональне призначення	Очікуваний результат
Передумови створення екосистеми	Фрагментація даних, різні правила програм, ручні процеси, дублювання звітності, слабка аналітика ефекту	Обґрунтування потреби переходу від розрізнених програм до єдиного цифрового контуру	Зменшення інституційної фрагментації та підвищення керованості підтримки
Учасники екосистеми	КМУ, міністерства, НУР / ФРП, НБУ, банки, небанківські установи, донори / МФО, державні реєстри, місцева влада, ММСБ	Формування єдиного простору взаємодії учасників кредитної підтримки	Узгодження ролей, відповідальності та каналів обміну даними
Цифрові канали доступу	Е-кабінет ММСБ, Дія, банківські застосунки, портали партнерів, API-сервіси, офлайн-точки доступу	Забезпечення зручного входу підприємства в систему підтримки	Спрощення доступу до програм і зниження трансакційних витрат

Інтеграція даних	API Gateway, Трембіта, ЄДР, державні реєстри, кредитний реєстр, Open Banking, KYC/AML, е-документообіг	Поєднання банківських, державних, податкових, реєстрових і програмних даних	Стандартизація інформації та підвищення якості верифікації
Цифрове управління	Workflow Engine, Smart Routing заявок, AI/ML scoring, Risk Engine, EWS, цифрові журнали та audit trail	Автоматизація процесів, скоринг, маршрутизація заявок, раннє виявлення ризиків	Підвищення швидкості, прозорості та якості кредитних рішень
Аналітика та оцінювання впливу	Data Warehouse, BI-дашборди, KPI-панелі, сценарний аналіз, аналітика зайнятості, інвестицій і податків	Перехід від адміністративної статистики до доказового оцінювання результативності	Оцінювання адресності, додатковості, фіскальної ефективності та кінцевого економічного ефекту
Цифровий життєвий цикл підтримки	Інформування, е-заявка, верифікація, скоринг, рішення, фінансування, е-моніторинг, оцінювання впливу, аудит і feedback loop	Простежуваність підтримки від заявки до оцінювання результатів	Формування замкненого циклу управління програмами на основі даних
Принципи функціонування	Інтероперабельність, Data Governance, кіберзахист, прозорість, API-стандарти, evidence-based policy	Забезпечення надійності, сумісності, безпеки та підзвітності цифрової системи	Підвищення довіри до програм і якості державного управління
Очікувані результати	Швидкість рішень, адресність, прозорість, якість портфеля, регіональна збалансованість, інвестиційний ефект, зайнятість, фіскальна ефективність	Вимірювання практичних ефектів цифрової трансформації ДКП ММСБ	Перехід до інтегрованої, ризик-орієнтованої та результативної моделі кредитної підтримки

Джерело: систематизовано автором на основі [169-182]

Окреме значення має Окреме значення має інтеграція різних фінансових інструментів у єдиний управлінський контур. Державна кредитна підтримка ММСБ уже не обмежується компенсацією процентної ставки. Вона включає портфельні гарантії, доступний лізинг, факторинг, мікрокредитування, програми енергоефективності, регіональні компоненти, аграрні інструменти, донорські гранти, технічну допомогу та потенційні майбутні інструменти довгострокового або квазікапітального фінансування. Цифрова екосистема не повинна уніфікувати всі ці продукти до одного формату, але має забезпечити їх порівнюваність за базовими критеріями: хто отримав підтримку, яку проблему доступу до фінансування вирішено, який ризик прийнято, яке бюджетне чи донорське зобов'язання виникло та який результат отримано.

Особливо важливою цифрова інтеграція є для портфельних гарантій, оскільки вони створюють умовні фінансові зобов'язання [177; 180]. На момент видачі кредиту гарантія може не виглядати як прямий бюджетний видаток, але у разі дефолту перетворюється на витрати або втрати гаранта. Тому цифрова платформа повинна відстежувати гарантійні ліміти, концентрацію за банками, галузями та регіонами, очікувані втрати, фактичні виплати, частоту дефолтів і поведінку банків. Без цього гарантійні інструменти можуть помилково сприйматися як дешевий спосіб розширення кредитування, хоча фактично вони переносять частину ризику в майбутнє.

Разом із тим цифровізація породжує власні ризики, які мають бути враховані при проєктуванні екосистеми [182]. У табл. 3.20 систематизовано ризик-матрицю цифровізації кредитної підтримки ММСБ, де виокремлено інституційні, фінансові, банківські, інформаційні, кібернетичні, регуляторні, соціально-економічні, алгоритмічні та операційні ризики. Найкритичніші з них мають не суто технічну, а інституційно-фінансову природу. Йдеться про нечіткий розподіл повноважень, відкриті компенсаційні та гарантійні зобов'язання, можливе послаблення банківського андеррайтингу, низьку якість даних, нерівний цифровий доступ ММСБ та ризик алгоритмічної дискримінації. Отже, цифровізація має проєктуватися як ризик-орієнтована система, а не як безумовно позитивний технологічний процес (табл. 3.20).

Таблиця 3.20

Ризик-матриця цифровізації кредитної підтримки ММСБ

Група ризику	Джерело виникнення	Можливі наслідки	Критичність	Механізми мінімізації	Відповідальна інституція
Інституційні	Нечіткий розподіл повноважень між державою, НУР, банками й донорами	Дублювання програм, конфлікт правил, формальна інтеграція	Висока	Регламенти, меморандуми даних, міжвідомчий комітет	КМУ, Мінфін, Мінекономіки, НУР
Фінансові	Відкриті компенсаційні та гарантійні зобов'язання	Накопичення бюджетних витрат, затримки компенсацій	Висока	Ліміти, стрес-тести, облік умовних зобов'язань	Мінфін, НУР

Банківські	Послаблення андеррайтингу за наявності державних гарантій	Моральна небезпека, погіршення портфеля, NPL	Висока	Ризик-шеринг, моніторинг NPL, санкції за слабкий андеррайтинг	НБУ, НУР, банки
Інформаційні	Неповні або неузгоджені реєстрові та банківські дані	Помилкова верифікація, некоректна аналітика	Середня/висока	Data governance, стандарти даних, перевірки якості	НУР, Мінцифри, держателі реєстрів
Кібернетичні	Концентрація фінансових і комерційних даних у цифровому контурі	Витік даних, зупинка сервісу, маніпуляції заявками	Висока	Шифрування, резервування, Zero Trust, кібермоніторинг і тестування безпеки	НУР, Мінцифри, Держспецзв'язку
Регуляторні	Неврегульований доступ до банківських, податкових і кредитних даних	Юридичні спори, обмеження обміну, низька довіра	Середня / висока	Законодавчі зміни, згоди, протоколи доступу	ВРУ, НБУ, Мінфін, Мінцифри
Соціально-економічні	Нерівний цифровий доступ ММСБ різних регіонів і масштабів	Виключення мікробізнесу, територіальна нерівність	Середня	Оmnіканальність, консультації, регіональні офіси	Мінекономіки, НУР, ОВА, банки
Алгоритмічні	Непрозорі скорингові моделі та упереджені історичні дані	Дискримінація ризикових, але пріоритетних груп	Висока	Explainable AI, аудит моделей, перевірка на алгоритмічну упередженість	НУР, банки, НБУ
Операційні	Неготовність банків, НУР і реєстрів до інтеграції	Затримки, помилки обміну, ручне дублювання	Середня	Пілоти, API-стандарти, навчання, SLA	НУР, банки, Мінцифри

Джерело: розроблено автором на основі [169-182].

Оцінювання результативності цифрової екосистеми повинно виходити за межі традиційних адміністративних показників – кількості кредитів, суми договорів, кількості банків-партнерів або обсягу компенсацій. Ці показники важливі, але вони відображають масштаб реалізації, а не якість державної кредитної політики. У табл. 3.21 узагальнено критерії оцінювання результативності цифрової екосистеми кредитної підтримки ММСБ, серед яких доцільно виділяти обсяг кредитування, адресність, додатковість, фіскальну ефективність, якість портфеля, інклюзивність, регіональну збалансованість, галузеву диверсифікацію, швидкість ухвалення рішень, прозорість, рівень дефолтів, ефект для зайнятості, інвестиційну активність і податкові надходження.

Критерії оцінювання результативності цифрової екосистеми кредитної підтримки ММСБ

Критерій	Ключові індикатори	Управлінське значення
Обсяг кредитування	Сума договорів, кількість кредитів, середній розмір кредиту	Показує масштаб підтримки, але не доводить її ефективність
Адресність	Частка цільових груп, пріоритетних секторів і територій відновлення	Визначає, чи підтримка спрямована на потрібні сегменти ММСБ
Додатковість	Нові позичальники, зміна умов фінансування, інвестиції без альтернативного ринкового кредиту	Відокремлює розвитковий ефект від простого субсидування існуючого попиту
Фіскальна ефективність	Компенсації, гарантійні виплати, податковий ефект, витрати на робоче місце	Оцінює співвідношення бюджетної вартості та публічного результату
Якість портфеля	NPL, прострочення, реструктуризації, гарантійні виплати	Показує баланс між доступністю кредиту та рівнем ризику
Інклюзивність	Частка мікробізнесу, релокованих, ветеранських та інших вразливих груп	Оцінює доступ до підтримки для підприємств із гіршими умовами фінансування
Регіональна збалансованість	Розподіл кредитів за областями, громадами, територіями відновлення	Виявляє концентрацію або недопідтримку окремих регіонів
Галузева диверсифікація	Частки КВЕД, індекс концентрації, частка пріоритетних галузей	Визначає структурну роль програм у відновленні економіки
Операційна ефективність	Час від заявки до рішення, час верифікації, частка автоматизованих процедур	Показує зниження трансакційних витрат і швидкість доступу до фінансування
Прозорість і підзвітність	Публічні дашборди, пояснення відмов, аудит рішень і доступів	Підвищує довіру до програм і контроль за використанням ресурсів
Економічний ефект	Зайнятість, інвестиції, експорт, продуктивність, податкові надходження	Відображає кінцеву результативність підтримки для підприємств і економіки

Джерело: систематизовано автором на основі [169-182]

Запропонована система критеріїв дає змогу перейти від адміністративного обліку до доказового управління. Високий обсяг кредитування не компенсує слабкої адресності; низький рівень дефолтів не доводить інклюзивності; швидке ухвалення рішень не гарантує фіскальної ефективності. Саме багатокритеріальний підхід відповідає складній природі державної кредитної підтримки ММСБ, оскільки дозволяє одночасно враховувати фінансові, ризикові, соціально-економічні та управлінські результати.

Впровадження єдиної цифрової екосистеми потребує поетапного інституційного дизайну. Першим кроком має бути інвентаризація наявних програм, даних, реєстрів, звітних форм, банківських інтеграцій і донорських вимог. Другим - формування моделі управління даними, яка визначає власників даних, режими

доступу, стандарти метаданих, строки зберігання, механізми деперсоналізації та правила публічного розкриття агрегованої інформації. Третім – створення мінімального цифрового ядра: електронної заявки, верифікації через реєстри, цифрового паспорта підтримки, обміну з банками, обліку компенсацій і гарантій, аналітичної панелі портфеля та базового набору КРІ. Подальші кроки мають включати пілотування, нормативне закріплення стандартів обміну даними, аудит кібербезпеки й алгоритмів, механізм зворотного зв'язку з ММСБ, навчання персоналу та поступове відкриття агрегованих даних.

Отже, цифровізація державних кредитних програм підтримки ММСБ є не окремим технічним напрямом, а системною передумовою інституційної модернізації. Вона забезпечує перехід від фрагментованого адміністрування окремих інструментів до інтегрованої, ризик-орієнтованої, фіскально керованої та доказової моделі кредитної підтримки. У такій моделі держава не лише компенсує вартість кредиту або гарантує частину ризику, а й управляє портфелем підтримки на основі даних, оцінює додатковість, контролює фіскальні зобов'язання, координує донорські ресурси, зберігає відповідальність банків за якість андеррайтингу та пов'язує кредитні програми з цілями відновлення, модернізації й довгострокового розвитку ММСБ в Україні. Таким чином, запропонована цифрова екосистема логічно завершує обґрунтування напрямів інституційної модернізації державних кредитних програм так як конкретизує, яким чином принципи адресності, додатковості, ризик-орієнтованості, фіскальної передбачуваності та результативності можуть бути реалізовані не декларативно, а через дані, процедури, відповідальність учасників, моніторинг ризиків і регулярне коригування політики на основі доказів.

Отож, функціонування державних кредитних програм підтримки ММСБ в Україні засвідчує їх важливу стабілізаційну роль в умовах воєнної економіки, однак одночасно виявляє низку інституційних, фінансових та аналітичних обмежень, які стримують перехід від антикризового здешевлення кредитів до результат-орієнтованої політики розвитку підприємництва. Ключовими проблемами залишаються обмежена адресність підтримки, переважання кредитів на оборотний капітал, галузева й регіональна концентрація, ризик заміщення ринкового

кредитування пільговим, недостатня оцінка кінцевого економічного ефекту, фінансові ризики компенсацій і гарантій, моральна небезпека для банків і позичальників, слабка інтеграція фінансових інструментів та недосконала координація між учасниками програм. Відповідно, інституційна модернізація державної кредитної підтримки ММСБ має бути спрямована на посилення адресності, запровадження ризик-орієнтованої диференціації умов, розвиток гарантійних і змішаних фінансових інструментів, підвищення інвестиційної спрямованості кредитування, фінансовий стрес-тестування, формування системи КРІ результативності та створення єдиного інформаційно-аналітичного контуру управління програмами.

Висновки до розділу 3

1. У розділі обґрунтовано стратегічні напрями розвитку державних кредитних програм підтримки МСБ в Україні. Доведено, що у фазі воєнної стійкості та повоєнного відновлення їх модернізація має ґрунтуватися на переході від переважно компенсаційної логіки до ризик-орієнтованої, адресної, модульної та фінансово керованої архітектури. Така модель передбачає не лише здешевлення кредиту, а й керований розподіл ризику між державою, банками, міжнародними партнерами та позичальниками.

2. Визначено, що портфельні гарантії є одним із базових інструментів подальшого розвитку державної кредитної підтримки МСБ. Їх перевага полягає в тому, що вони не замінюють банківське кредитування бюджетними позиками, а змінюють співвідношення ризику і дохідності для банку, зберігаючи його відповідальність за кредитний аналіз, моніторинг і стягнення проблемної заборгованості. Обґрунтовано доцільність розвитку диференційованих *carped portfolio guarantees*, у межах яких рівень покриття залежить від цільового сегмента, виду кредиту, регіону, галузі, воєнного ризику та очікуваної додатковості.

3. Запропоновано розвивати механізми *blended finance* як основу модернізації кредитної підтримки МСБ. Доведено, що поєднання пільгового ресурсу,

портфельних гарантій, first-loss capital, funded participation, міжнародних контргарантій, технічної допомоги та консультаційного супроводу дозволяє одночасно впливати на різні типи кредитних бар'єрів. Такий підхід дає змогу не лише зменшувати вартість кредиту, а й покращувати якість проєктів, знижувати ризики банків, мобілізувати приватний капітал і обмежувати пряме бюджетне навантаження.

4. Обґрунтовано ризик-орієнтовану модернізацію державних кредитних програм підтримки МСБ. Доведено, що рівень компенсації ставки, гарантійного покриття, кредитного ліміту, вимог до забезпечення та строку фінансування має визначатися не універсально, а залежно від типу позичальника, галузевого профілю, регіону, інвестиційної мети, валютного ризику, якості портфеля та очікуваного розвитку ефекту. Це дозволяє узгодити державну підтримку з реальним ризиковим профілем МСБ і зменшити імовірність нецільового або надмірного субсидування.

5. Узагальнено ключові проблеми функціонування державних кредитних програм підтримки ММСБ в Україні. До них віднесено фрагментованість програмної архітектури, нерівномірність регіонального доступу, галузеву концентрацію, залежність від бюджетного ресурсу, слабе оцінювання кінцевого економічного ефекту, ризик заміщення ринкового кредитування пільговим, моральну небезпеку, недостатню координацію інструментів та обмежену прозорість даних про заявки, відмови, якість портфеля і фактичні результати підтримки.

6. Запропоновано напрями інституційної модернізації державної кредитної підтримки МСБ. Обґрунтовано необхідність посилення ролі НУР як координатора екосистеми підтримки, розвитку єдиної системи даних, уніфікації правил моніторингу, стандартизації програмних паспортів, розширення участі міжнародних партнерів, інтеграції гарантійних, кредитних, грантових, лізингових, факторингових і консультаційних механізмів. Такий підхід дозволяє перейти від фрагментованого набору інструментів до скоординованої системи підтримки підприємництва.

7. Доведено, що цифровізація державних кредитних програм є ключовою передумовою підвищення їх результативності. Запропоновано розвивати цифрову простежуваність програм через реєстр заявок, відмов і підтриманих кредитів,

моніторинг кредитних умов, ідентифікацію пов'язаних підприємств, контроль цільового використання коштів, відстеження портфельного ризику, інтеграцію даних банків, НУР, державних реєстрів, податкової звітності та статистичних джерел. Це дасть змогу оцінювати не лише обсяги фінансування, а й реальну додатковість і економічний ефект програм.

8. Запропоновано індекс адаптивної спроможності державної кредитної програми, що поєднує індекс спостережуваності та індекс керованості. Доведено, що якісні дані без інституційної можливості коригувати параметри програми створюють діагностику без управлінської реакції, тоді як широкі повноваження без якісних даних формують дискрецію без доказової бази. Такий підхід дозволяє оцінювати, наскільки програма здатна реагувати на зміну ризиків, попиту, фіскальних обмежень і результатів моніторингу.

9. Узагальнення результатів третього розділу дало змогу сформувати цілісну модель подальшого розвитку державних кредитних програм підтримки МСБ в Україні. Її ключовими елементами є ризик-орієнтована сегментація, диференційовані портфельні гарантії, змішане фінансування, участь міжнародних партнерів, цифровий моніторинг, оцінювання фінансової та економічної додатковості, фіскальне стрес-тестування, програмні паспорти та пороги управлінського реагування. Це створює підґрунтя для переходу від масового антикризового субсидування до селективної кредитної підтримки відновлення, модернізації та сталого розвитку малого і середнього бізнесу в Україні.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора: [129-138].

ВИСНОВКИ

В дисертаційному дослідженні вирішено важливе наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад і розробленні науково-практичних рекомендацій щодо розвитку державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні на основі ризик-орієнтованого, адресного, інвестиційно спрямованого та фіскально керованого підходу. Результати дослідження формують наукове підґрунтя для переходу від переважно компенсаційної моделі державної кредитної підтримки до моделі, орієнтованої на подолання кредитного розриву, розподіл кредитного ризику, підвищення додатковості фінансування, мобілізацію приватного капіталу та забезпечення результативної участі МСБ у відновленні економіки України.

У результаті дослідження уточнено наукове розуміння малого і середнього бізнесу як об'єкта державної кредитної підтримки. Обґрунтовано, що МСБ не може розглядатися лише як статистична сукупність підприємств, класифікованих за кількістю працівників, доходом або активами. Для цілей державної кредитної політики МСБ доцільно трактувати як неоднорідний, кредитно вразливий, але потенційно продуктивний сектор економіки, який поєднує підприємницьку ініціативу, соціально-економічну значущість, регіональну вбудованість, інноваційно-адаптаційний потенціал та підвищену чутливість до фінансових і воєнних шоків. Доведено, що ефективна державна кредитна підтримка має ґрунтуватися не лише на формальній відповідності критеріям МСБ, а й на оцінюванні кредитної потреби, фінансової вразливості, ризикового профілю, заставної спроможності, здатності обслуговувати борг та очікуваного соціально-економічного ефекту. Запропонований кредитно-функціональний підхід дозволяє розглядати МСБ не як пасивного отримувача пільгового ресурсу, а як активний сектор економічного відновлення, для якого державна програма має виконувати функції зниження вартості фінансування, розподілу кредитного ризику та формування фінансової й економічної додатковості.

Обґрунтовано, що фінансові обмеження розвитку МСБ є не випадковим проявом нестачі коштів, а системною передумовою формування державних кредитних програм. Вони виникають у точці перетину інформаційної асиметрії, заставного дефіциту, високої вартості ресурсів, обмеженої кредитної історії, короткого горизонту фінансування, воєнного і територіального ризику, поведінкової обережності підприємців та інституційної складності доступу до програм. Доведено, що державна кредитна підтримка є економічно виправданою лише тоді, коли вона спрямована на подолання кредитного розриву життєздатних підприємств, а не на універсальне субсидування будь-якого попиту на позикові кошти. Запропоновано розмежовувати фінансову вразливість і економічну нежиттєздатність підприємства: у першому випадку кредитна підтримка може мати розвитковий ефект, у другому - перетворюється на відкладене визнання збитків і джерело морального ризику. Методичне значення має запропонована матриця «життєздатність підприємства - інтенсивність кредитного бар'єра», яка дозволяє визначити, для яких груп МСБ доцільними є гарантії, портфельне гарантування, компенсація ставки, змішане фінансування, консультаційна підтримка, реструктуризація або некредитні інструменти.

Поглиблено трактування державних кредитних програм підтримки МСБ як інституційно організованого механізму публічного впливу на умови поворотного фінансування підприємницького сектору. Доведено, що зведення таких програм лише до пільгових кредитів або компенсації процентної ставки є методологічно обмеженим, оскільки ігнорує ризикову конструкцію, фіскальну вартість, поведінкові стимули банків і позичальників, правила доступу, моніторинг результатів та умови виходу з підтримки. Визначено, що сучасна державна кредитна програма повинна поєднувати публічну мету, нормативно визначене коло отримувачів, участь професійних фінансових посередників, механізми зміни ціни, строку, забезпечення або ризикового профілю кредиту, контроль використання коштів і вимірюваний економічний, соціальний, відновлювальний або трансформаційний результат. Обґрунтовано принципи обмеженої, доказової та оборотної державної участі: держава не має замінювати приватний кредитний ринок, кожен інструмент має

відповідати конкретному бар'єру, а параметри підтримки повинні переглядатися або завершуватися після нормалізації умов чи недосягнення цілей.

Розроблено таксономічний підхід до систематизації державних кредитних програм підтримки МСБ, який переводить аналіз від простого переліку інструментів до оцінювання програмних конфігурацій. Доведено, що результативність програми не може визначатися лише обсягом кредитного портфеля, кількістю договорів, розміром компенсації або номінальним лімітом гарантій. Результативною слід вважати таку програмну конфігурацію, яка доведено усуває конкретний кредитний бар'єр визначеного сегмента МСБ, створює фінансову та економічну додатковість, мобілізує приватний ресурс без його витіснення, утримує ризики й повну публічну вартість у встановлених межах, забезпечує цифрову доказовість і має правила коригування або виходу. Запропоновано систему порогів управлінського реагування, що охоплює пороги релевантності, ризику, фіскальної вартості, цифрової якості та виходу з програми. Це дозволяє перетворити моніторинг державних кредитних програм із формальної звітності на інструмент адаптивного управління, за якого критичні відхилення запускають перегляд параметрів, аудит, зміну рівня гарантійного покриття, звуження цільового сегмента або завершення конкретної програмної конфігурації.

Проведений аналіз засвідчив, що в Україні сформувалася багаторівнева інституційна архітектура державної кредитної підтримки ММСБ, у якій взаємодіють центральні органи виконавчої влади, Національна установа розвитку, банки, небанківські фінансові установи, міжнародні фінансові організації, донори та органи місцевого самоврядування. Така архітектура дозволяє акумулювати бюджетні, банківські, міжнародні та місцеві ресурси, однак водночас породжує ризики фрагментації, дублювання інструментів, неоднаковості критеріїв доступу, слабкої координації та недостатньої порівнюваності результатів. Обґрунтовано, що українська система підтримки ММСБ уже не зводиться до однієї програми або одного каналу впливу, а охоплює цінові, ризикові, ліквіднісні, заставно-активні та інституційно-донорські механізми. Водночас подальший розвиток цієї системи потребує єдиної рамки оцінювання адресності, додатковості, фіскального ризику та

кінцевого економічного ефекту. Запропонована матриця оцінювання результативності переводить аналіз із площини «скільки кредитів видано» у площину «яку зміну в економіці створено» - через інвестиції, зайнятість, виробництво, податкову базу, енергоефективність, виживання підприємств і структурну модернізацію.

Доведено, що програма «Доступні кредити 5-7-9%» є ключовим інструментом державної кредитної підтримки ММСБ в Україні, який у період воєнного шоку виконав стабілізаційну, ліквіднісну та відновлювальну функції. Її значення полягає не лише у здешевленні кредитного ресурсу, а й у підтриманні кредитного каналу між банківською системою та реальним сектором, збереженні підприємницької активності, фінансуванні оборотного капіталу, інвестицій, аграрного виробництва, релокації, відновлення та енергетичної стійкості. Водночас встановлено, що масштаб програми не є автоматичним доказом її достатньої результативності: необхідно оцінювати, чи справді кредит був би неможливим без державної участі, чи створено додаткові інвестиції, робочі місця, виробничі потужності та податкові надходження, чи не відбулося заміщення ринкового фінансування пільговим. Обґрунтовано, що майбутня цінність програми визначатиметься її здатністю трансформуватися від масового антикризового механізму до селективного, доказового, інвестиційно орієнтованого інструменту відновлення, у якому банки зберігають професійну функцію андеррайтингу, а держава концентрує підтримку на тих сегментах, де існує реальний кредитний бар'єр.

Обґрунтовано, що сегментаційна архітектура МСБ є необхідною передумовою переходу від універсальної до адресної державної кредитної підтримки. Доведено, що формально однакова категорія «МСБ» приховує суттєво різні групи позичальників за масштабом діяльності, фінансовою зрілістю, якістю звітності, заставною базою, кредитною історією, галузевою належністю, регіональним ризиком і характером кредитної потреби. Тому однакові умови підтримки для мікробізнесу, малого виробника, середнього експортера, релокованого підприємства або бізнесу на прифронтовій території не забезпечують реальної рівності можливостей. Запропоновано сегментно-адаптивну архітектуру програмного дизайну, яка має

поєднувати законодавчо-статистичну ідентифікацію підприємства, банківську оцінку кредитоспроможності, ризик-орієнтовану класифікацію, регіонально-галузеву чутливість і оцінювання додатковості підтримки. Такий підхід дозволяє узгодити тип позичальника, характер його кредитного бар'єра, інструмент державної підтримки та спроможність банку якісно адмініструвати цей інструмент, що підвищує адресність, фінансову відповідальність і розвитковий ефект державних кредитних програм.

Проведена ризик-орієнтована діагностика кредитного портфеля ММСП довела, що якість кредитів є ключовою умовою фінансової стійкості та результативності державних кредитних програм. Встановлено, що у 2021–2025 роках портфель ММСП характеризувався високою часткою непрацюючих кредитів, а суттєве зниження проблемності у 2026 році має тлумачитися обережно, оскільки воно значною мірою пов'язане з балансовим очищенням портфеля, а не з повним структурним оздоровленням кредитного ринку. Ризик залишається концентрованим у певних перетинах «розмір підприємства - вид економічної діяльності - валюта», що потребує диференційованих умов участі в державних програмах. Обґрунтовано доцільність використання ризикової матриці, кластеризації, інтегрального індексу кредитного ризику, сценарного та стресового оцінювання для визначення лімітів, гарантійного покриття, премій, вимог до забезпечення та моніторингу. Практичне значення отриманих результатів полягає у переході від екстенсивної логіки нарощування кредитного портфеля до ризик-орієнтованого управління якістю підтримки, за якого пріоритет надається не обсягу кредитування як такому, а здатності кредиту створити розвитковий ефект за прийнятного рівня дефолтності та фінансового ризику.

Обґрунтовано, що одним із ключових напрямів розвитку державних кредитних програм підтримки МСБ в Україні має стати розширення портфельних гарантій та механізмів змішаного фінансування (*blended finance*). На відміну від компенсації процентної ставки, портфельна гарантія працює з ризиковою природою кредитного обмеження і забезпечує можливість фінансування життєздатних, але заставно або ризиково обмежених підприємств. Доведено, що портфельні гарантії мають застосовуватися не як універсальна пільга, а як селективний інструмент відновлення, модернізації, енергоефективності, експорту, підтримки постраждалих і

прифронтових територій, а також підприємств із високим локальним ефектом зайнятості. Запропонована модель поєднує гарантії з обмеженим обсягом портфеля (capped portfolio guarantees), міжнародні контргарантії, покриття перших збитків (first-loss), фондовану участь (funded participation), цифровий моніторинг, ризик-орієнтоване ціноутворення та контрфактичне оцінювання додатковості. Така модель забезпечує розмежування руху коштів і руху ризику, збереження відповідальності банків за якість кредитного рішення, обмеження умовних фіскальних зобов'язань держави та мобілізацію додаткового приватного й міжнародного капіталу для фінансування відновлення МСБ.

Розроблено підхід до ризик-орієнтованої модернізації державних кредитних програм підтримки МСБ, який передбачає перехід від універсального здешевлення кредиту до диференційованого поєднання цінових, гарантійних, ресурсних і ризик-подільних інструментів. У межах такого підходу компенсація процентної ставки зберігає значення як адресний інструмент підтримки пріоритетних інвестицій, але не повинна залишатися домінуючим механізмом державного впливу. Натомість портфельні гарантії, first-loss покриття, міжнародні контргарантії, funded participation і технічна допомога формують комбіновану архітектуру, у якій розмежовуються рух коштів і рух кредитного ризику.

Доведено, що для України найбільш обґрунтованою є не модель максимального державного покриття, а модель мінімально достатньої публічної участі у кредитному ризику. Держава, донор або міжнародна фінансова організація мають покривати лише ту частину ризику, яка фактично блокує кредитне рішення банку, але не усувати відповідальність фінансового посередника за відбір позичальника, моніторинг кредиту та роботу з проблемною заборгованістю. Це поєднує фінансову додатковість, ринкову дисципліну, контроль умовних бюджетних зобов'язань і можливість мобілізації приватного капіталу.

Обґрунтовано поетапне впровадження моделей розподілу та передання кредитного ризику: від стандартизації даних, цифрового моніторингу, first-loss покриття і спільного гарантування з міжнародними фінансовими організаціями - до синтетичних траншованих моделей і потенційного залучення приватного капіталу.

Такий підхід дозволяє зберегти банківську дисципліну, обмежити приховані бюджетні зобов'язання та забезпечити зв'язок між рівнем державної підтримки, ризиковими характеристиками портфеля й очікуваною додатковістю.

Систематизовано основні проблеми функціонування державних кредитних програм підтримки ММСБ в Україні, серед яких особливе значення мають недостатня адресність, переважання компенсаційної логіки, фіскальна невизначеність, ризик залежності бізнесу від пільгового кредиту, слабка інтеграція інструментів, обмеженість даних для оцінювання додатковості та недостатній зв'язок між обсягом кредитування і кінцевими економічними результатами. Доведено, що в кризовій фазі програми виконали важливу стабілізаційну функцію, однак у фазі відновлення цього вже недостатньо: державна підтримка має доводити не лише кредитний, а й економічний результат. Запропоновано поетапну інституційну модернізацію, яка передбачає посилення даних і моніторингу, диференціацію умов підтримки, інтеграцію цінових, гарантійних, донорських і цифрових інструментів, а також повноцінне оцінювання впливу. Перспективна модель має ґрунтуватися на п'яти принципах: адресності, додатковості, ризик-орієнтованості, фіскальної передбачуваності та результативності. Її інституційним ядром має стати спеціалізована установа розвитку, здатна не лише адмініструвати компенсації, а й координувати інструменти, акумулювати дані, залучати донорські ресурси та забезпечувати доказову політику фінансування розвитку.

Обґрунтовано, що цифровізація державних кредитних програм є необхідною передумовою переходу від антикризового адміністрування кредитного ресурсу до доказової політики фінансування розвитку ММСБ. Доведено, що цифровізація не повинна зводитися до створення окремого порталу подання заявок; її зміст полягає у формуванні інтегрованої цифрової екосистеми, яка поєднує державні реєстри, банки, небанківські фінансові установи, Національну установу розвитку, міжнародних партнерів, донорів, місцеві програми та кінцевих отримувачів підтримки. Запропонована логіка переходу від моделі «програма - банк - позичальник» до моделі «екосистема - дані - ризик - результат» дозволяє підвищити прозорість, адресність, швидкість ухвалення рішень, якість моніторингу та здатність держави коригувати

програми на основі доказів. Цифрова екосистема має включати електронну заявку, цифровий паспорт підтримки, автоматизовану верифікацію через реєстри, інтегровані ризикові профілі, обмін даними з банками, облік компенсацій і гарантій, аналітичні дашборди, модуль донорської звітності, механізм зворотного зв'язку з ММСБ та незалежний аудит даних і алгоритмів. Саме така цифрова модель здатна перетворити державні кредитні програми на адаптивний, прозорий і підзвітний інструмент відновлення, модернізації та сталого розвитку малого і середнього бізнесу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. United Nations Development Programme Ukraine. *Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні*. Київ, 2024. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>
2. Cantillon R. *Essai sur la nature du commerce en général*. London : Fletcher Gyles, 1755.
3. Say J.-B. *A Treatise on Political Economy; or the Production, Distribution, and Consumption of Wealth*. Philadelphia : Grigg & Elliot, 1834.
4. Schumpeter J. A. *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1934.
5. Knight F. H. *Risk, Uncertainty and Profit*. Boston ; New York : Houghton Mifflin Company, 1921.
6. Kirzner I. M. *Competition and Entrepreneurship*. Chicago : University of Chicago Press, 1973.
7. Penrose E. T. *The Theory of the Growth of the Firm*. Oxford : Basil Blackwell, 1959.
8. Bolton J. E. *Small Firms: Report of the Committee of Inquiry on Small Firms*. London : HMSO, 1971.
9. Storey D. J. *Understanding the Small Business Sector*. London : Routledge, 1994.
10. Державна служба статистики України. *Діяльність підприємств*. URL: <https://stat.gov.ua/uk/topics/diyalnist-pidpryyemstv>
11. Stiglitz J. E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *American Economic Review*. 1981. Vol. 71, № 3. P. 393–410.
12. Berger A. N., Udell G. F. A More Complete Conceptual Framework for SME Finance. *Journal of Banking & Finance*. 2006. Vol. 30, № 11. P. 2945–2966. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2006.05.008>.

13. Beck T., Demirgüç-Kunt A., Maksimovic V. Financial and Legal Constraints to Growth: Does Firm Size Matter? *Journal of Finance*. 2005. Vol. 60, № 1. P. 137–177. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2005.00727.x>.
14. Ayyagari M., Beck T., Demirgüç-Kunt A. Small and Medium Enterprises Across the Globe. *Small Business Economics*. 2007. Vol. 29. P. 415–434. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-006-9002-5>.
15. Мецгер Є. В. Трансформація державних кредитних програм в Україні: від антикризових до програм розвитку. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2025. № 4(44). С. 320–330. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-4\(44\)-320-330](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-4(44)-320-330).
16. Мецгер Є. В. Міжнародні принципи реалізації та методологічна рамка оцінювання ефективності державних кредитних програм. *Modeling the Development of the Economic Systems*. 2025. № 4. С. 342–356. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-18-43>.
17. Краснова І. В., Мецгер Є. В. Державні кредитні програми як системоутворюючий інструмент відновлення економіки України. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 5(47). С. 380–396. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5\(47\)-380-396](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5(47)-380-396).
18. World Bank Group. SME Finance. URL: <https://www.worldbank.org/ext/en/topic/competitiveness/small-and-medium-enterprises-smes-finance> (дата звернення: 23.06.2026).
19. Annual Report on European SMEs 2023/2024. SME Performance Review 2024. European Commission. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2024. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC138678>
20. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/821-2024-%D1%80>

21. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4618-17>
22. Commission Recommendation 2003/361/EC Concerning the Definition of Micro, Small and Medium-Sized Enterprises. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003H0361>
23. Commission Regulation (EU) 2023/2831 on De Minimis Aid. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R2831>
24. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14>
25. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. Уряд підтримав законопроект, який гармонізує критерії визначення мікро-, малих та середніх підприємств із законодавством ЄС. 29.01.2026. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/00613478-c499-49d7-89c5-a67add93c6be?lang=uk-UA&title=Zakonoprokt>
26. European Commission. SME Definition. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/sme-fundamentals/sme-definition_en
27. European Commission. Small Mid-Caps Factsheet. 2025. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/61450>
28. U.S. Small Business Administration. Size Standards. URL: <https://www.sba.gov/federal-contracting/contracting-guide/size-standards>
29. Innovation, Science and Economic Development Canada. Key Small Business Statistics 2023. URL: <https://ised-isde.canada.ca/site/sme-research-statistics/en/key-small-business-statistics/key-small-business-statistics-2023>
30. Small and Medium Enterprise Agency of Japan. Small and Medium-sized Enterprise Basic Act. URL: https://www.chusho.meti.go.jp/sme_english/outline/08/01.html
31. Ministry of Micro, Small & Medium Enterprises, Government of India. Know about MSME. URL: <https://www.msme.gov.in/know-about-msme>
32. Simon J., Staguhn J., Sultan S. Financing Ukraine's Critical Small and Medium-Sized Enterprises. Washington, DC : Center for Strategic and International

Studies, 2023. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2023-08/230823_Simon_SME_Financing_0.pdf

33. OECD. *Financing SMEs and Entrepreneurs 2024: An OECD Scoreboard*. Paris : OECD Publishing, 2024. DOI: <https://doi.org/10.1787/fa521246-en>.

34. Press Information Bureau, Government of India. Press Release Archive. URL: <https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx>

35. Organization for Small & Medium Enterprises and Regional Innovation, Japan (SMRJ). Our Target. URL: <https://www.smrj.go.jp/english/about/target.html>

36. Ministry of SMEs and Startups of the Republic of Korea. Overview of Korean SMEs. URL: <https://www.mss.go.kr/site/eng/contents/view.do?menuCd=20102000000002019110628&siteCd=eng>

37. Enterprise Singapore. Definition of Small and Medium Enterprises (SMEs). URL: <https://www.enterprisesg.gov.sg/grow-your-business/become-more-productive/smes-go-digital>

38. Petersen M. A., Rajan R. G. The Benefits of Lending Relationships: Evidence from Small Business Data. *The Journal of Finance*. 1994. Vol. 49, № 1. P. 3–37. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1994.tb04418.x>.

39. Fazzari S. M., Hubbard R. G., Petersen B. C. Financing Constraints and Corporate Investment. *Brookings Papers on Economic Activity*. 1988. № 1. P. 141–206. DOI: <https://doi.org/10.2307/2534426>.

40. Kaplan S. N., Zingales L. Do Investment-Cash Flow Sensitivities Provide Useful Measures of Financing Constraints? *The Quarterly Journal of Economics*. 1997. Vol. 112, № 1. P. 169–215. DOI: <https://doi.org/10.1162/003355397555163>.

41. Carpenter R. E., Petersen B. C. Is the Growth of Small Firms Constrained by Internal Finance? *The Review of Economics and Statistics*. 2002. Vol. 84, № 2. P. 298–309. DOI: <https://doi.org/10.1162/003465302317411541>.

42. Lelarge C., Sraer D., Thesmar D. Entrepreneurship and Credit Constraints: Evidence from a French Loan Guarantee Program. *International Differences in*

Entrepreneurship. University of Chicago Press, 2010. P. 243–273. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226473109.003.0009>.

43. Uesugi I., Sakai K., Yamashiro G. M. The Effectiveness of Public Credit Guarantees in the Japanese Loan Market. *Journal of the Japanese and International Economies*. 2010. Vol. 24, № 4. P. 457–480. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jjie.2010.08.001>.

44. Marsh W., Sharma P. Public Credit Guarantee Schemes and Access to Finance for SMEs: Evidence and Policy Implications. *World Bank Policy Research Working Paper*. 2F., Colombo M. G., Quas A. Governmental Venture Capital and the Growth of Young Innovative Firms: Evidence from Europe. *Research Policy*. 2019. Vol. 48. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.10.010>.

45. Bertoni F., Colombo M. G., Quas A. The Long-Term Effects of Loan Guarantees on SME Performance. *Journal of Corporate Finance*. 2023. Vol. 80. Article 102408. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2023.102408>.

46. Marsh W. B., Sharma P. Loan Guarantees in a Crisis: An Antidote to a Credit Crunch? *Journal of Financial Stability*. 2024. Vol. 72. Article 101244. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2024.101244>.

47. Національний банк України. *Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2025 року*. Київ : НБУ, 2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/report>

48. Національний банк України. Здійснено чергові кроки для розширення банківського кредитування. 02.05.2026. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zdiysneno-cherгови-kroki-dlya-rozshirenniya-bankivskogo-kredituvannya>

49. Національний банк України. Кон'юнктурні опитування. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/nbusurvey>

50. World Bank, FIRST Initiative. *Principles for Public Credit Guarantee Schemes for SMEs*. Washington, DC : World Bank, 2015. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/576961468197998372/principles-for-public-credit-guarantee-schemes-for-smes>

51. Журавльова І. В. Теоретико-методичні засади забезпечення фінансової резильєнтності підприємства в умовах геополітичних шоків. *Проблеми економіки*. 2026. № 1. С. 214–222. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2026-1-214-222>.
52. Козлов В. В., Довбня Б. О. Особливості розвитку фінансово-кредитної підтримки підприємств малого і середнього бізнесу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-85>.
53. Погореленко Н. П., Коваль В. О. Кредитування малого та середнього бізнесу: аналіз діючих умов та підходи до підвищення ефективності його державної підтримки. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2021. Т. 20, Вип. 1(47). С. 218–233. DOI: [https://doi.org/10.18524/2413-9998.2021.1\(47\).227606](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2021.1(47).227606).
54. Коваленко В. В., Радова Н. В. Банківський кредит у формуванні фінансово-інвестиційного механізму розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2020. Вип. 22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-3>.
55. Лапішко М. Л., Косик В. Ю. Державна підтримка кредитування малого та середнього бізнесу: здобутки та проблеми. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. Вип. 5(32). С. 135–141. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.32-18>.
56. Семотюк Л. Р. Державна фінансова підтримка розвитку малого підприємництва в Україні. *Інноваційна економіка*. 2014. № 3. С. 34–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_3_6
57. Національна установа розвитку. Стратегія НУР 2026–2030: бачення розвитку та відновлення України. URL: <https://bdf.gov.ua/success-stories/stratehiia-nur-2026-2030-bachennia-rozvytku-ta-vidnovlennia-ukrainy/>
58. Про Національну установу розвитку : Закон України від 08.10.2025 № 4622-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4622-20>
59. Європейська Бізнес Асоціація. *Доступ МСБ до фінансування 2025*. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2025/07/Dostup-MSB-do-finansuvannya-1.pdf>

60. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. *Матеріали дослідження щодо умов ведення бізнесу та потреб підприємців в Україні*. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/59455417664494638037188.14133111.pdf>
61. Honohan P. Partial Credit Guarantees: Principles and Practice. *Journal of Financial Stability*. 2010. Vol. 6, № 1. P. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2009.05.008>.
62. Beck T., Klapper L. F., Mendoza J. C. The Typology of Partial Credit Guarantee Funds around the World. *Journal of Financial Stability*. 2010. Vol. 6, № 1. P. 10–25. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2008.12.001>.
63. Organisation for Economic Co-operation and Development. Recommendation of the Council on SME Financing. OECD/LEGAL/0493. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0493>
64. Hrytsenko L., Kozhushko I., Erisen O., Romanchukevych V., Chernov Y., Tarabanovskyi P. Regulation of a Bank's Credit Risk in the Context of Economic Instability: A Case Study of Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2025. Vol. 3, № 62. P. 44–59. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.62.2025.4748>.
65. Sybirtsev V., Dubyna M., Stepanenko S., Staverska T., Romanchukevich V., Volok A. Sustainably Development of Banking Institution in the Condition of Macrofinancial Instability and Digital Economy. *Journal on Innovation and Sustainability RISUS*. 2025. Vol. 16, Iss. 2. DOI: <https://doi.org/10.23925/2179-3565.2025v16i2p166-179>.
66. Охрименко І. Б., Краснова І. В., Кузьменко Ю. Кредитування малого та середнього бізнесу в Україні: реалії, проблеми та перспективи розвитку інструментів і механізмів. *Наукові перспективи*. 2026. № 4(70). С. 3036–3060. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4\(70\)-3036-3060](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-3036-3060).
67. Краснова І., Росоха Я. Моніторинг і контроль кредитного ризику в системі ризик-орієнтованого управління банком. *Economic Synergy*. 2025. № 4. С. 170–188. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2025-4-12>.

68. Чуб П. М., Охрименко І. Б. Аналіз показників ефективності кредитного портфеля в кредитному менеджменті банку. *Наукові перспективи*. 2024. № 8(50). С. 546–558. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-8\(50\)-546-558](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-8(50)-546-558).
69. Chugunov I., Sidelnykova L., Sosnovska O., Zhytar M., Navolokina A. Tools for Assessing the Level of Adaptivity of the Financial Architecture of Economy to Financial Globalization Conditions Based on the Capacity of Banks, Non-Banking Financial Institutions and Stock Market. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2022. Vol. 19. P. 1075–1084. DOI: <https://doi.org/10.37394/23207.2022.19.94>.
70. Zhytar M. Financial Stability of Ukraine's Economy During the War and Post-war Periods: Challenges and Drivers of Recovery. *Financial and Credit Systems: Prospects for Development*. 2024. № 1(12). P. 52–59. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2024-1-05>.
71. Zhytar M., Ananieva Y. Methodological Justification of State Regulation and Self-regulation of the Development of the Banking Sector and Its Financial Security. *Financial and Credit Systems: Prospects for Development*. 2025. Vol. 3, No. 18. P. 20–34. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2025-3-02>.
72. Garafonova O., Dvornyk O., Sharov V., Zhosan H., Yankovoi R., Lomachynska I. Digitization Process in a Changing Global Environment. *TEM Journal*. 2025. Vol. 14, Iss. 1. P. 251–265. DOI: <https://doi.org/10.18421/TEM141-23>.
73. The World Bank, FIRST Initiative. *Principles for Public Credit Guarantee Schemes for SMEs*. Washington, DC : World Bank, 2015. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/576961468197998372/pdf/101769-REVISED-ENGLISH-Principles-CGS-for-SMEs.pdf>
74. OECD. *Financing SMEs and Entrepreneurs 2026: An OECD Scoreboard*. Paris : OECD Publishing, 2026. DOI: <https://doi.org/10.1787/075d8058-en>.
75. OECD. *Framework for the Evaluation of SME and Entrepreneurship Policies and Programmes 2023*. Paris : OECD Publishing, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1787/a4c818d1-en>.
76. OECD. *Evaluating Publicly Supported Credit Guarantee Programmes for SMEs*. Paris : OECD Publishing, 2017. DOI: <https://doi.org/10.1787/0f952b4a-en>.

77. European Commission. *Guidance on State Aid in European Structural and Investment Funds Financial Instruments*. SWD(2017) 156 final. URL: https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/guidance_state_aid_financial_instruments_EN.pdf

78. Hrytsenko L., Kozhushko I., Erisen O., Romanchukevych V., Chernov Y., Tarabanovskyi P. Regulation of a Bank's Credit Risk in the Context of Economic Instability: A Case Study of Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2025. Vol. 3, № 62. P. 44–59. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.62.2025.4748>.

79. Швець Н., Коваленко Ю., Костюк В., Чала В., Романчукевич В., Бабенко А. Фінансове забезпечення миру та справедливості в Україні в контексті досягнення цілей сталого розвитку. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2025. Vol. 1, № 60. P. 82–93. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.60.2025.4607>.

80. Мецгер Є. В., Краснова І. В. Еволюція ризик-орієнтованих моделей державних кредитних програм та їх роль у структурному відновленні економіки. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2026. Т. 2, № 20. С. 419–430. DOI: <https://doi.org/10.32750/2026-0235>.

81. Охрименко І. Б., Крутій А. П. До питання щодо ролі комплаєнс у модернізації менеджменту підприємств малого бізнесу в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 6(34). С. 955–967. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-955-967](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-955-967).

82. Охрименко І., Білошапка В. Вплив банківського кредитування на економічний розвиток України: реалії та перспективи на тлі війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 6(8). С. 405–423. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6\(8\)-405-423](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-405-423).

83. Житар М. Цифрова трансформація як ключовий елемент економічного механізму управління суб'єктами господарювання. *Бізнес-навігатор*. 2025. № 3(80). С. 351–356. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.80-60>.

84. Жосан Г., Стрижак А. Трансформація механізмів фінансової підтримки малого та середнього бізнесу в Україні. *Економічний простір*. 2026. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.213.298-304>.

85. Кредісов В., Жосан Г., Каткова Т. Економічна мобільність як стратегія забезпечення життєздатності малих і середніх підприємств України в умовах війни. *Development Service Industry Management*. 2026. № 1. С. 236–243. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2026-13\(30\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2026-13(30)).

86. Жосан Г., Рошук А. Дослідження впливу цифрових інновацій на ефективність фінансового менеджменту банків України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2025. № 22. С. 208–220. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.22.23>.

87. Сластьяникова К. І. Емерджентність і конвергенція технологій як інтелектуально-інноваційна платформа розроблення експлерентної стратегії управління підприємством. *Проблеми економіки*. 2026. № 1. С. 197–205. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2026-1-197-205>.

88. Сторонянська І. З., Дуб А. Р. Інституціональні виклики інтеграції управління публічними інвестиціями у систему стратегічного планування розвитку територіальних громад. *Проблеми економіки*. 2026. № 1. С. 141–148. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2026-1-141-148>.

89. Лупак Р. Л., Наконечна Н. В. Вплив цифрових технологій на формування регіональної економічної політики в умовах децентралізації. *Проблеми економіки*. 2026. № 1. С. 132–140. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2026-1-132-140>.

90. Іляш О. І., Хаустова В. Є. Трансформація підприємницького середовища України під впливом війни, регіональної асиметрії, кластерних змін і секторальних зрушень. *Проблеми економіки*. 2026. № 1. С. 52–64. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2026-1-52-64>.

91. Кизим М. О., Трушкіна Н. В. Державна політика розвитку критичної інфраструктури у країнах світу: принципи побудови, механізми підтримки та реалізації. *Проблеми економіки*. 2026. № 1. С. 22–33. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2026-1-22-33>.

92. Про надання фінансової державної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF>

93. Фонд розвитку підприємництва, Національна установа розвитку. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%». URL: <https://bdf.gov.ua/programs/dostupni-kredyty-5-7-9/> (дата звернення: 23.06.2026).
94. Doty D. H., Glick W. H. Typologies as a Unique Form of Theory Building. *Academy of Management Review*. 1994. Vol. 19, № 2. P. 230–251. DOI: <https://doi.org/10.5465/amr.1994.9410210748>.
95. Nickerson R. C., Varshney U., Muntermann J. A Method for Taxonomy Development and Its Application in Information Systems. *European Journal of Information Systems*. 2013. Vol. 22, № 3. P. 336–359. DOI: <https://doi.org/10.1057/ejis.2012.26>.
96. KfW. ERP-Förderkredit KMU. URL: [https://www.kfw.de/inlandsfoerderung/Unternehmen/Investitionen-Wachstum/F%C3%B6rderprodukte/ERP-F%C3%B6rderkredit-KMU-\(365-366\)/](https://www.kfw.de/inlandsfoerderung/Unternehmen/Investitionen-Wachstum/F%C3%B6rderprodukte/ERP-F%C3%B6rderkredit-KMU-(365-366)/)
97. Japan Finance Corporation. Annual Report and SME Financing Functions. URL: <https://www.jfc.go.jp/n/english/>
98. European Investment Bank. Additionality and Impact Measurement. URL: <https://www.eib.org/en/projects/cycle/monitoring/aim>
99. International Finance Corporation. Anticipated Impact Measurement and Monitoring. URL: <https://www.ifc.org/en/our-impact/measuring-and-monitoring>
100. Multilateral Development Banks. *Harmonized Framework for Additionality in Private Sector Operations*. 2018. URL: <https://www.ifc.org/en/insights-reports/2018/201809-mdbs-additionality-framework>
101. Mazzucato M. *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. London : Allen Lane, 2021. URL: <https://marianamazzucato.com/books/mission-economy/>
102. Bartle D., Morris M. Evaluating the Impacts of Government Business Assistance Programmes: Approaches to Testing Additionality. *Research Evaluation*. 2010. Vol. 19, № 4. P. 275–280. DOI: <https://doi.org/10.1093/reeval/19.4.275>.
103. Convergence. *Blended Finance*. URL: <https://www.convergence.finance/blended-finance>
104. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

105. Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі : постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2021 № 723. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-2021-%D0%BF#Text>
106. Mazzucato M. *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. London : Allen Lane, 2021. URL: <https://marianamazzucato.com/books/mission-economy/>
107. Bartle D., Morris M. Evaluating the Impacts of Government Business Assistance Programmes: Approaches to Testing Additionality. *Research Evaluation*. 2010. Vol. 19, № 4. P. 275–280. DOI: <https://doi.org/10.1093/reeval/19.4.275>.
108. Річна звітність Національної установи розвитку. Офіційний сайт НУР. URL: <https://bdf.gov.ua/richni-zvity/> (дата звернення: 29.01.2026).
109. Stiglitz J. E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *The American Economic Review*. 1981. Vol. 71, № 3. P. 393–410. URL: <https://pages.ucsd.edu/~aronatas/project/academic/Stiglitz%20credit.pdf>
110. Варцаба В. І. Державна підтримка та банківське фінансування малого і середнього бізнесу в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2022. № 1(30). С. 93–99. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/8cc62563-5dc4-4dd0-ba05-8ad88f857d8c>
111. UNDP Ukraine. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Київ : ПРООН, 2024. 98 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/otsinka-vplyvu-viyny-na-mikro-mali-ta-seredni-pidpryyemstva-v-ukrayini>
112. Caliendo M., Künn S. Start-up subsidies for the unemployed: Long-run evidence and effect heterogeneity. *Journal of Public Economics*. 2011. Vol. 95, № 3–4. P. 311–331. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2010.11.003>
113. Brown J. D., Earle J. S., Morgulis Y. Do State SME Programs Work? Evidence from Loan Subsidies and Credit Guarantees in Kazakhstan. World Bank Policy Research Working Paper № 11344. Washington : World Bank, 2026. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/1aa53fcc-55c3-4b24-b759-1b060d1743c2>

114. KfW Entwicklungsbank. A German-Ukrainian Success Story: Business Development Fund. Frankfurt : KfW, 2024. URL: <https://www.kfw-entwicklungsbank.de/About-us/Ukraine/Sector-Information-BDF/>

115. SME Resilience Alliance for Ukraine. Launch Statement at the Ukraine Recovery Conference (URC 2024). Berlin, 12 June 2024. URL: <https://www.bmz.de/en/news/archive-press-releases/urc-broad-international-alliance-for-sme-in-ukraine-215440>

116. OECD. SME and Entrepreneurship Financing: The Role of Credit Guarantee Schemes and Mutual Guarantee Societies in Supporting Finance for Small and Medium-Sized Enterprises. OECD SME and Entrepreneurship Papers № 1. Paris : OECD Publishing, 2018. 105 p. <https://doi.org/10.1787/35b8fece-en>

117. Boocock G., Shariff M. N. M. Measuring the Effectiveness of Credit Guarantee Schemes: Evidence from Malaysia. *International Small Business Journal*. 2005. Vol. 23, № 4. P. 427–454. <https://doi.org/10.1177/0266242605054054>

118. European Investment Bank. Credit Guarantee Schemes for SME Lending in Central, Eastern and South-Eastern Europe. Luxembourg : EIB, 2016. 110 p. URL: https://www.eib.org/files/efs/viwg_credit_guarantee_schemes_report_en.pdf

119. OTP Bank Ukraine. Factoring for MSMEs Can Become a More Attractive Instrument of Bank Financing. 29.05.2026. URL: <https://en.otpbank.com.ua/about/news/457541/>

120. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва : постанова від 24 січня 2020 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF>

121. OECD. Framework for the Evaluation of SME and Entrepreneurship Policies and Programmes. Paris : OECD Publishing, 2023. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/02/framework-for-the-evaluation-of-sme-and-entrepreneurship-policies-and-programmes-2023_01128970/a4c818d1-en.pdf

122. Centre for Economic Strategy. Access to Financing for Small and Medium Enterprises in Ukraine. Kyiv : CES, 2024. 52 p. URL: <https://ces.org.ua/wp->

content/uploads/2024/07/access-to-financing-for-small-and-medium-enterprises-in-ukraine.pdf

123. Трансформація каналів фінансування малого та середнього підприємництва в Україні в умовах війни. 2024. URL: <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/7nQWYLPj/>

124. Кабінет Міністрів України. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва : постанова від 14 березня 2023 р. № 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF>

125. Асоціація українських банків. Частка непрацюючих кредитів в Україні поступово зменшується: ключові чинники та ризики на 2026 рік. 17.02.2026. URL: <https://aub.org.ua/en/the-level-of-non-performing-loans-in-ukraine-is-gradually-decreasing-key-factors-and-risks-for-2026/>

126. Прутська О., Абдуллаєва А. Non-Performing Loans (NPL) in the Banking System of Ukraine. *Modern Engineering and Innovative Technologies*. 2025. № 39-03. С. 53–62. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2025-39-03-020>

127. Oksimchuk S. Analysis of Non-Performing Assets of the Banking System of Ukraine. *Вісник НУБГП*. 2025. URL: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/1620>

128. Наглядова статистика. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/files/stat/Loans_MSE_KVED_2026-05-01.xlsx

129. Медко М.Б. Трансформація архітектури кредитування малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни та відновлення. *Вчені записки*. 2026. № 42(1). С. 222–228. DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.42.26.01.32.222.228.

130. Ходакевич С.І., Медко М.Б. Кредитна асиметрія як бар'єр доступності фінансування для МСБ в умовах воєнної невизначеності в Україні. *Ефективна економіка*. 2026. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.5.143>.

1. Медко М.Б. Напрями розвитку програми «5-7-9» в умовах воєнного стану. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конференції, присвяченої пам'яті

доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Пили Василя Івановича, Хмельницький, 16 січня 2025 р. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 145–147. URL: <https://surl.li/sonzfu>

131. Медко М.Б. Побудова екосистеми кредитування МСБ в умовах цифрової трансформації. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конференції (присвяченої пам'яті професора Григорія Євтієвича Мазнева), м. Харків, 05–06 березня 2025 р. Ч. 2. Харків: ДБТУ, 2025. С. 152–157. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/0f0358d9-14c4-4272-ae6a-47f77b854238/content>

132. Медко М.Б. Розвиток фінансової екосистеми підтримки малого та середнього бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2025. № 3. С. 150–163. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-3-150-163>.

133. Ходакевич С.І., Медко М.Б. Державна кредитна підтримка МСБ в Україні: від пільгової моделі до цифрової екосистеми. *Економічний простір*. 2026. № 213. С. 244–253. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.213.244-253>.

134. Медко М.Б. ESG-трансформація кредитування малого і середнього бізнесу в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 5(47). С. 440–455. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5\(47\)-440-455](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5(47)-440-455).

135. Медко М.Ю. Державна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу. *Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в умовах інтеграції України в ЄС*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, Київ, 16 квітня 2024 р. Київ; Дніпро: Середняк Т.К., 2024. С. 117–119. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d1435dbd-4819-4186-8993-9cf6b4e3adf3/content>

136. Медко М.Б. ESG-стандарти при кредитуванні малого та середнього бізнесу. *Новітні тренди розвитку страхового ринку: синергія інновацій та фінансової безпеки*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, м. Київ, 15 травня 2025 р. Київ: КНЕУ, 2025. С. 252–255. URL:

https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/2024kbss/ZBD086D0A0NIK_mater_VII_MD196zhnar_konferen_15_05_25_.pdf

137. Ходакевич С., Пономаренко К., Мецгер Є., Медко М. Цифрові валюти центральних банків: практичні аспекти впровадження та регулювання. *Вчені записки*. 2022. № 27(2). С. 118–134. DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.27.22.02.10.068.074.

138. Національний банк оприлюднив результати оцінки стійкості в розрізі банків. Національний банк України. 29.12.2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-oprilyudniv-rezultati-otsinki-stiykosti-v-rozrizi-bankiv-22169>

139. Мінфін: 3,7 млрд грн – сума 569 гарантованих державою кредитів, виданих у травні мікро-, малому та середньому бізнесу / Міністерство фінансів України. 24.06.2026. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_37_mlrld_grn__suma_569_garantovanikh_derzhavoiu_kreditiv_vidanikh_u_travni_mikro-_malomu_ta_serednomu_biznesu-5783

140. GOV.UK. *Recovery Loan Scheme*. URL: <https://www.gov.uk/guidance/recovery-loan-scheme>

141. European Association of Guarantee Institutions. *Guarantee Products and Services*. URL: <https://aecm.eu/guarantees/guarantee-products-and-services/>

142. European Bank for Reconstruction and Development. *Risk Sharing Facility*. URL: <https://www.ebrd.com/home/what-we-do/products-and-services/support-for-start-ups-and-msmes/access-finance/risk-sharing-facility.html>

143. Затверджено технічне завдання для здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи у 2026 році. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zatverdjeno-tehniche-zavdannya-dlya-zdiysnennya-otsinki-stiykosti-bankiv-i-bankivskoyi-sistemi-u-2026-rotsi>

144. Гарантовані державою кредити на портфельній основі – 5 років підтримки бізнесу. Міністерство фінансів України. 23.01.2026. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/garantovani_derzhavoiu_krediti_na_portfelanii_osnovi_5_rokiv_pidtrimki_biznesu-5556

145. Результати діяльності Фонду розвитку підприємництва у 2025 році. Фонд розвитку підприємництва. 31.12.2025. URL: <https://bdf.gov.ua/rezultaty-diialnosti-fondu-rozvytku-pidpriemnytstva-u-2025-rotsi/>

146. Оновлено підходи щодо зваження активних банківських операцій за кредитним ризиком. Національний банк України. 08.04.2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-pidhodi-schodo-zvajennya-aktivnih-bankivskih-operatsiy-za-kreditnim-rizikom>

147. Levitsky J. Credit Guarantee Schemes for SMEs: An International Review. Small Enterprise Development. 1997. Vol. 8, № 2. P. 4–17.

148. Levitsky J. SME Guarantee Schemes: A Summary. The Financier. 1997. Vol. 4, № 1–2. URL: <https://www.findevgateway.org/sites/default/files/publications/files/mfg-en-paper-sme-guarantee-schemes-a-summary-may-1997.pdf>

149. Riding A., Madill J., Haines G. Incrementality of SME Loan Guarantees. Small Business Economics. 2007. Vol. 29, № 1–2. P. 47–61. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-005-4411-4>.

150. Riding A. L., Haines G. Loan Guarantees: Costs of Default and Benefits to Small Firms. Journal of Business Venturing. 2001. № 16, № 6. P. 595–612. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(00\)00052-5](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(00)00052-5).

151. Cowling M. The Role of Loan Guarantee Schemes in Alleviating Credit Rationing in the UK. Journal of Financial Stability. 2010. Vol. 6, № 1. P. 36–44. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2009.05.007>.

152. Rubin T., Ben-Aharon N. Additionality of Government Guaranteed Loans for SMEs in Israel. Journal of Economics and Finance. 2021. Vol. 45, № 3. P. 504–528. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12197-021-09538-8>.

153. Wang Y.-L., Lee C.-H., Ko P.-S. Do Loan Guarantees Alleviate Credit Rationing and Improve Economic Welfare? Sustainability. 2020. Vol. 12, № 9. Art. 3922. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12093922>.

154. Calice P. Assessing Implementation of the Principles for Public Credit Guarantees for SMEs: A Global Survey. Washington, DC : World Bank, 2016. Policy

- Research Working Paper 7753. URL:
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/730551469021300941/pdf/Assessing-implementation-of-the-principles-for-public-credit-guarantees-for-SMEs-a-global-survey.pdf>
155. Kraemer-Eis H., Passaris G., Tappi A. SME Loan Securitisation 2.0: Market Assessment and Policy Options. Luxembourg : European Investment Fund, 2013. Working Paper 2013/19. URL: https://www.eif.org/files/records/eif_wp_2013_19.pdf
156. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2024 року / Національний банк України. Київ, 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf?v=16
157. EBRD Guarantees to Ukrainian Banks to Unlock €900 Million of New Finance / European Bank for Reconstruction and Development. 2025. URL: <https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/2025/ebrd-guarantees-to-ukrainian-banks-to-unlock--900-million-of-new.html>
158. EBRD Extends Guarantees to Ukreximbank to Unlock €200 Million in New Lending / European Bank for Reconstruction and Development. 2025. URL: <https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/2025/ebrd-extends-guarantees-to-ukreximbank-to-unlock--200-million-in.html>
159. EIB Group Provides EU-backed Guarantees to Expand Finance for War-affected Businesses in Ukraine / European Investment Bank. 14.01.2026. URL: <https://www.eib.org/en/press/all/2026-009-eib-group-provides-eu-backed-guarantees-to-expand-finance-for-war-affected-businesses-in-ukraine>
160. IFC, DFC, and Raiffeisen Bank Ukraine Join Forces to Support Ukrainian Businesses. International Finance Corporation. 20.11.2024. URL: <https://www.ifc.org/en/pressroom/2024/ifc-dfc-and-raiffeisen-bank-ukraine-join-forces-to-support-ukrainian-businesses>
161. InvestEU Guarantee Products. European Investment Fund. URL: https://www.eif.org/InvestEU/guarantee_products/index.htm

162. How Does the InvestEU Fund Work? European Commission. URL: https://investeu.europa.eu/investeu-programme/investeu-fund/about-investeu-fund/how-does-fund-work_en

163. Концепція запровадження законодавчої бази щодо облігацій з покриттям та сек'юритизації в Україні : рішення НКЦПФР від 14.02.2023 № 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0139863-23>

164. Ukraine Investment Framework. European Commission. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/countries/ukraine/ukraine-investment-framework_en

165. Національний банк затвердив методологію стрес-тестування банків у 2025 році. Національний банк України. 07.05.2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zatverdiv-metodologiyu-stres-testuvannya-bankiv-u-2025-rotsi>

166. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : постанова Правління Національного банку України від 30.06.2016 № 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

167. Guidelines on PD Estimation, LGD Estimation and Treatment of Defaulted Assets (EBA/GL/2017/16). European Banking Authority. 20.11.2017. URL: <https://www.eba.europa.eu/guidelines-pd-estimation-lgd-estimation-and-treatment-defaulted-assets>

168. Стойко О. Я., Шубенко І. А. Проблеми та вдосконалення кредитування суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні. *Бізнес Інформ*. 2025. № 7. С. 454–464. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-7-454-464> (дата звернення: 25.02.2026).

169. Національний банк України. *Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2024*. Київ : НБУ, 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf?v=19 (дата звернення: 25.02.2026).

170. Ковальська Л. Стратегічне управління капіталізацією агропромислових компаній. *Економіка та суспільство*. 2024. №61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-12> (дата звернення: 21.01.2026).

171. Beck T., Demirgüç-Kunt A. Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint. *Journal of Banking & Finance*. 2006. Vol. 30, № 11. P. 2931–2943. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2006.05.009>

172. Національний банк України. *Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2025*. Київ : НБУ, 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2025-H2.pdf?v=19

173. OECD. *Financing SMEs and Entrepreneurs Scoreboard: 2025 Highlights*. Paris: OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/04/oecd-financing-smes-and-entrepreneurs-scoreboard-2025-highlights_e7caeca1/64c9063c-en.pdf

174. Berger A. N., Udell G. F. A more complete conceptual framework for SME finance. *Journal of Banking & Finance*. 2006. Vol. 30, № 11. P. 2945–2966. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2006.05.008>

175. Stiglitz J. E., Weiss A. Credit rationing in markets with imperfect information. *The American Economic Review*. 1981. Vol. 71, № 3. P. 393–410. URL: <https://www.jstor.org/stable/1802787>

176. Cowling M. The role of loan guarantee schemes in alleviating credit rationing in the UK. *Journal of Financial Stability*. 2010. Vol. 6, № 1. P. 36–44. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2009.05.007>

177. OECD. *SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. Paris : OECD Publishing, 2023. 360 p. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/06/oecd-sme-and-entrepreneurship-outlook-2023_c5ac21d0/342b8564-en.pdf

178. Gale W. G. Economic effects of federal credit programs. *The American Economic Review*. 1991. Vol. 81, № 1. P. 133–152. URL: <https://www.jstor.org/stable/2006791>

179. Lelarge C., Sraer D., Thesmar D. Entrepreneurship and credit constraints: Evidence from a French loan guarantee program. In: *International Differences in Entrepreneurship* / ed. by J. Lerner, A. Schoar. Chicago : University of Chicago Press, 2010. P. 243–273. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226473109.003.0009>

180. Звіт про діяльність Фонду розвитку підприємництва у 2022-2024 роках. Фонд розвитку підприємництва. 2024. URL: https://bdf.gov.ua/wp-content/uploads/2025/06/report-UA_web.pdf
181. Меліх О. Ю., Мокряк В. Л. Цифровізація державних фінансових інструментів підтримки малого і середнього підприємництва: інституційний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 11. С. 22–29. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.11.22>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Наукові підходи до МСБ та їх значення для ДКП

Автори / напрям	Ключова ідея	Значення для ДКП
Кантілйон, Найт	Ризик і невизначеність	Пом'якшення ризиків, яких ринок не оцінює
Шумпетер	Нові комбінації ресурсів	Підтримка інноваційних і модернізаційних проєктів
Стігліц, Вайс	Кредитне раціонування через асиметрію інформації	Коригування ринкових провалів
Бергер, Уделл	Relationship lending та «м'яка» інформація	Необхідність цифрового скорингу та реєстрів
Бек, Деміргюч-Кунт	Фінансові обмеження МСБ	Розвиток інфраструктури доступу до фінансування
Вітчизняні автори	Інституційні, інформаційні та корупційні бар'єри	Комплексний підхід (фінанси, консультації, цифризація)

Джерело: складено автором на основі [1–7; 13–17].

Таблиця А.2

Наукові підходи до розуміння МСБ та їх значення для обґрунтування ДКП

Автори / напрям	Ключова ідея	Значення для розуміння МСБ	Висновок для державної кредитної підтримки
Р. Кантілйон	Підприємець діє в умовах невизначеності та приймає на себе ризик	МСБ є сектором, найбільш чутливим до ризиків попиту, витрат, фінансування та зовнішніх шоків	Державна підтримка має частково пом'якшувати ризики, які ринок не здатний адекватно оцінити
Ж.-Б. Сей	Підприємець поєднує фактори виробництва і забезпечує їх продуктивне використання	МСБ мобілізує локальні ресурси, працю, капітал та підприємницьку ініціативу	Кредитні програми мають підтримувати продуктивне використання ресурсів, а не лише здешевлювати позики
Й. Шумпетер	Підприємець створює нові комбінації ресурсів, продуктів, технологій і ринків	Частина МСБ є носієм інновацій і структурного оновлення економіки	Доцільна підтримка інноваційних, експортних, технологічних і модернізаційних проєктів МСБ
Ф. Найт	Невизначеність не завжди може бути точно виміряна як ризик	Банки часто не можуть повноцінно оцінити ризики малих позичальників	Потрібні гарантії, кредитне страхування, портфельне покриття та інші інструменти розподілу ризику
І. Кірцнер	Підприємець виявляє ринкові можливості, які ще не використані іншими агентами	МСБ швидко реагує на незадоволений попит і локальні ринкові ніші	Підтримка має зберігати підприємницькі стимули та не перетворюватися на пасивне субсидування

J. Stiglitz, A. Weiss	За асиметрії інформації виникає кредитне раціонування	Життєздатні МСБ можуть не отримувати кредит навіть за готовності сплачувати вищу ставку	Державні програми мають коригувати провали кредитного ринку, а не заміщувати його
A. Berger, G. Udell	Кредитування малого бізнесу залежить від relationship lending і «м'якої» інформації	МСБ складно оцінювати лише за формальною звітністю	Потрібні цифровий скоринг, кредитні реєстри, стандартизація даних і підтримка банківського моніторингу
T. Beck, A. Demirgüç-Kunt	Доступ до фінансування є ключовою умовою зростання МСБ	Фінансові обмеження сильніше впливають на малі підприємства, ніж на великі	Державна політика має розвивати інфраструктуру доступу до фінансування та інструменти зниження ризику
M. Ayyagari, T. Beck, A. Demirgüç-Kunt	Внесок МСБ залежить від якості бізнес-середовища, інституцій і доступу до фінансування	МСБ є важливим, але неоднорідним сектором економіки	Підтримка має бути селективною, адресною та пов'язаною з продуктивністю і додатковістю
В. Геращенко	Розвиток МСБ залежить від мікроекономічних детермінант, інформації, бізнес-навичок, інституційного середовища та бар'єрів ведення бізнесу	Для України важливими є не лише фінансові, а й інформаційно-компетентнісні, інституційні, технологічні та корупційні бар'єри	Кредитні програми доцільно поєднувати з цифровою інфраструктурою, консультаційною підтримкою та моніторингом результативності

Джерело: складено автором за результатами узагальнення наукової літератури.

Таблиця А.3

Кредитно-поведінкова типологія МСБ як отримувачів ДКП

Тип МСБ	Ключова характеристика	Основне фінансове обмеження	Логіка державної кредитної підтримки	Очікуваний ефект
Новостворений мікробізнес	Відсутня або коротка історія діяльності, висока роль власника	Нестача кредитної історії, слабка формалізація, обмежена фінансова звітність	Полегшення первинного доступу до фінансування та зниження інформаційного бар'єра	Формалізація діяльності, самозайнятість, локальна економічна активність
Діючий мікробізнес	Невеликий масштаб операцій, локальна клієнтська база, обмежені резерви ліквідності	Нестача оборотного капіталу, сезонність доходів, дефіцит застави	Підтримка поточної ліквідності та стабілізація грошових потоків	Збереження діяльності, підтримка робочих місць, зниження ризику згорання бізнесу

Малий бізнес із потенціалом зростання	Стабільна діяльність, потреба у розширенні виробництва або послуг	Дефіцит довгострокового ресурсу, недостатність застави, висока вартість кредиту	Стимулювання переходу від підтримки оборотного капіталу до інвестиційного розвитку	Масштабування бізнесу, приріст зайнятості, збільшення доданої вартості
Середній бізнес інвестиційного типу	Вища формалізація, більші обороти, потреба у модернізації або розширенні потужностей	Висока вартість довгострокового фінансування, ризик великих інвестиційних проєктів	Підтримка модернізації та зниження ризику довгострокових інвестицій	Технологічне оновлення, підвищення продуктивності, зростання інвестиційної активності
Експорто орієнтований МСБ	Орієнтація на зовнішні ринки, наявність валютної виручки або експортних контрактів	Потреба у фінансуванні контрактів, оборотному капіталі та зниженні зовнішньоринкових ризиків	Посилення здатності підприємства працювати на зовнішніх ринках	Розширення експорту, валютні надходження, інтеграція у міжнародні ланцюги вартості
Інноваційний МСБ	Наявність нового продукту, технології, цифрового рішення або бізнес-моделі	Високий ризик проєкту, нестача матеріальної застави, складність оцінювання майбутніх доходів	Підтримка проєктів із високою невизначеністю, але потенційно значним ефектом розвитку	Комерціалізація інновацій, структурна модернізація, розвиток технологічного підприємництва
Релокований або постраждалий МСБ	Втрата активів, зміна місця діяльності, порушення логістики або клієнтської бази	Руйнування застави, падіння доходів, потреба у відновленні операційної діяльності	Відновлення кредитоспроможності підприємства після зовнішнього шоку	Відновлення бізнесу, збереження зайнятості, підтримка регіональної стійкості
МСБ у прифронтових або деокупованих територіях	Підвищені воєнні та територіальні ризики, обмежений доступ до ринків і ресурсів	Небажання банків кредитувати через високий ризик локації, нестабільність попиту, ризик втрати активів	Часткове пом'якшення територіального ризику та підтримка економічної активності в уразливих регіонах	Повернення економічної активності, зменшення регіональної асиметрії, підтримка відновлення територій

Джерело: складено автором.

ДОДАТОК Б

Таблиця Б. 1

**Міжнародні підходи до класифікації МСБ та їх значення для розвитку
державних кредитних програм в Україні** Додаток

Юрисдикція	Базовий підхід до класифікації МСБ	Ключова особливість моделі	Значення для України
Європейський Союз	Кількість працівників, річний оборот, балансова вартість активів, урахування пов'язаних і партнерських підприємств	Універсальна багатокритеріальна модель, придатна для статистики, державної допомоги та нормативної гармонізації	Базова модель для євроінтеграційного зближення, удосконалення правил афілійованості та визначення реального бенефіціара підтримки
США	Галузеві стандарти SBA за класифікацією NAICS, що ґрунтуються переважно на середньорічній виручці або кількості працівників	Висока галузева диференціація критеріїв розміру бізнесу	Корисна для розроблення галузевих кредитних програм у промисловості, агросекторі, послугах, інноваційних і експортних сегментах
Індія	Композитний критерій інвестицій та обороту, цифрова реєстрація через Udyam	Поєднання фінансового масштабу підприємства з цифровою верифікацією статусу МСБ	Доцільна для автоматизації підтвердження статусу МСБ, зменшення адміністративних витрат і підвищення прозорості доступу до кредитних програм
Японія	Галузеві критерії за обсягом капіталу або кількістю працівників, окремі межі для виробництва, торгівлі та послуг	Урахування капіталомісткості секторів і ролі МСБ у виробничих ланцюгах	Корисна для диференціації підтримки виробничих, переробних і сервісних МСБ, які мають різну потребу в активах і довгостроковому кредиті
Південна Корея	Галузеві пороги середньорічних продажів, критерії активів та незалежності від великих груп	Поєднання галузевого підходу з контролем зв'язку МСБ із великими корпоративними групами	Важлива для запобігання доступу великих бізнес-груп до програм МСБ через формально малі компанії
Сінгапур	Простий критерій групового річного обороту або кількості працівників	Адміністративна простота, прозорість і придатність для швидкої перевірки статусу	Корисна для спрощених програм підтримки, цифрової верифікації та швидкого доступу до фінансування

Джерело: складено автором за даними European Commission, U.S. Small Business Administration, Ministry of MSME India, SME Support Japan, Ministry of SMEs and Startups Korea, Enterprise Singapore.

Кількість діючих підприємств у розрізі регіонів (ТОП-10), 2012–2025 роки

Рейтинг регіонів за 2025 роком	Кількість діючих підприємств, одиниць														2025 рік, одиниць	Тренд (2012–2025)
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025		
1 Київ	75 338	86 845	87 405	87 380	76 227	85 163	91 509	101 864	101 252	99 919	72 348	85 975	78 948	82 774	82 774	
2 Дніпропетровська	27 363	28 194	26 228	27 251	25 584	27 892	29 119	31 191	30 827	30 511	24 556	27 728	26 016	26 697	26 697	
3 Львівська	17 332	18 762	18 582	18 628	15 586	17 933	19 233	20 480	20 911	21 186	16 726	19 785	19 383	20 649	20 649	
4 Одеська	24 676	26 016	23 939	23 883	21 004	24 023	24 704	25 871	25 465	23 962	17 065	20 457	18 175	18 978	18 978	
5 Київська	17 482	18 676	17 873	18 164	17 830	19 339	20 054	21 077	20 320	20 262	14 661	18 009	17 303	18 240	18 240	
6 Харківська	24 960	26 086	24 820	24 938	20 435	22 597	23 793	25 051	25 144	25 808	16 017	18 783	17 412	18 346	18 346	
7 Полтавська	9 772	10 129	9 998	10 142	8 989	10 188	10 958	11 439	11 104	11 254	9 079	10 226	9 841	10 263	10 263	
8 Вінницька	8 744	9 321	9 331	9 442	8 645	9 187	9 713	10 295	9 862	10 050	8 034	9 262	9 049	9 447	9 447	
9 Миколаївська	10 198	10 767	10 449	10 569	10 051	10 801	11 434	12 278	11 482	11 481	6 994	8 560	8 092	8 514	8 514	
10 Черкаська	7 186	7 931	8 153	8 296	8 050	8 864	9 176	9 709	9 286	9 238	7 289	8 242	8 121	8 376	8 376	

Примітка: дані відсортовано за кількістю діючих підприємств у 2025 році.

Джерело: Державна служба статистики України.

Рис. Б.1. Кількість діючих підприємств у розрізі регіонів України у 2012–2025 рр., ТОП-10

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Емпіричні аргументи фінансових обмежень МСБ в Україні

Аналітичний аргумент	Емпіричний прояв	Методологічний висновок
Висока економічна значущість МСБ	ММСП становлять 99,98% суб'єктів господарювання, забезпечують 74% робочих місць і 64% доданої вартості [13].	Кредитний бар'єр має не лише приватний, а й суспільний ефект.
Війна як посилювач фінансової вразливості	Підприємства мають невикористані потужності, потребу у фінансуванні та обережність щодо інвестицій [13].	Підтримка має працювати з ризиком і строковістю, а не тільки зі ставкою.
Масштаб фінансового розриву	Фінансовий розрив ММСП оцінено у 30–35 млрд євро [17].	Проблема не може бути вирішена лише прямим бюджетним здешевленням кредиту.
Поступове відновлення кредитного каналу	Чисті гривневі кредити бізнесу у 2025 р. зросли більш ніж на третину [15].	Державна підтримка має переходити від масової антикризової компенсації до адресного управління розривом.
Регіональна неоднорідність програми 5-7-9%	Найбільші обсяги кредитування зосереджені у м. Києві, Львівській, Дніпропетровській, Одеській та Київській областях.	Доцільна сегментація за територіальним ризиком, життєздатністю та суспільним ефектом.
Підприємницький попит на комбіновані рішення	Дослідження ЄБА щодо доступу МСБ до фінансування акцентує на поєднанні цінових, процедурних, заставних, інформаційних і довірчих бар'єрів [32].	Доцільне поєднання кредиту, гарантії, цифрового відбору, консультаційного супроводу та спрощення процедур.
Поведінкова обережність бізнесу	Опитувальні матеріали Фонду «Демократичні ініціативи» показують значення безпекових очікувань, довіри до правил та готовності підприємців брати боргові зобов'язання [33].	Кредитна підтримка має мати режимний і адаптивний характер, а не зводитися до механічного здешевлення ресурсу.
Міжнародна логіка recovery finance	Аналітика CSIS щодо фінансування МСБ в Україні підкреслює роль risk-sharing, донорської координації, гарантії і залучення приватних банків [34].	ДКП МСБ доцільно будувати як механізм мобілізації приватного капіталу з керованим розподілом ризику.

Джерело: узагальнено автором.

**Регіональні показники програми «Доступні кредити 5-7-9%» для ілюстрації
територіальної неоднорідності кредитного доступу**

Регіон	Обсяг кредитів, млрд грн	Кількість договорів	Договорів на 1000 підприємств	Кредитів на 1 підприємство, млн грн	Середній кредит, млн грн
м. Київ	32,09	7316	85,1	0,373	4,39
Львівська	26,17	7861	397,3	1,323	3,33
Дніпропетровська	24,29	6857	247,3	0,876	3,54
Одеська	21,46	5645	310,6	1,181	3,80
Київська	21,03	5179	299,3	1,215	4,06
Харківська	19,39	3866	222,0	1,113	5,01
Вінницька	17,54	5175	572,0	1,939	3,39
Волинська	15,20	4814	687,0	1,940	3,16
Полтавська	14,01	4095	422,7	1,446	3,42
Хмельницька	13,75	4693	572,9	1,679	2,93

Джерело: авторські розрахунки за регіональними даними програми «Доступні кредити 5-7-9%» станом на 17.06.2024.

Таблиця В.3

**Результати регіональної апробації зв'язку між структурними
характеристиками регіонів та охопленням програмою «Доступні кредити 5-7-9%»**

Модель	Залежна змінна	Вибірка	R ²	Статистична значущість	Інтерпретація
M1	ln(договори на 1000 підприємств)	25 регіонів	0,613	p(F)=0,000142	Регіональні та структурні чинники суттєво пояснюють відмінності охоплення.
M2	ln(договори на 1000 підприємств)	25 регіонів	0,649	p(F)=0,000212	Додавання структурних змінних підвищує пояснювальну силу моделі.
M3	ln(договори на 1000 підприємств)	24 регіони без м. Києва	0,437	p(F)=0,008226	Навіть без найбільшого фінансового центру неоднорідність зберігається.
M4	ln(обсяг кредитів на 1 підприємство)	25 регіонів	0,555	p(F)=0,000587	Інтенсивність кредитування залежить від регіональних і секторних характеристик.

Джерело: авторська апробація на регіональному масиві програми «Доступні кредити 5-7-9%».

ДОДАТОК Д

Ознаки, властивості та принципи ДКП підтримки МСБ

Група характеристик	Зміст	Приклад прояву	Методичне значення
Сутнісні ознаки	Публічна мета, цільова група, поворотність, модифікація ціни/строку/ризик, посередник, контроль, результат.	Програма компенсує ставку і гарантує частину збитку для кредитно обмежених МСБ.	Відмежують ДКП від грантів, податкових пільг і ринкових кредитів.
Каталізуюча властивість	Публічний ресурс мобілізує більший обсяг приватного кредиту.	Гарантійний ліміт стимулює банки кредитувати нових позичальників.	Потребує вимірювання чистої, а не валової мобілізації.
Резильєнтна властивість	Підтримка здатності МСБ пережити шок, відновити операції та перейти до інвестицій.	Кредит на відновлення обладнання після релокації або пошкодження.	Вимагає режимної диференціації показників.
Емерджентність	Результат виникає через взаємодію інструментів, посередників, даних і правил.	Комбінація гарантії, ставки, скорингу та донорської першої втрати.	Оцінюється на рівні конфігурації, а не окремого інструменту.
Конвергентність	Зближення фіскальної, кредитної, цифрової, регіональної та відновлювальної політики.	Програма для деокупованих територій поєднує кредит, гарантію, страхування і цифровий контроль.	Потребує розмежування відповідальності інституцій.
Принципи реалізації	Додатковість, субсидіарність, адресність, пропорційність, конкурентна нейтральність, ризик-шеринг, прозорість, цифрова підзвітність.	Банк зберігає частину ризику, а публічна перевага передається кінцевому отримувачу.	Визначають якість дизайну і межі державного втручання.

Джерело: узагальнено автором.

ДОДАТОК Ж

Деталізація видів фінансової вразливості МСБ

Вид фінансової вразливості	Зміст	Ознаки діагностики	Інструментальна логіка
Дефіцит власного капіталу	Низький запас ліквідності та обмежена здатність співфінансувати проєкт.	Власний внесок, операційна маржа, автономія.	Кредит можливий лише за наявності мінімальної фінансової бази.
Дефіцит застави	Активи не приймаються банком або мають низьку заставну вартість.	LTV, пошкодження активів, юридична якість забезпечення.	Гарантія або страхування релевантніші за просте здешевлення.
Дефіцит фінансової зрілості	Відсутність управлінського обліку, cash-flow прогнозу, кредитної історії.	Якість звітності, цифровий слід, фінансовий план.	Потрібні цифрова верифікація, консультації, стандартизація даних.
Управлінський розрив масштабування	Бізнес має попит і потенціал росту, але не має процедур для більшого боргу.	Динаміка доходу, команда, облік, структура ризиків.	Кредитна підтримка має поєднуватися з advisory-супроводом.
Воєнний ризик	Ризик руйнування, перерви діяльності або втрати ринку не є типовим підприємницьким ризиком.	Регіон, пошкодження, логістичні обмеження.	Потрібен розподіл ризику, гарантія, страхування або donor first-loss.

Джерело: розроблено автором.

ДОДАТОК И

Систематизація ризиків ДКП МСБ, індикаторів їх раннього виявлення та інструментів мінімізації

Група ризиків	Ризик	Прояв у ДКП МСБ	Індикатори раннього виявлення	Інструменти мінімізації
Стандартні	Моральний ризик	Послаблення андеррайтингу банком, переоцінка боргової спроможності позичальником	Зростання дефолтів у нових вінтажах, слабка перевірка заявок	Частка ризику за банком, аудит андеррайтингу, франшиза
	Несприятливий відбір	Концентрація позичальників із підвищеним ризиком	Погіршення портфельних PD/LGD, асиметрія сегментів	Скоринг, ліміти, диверсифікація портфеля
	Витрати без додаткового ефекту	Підтримка суб'єктів, які мали б доступ до ринку	Висока частка низькоризикових клієнтів, низька частка нових позичальників	Контрфактична оцінка, сегментація, ліміти повторних звернень
	Витіснення ринку	Заміщення приватного кредиту пільговим	Зменшення ринкових кредитів у схожих сегментах	Субсидіарність, пропорційність, sunset clause
Воєнно-географічні	Територіальна асиметрія	Нерівномірний розподіл підтримки між регіонами	Дисбаланс схід-захід, низька частка прифронтових територій	Регіональні квоти, мобільні банківські відділення, співфінансування з місцевими бюджетами
	Воєнний (екзистенційний) ризик	Фізичне знищення активів, окупація, втрата персоналу	Частка кредитів у зоні бойових дій, зростання страхових випадків	Страхування воєнних ризиків, державна перша втрата, реструктуризація без погіршення кредитної історії
	Ризик релокації та дезінтеграції	Бізнес втрачає кредитну історію, постачальників і клієнтів після переміщення	Частка релокованих позичальників, розрив у даних реєстрів	Цифрова ідентифікація, транзакційний скоринг, тимчасові продукти для переміщених МСБ

Продовження Додатку И

Макрофінансові та фінансові	Інфляційно-монетарний ризик	Тиск на грошову масу, ускладнення монетарної політики	Зростання кредитного мультиплікатора, інфляційні очікування	Координація з НБУ, «зелений ліміт» на обсяг пільгових програм, моніторинг трансмісійного механізму
	Валютний ризик	Зростання реального боргового навантаження при девальвації	Частка імпортного обладнання, валютна структура витрат позичальників	Валютне хеджування, кредити в гривні з прив'язкою до індексу інфляції, програми з МФО у твердій валюті
	Накопичення умовних зобов'язань	Недооцінка очікуваних виплат за гарантіями	Перевищення гарантійних резервів, зростання прострочених бюджетних зобов'язань	Стрес-тести, резервування, ліміти покриття, повна публічна вартість
Банківські та інституційні	Концентрація на банках-агентах	Залежність програми від 2-3 великих банків	Високий ННІ портфеля, частка одного банку >40%	Портфельні ліміти, залучення небанківських установ, диверсифікація агентів
	Подвійне субсидування	Пільговий ресурс накладається на іншу державну підтримку банку	Перетин програм, кумулятивна перевага	Єдиний реєстр отримувачів державної підтримки, контроль державної допомоги
	Симуляція додатковості («відмивання» кредитів)	Рефінансування старих кредитів під виглядом нових	Частка нових позичальників <20%, відсутність приросту інвестицій	Контроль цільового використання, карантинний період, перевірка звітності
Поведінкові та клієнтські	Пільгова залежність (rent-seeking)	Сприйняття пільгового кредиту як постійної ренти	Багаторазові звернення без покращення кредитного профілю	Градуація до ринку, підвищення вимог при повторних зверненнях, консультативний супровід
	«Мертві душі» бізнесу	Кредитування юридично існуючих, але недіючих підприємств	Низький обіг, відсутність економічної активності	Перевірка фактичної діяльності (транзакції, податки, кількість працівників)
	Низька фінансова грамотність	Занижена оцінка власних ризиків позичальником	Скарги на умови, зростання дефолтів у перші місяці	Фінансовий консалтинг, прозорі умови, калькулятори ефективної ставки

ДОДАТОК К

Таблиця К.1

Світовий досвід ДКП МСБ у логіці таксономії

Країна / модель	Домінантна конфігурація	Сильна сторона	Урок для України
Німеччина / KfW	Ресурсно-строкова та ризикорозподільна модель через банки-партнери.	Поєднання довгого ресурсу розвитку з банківським андеррайтингом.	НУР має працювати як інституція розвитку, що підсилює, а не замінює банки.
США / SBA 7(a)	Гарантійна модель для малих підприємств без прийнятного ринкового фінансування.	Чіткий мандат гарантії та роль приватного кредитора.	Гарантія має бути пов'язана з доказом недоступності ринкової альтернативи.
Японія / JFC та CGCs	Поєднання прямих позик, гарантій і мережі безпеки.	Контриклічна підтримка та довгострокова інституційна пам'ять.	Антикризові режими потребують правил виходу й оцінки життєздатності.
ЄС / фінансові інструменти	Багаторівнева конструкція з перевіркою державної допомоги.	Вимога передавання переваги кінцевому отримувачу і ринкової винагороди посередника.	Потрібно оцінювати, на якому рівні виникає перевага і хто несе ризик.
Україна / 5-7-9%, НУР, МФО	Модульна програма з компенсацією ставки, гарантіями, лізингом, факторингом і ресурсами партнерів.	Масштаб, швидке антикризове застосування, можливість інституційної консолідації через НУР.	Потрібні таксономічні паспорти, контрфактична додатковість і режимне перемикання.

Джерело: систематизовано автором.

Узагальнення державних і міжнародно підтримуваних кредитних програм для ММСБ в Україні

Програма / інструмент	Адміністратор і партнери	Джерело ресурсу	Цільові групи	Механізм підтримки	Ключові умови / масштаби	Інституційна роль та обмеження
Доступні кредити 5-7-9%	КМУ, Мінфін, Мінекономіки, НУР, уповноважені банки	державний бюджет, банківський ресурс, окремі міжнародні та регіональні компоненти	ММСБ; пріоритетно інвестиції, переробка, агросектор, енергетика, регіони високого воєнного ризику	компенсація процентної ставки та системна платформа	133 896 кредитних договорів; 442 898 млн грн накопичувально; 48 банків; у 2025 р. близько 93,9 млрд грн	бюджетна залежність, ризик заміщення ринкового кредитування, потреба у фокусуванні на додатковості
Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%	НУР та уповноважені лізингодавці	ресурс лізингодавців і державна компенсація	ММСБ, фактично найбільше аграрні підприємства, транспорт і логістика	лізингове фінансування основних засобів	4 842 договори на 22 818,61 млн грн за весь період; у 2025 р. 3 035 договорів на 14 705,25 млн грн; компенсації 1 505,42 млн грн	галузева концентрація, низька участь ФОП, обмежене проникнення в переробку та послуги
Доступний факторинг	НУР та банки-фактори	ресурс факторів і бюджетна компенсація базової винагороди	виробники, експортери, постачальники з відстрочкою платежів, учасники закупівель	операційне фінансування дебіторської заборгованості	11 факторів, 7 активних; 124 договори; 19 регіонів; ліміт 2,48 млрд грн; поточна заборгованість 760 млн грн; компенсація 95,3 млн грн	залежність від якості дебіторської заборгованості, правової визначеності вимог і контрактної дисципліни
Кредитні гарантії НУР	НУР і уповноважені банки	гарантійний фонд, комісії, ресурс банків	ММСБ із недостатньою заставою або підвищеним ризиком	портфельне гарантування кредитного ризику	5 банків; портфель з гарантією 291,91 млн грн; гарантований портфель 202,65 млн грн; з початку 636 договорів; гарантійні випадки 4%	умовні зобов'язання, моральна небезпека, концентрація за банками

Продовження Таблиці К.2

Програма мікрокредитування	НУР і банки-партнери	власні кошти НУР	усі мікро-, малі та середні підприємства	довгостроковий канал мікрокредитування	початок 1997 р.; 164 671 кредит на 873 млн євро; у 2025 р. 245 субкредитів на 11,8 млн євро; борг банків 23,6 млн євро	перевага обігового фінансування, ринкова ставка, обмежений трансформаційний ефект
Кредитування ММСП у пріоритетних галузях	НУР і банки-партнери	власні кошти НУР	сільське господарство, переробка, готелі й ресторани, зелений туризм, будівництво, комунікації, енергоефективність	секторальна кредитна лінія	початок 2010 р.; 618 кредитів на 824,5 млн грн; у 2025 р. 13 субкредитів на 38,3 млн грн; борг банків 160 млн грн	фактична стабілізація портфеля і невисокий приріст
Підтримка інвестицій ММСП за пріоритетними напрямками	НУР, KfW, банки-партнери	кредит уряду Німеччини через KfW	МСП у агросекторі, переробці, готельно-ресторанній сфері, енергопостачанні та енергоефективності	інвестиційна кредитна лінія	початок 2017 р.; 784 кредити; портфель 2 284 млн грн; борг банків 700 млн грн; у 2025 р. кількість субкредитів +45%, субпортфель +33%	частина портфеля йде на обігові кошти, тому інвестиційний ефект потребує відокремлення
Додай енергії твоєму бізнесу	НУР, KfW, банки-партнери	кредит уряду Німеччини через KfW	МСП із проектами зниження енергоспоживання та CO ₂	енергоефективне інвестиційне кредитування	початок 2022 р.; 160 кредитів; портфель 440,3 млн грн; борг банків 338 млн грн; 100% інвестиційне призначення	невеликий масштаб порівняно з масовими програмами; потреба у вимірюванні фактичної економії енергії
Енергокредит 0% на енергообладнання	НУР, уповноважені банки, держава як компенсатор ставки	банківський ресурс і компенсація різниці між ринковою та нульовою ставкою	ФОП і юридичні особи - мікро-, малі та середні підприємства	новий енергетичний кредитний модуль 2026 року	старт 2 лютого 2026 р.; до 3 років; до 10 млн грн на енергетичне обладнання; ставка для підприємця 0%	відсутність повної статистики результатів через ранній етап реалізації

ARISE	Світовий банк, Уряд України, НУР та профільні інституції	рамкове фінансування 700 млн дол. США, позики, гранти і донорські кошти	фермери, аграрні ММСБ і малі виробники	міжнародний аграрний проєкт із кредитно-грантовою підтримкою	2022-2025 рр. участь НУР у компонентах доступу до фінансування та грантової підтримки	секторальність, складні міжнародні стандарти, потреба в окремій проєктній звітності
SME Resilience Facility	KfW, уряд Німеччини, НУР, банки-партнери	довгострокова ліквідність, гарантії, часткова компенсація заборгованості	ММСБ, особливо підприємства у прифронтових регіонах	змішане фінансування стійкості ММСБ	у звіті НУР зазначено угоду KfW SMERF на 40,5 млн євро; програма на етапі запуску	повна статистика результатів станом на 2026 р. відсутня
Регіональні програми НУР з ОДА/ОВА	НУР, обласні адміністрації, банки	місцеві бюджети у поєднанні з національною кредитною платформою	ММСБ відповідних областей, часто з вимогами щодо робочих місць, ФОП, фонду оплати праці чи соціальної відповідальності	додаткова компенсація ставки з місцевих бюджетів	станом на 01.01.2026: Львівська 581 договір на 709,14 млн грн; Київська 190 на 650,2 млн грн; Вінницька 221 на 1,11 млрд грн; Запорізька 178 на 451,1 млн грн; Черкаська 25 на 152,05 млн грн; Чернівецька 18 на 65,15 млн грн	нерівність бюджетної спроможності областей і різні критерії доступу

Джерело: складено автором за даними звіту НУР за 2025 рік та офіційних матеріалів НУР/ФРП, Мінфіну, НБУ і Світового банку.

ДОДАТОК Л

Диференціація критеріїв оцінювання за режимами ДКП МСБ

Критерій	Стандартний режим	Антикризовий режим	Відновлювальний режим
Первинна мета	Доступ до інвестиційного й оборотного фінансування без витіснення ринку.	Збереження життєздатного бізнесу й ліквідності.	Відновлення активів, територій і структурна модернізація.
Ключові показники	Додатковість, продуктивність, нові позичальники, якість портфеля.	Швидкість, охоплення, виживання, зайнятість, контроль зловживань.	Інвестиції, відновлена потужність, експорт, енергоефективність, регіональний ефект.
Допустимий ризик	Помірний, відповідний кредитному бар'єру.	Вищий короткостроковий за умови життєздатності.	Вищий довгостроковий за наявності суспільної віддачі та страхування.
Горизонт оцінки	1-3 роки з подальшим аналізом градуації до ринку.	3-12 місяців для операційного ефекту, 1-2 роки для наслідків.	3-7 років для інвестиційного та територіального ефекту.
Правило виходу	Зменшення підтримки після поліпшення доступу до ринку.	Календарне або тригерне завершення після нормалізації.	Завершення після досягнення віх відбудови або переходу до стандартного режиму.

Джерело: розроблено автором.

ДОДАТОК М

Приклад застосування таксономічного паспорта до типових конфігурацій ДКП

МСБ

Конфігурація	B/S: бар'єр і сегмент	M/I: механізм та інструмент	O/K: дані та керованість	Критерій результативності
Компенсація ставки для інвестиційного кредиту	Висока вартість ресурсу для малого підприємства з інвестиційним проектом.	Ціновий механізм; компенсація частини процентів.	Потрібні дані про ринкову альтернативу, строк, ставку, проєктні віхи; керованість через зміну ставки і лімітів.	Фінансова додатковість, приріст інвестицій, відсутність додаткового ефекту.
Портфельна гарантія для мікро- та малих позичальників	Дефіцит застави й коротка кредитна історія.	Ризиковий механізм; часткове покриття збитку з лімітом портфеля.	Потрібні вінтажі, PD/LGD/EAD, частка нових позичальників; керованість через покриття і стоп-лосс.	Зміна частки схвалених цільових заявок за прийнятною очікуваною вартістю.
Кредитна лінія МФО через банки	Брак довгого ресурсу для модернізації або енергоефективності.	Ресурсно-строковий механізм; довгий ресурс, технічні вимоги, ESG.	Потрібні дані про використання коштів, інвестиційні віхи, енергоефект; керованість через ковенанти.	Подовження строковості, інвестиційний ефект, виконання цільових умов.
Антикризовий оборотний кредит	Тимчасовий шок ліквідності життєздатного бізнесу.	Ліквідний і ціновий механізм; оборотний кредит, реструктуризація, гарантія.	Потрібні тригери шоку, перевірка життєздатності, контроль повторної участі; керованість через sunset clause.	Збереження діяльності й зайнятості, низьке зловживання, своєчасний вихід.
Відновлювальний пакет для постраждалої території	Втрата активів, воєнний і територіальний ризик, потреба у відновленні.	Комбінація довгого кредиту, гарантії, страхування, грантової першої втрати.	Потрібні дані про пошкодження, відновлені потужності, територіальний ефект; керованість через проєктні віхи.	Відновлена потужність, зайнятість, податковий та регіональний ефект.
Цифрова платформа відбору та моніторингу	Інформаційна асиметрія, високі трансакційні витрати, дублювання підтримки.	Інформаційно-цифровий механізм; електронна заявка, реєстри, скоринг, дашборд.	Висока О за умови інтеграції реєстрів; К залежить від мандата на коригування.	Скорочення часу рішення, якість даних, зниження помилок, можливість оцінки впливу.

Джерело: запропоновано автором.

ДОДАТОК Н

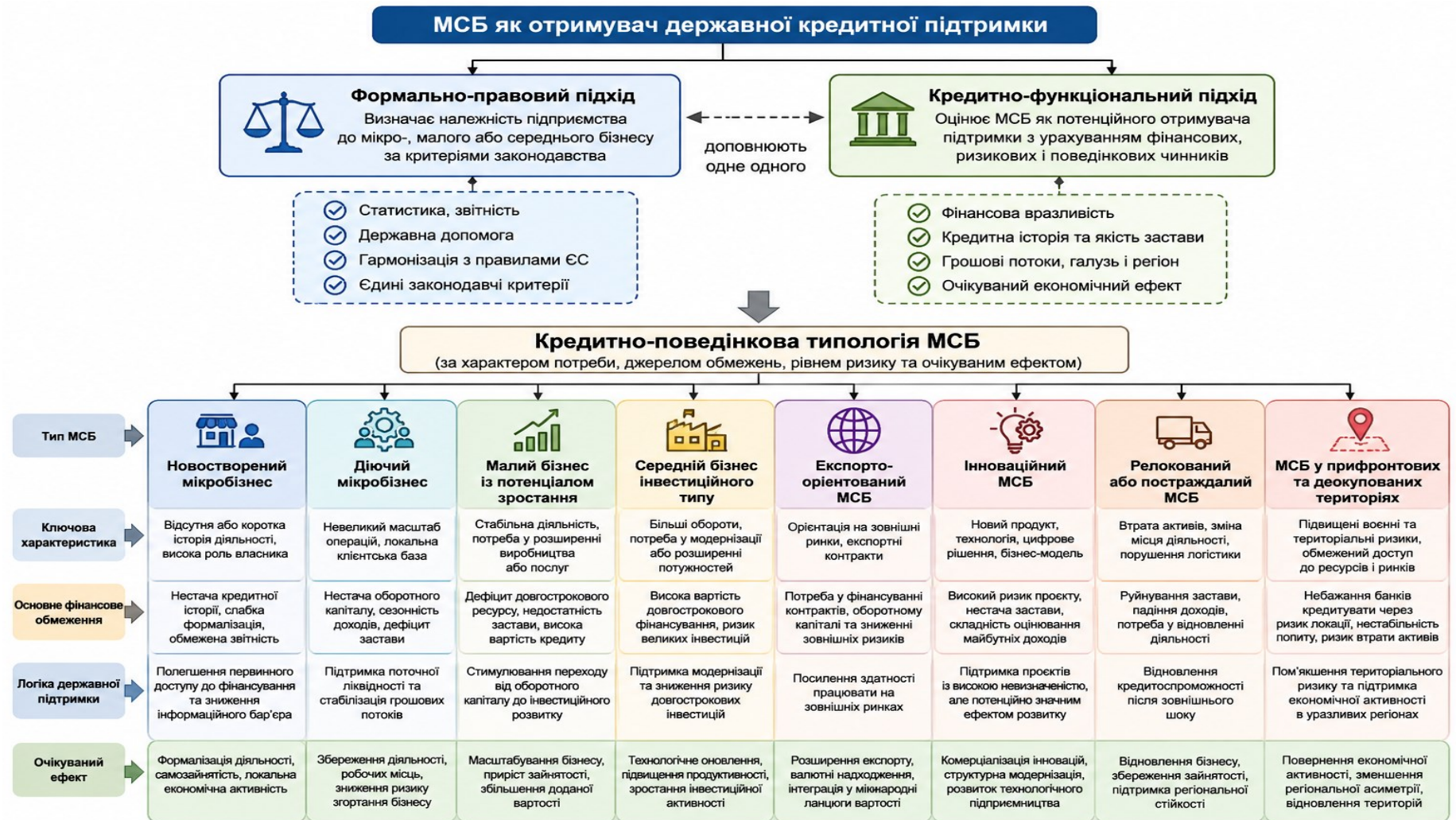

Рис. Н.1. Кредитно-поведінкова типологія суб'єктів МСБ в системі ДКП

Джерело: побудовано автором

Розмежування базових категорій дослідження МСБ

Категорія	Зміст	Значення для державної кредитної підтримки
Підприємництво	Самостійна, ініціативна та ризикова діяльність зі створення вартості.	Пояснює поведінкову й інноваційну функцію МСБ.
Бізнес	Система економічних практик зі створення, обміну та привласнення вартості.	Охоплює юридичних осіб, ФОП, групи пов'язаних осіб і бізнес-моделі.
Підприємство	Організаційно відокремлена господарська одиниця.	Є базовою одиницею статистики, обліку та фінансової звітності.
Суб'єкт МСБ / МСП	Підприємство або підприємець, що відповідає визначеним критеріям масштабу, незалежності та мети програми.	Визначає потенційного адресата державної підтримки.
Банківський сегмент ММСБ	Група клієнтів, сформована банком за виручкою, оборотами, експозицією, ризиком і поведінковими даними.	Організує андеррайтинг, ліміти, продукти й моніторинг, але не замінює правовий статус.

Джерело: сформовано автором.

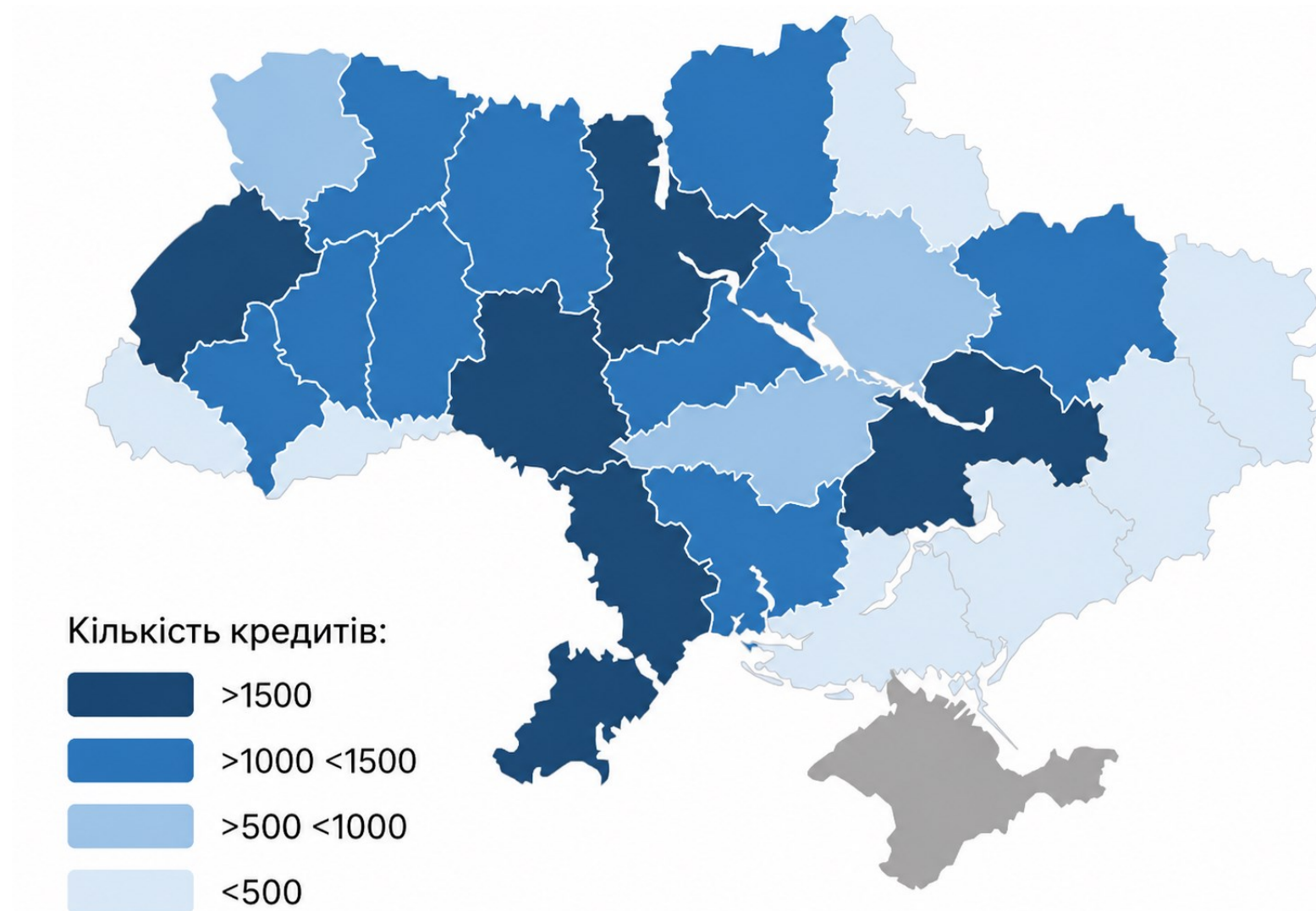

Рис. Н.2. Розподіл кількості кредитів програми «Доступні кредити 5-7-9%» за регіонами України

Джерело: побудовано автором .

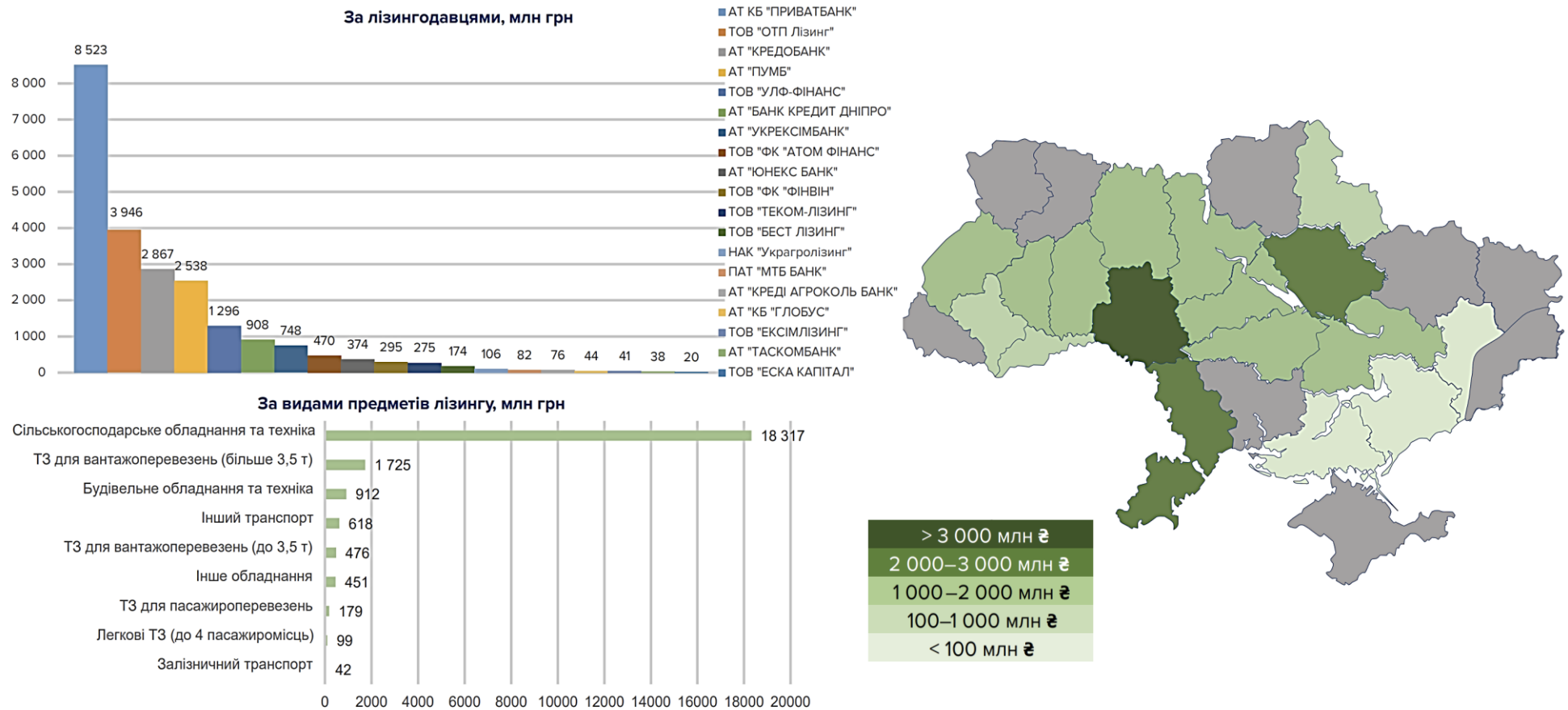

Рис. Н.3. Розподіл кількості кредитів програми «Доступні кредити 5-7-9%» за регіонами України

Джерело: побудовано автором.

Новий напрям: відновлення постраждалих підприємств

Кредит на відновлення майна

бізнес може отримати кредит на відбудову та/або відновлення майна підприємства, зруйнованого або пошкодженого внаслідок військової агресії.

Пільгова ставка

0,1% річних у перші два роки; надалі — **5%, 7% або 9%** залежно від сегмента бізнесу та приросту робочих місць.

Окремий ліміт

кредити на відновлення не враховуються у загальний ліміт при одночасному користуванні кількома напрямками програми; максимальна сума за цим напрямком — **до 150 млн грн.**

Інші зміни програми

1 Оборотний капітал у зоні високого воєнного ризику

компенсаційна ставка за кредитами на фінансування оборотного капіталу та рефінансування існуючої заборгованості за такими кредитами становитиме

7% річних.

2 Сонячна генерація та накопичувачі

кредит на сонячні генеруючі установки надається за умови встановлення систем зберігання електроенергії, мінімальна місткість — не менше **2,5 кВт-год** на кожен **1 кВт** встановленої потужності.

ВІНЯТОК:

для бізнесу в Сумській, Харківській, Дніпропетровській, Донецькій, Миколаївській, Херсонській, Одеській, Чернігівській, Полтавській та Запорізькій областях вимога щодо накопичувачів не є обов'язковою.

3 Оновлені граничні суми кредитів

	до 3 млн грн	для фізичних осіб-підприємців;
	до 5 млн грн	на фінансування оборотного капіталу не за пріоритетними напрямками;
	до 60 млн грн	на інвестиційні цілі не за пріоритетними напрямками;
	до 90 млн грн	для виробників сільськогосподарської продукції;
	до 150 млн грн	для окремих пріоритетних напрямів, зокрема переробної промисловості, високоякісних видів та бізнесу в зоні високого воєнного ризику;
	до 250 млн грн	на інвестиційні цілі за енергетичним напрямком;
	до 3 млн грн	для ОСББ і житлово-будівельних кооперативів;
	до 10 млн грн	за окремим енергетичним напрямком.

4 Обмеження для оборотного капіталу за пріоритетними напрямками

сума фінансування оборотного капіталу не може перевищувати **20%** суми відповідного кредиту.

ВІНЯТКИ: обмеження не застосовується до кредитів на відбудову та/або відновлення майна, а також до кредитів для бізнесу в зоні високого воєнного ризику.

5 Зменшення маржі банків

Сегмент бізнесу	Було (в.п.)	Стало (в.п.)
мікробізнес за інвестиційними кредитами	6	4
малий бізнес	4	3
середній бізнес	3	2
стартапи	6	4
фізичні особи-підприємці	12	5

6 Новий фінансовий критерій для середнього бізнесу

з 1 вересня 2026 року для суб'єктів середнього підприємництва застосовується модифікований коефіцієнт покриття процентів операційними доходами.

Додатково в програмі вже діють

Енергокредит

0% річних, до **10 млн грн**, строк до **3 років**, на придбання, будівництво та/або улаштування газотурбінних, газопоршневих, біогазових установок, а також дизельних, бензинових і газових генераторів.

Інвестиційний кредит на енергетичні потреби

до **250 млн грн.**

Умови для бізнесу в зоні високого воєнного ризику

для інвестиційних цілей та рефінансування ставка становить **1%** річних у перші п'ять років, надалі — **5%**.

МАСШТАБ ПРОГРАМИ

Від лютого 2020 року

150 900
кредитів

531,6
млрд грн

Від початку 2026 року

16 400
кредитів

71,6
млрд грн

Рис. Н.4. Зміни параметрів програми «Доступні кредити 5-7-9%» у 2026 році

Джерело: побудовано автором.

ДОДАТОК П

Таблиця П.1

Базові параметри чинної моделі державних портфельних гарантій в Україні

Елемент	Нормативно-операційна характеристика	Значення для розвитку програм підтримки МСБ
Правова основа	Бюджетний кодекс України та постанова КМУ № 723 «Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі»	Створює юридичну базу, але потребує розвитку багаторічного планування, оцінки очікуваних втрат та інтеграції міжнародних ресурсів
Гарант	Держава в особі уповноваженого органу	Забезпечує фінансову відповідальність і потребує оцінки умовних бюджетних зобов'язань
Агент	АТ «Укрексімбанк» у чинній моделі	Здійснює моніторинг, перевірку звітів, супровід договорів і взаємодію з банками-кредиторами
Банк-кредитор	Уповноважений банк, який здійснює відбір позичальників, кредитний аналіз, видачу кредиту, формування реєстру та подання звітності	Зберігає відповідальність за андеррайтинг, моніторинг і стягнення проблемної заборгованості
Позичальник	Резидент України, що відповідає вимогам програми, має допустиму мету кредиту та здатність обслуговувати борг.	Гарантія не замінює кредитоспроможність, а усуває конкретний бар'єр доступу до кредиту.
Рівень покриття	Можливі режими 80/80 та 50/70, де перша величина характеризує покриття окремого кредиту, а друга - портфельне покриття.	Дає змогу диференціювати ризик і зберігати фінансову керованість.
Плата і звітність	Банки сплачують гарантійні платежі та подають реєстри кредитів і звітність за портфелем.	Плата має бути ризик-орієнтованою, а звітність - достатньою для цифрового моніторингу.
Портфель 80/80	До 80 % за окремим кредитом і до 80 % за портфелем для визначених пріоритетних категорій у період воєнного стану	Доцільний для відбудови, окремих аграрних і переробних напрямів та інших пріоритетних ризикових сегментів
Портфель 50/70	До 70 % за окремим кредитом і до 50 % за портфелем	Більш фінансово обережний режим для стандартного кредитування
Тригер виплати	Прострочення виконання позичальником зобов'язань і подання банком вимоги про гарантійну виплату відповідно до умов договору	Дозволяє стандартизувати claim management і контролювати гарантійні виплати
Строк гарантії	Як правило, до 5 років відповідно до умов гарантійного договору та цільового призначення кредиту	Потребує узгодження зі строками інвестиційних, відновлювальних та енергетичних проєктів МСБ
Фінансовий контроль	Гарантійний ліміт, плата за гарантію, облік зобов'язань, звітність і контроль виплат	Дає змогу обмежувати бюджетний ризик і порівнювати гарантії з альтернативними інструментами підтримки

Джерело складено автором за Бюджетним кодексом України у чинній редакції та постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 р. № 723 «Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі» зі змінами, редакція від 6 червня 2025 р.

Рис. П.1. Архетипи blended finance

Джерело: розроблено автором

Рис. П.2. Пропонована для України модель поєднання портфельних гарантій, контргарантій та funded participation

Джерело: авторська адаптація на основі підходів Convergence та EBRD Risk Sharing Facility[98;101]

ДОДАТОК Р

Таблиця Р.1

Систематизація ключових проблем ДКП підтримки ММСБ в Україні

Проблема	Причини	Прояви	Наслідки	Напрямок удосконалення
Обмежена адресність підтримки	переважання універсальної компенсаційної логіки над сегментованим таргетуванням	однакові стимули для різних за ризиком, масштабом і розвитковим ефектом позичальників	частина бюджетного ресурсу може спрямовуватися не на найбільш обмежені або найпродуктивніші і сегменти	запровадження ризик-орієнтованої сегментації ММСБ і диференціації умов підтримки
Надмірна роль кредитів на оборотний капітал	антикризова природа програми та короткострокові потреби бізнесу	підтримка ліквідності переважає над фінансуванням основних засобів, модернізації та інвестицій	слабша трансмісія підтримки у продуктивність, експорт і довгострокову зайнятість	пріоритет інвестиційних кредитів, лізингу, енергоефективності, відновлення активів і виробничої модернізації
Галузева та регіональна концентрація	нерівномірність кредитоспроможності, заставної бази, банківської присутності й безпекових ризиків	вища частка підтримки в окремих секторах та регіонах порівняно з іншими групами ММСБ	ризик недофінансування територій стійкості, релокованого бізнесу та секторів з високою доданою вартістю	поєднання галузевих, територіальних і ризикових лімітів із пріоритетами відновлення
Заміщення ринкового кредитування пільговим	слабке розмежування клієнтів, які потребують підтримки, і тих, хто здатний залучати кредит на ринкових умовах	дешева державна підтримка може витіснити нормальне банківське ціноутворення	зниження стимулів до розвитку ринкового кредитування та нераціональне використання бюджетного ресурсу	встановлення правила додатковості та поступове виведення зрілих клієнтів на ринкові умови

Недостатня оцінка кінцевого економічного ефекту	домінування адміністративних показників над результативними КРІ	оцінюються суми, договори та компенсації, але слабше вимірюються інвестиції, продуктивність, зайнятість і податки після кредиту	неможливо точно визначити, де програма створює розвитковий ефект, а де лише підтримує поточну ліквідність	створення системи КРІ, що поєднує портфельні, фіскальні й економічні результати
Фіскальні ризики компенсацій і гарантій	масштабування програми, високі ставки, невизначеність бюджетних надходжень і потенційні гарантійні виплати	формування прямих і умовних зобов'язань держави	загроза накопичення витрат бюджету та зниження передбачуваності і підтримки для позичальників і банків	середньострокове бюджетування, актуарне оцінювання гарантій та стрес-тестування фіскальних зобов'язань
Моральна небезпека для банків і позичальників	часткове перенесення вартості та ризику кредитування на державу	можливе послаблення дисципліни відбору, залежність від пролонгацій або очікування майбутньої підтримки	накопичення прихованого кредитного ризику та зниження відповідальності учасників	збереження частки ризику за банком, ex-post аудит і санкції за нецільове використання
Недостатня інтеграція кредитів з грантами, гарантіями, лізингом і консультаціями	фрагментованість інституційної архітектури та різні правила програм	підприємство отримує окремий кредитний продукт без повного пакета розвитку	нижча результативність підтримки, особливо для новостворених, релокованих і мікропідприємств	побудова змішаних фінансових пакетів і єдиного маршруту підприємця
Обмежений доступ новостворених, мікро- та релокованих підприємств	відсутність достатньої кредитної історії, застави, формалізованої звітності та високі операційні витрати банків	банківський канал краще працює для підприємств із підтвердженою платоспроможністю	найбільш вразливі групи бізнесу залишаються поза кредитною підтримкою або залежать від грантів	розвиток гарантій першої втрати, мікrokредитування, ваучерів і кредитно-консультаційного супроводу

Продовження Таблиці Р.1

Недосконалість інституційної координації	участь кількох міністерств, фондів, банків, гарантійних механізмів та донорів без єдиного центру політики	перетин інструментів, різні критерії, конкуренція програм і складність комбінування підтримки	зростання трансакційних витрат та зниження прозорості для ММСБ	посилення ролі спеціалізованої установи розвитку як оператора, координатора та аналітичного центру
--	---	---	--	--

Джерело: систематизовано автором .

Матриця «проблема - причина - прояв - наслідок - напрям подолання»

Проблемний блок	Ключова причина	Діагностичний індикатор	Очікувана зміна дизайну
Обмежена адресність підтримки	переважання універсальної компенсаційної логіки над сегментованим таргетуванням	однакові стимули для різних за ризиком, масштабом і розвитковим ефектом позичальників	запровадження ризик-орієнтованої сегментації ММСБ і диференціації умов підтримки
Надмірна роль кредитів на оборотний капітал	антикризова природа програми та короткострокові потреби бізнесу	підтримка ліквідності переважає над фінансуванням основних засобів, модернізації та інвестицій	пріоритет інвестиційних кредитів, лізингу, енергоефективності, відновлення активів і виробничої модернізації
Галузева та регіональна концентрація	нерівномірність кредитоспроможності, заставної бази, банківської присутності й безпекових ризиків	вища частка підтримки в окремих секторах та регіонах порівняно з іншими групами ММСБ	поєднання галузевих, територіальних і ризикових лімітів із пріоритетами відновлення
Заміщення ринкового кредитування пільговим	слабке розмежування клієнтів, які потребують підтримки, і тих, хто здатний залучати кредит на ринкових умовах	дешева державна підтримка може витіснити нормальне банківське ціноутворення	встановлення правила додатковості та поступове виведення зрілих клієнтів на ринкові умови
Недостатня оцінка кінцевого економічного ефекту	домінування адміністративних показників над результативними КРІ	оцінюються суми, договори та компенсації, але слабше вимірюються інвестиції, продуктивність, зайнятість і податки після кредиту	створення системи КРІ, що поєднує портфельні, фіскальні й економічні результати

Фіскальні ризики компенсацій і гарантій	масштабування програми, високі ставки, невизначеність бюджетних надходжень і потенційні гарантійні виплати	формування прямих і умовних зобов'язань держави	середньострокове бюджетування, актуарне оцінювання гарантій та стрес-тестування фіскальних зобов'язань
Моральна небезпека для банків і позичальників	часткове перенесення вартості та ризику кредитування на державу	можливе послаблення дисципліни відбору, залежність від пролонгацій або очікування майбутньої підтримки	збереження частки ризику за банком, ex post аудит і санкції за нецільове використання
Недостатня інтеграція кредитів з грантами, гарантіями, лізингом і консультаціями	фрагментованість інституційної архітектури та різні правила програм	підприємство отримує окремий кредитний продукт без повного пакета розвитку	побудова змішаних фінансових пакетів і єдиного маршруту підприємця
Обмежений доступ новостворених, мікро- та релокованих підприємств	відсутність достатньої кредитної історії, застави, формалізованої звітності та високі операційні витрати банків	банківський канал краще працює для підприємств із підтвердженою платоспроможністю	розвиток гарантій першої втрати, мікрокредитування, ваучерів і кредитно-консультаційного супроводу
Недосконалість інституційної координації	участь кількох міністерств, фондів, банків, гарантійних механізмів та донорів без єдиного центру політики	перетин інструментів, різні критерії, конкуренція програм і складність комбінування підтримки	посилення ролі спеціалізованої установи розвитку як оператора, координатора та аналітичного центру

Джерело: систематизовано автором.

	Ключові проблеми	Логіка впливу / зміст проблеми	Напрями удосконалення
Адресність і доступність	1 Обмежена адресність підтримки.	Універсальна модель слабо розрізняє потреби, ризики та очікуваний суспільний ефект підтримки.	Ризик-орієнтована сегментація та диференціація умов підтримки. Диференціація умов за ризиком, типом позичальника і розвитковим потенціалом.
	2 Обмежений доступ новостворених, мікро- та релокованих підприємств.	Брак застави, кредитної історії та формалізованої звітності звужує фактичний доступ вразливих груп.	Розширення доступу вразливих груп ММСБ. Розвиток мікрокредитування, гарантій першої втрати, ваучерів і супроводу.
Структура кредитування	3 Надмірна роль кредитів на оборотний капітал.	Ліквідна підтримка переважає над інвестиційним, модернізаційним і відновлювальним фінансуванням.	Переорієнтація на інвестиційне та відновлювальне фінансування. Пріоритет інвестиційним кредитам, лізингу, енергоефективності та модернізації.
	4 Галузева та регіональна концентрація.	Підтримка концентрується у секторах і регіонах із кращою кредитною придатністю.	Поєднання галузевих, територіальних і ризикових пріоритетів. Урахування регіонів відновлення, секторів з високою доданою вартістю та допустимих меж концентрації.
Ринкова взаємодія	5 Заміщення ринкового кредитування пільговим.	Пільгові умови можуть послаблювати ринкове ціноутворення і стимулювати до розвитку повноцінного кредитного ринку.	Дотримання принципу додатковості. Пільгова підтримка має усувати ринковий провал, а не витіснити ринок.
	6 Недостатня інтеграція фінансових інструментів.	Кредитування слабо поєднане з грантами, гарантіями, лізингом і консультативним супроводом.	Інтеграція кредитів з іншими інструментами підтримки. Формування змішаних пакетів: кредит, грант, гарантія, лізинг, консультації.
Фіскальна та ризикова стійкість	7 Фіскальні ризики компенсацій і гарантій.	Масштабування програм формує прямі й умовні зобов'язання держави.	Середньострокове бюджетування і оцінювання гарантійних зобов'язань. Необхідні кількісна оцінка гарантій і стресове тестування фіскальних зобов'язань.
	8 Моральна небезпека для банків і позичальників.	Перенесення частини ризику на державу може послаблювати дисципліну відбору та використання коштів.	Збереження частки ризику за банком і посилення відповідальності. Потрібні післякредитний аудит і санкції за нецільове використання коштів.
Інституційна архітектура та результативність	9 Недостатня оцінка кінцевого економічного ефекту.	Облік договорів і компенсацій переважає над вимірюванням інвестицій, продуктивності, зайнятості та податкового ефекту.	Створення системи показників результативності. Оцінювання має охоплювати інвестиції, продуктивність, зайнятість і податкові надходження.
	10 Недосконалість інституційної координації.	Множинність суб'єктів і правил ускладнює узгодження інструментів підтримки.	Посилення єдиного координаційного центру. Спеціалізована установа розвитку має виконувати роль оператора, координатора та аналітичного центру.
Очікувані результати модернізації			
Адресність Підтримка отримують ті, хто найбільше потребує та створює суспільну цінність.		Інвестиційна спрямованість Зростають інвестиції, продуктивність, інновації та конкурентоспроможність ММСБ.	
Фіскальна передбачуваність Контрольовані ризики та прозорі зобов'язання забезпечують сталість програм.		Інституційна узгодженість Єдині правила, координація та синергія інструментів підсилюють ефективність.	
		Результативність підтримки Вимірювані економічні та соціальні ефекти, довіра та підзвітність системи.	

Рис. Р.1. Проблеми кредитної підтримки ММСБ в Україні

Джерело: систематизовано автором.

Стратегічні напрями підвищення адресності, ефективності та результативності

Рис. Р.2. Шляхи покращення кредитної підтримки ММСБ в Україні

Джерело: систематизовано автором.

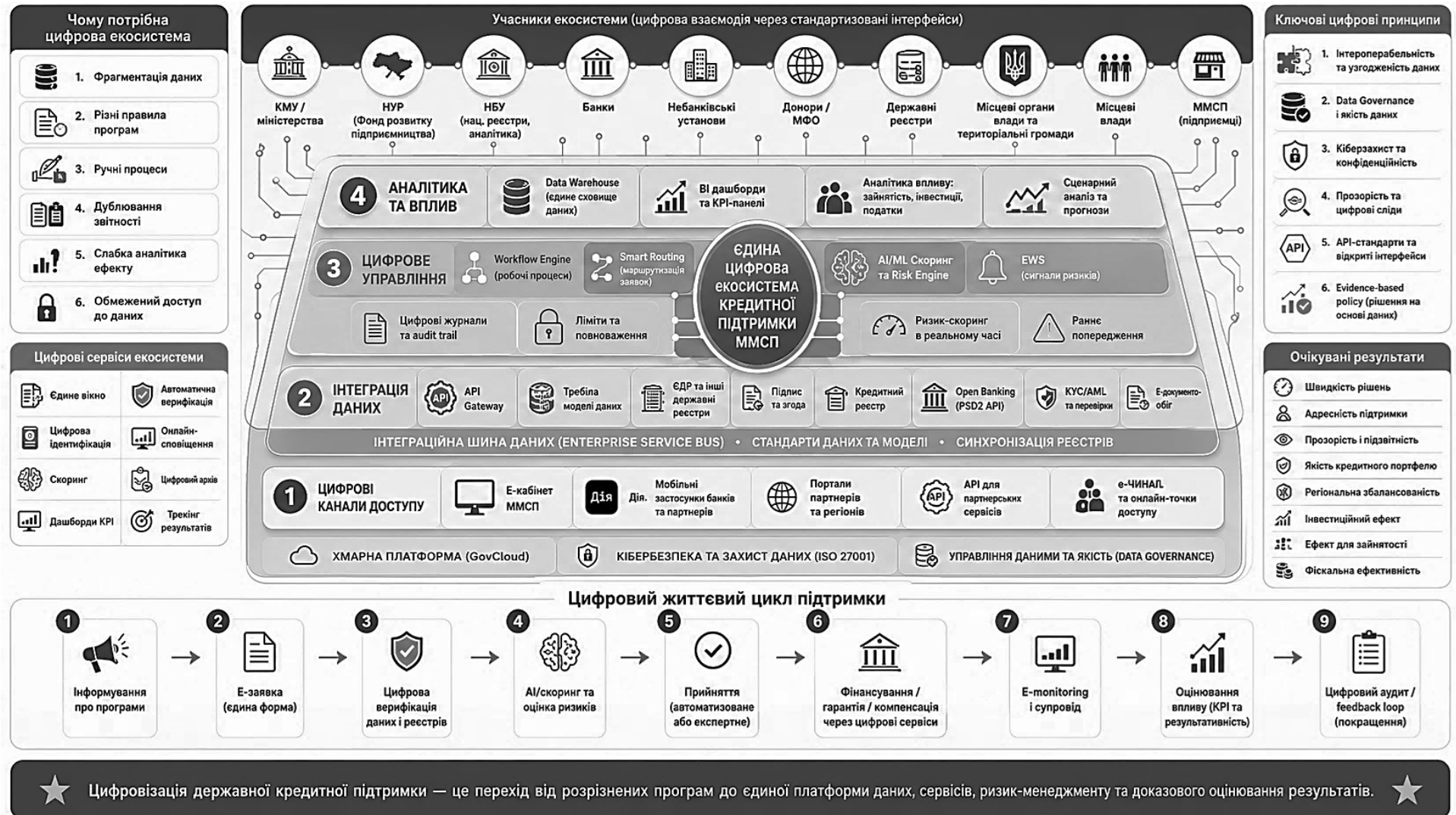

Рис. Р.3. Концептуальна модель єдиної цифрової екосистеми кредитної підтримки ММСБ в Україні

Джерело: систематизовано автором.

ДОДАТОК С

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях України:

1. Ходакевич С., Пономаренко К., Мецгер Є., **Медко М.** Цифрові валюти центральних банків: практичні аспекти впровадження та регулювання. *Вчені записки*. 2022. № 27(2). С. 118–134. (**0,5 д.а., особисто автору – 0,125 д.а.:** досліджено концептуальні засади та практичні моделі впровадження цифрових валют центральних банків, систематизовано міжнародний досвід регулювання CBDC, визначено їх вплив на трансмісійний механізм грошово-кредитної політики та функціонування платіжних систем). DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.27.22.02.10.068.074. (дата звернення: 01.03.2026)
2. **Медко М.Б.** Розвиток фінансової екосистеми підтримки малого та середнього бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2025. № 3. С. 150–163. (**0,64 д.а.**). DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-3-150-163>. (дата звернення: 01.03.2026)
3. **Медко М.Б.** Трансформація архітектури кредитування малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни та відновлення. *Вчені записки*. 2026. № 42(1). С. 222–228. (**0,6 д.а.**). DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.42.26.01.32.222.228. (дата звернення: 05.03.2026).
4. Ходакевич С.І., **Медко М.Б.** Кредитна асиметрія як бар'єр доступності фінансування для МСБ в умовах воєнної невизначеності в Україні. *Ефективна економіка*. 2026. № 5. (**1,22 д.а., особисто автору – 0,61 д.а.:** досліджено вплив кредитної асиметрії на доступ суб'єктів малого та середнього бізнесу до фінансових ресурсів в умовах воєнної невизначеності, визначено основні прояви інформаційної асиметрії між кредиторами та позичальниками, обґрунтовано механізми зниження кредитних обмежень через державні гарантії, програми підтримки та ризик-орієнтовані інструменти кредитування). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.5.143>. (дата звернення: 06.03.2026).

5. Ходакевич С.І., Медко М.Б. Державна кредитна підтримка МСБ в Україні: від пільгової моделі до цифрової екосистеми. *Економічний простір*. 2026. № 213. С. 244–253. (1,24 д.а., особисто автору – 0,62 д.а.: розкрито еволюцію державної кредитної підтримки малого та середнього бізнесу в Україні від механізмів пільгового фінансування до цифрово інтегрованої екосистеми, обґрунтовано роль цифрових платформ, державних гарантій та програм підтримки у підвищенні доступності кредитних ресурсів, визначено напрями подальшої цифрової трансформації системи фінансування МСП). DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.213.244-253>. (дата звернення: 18.03.2026).

6. Медко М.Б. ESG-трансформація кредитування малого і середнього бізнесу в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 5(47). С. 440–455. (1,1 д.а.). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5\(47\)-440-455](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-5(47)-440-455). (дата звернення: 25.03.2026).

В інших виданнях:

7. Медко М.Ю. Державна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу. *Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в умовах інтеграції України в ЄС*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, Київ, 16 квітня 2024 р. Київ; Дніпро: Середняк Т.К., 2024. С. 117–119. (0,14 д.а.). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d1435dbd-4819-4186-8993-9cf6b4e3adf3/content> (дата звернення: 25.03.2024) (форма участі – дистанційна).

8. Медко М.Б. Напрями розвитку програми «5-7-9» в умовах воєнного стану. *Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конференції, присвяченої пам'яті доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Пили Василя Івановича, Хмельницький, 16 січня 2025 р. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2025. С. 145–

147. (0,18 д.а.). URL: <https://surl.li/sonzfu> (дата звернення: 06.04.2025) (форма участі – дистанційна).

9. **Медко М.Б.** Побудова екосистеми кредитування МСБ в умовах цифрової трансформації. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конференції (присвяченої пам'яті професора Григорія Євтіївовича Мазнева), м. Харків, 05–06 березня 2025 р. Ч. 2. Харків: ДБТУ, 2025. С. 152–157. (0,29 д.а.). URL:

<https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/0f0358d9-14c4-4272-ae6a-47f77b854238/content> (дата звернення: 06.04.2025) (форма участі – дистанційна).

10. **Медко М.Б.** ESG-стандарти при кредитуванні малого та середнього бізнесу. *Новітні тренди розвитку страхового ринку: синергія інновацій та фінансової безпеки*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, м. Київ, 15 травня 2025 р. Київ: КНЕУ, 2025. С. 252–255. (0,23 д.а.) URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/2024kbss/ZBD086D0A0NIK_mater_VII_MD196zhnar_konferen_15_05_25_.pdf (дата звернення: 15.04.2024) (форма участі – дистанційна).

ДОДАТОК Т

Асоціація українських банків

вул. С. Сверстюка, 15, м. Київ, 02002 Україна
 тел.: +38 044 516 87 75
 E-mail: office@aub.org.ua
 http://aub.org.ua

ASSOCIATION OF UKRAINIAN BANKS

15, Y. Sverstiuk St. Kyiv, 02002, Ukraine
 phone: +38 044 516 87 75
 E-mail: office@aub.org.ua
 http://aub.org.ua

№ 70-14 від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Медка Михайла Богдановича

на тему: «Розвиток державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні»

Теоретичні положення, науково-практичні рекомендації та результати, обґрунтовані в дисертаційній роботі Медка Михайла Богдановича на тему «Розвиток державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні», були використані у діяльності Асоціації українських банків в якості аналітичних, експертних і рекомендаційних матеріалів, спрямованих на вдосконалення участі банківського сектору в реалізації державних кредитних програм підтримки МСБ, підвищення ефективності програми «Доступні кредити 5–7–9%», розвиток інструментів взаємодії банків із державними інституціями та розширення доступу підприємництва до кредитних ресурсів в умовах воєнної економіки та повоєнного відновлення.

Практичного застосування набули науково-практичні пропозиції автора щодо:

- критичної оцінки ставкоцентричної моделі програми «Доступні кредити 5–7–9%», зокрема проблеми граничної процентної ставки, неоднакової економічної вигоди участі у програмі для банків із різною вартістю фондування та ризику трансформації частини бюджетної компенсації у додаткову банківську маржу;
- напрямів удосконалення комунікації між банками, державними органами, фінансовими установами розвитку та представниками малого і середнього бізнесу з питань реалізації державних кредитних програм;
- посилення ризик-орієнтованого підходу до реалізації державних кредитних програм, підвищення адресності кредитної підтримки та забезпечення її спрямування на фінансово життєздатні підприємства, що мають реальну потребу у фінансуванні.

Запропоновані автором положення були враховані під час підготовки експертних оцінок, аналітичних узагальнень і практичних пропозицій Асоціації щодо підвищення ефективності державних кредитних програм підтримки МСБ. Особливе практичне значення мають положення дослідження, спрямовані на обґрунтування ролі банківського сектору в реалізації державної кредитної підтримки, удосконалення механізмів взаємодії банків із державними програмами та формування більш збалансованої моделі фінансування малого і середнього бізнесу.

Президент Асоціації українських банків

Андрій ДУБАС

АБ «УКРГАЗБАНК»

ЄДРПОУ: 23697280

IBAN: UA843000010000032000106201026

Адреса: вул. Єреванська, 1, м. Київ, 03087, Україна

Адреса для листування: вул. Жилианська, 75, м. Київ, 01032, Україна

+38 044 494 46 50, +38 044 590 49 99

www.ukrgasbank.com

22.06.2026 №108/17960/2026

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Медка Михайла Богдановича

на тему: **«Розвиток державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні»**

Результати дисертаційного дослідження Медка Михайла Богдановича на тему «Розвиток державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні» спрямованих на формування сучасної моделі державної кредитної підтримки малого і середнього бізнесу в Україні та були використані у діяльності АБ «УКРГАЗБАНК». Практичного впровадження набули пропозиції автора щодо:

- удосконалення ризик-орієнтованих механізмів державного кредитування малого і середнього бізнесу, зокрема інструментів державного гарантування, часткового покриття кредитного ризику, розподілу ризиків між державою, банками й іншими учасниками кредитного процесу;
- підвищення адресності державної кредитної підтримки та орієнтації кредитних програм на потреби малого і середнього бізнесу в умовах воєнної економіки та повоєнного відновлення;
- вдосконалення механізмів державного кредитування МСБ, державних гарантій та інструментів розподілу ризиків;
- використання цифрового кредитного паспорта МСБ як інструменту зменшення інформаційної асиметрії між банком, державою та позичальником, стандартизації даних, прискорення кредитного рішення та підвищення прозорості державної підтримки.

Використання результатів дисертаційного дослідження сприяло підвищенню обґрунтованості кредитних рішень, удосконаленню ризик-орієнтованого підходу до кредитування малого і середнього бізнесу, посиленню якості моніторингу кредитного портфеля, розвитку інструментів участі банку в державних кредитних програмах та розширенню можливостей фінансової підтримки підприємців у процесі відновлення економіки України.

В.о. Голови Правління

Родіон МОРОЗОВ

«Затверджую»

Проректор з наукової роботи
роботи
Київського національного
економічного університету

д.е.н., професор Т.І. Антонюк

«23» березня 2026р.

«Затверджую»

Проректор з науково-педагогічної

Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана

д.е.н., професор А.М. Колот

«23» березня 2026р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Медко Михайла Богдановича
на тему «Розвиток державних кредитних програм підтримки
малого і середнього бізнесу в Україні»

Теоретичні та методичні положення, наукові пропозиції та матеріали дисертаційної роботи Медко Михайла Богдановича на тему «Розвиток державних кредитних програм підтримки малого і середнього бізнесу в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії, використано у навчальному процесі Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана при викладанні дисциплін бакалаврського та магістерського рівнів «Операції та технології банківського бізнесу», «Маркетинг у банку», «Кредитний менеджмент у банку», «Фінансовий менеджмент у банку», «Ризик-орієнтоване управління фінансовими установами» за програмами підготовки бакалаврів за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» та магістрів за спеціальністю D2 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» відповідного фахового спрямування.

У навчальному процесі використано окремі теоретико-концептуальні та методичні результати дисертації, зокрема авторське трактування «малого та середнього бізнесу» на засадах нормативних положень та підходів банків до сегментації клієнтів. Також використано систематизацію інструментів державних кредитних програм щодо підтримки малого та середнього бізнесу, підходи до оцінювання їх ефективності, пропозиції щодо використання ризик-орієнтованих інструментів, зокрема першого збитку, механізмів часткового гарантування, розподілу кредитного ризику між державою, банками та позичальниками.

Теоретичні та методичні результати використано під час оновлення змісту лекційних і практичних занять, підготовки навчально-методичних матеріалів, формування завдань для самостійної роботи здобувачів, розроблення аналітичних кейсів щодо функціонування державних кредитних програм, оцінювання кредитного ризику, ролі банків у реалізації фінансової підтримки та використання інструментів розподілу ризиків

Завідувач кафедри
банківської справи та страхування
КНЕУ імені Вадима Гетьмана
д.е.н., професор

Людмила ПРИМОСТКА